

PONTUS MESELESİ OLAYLAR, ALGILAR ve GERÇEKLER

Yayına Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Prof. Dr. Mehmet OKUR
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

PONTUS MESELESİ

Olaylar, Algılar ve Gerçekler

Editörler

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

Prof. Dr. Mehmet OKUR

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

PONTUS MESELESİ

Olaylar, Algılar ve Gerçekler

Editörler

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Prof. Dr. Mehmet OKUR
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KÖKSAL

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Salim CÖHCE
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Prof. Dr. Enis ŞAHİN

Kapak Tasarımı / Dizgi

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON
Tel: 0462 377 21 43

1. Baskı: Temmuz 2019
Baskı Adedi: 200

ISBN: 978-605-2271-14-8

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu
Tel: 0462 377 22 32

Üniversiteler yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

© Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, PDF ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasasından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	V
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE PONTUS ÖRGÜTÜ VE FAALİYETLERİ Salim GÖKÇEN	1
DOĞU KARADENİZ'DE PONTUS İDDİALARINA YÖNELİK AMERİKAN ERMENİ KOMİTESİ'NİN BİR BİLDİRİSİ VE İLMÎ TENKİDİ Mehmet OKUR – Osman EMİR	15
AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİ, ANADOLU'DAKİ RUMLAR VE PONTUS MESELESİ Gülbadî ALAN	37
YUNANİSTAN'IN LOZAN'DAN SONRA YÜRÜTTÜĞÜ PONTUSÇU FAALİYETLER VE AMAÇLARI Yusuf SARINAY	67
KARADENİZ BÖLGESİNDE DIŞ DESTEKLİ PONTUS FAALİYETLERİNİN AMAÇ VE HEDEFLERİ Ömer KUL	77
PONTUS TEŞKİLATLARI VE PONTUSÇULUK PROPAGANDASI Yüksel KÜÇÜKER	95
KAMUOYU OLUŞTURMADA PROPOGANDA ARACI: PONTUS ANITLARI Neval KONUK HALAÇOĞLU	111
PONTUS MESELESİYLE İLGİLİ YAPILAN YAYINLAR ÜZERİNE BAZI TESPİTLER VE ÖNERİLER Mesut ÇAPA	151
YORGO ADREADİS'İN ESERLERİNDE PONTUS SORUNU Rahmi ÇİÇEK	169
ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN PONTUS MESELESİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ Uğur ÜÇÜNCÜ	179
MERKEZİ/ÜNİTER - MİLLİ/ULUS DEVLET BAKIMINDAN PONTUS MESELESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME Ali GÜLER	191

Sunuş

1789'da gerçekleşen Fransız Devrimi sonrası gelişen milliyetçilik akımı ve milli devlet kurma fikri doğal olarak çok uluslu bir yapı olan Osmanlı İmparatorluğu'nu temellerinden sarstı. 1814'te Odesa'da kurulan Filiki Eterya Cemiyeti, oluşturmuş olduğu faaliyet programıyla Osmanlı coğrafyası üzerinde 1820'den itibaren önce Eflak ve Buğdan'da ardından Mora Yarımadası üzerinde isyan çıkartarak almış olduğu dış destekle bağımsız bir Yunan devleti ortaya çıkartmaya çalıştı. Yunanistan, Avrupalı büyük devletlerinin vermiş oldukları destekle 1830'da bağımsız devlet durumuna getirildi. Bu hadise Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da oluşturmuş olduğu düzeni derinden etkiledi ve bu etki diğer Hıristiyan Balkan toplulukları üzerinde de kendini gösterdi. 19. Yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen askerî ve siyasî olayların neticesinde Balkanlar'da yeni siyasî haritalar şekillendi. 1878 Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya devletleri tarih sahnesine çıkarıldı. Bunu, 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığı izledi. Son olarak halkının %70'i Müslüman olan Arnavutluk da 1912'den 1920'ye kadar uzanan belirsizlik sonucunda bu halkada yerini aldı.

Balkanlar'da oluşan bu atmosfer 19. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Anadolu'da yaşayan Ermeni ve Rum unsurlar üzerinde de etkisini gösterdi. 1890'dan itibaren örgütlü bir şekilde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ve başkent İstanbul'da kendini gösteren Emeni kalkışmaları, 1914'te başlayan "Büyük Savaş" sırasında büyük bir isyana dönüşmekle kalmadı; Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler milis kuvvetleri oluşturarak Rusya'nın safına geçti. Osmanlı Devleti, bu sürece hukukun içinde kalarak ve Meclis kararıyla müdahale etti. 27 Mayıs 1915'te çıkartılan "Sevk ve İskân Kanunu" ile isyan mıntıklarında bulunan Ermeniler, hakları gözetilerek, o tarihlerde savaşın sıcaklığını yaşamayan imparatorluğun güney bölgelerine, Suriye ve Irak hattına yerleştirildi. Kamu düzenini ve devlet otoritesini tesis etmeye dair alınan bu tedbir, aslında Ermenilerin can güvenliğini de sağlamaya yönelikti. Ancak bu hadise o tarihten itibaren 20. Yüzyılın en etkili silahı olan propagandanın temel malzemesi olmaya başladı. 1916'da yayınlanan "Mavi Kitap" ve bunu takip eden yazılı ve görsel materyaller hep aynı amaca hizmet etmektedir.

Anadolu'da 20. yüzyılın başlarında başlayan büyük kargaşa bir diğer Hıristiyan unsur olan Rumları da etkisi altına almıştı. Yunan Megali İdeası'nın yaratmış olduğu etki, Anadolu coğrafyası

üzerinde yaşamakta olan Rum-Ortodokslar üzerinde Helen kimliğini de inşa etmeye başladı. Böylesi bir kimliğin oluşumunda Sanayi Devrimi sonrası hızla yayılan kapitalist düzenin büyük etkisi vardır. Üretilen malların çeşitlenmesi ve çoğalması pazar ekonomisini doğurmakta ve kurulan istasyonlar vasıtasıyla sanayileşmemiş toplumlar açık pazar durumuna getirilmekteydi. Feodal toplumdaki kapitalist topluma geçiş yapan Batı Avrupa, hemen yanı başında bulunan ve çok geniş bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı Devleti'ni şimdi ekonomik kısıkaç içerisine almaya başladı. Tarım toplumu özelliği gösteren Osmanlı Devleti kendini kısa süre içerisinde bu sarmalın içerisinde buldu. 1838'de İngilizlerle imzalanan Balta Limanı Sözleşmesi bu sürecin zirve noktalarından birini teşkil etmektedir.

Bunu takip eden benzer ekonomik süreçler bir yandan Osmanlı Devleti'nin iktisadi bağımsızlığını tehdit ederken diğer yandan toplumsal dokusunu da gevşetmekteydi. Bu ticaret sözleşmesinin imzalanmasından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik değer ifade eden mıntıklarında özellikle İzmir, İstanbul, Trabzon, Samsun, Mersin ve Beyrut gibi liman kentlerinde batılı devletlerin hızlı bir şekilde ticari şirketleri ve diplomatik misyonları kurulmaya başlanmıştır. Bu kuruluşların, malların sevkiyat ve dağıtımında tercih etmiş oldukları kişiler genelde Gayr-i Müslim Osmanlı tebaası olmaktadır. Bu tercih doğal olarak Ermeni, Rum ve Yahudi kökenli Osmanlı vatandaşlarını hızlı bir zenginleşme sürecine soktu. Zenginleşme sürecini yaşayan bu insanlar çocuklarını Avrupa'ya tahsile göndererek bir aydınlanma projesini de başlatmışlardı. Bunun yanında 1860'lardan itibaren Osmanlı coğrafyasında hızla ortaya çıkartılan misyoner okulları da ağırlıklı olarak Gayr-i Müslim Osmanlı uyruklarını hedef kitle olarak belirlemişti. Zenginleşen bu sınıflar kendi okullarını kurarak yatay bir aydınlanma projesine de ağırlık vermeye başladı. Zenginleşmeyle birlikte yükselen eğitim seviyesi beraberinde milliyetçi duyguları da harekete ve yükselişe geçirdi. Bu durum 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ayrılıkçı hareketlere evirildi. Osmanlı Devleti'nin askerî, iktisadî ve sosyal pek çok sorunla uğraştığı bu dönemde Büyük Güçler arasındaki düello da başlamak üzereydi. Doğu Karadeniz Bölgesi'ni 100 yıldır meşgul eden "Pontus Sorunu" tam da bu zaman diliminde neşet etti.

1904'te Merzifon Amerikan Koleji'nde kurulan "Pontus Cemiyeti" bu sorunun temelini teşkil eden ilk örgütlü yapılardan biridir.

Gelişen şartlar Yunan Megali İdeası'nın bir uzantısı olarak İnebolu'dan Batum'a kadar muhayyel bir Pontus Devleti kurma noktasında yeni örgütlenmeleri meydana getirdi ve daha büyük heyecanlar oluşturdu. Bunlardan en önemlisi Birinci Dünya Savaşı sırasında şekillendi. Kafkas Cephesi'nin çökmesinden sonra başlayan Rus ilerleyişi 18 Nisan 1916'da Trabzon'un düşüşüyle yeni bir noktaya taşındı. Trabzon Vilayeti'nin Müslüman halkının büyük bölümünün muhacirliğe çıkması ve Rus hâkimiyetinin başlaması, bölgede yaşamakta olan Rum unsurlara heyecan kattı ve Metropolit Hrisantos liderliğinde büyük rüyalarını gerçekleştirmeye kalktılar.

Ülke içerisinde bunlar yaşanırken yurtdışında yaşayan Pontusçu Rumlar da boş durmuyordu. 1882-1906 yılları arasında Giresun Belediye Başkanlığı yapan Kaptan Yorgi Paşa'nın oğlu Konstantin Konstantinidis önderliğinde 4 Şubat 1918 tarihinde Marsilya'da "Dünya Pontoslular Kongresi" toplandı. Bu kongrenin toplanma amacı yürütülecek mücadelede iş ve fikir birliği oluşturularak örgütlü bir yapı meydana getirmektir. Ayrıca propagandaya ağırlık verilerek dünya kamuoyunu etkilemek stratejik bir hedef olarak belirlenmiştir. Dünyanın değişik yerlerine dağılmış durumda olan insanların aynı ideal etrafında buluşmalarını sağlayarak kimliklerini canlı tutmak ise en temel amaç idi.

İki yıla yakın devam eden Rus işgali Sovyet Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan 18 Aralık 1917 tarihli Erzincan Mütarekesi'yle sona erdi ve Doğu Karadeniz Bölgesi yeniden Türk hâkimiyetine girdi. Ancak çok geçmeden ortaya çıkan yeni askerî ve siyasî şartlar Osmanlı Devleti'ni bu sefer yeni bir Mütareke imzalamaya mecbur etti. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan çıkışını çok daha ağır bir tabloya hazırlayan Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalandı. Böylesi bir mütarekenin imzalanması ve ardından Müttefik Devletlerin Anadolu coğrafyasının muhtelif yerlerini işgal etmeleri ve liman kentlerinde kontrol merkezlerini kurmaları, Ermeni ve Rum unsurları yeniden cesaretlendirerek harekete geçirdi.

Bu süreçte Doğu Karadeniz Bölgesi'nde iki isim ön plana çıkmıştır. Ortodoks inancındaki kilise-devlet eklemlenmesinin doğal bir sonucu olarak Doğu Karadeniz'de bir Pontus Rum Devleti kurabilmek için Trabzon Metropoliti Hrisantos ve Amasya Metropoliti Germanos yoğun bir gayretin içerisine girdiler. Bir yandan Wilson Prensiplerinden ilham alarak uluslararası camiayı sahte ve yanıltıcı istatistiklerle kendi yanlarına çekip dış destekle hedeflerine ko-

şarlarken, diğer taraftan kurdurdukları paramiliter örgütlerle bölgeyi terörize etmeye başladılar. Bu ekseninde 25.000'in üzerinde silahlı elemanı bulunan 40 kadar çete oluşturulmuştur. Bunların temel amacı Türk-Müslüman ahaliyi korkutarak bölgeyi boşaltmalarını sağlamak ve Rusya'dan getirmekte oldukları Rumlarla nüfus çoğunluğunu elde ederek siyasî hedeflerine bir adım daha yaklaşmaktı.

Buna dur denildi. Giresun ve çevresinden oluşturmuş olduğu milis kuvvetleriyle Topal Osman Ağa Pontus çeteleriyle amansız bir mücadeleye girişti. Bir yandan bu tür mücadele verilirken diğer yandan da Osmanlı Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'yı bölgeye göndererek bozulan asayiş düzeltmek ve devlet otoritesini yeniden tesis etmek istedi. Bu ortam içerisinde Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Bu tarih aslında yeni bir devrin de başlangıcıydı. Bu da sadece Doğu Karadeniz'de asayiş temin etmeyi değil, tam bağımsızlık idealiyle millet iradesine dayalı yeni bir sistemi hayta geçirmeyi ifade etmekteydi.

19 Mayıs 1919'dan itibaren "Kuva-yı Milliye'yi amel ve İrade-i Milliye'yi hâkim kılmak" için büyük bir strateji izlendi. Mücadele ruhu kongreler süreciyle birlikte tabana yayıldı. Kurtuluş fikri bölgesel olmaktan çıkıp ulusal bir nitelik kazandı. Bu anlayıştan süzülerek gelen Misak-ı Milli fikri yeni ve milli bir devletin doğuşunu hazırladı.

İstiklâl Harbi'nin askeri aşamasına geçilince bir yandan isyanları bastırmak için askerî ve hukuki tedbirler alınırken öte yanda kurulan düzenli ordu ile cephe hattında Ermeni ve Yunan işgalleri sonlandırıldı.

1921-1922 yıllarında Batı Cephesi'nde işgalci Yunan ordusuna karşı büyük bir mücadele verilirken cephe gerisini emniyette tutmak için askerî ve hukukî tedbirler de alınmaktaydı. Bu çerçevede Ankara Hükümeti, Sakallı Nurettin Paşa komutasında Merkez Ordusunu kurarak Pontus ve diğer isyanları bastırırken isyanın içerisinde yer alanlar Amasya'da kurulan İstiklâl Mahkemesi'nde gerekli cezalara çarptırılmıştır. Gerek bu tedbirler gerekse bunun bir parçası olarak Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Rumların bir bölümünün Anadolu'nun iç bölgelerine sevk edilmesi Fener Patrikhanesi ve Yunan diasporası tarafından hazırlanan "kara kitaplar" vasıtasıyla propaganda malzemesine dönüştürülmüştür.

TBMM 1922 yılında "Pontus Meselesi" isimli bir kitap yayınlamaya çalışarak iç ve dış kamuoyunu bilgilendirmek istemiştir. Matbuat ve

İstihbarat Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan bu kitap belge, resim, mektup ve harita olmak üzere 280 belgeyi içermektedir. Pontus Meselesi hakkında Türkçe yazılmış en eski ve temel kaynaktır. Eser meselenin ne olduğunu, isyana kalkışanların kimler olduğunu ve hangi maksada yöneldiklerini aydınlatması bakımından dikkat çekici bir özellik taşımaktadır. TBMM bu çalışmayla dünya kamuoyunu yanıltan Rum/Yunan diasporasının ve Fener Patrikhanesinin hazırlatmış olduğu propaganda kitaplarının önünü kesmeye çalışmıştır.

Türk İstiklâl Harbi'nin askerî safhası bittikten sonra diplomatik müzakereler başlamış ve bunun sonucu olarak 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Lozan Barış Müzakereleri sürecinde 30 Ocak 1923'te imzalanan Mübadele Sözleşmesi ile İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Müslümanlar hariç Yunanistan'daki Türkler Türkiye'ye, Türkiye'deki Rum- Ortodokslar da Yunanistan'a gidecekti.

Uluslararası bir antlaşma olan Lozan ile birlikte yapılan, bir manada kaybolan bir arada yaşama kültürünü hukukî bir çerçeveye oturtarak Rum ve Türk unsurların karşılıklı olarak yer değiştirmesiydi. Bu gelişme aynı zamanda Yunan Megali İdeası'nın Anadolu'daki insan kaynağından mahrum kalmasını da ifade etmekteydi.

Yunanistan'a göçmüş Rumlar, ağırlıklı olarak Kuzey Yunanistan'a, Selanik ve çevresine iskân edildi. Doğu Karadeniz'den göçmüş Pontusçu Rumların bir kısmı ise Mübadele Sözleşmesi'ne aykırı olarak Batı Trakya bölgesine yerleştirildi. Oradaki Müslüman Türkler yeni gelen bu insanlarla aynı evde kalmaya zorlandı. Özellikle Pontus İsyanı sırasında Doğu Karadeniz Bölgesi'ni kana bulaşan Andon Çavuş çetesi buraya yönlendirilerek Müslüman unsurların tedirgin olmasına ve göç etmelerine zemin hazırlandı.

İki Savaş Arası dönemde mübadeleden kalan problemler bir şekilde hal yoluna konulduktan sonra Türk-Yunan ilişkileri olumlu bir seyir yakaladı. Soğuk Savaş Dönemi'nde ise iki ülke NATO ittifakında yer almalarına rağmen Kıbrıs ve Ege Meselelerine bağlı olarak sık sık karşı karşıya geldiler.

Soğuk Savaş Dönemi'nin kapanmasından sonra başlayan küreselleşme süreci ve onunla paralel yürüyen ulus devletleri aşındırma projesi Ermeni ve Pontus Meselelerini yeni bir senaryoyla yeniden dünyanın gündemine oturtmaya başladı. Burada kullanılan propaganda teknikleri sadece kamuoyu oluşturmaya dönük değil,

aynı zamanda tarihsel hafızanın unutkanlık arızası üzerinden parlamentolar vasıtasıyla yeni bir tarih yazma versiyonunu da ifade etmektedir.

Rum-Yunan diasporası tıpkı Ermenilerin yaptığı gibi dünyanın çeşitli ülkelerinde kurmuş oldukları sayıları 200'ü geçen dernekler üzerinden yoğun bir propaganda faaliyetini sürdürmektedir. Bu propagandanın merkezine oturtulan tarih ise çok manidardır: 19 Mayıs 1919.

Yunan Parlamentosu, Türk İstiklâl Harbi'nin başlangıç tarihini, 24 Şubat 1994'te asılsız "Pontus Soykırımı Günü" olarak kabul etmiştir. Çarpıtılmış rakamlarla ilgili olarak 1923 Mübadelesi öncesi ve sonrasında Doğu Karadeniz'den gidip Yunanistan'a yerleşenlerin 1928'deki Yunanistan nüfus sayımındaki miktarı (182.000) ve diasporadaki Rumların mevcudiyeti bu iddiaları temelsiz kılmaktadır. Yunanistan ordusunun 1919-1922 sürecinde Batı Anadolu ve Marmara havzasında yapmış olduğu mezalimi perdeleme amacını güden bu söylem objektif tarih anlayışı önünde hiçliği ifade etmektedir.

Yunanistan'ın muhtelif yerlerinde dikilen "Pontus Anıtları", yazılan/yazdırılan propaganda kitapları ve her yıl üst düzey Yunanlı yetkililerin katılımıyla Selanik'te düzenlenen anma toplantıları küresel emperyalist odakların Türkiye'yi kuşatma projelerinden pay alma amacından öteye geçememektedir.

Yunanistan milli bir strateji olarak Batı Trakya Türklerinin kimliğini inkâr politikasını izlerken bu argümanla Türkiye'yi uluslararası camia önünde sıkıştırmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken uluslararası antlaşmaları ve Helsinki Sürecini sürekli ihlâl etmektedir. Bunun son örneklerinden biri Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Yunanistan'a göç eden Rumların yine Batı Trakya Bölgesine yerleştirilmesidir. Avrupa Birliği fonlarından alınan paralarla özellikle yoğun bir Türk nüfusun yaşadığı Gümülcine ve çevresinde hızlı bir konut inşaatı başlamıştır. Bu gayret, buranın demografik yapısını değiştirme amacına yöneliktir. Tıpkı Mübadele döneminde olduğu gibi.

1994'ten beri özellikle Yunan/Rum çevreleri tarafından hız kesmeden sürdürülen propaganda faaliyetlerinin ne kadar temelsiz olduğu alan uzmanlarıyla yapmış olduğumuz toplantı ve hazırlamış olduğumuz bu çalışma ile birlikte bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE PONTUS ÖRGÜTÜ VE FAALİYETLERİ

Salim GÖKÇEN*

Giriş

Yunanistan ve İstanbul'da bulunan Fener-Rum Patrikhanesi, Millî Mücadele döneminde Türkiye'deki Rum meselesinin genel destekçisi ve teşvikçileri olarak görülmektedirler. Bu iki unsur, Mütareke döneminin getirdiği siyasî şartlardan faydalanarak fiilen işbirliği yapmışlar, Anadolu'da bir Rum devleti teşkiline, imkân olursa bu devletin Yunanistan'a ilhakına gayret göstermişlerdir.

Bununla birlikte, Yunanistan'ın Megali İdea'yı gerçekleştirmek üzere, Filiki Eterya'dan Mavri Mira'ya kadar kurduğu birçok cemiyete paralel olarak Türkiye'de Pontus teşkilatları da kurulmaya başlanmıştır. Bu Pontus teşkilatlarının temeli 1904 yılında *Merzifon Amerikan Koleji*'nde atılmıştır.¹ Başlangıçtaki çalışmalarını Mütarekeden sonra da devam ettiren bu okul, İstanbul Pontus Örgütü'nün bir şubesi gibi çalışmalarını yürütmüştür. Nitekim 1920 yılı sonlarında buraya yapılan baskında pek çok Pontus Cemiyeti yayını, kitap ve haritaları ele geçirilmişti. Rum ve Ermeni çetelerine her türlü yardımı yapan bu kolejin müdürü Amerikalı George E. White, Pontusçulara yardım yapmakla kalmıyor aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni, yıkmak için Türkiye'deki Rum ve Ermenilerin korunmasının da gerektiğini savunuyordu. White; *"Hıristiyanlara şimdiye kadar görmüş oldukları zulümlere karşı, onların zekatını ödeyecek bir ruh aşılmalıyız; biz bunu şim-*

---

* Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, E-Posta: sgokcen@erzincan.edu.tr.

¹ Kemal Atatürk, *Nutuk (1920-1927)*, II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul, 1973, s.62-628; *Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Hükümeti Matbuat Müdüriyet-i Umumîsi, Ankara, 1995, s.141; Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, I, İzmir, 1988, s.120. Selahattin Salışık, *Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik'i Eterya*, Kıtış Yay., İstanbul, 1968, s.44.

diye kadar yaptık ve muvaffak olduk” diyerek bu kolejin faaliyetlerinin öğretim işlerinden çok politika ve çeteciler ile uğraşmak olduğunu meydana koyuyordu.² Resmi olarak 8 Eylül 1886 tarihinde açılan bu okulun Merzifon’daki yönetim kurulunda bulunan on kişiden beşi “*Pontus Protestan Birliği* (Pontus Evangelistic Association)” tarafından seçilip atanıyordu.³

1- Pontus Örgütü ve Faaliyetleri

Merkezi İstanbul’da olan Pontus Örgütü, gizli olarak kurulmuş ve 1908’de daha geniş bir alana yayılarak Samsun’da *Müdafaa-i Meşruta*⁴ adında bir ihtilâl teşkilâtı ile *Mukaddes Anadolu Rum Teşkilatı*’nı kurmuştur.⁵ Örgüt, 1909’da Trabzon Metropolitliği vasıtasıyla Atina’da, *Küçük Asya Derneği*’nin emri altına girmiştir. Pontus Devleti kurma ideolojisinin kaynağını oluşturan Merzifon Amerikan Koleji’nde⁶ bu dönemde bine yakın Rum genci bu ideolojinin gerçekleştirilmesinde fikri altyapının oluşması için yetişti-

² Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, I, MEB. Yay., İstanbul, 1991, s.91.

³ Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika*, İstanbul, 1989, s.193-194; Halis Asarkaya, *Millî Mücadelede Tokat*, Tokat, 1936, s.126-127.

⁴ Müdafaa-i Meşruta’nın 1918’lerdeki, faaliyetleri konusunda Nurettin Paşa şunları söylemektedir: “Pontusçuların bir de Meşru Müdafaa Cemiyetleri vardır. Bu cemiyetin gayesi yirmi yaşına gelen her Rum’u bir silâh sahibi olmaya mecbur etmek, fakirlere zenginlerden alınacak para ile metropolithanelerden silâh temin etmek. Bölük vesaire teşkilât yapmak ve bu maksada muhalefet edenleri, metropolithanelerde kurulan mahkemeler vasıtasıyla cezalandırmak idi. Bu cemiyetin askerî teşkilâtına girenlere Hz. İsa, vatan, Pontus ve millet adına yemin ettirilir ve bu surette teşkilâta mukaddes bir mahiyet verilerek cahil kütlenin daha ziyade alâkası çekilmek istenirdi”. Nurettin Paşa; “Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor”, *Yakın Tarihimiz*, 21, (Temmuz 1962), s.25-26. 1918 yılında çalışmaya başlayan Müdafaa-i Meşruta, Tokat’ta da faaliyet göstermekte, şehir ve köyleri teşkilatlandırmakta ve halkı silahlandırmaktaydı. Rum okullarında verilen müsamerelerde Pontus şarkıları söyletmek, Pontus piyesleri temsil etmek suretiyle Rum gençlerini bilinçlendirmeye! çalışmışlardır. Müsamerelerden elde edilen paraları Pontus Teşkilâtı’na göndermekteydiler. Asarkaya, *age*, s.127.

⁵ *Pontus Meselesi*, s.51. Anadolu’nun birçok bölgesinde faaliyet gösteren örgütün faaliyet alanını göstermesi bakımından Merkez Ordu Komutanı Nurettin Paşa’nın şu sözleri önemlidir: “Elimizdeki vesikalar pekâla gösteriyor ki, bu teşkilat, Samsun ve dolayları kıyılarından başlayarak ta içlere, Sivas Akdağmadeni Kazası’nın yirmi köyüne kadar genişleyip yayılmış ve tarafımızdan da burarlarda meydana çıkarılmıştır.” “Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor”, II, *Yakın Tarihimiz*, s.25.

⁶ Geniş bilgi için bkz. George E. White, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.

rilmiştir.⁷ 1910 yılında *Pontus* adlı bir dergi de çıkaran Örgüt, faaliyetlerini yayın alanında da göstermiştir.⁸

Pontus Örgütü'ne girenlere şu şekilde *yemin* ettirilmekteydi:

“Fikr-i millimizle alâkadar olan herhangi bir vazifenin verilmesinde sadâkat, itaat, mahrumiyet ve ketumiyetten hiçbir zaman ayrılmayacağıma, hariçten duyduklarımı tamamen amirlerime tebliğ ve haber vereceğime milletim, namusum ve şerefim üzerine yemin ederim”.⁹

I. Dünya Savaşı sırasında Rusların Trabzon'u işgal etmeleri ve Rumları silahlandırmalarıyla Pontusçuluk faaliyetleri çetecilik yapmak suretiyle ivme kazanmıştı.¹⁰ Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde dinî kuruluşlar ve din adamlarının rolü en başta gelmektedir. İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi de Pontus Devleti kurma teşebbüsünde öncü rol oynayan kuruluşlardan birisidir.¹¹ 1904 yılında İnebolu'da Manastır denilen tepede ilk *Pontus Teşkilâtı*'nı kuran da Rahip *Clemeatios*'dur.¹² Yüksek dereceli Ortodoks papazları, bilhassa Amasya Metropoliti Germanos¹³ ve Trabzon Metropoliti Hrisantos, çetelere cesaret vermiş ve davalarını uluslararası mercîler önünde savunmuşlardır.¹⁴

Rusların Karadeniz'den çekilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti, bölgede hâkimiyeti yeniden sağladı. Ancak, bu dönemde Pon-

⁷ Cemil Öztürk, “Milli Mücadele’de Orta Karadeniz’de Pontusçuluk Hareketleri”, *19 Mayıs ve Milli Mücadele’de Samsun Sempozyumu*, (16-20 Mayıs 1994 Bildirileri), Samsun, 1994, s.128.

⁸ Örgüt, 4 Mart 1919’da *Pontus* adıyla bir gazete de yayınlanmaya başladı. Bu gazete, Trabzon vilayetinde bir Rum devleti kurma çalışmaları içindeydi. Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıali Kitaplığı, İstanbul, 2003, s.253. 1920’de Batum’da “*Serbest Pontus*” adında bir gazete de yayınlanmaya başlanmıştır. *Pontus Meselesi*, s.51.

⁹ Tansel, *age*, I, s.90. Ayrıca D. Economides tarafından 1920’de *The Pontus And The Right Claims of its Greek Population* isimli bir de kitap yayınlanmıştır.

¹⁰ Yusuf Sarımay, “Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası*, AAM Yay., Ankara, 1999, s.9; Stefanos Yerasimos, “Pontus Meselesi (1912-1923)”, *Toplum ve Bilim*, 43/44, (Güz 1988-Kış 1989), s.38-39. Asarkaya, *age*, s.127.

¹¹ *BOA DH KMS*, 49-2/57.

¹² Mahmut Goloğlu, *Anadolu’nun Milli Devleti Pontus*, Ankara, 1973, s.236; Hamit Pehlivanlı, “Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası*, AAM Yay., Ankara, 1999, s.85.

¹³ *Hakimiyet-i Milliye*, (5 Nisan 1337).

¹⁴ Pehlivanlı, *agm*, s.86. *TBMMGCZ*, III, s.398.

tusçuluk faaliyetleri de uluslararası bir boyut kazandı. Nitekim 5 Mayıs 1917'de Tiflis'te *Transkafkasya Helenleri Ulusal Meclisi* toplanmış, 1917 Ekim ayı ortalarında Atina'da, Karadeniz kıyı şehirlerinde yaşayan Pontusluların temsilcilerinin katıldığı, bölgedeki Rumları bağımsız bir devletin çatısı altında toplamayı amaçlayan önemli bir kongre yapılmıştır. Ekim 1917'de Paris'te *Pontus Milli Merkezi* kurulmuş, ayrıca ABD'de de aynı amaçla özel bir komite meydana getirilmiştir.¹⁵ 1918 başlarında Metropolit Hrisantos, Rumluk davasını anlatmak üzere Avrupa'ya siyasî amaçlı bir seyahate çıkmıştır.¹⁶ Hrisantos, daha sonra Marsilya'da toplanan *Hariçteki Pontuslular Kongresi*'ne katılmış burada, Karadeniz Bölgesi'nde 1,5 milyon Rum olduğunu ve bunların soykırıma tabii tutulduklarını iddia etmiştir.¹⁷ Temmuz 1918'de Pontus'un bağımsızlığının ve I. Dünya Savaşı'nda Kafkaslara giden Rumların tekrar eski vatanlarına dönme arzularının dile getirildiği bir başka *Pontus Kongresi* Bakû'de toplanmış¹⁸ ve 1918 Ekiminde Batum'da *Pontus Milli Merkezi* kurulmuştur.¹⁹

Mondros Mütarekesi ile birlikte Rumlar, bölgedeki faaliyetlerini daha da artırmışlardır. Yunanistan²⁰ ve İtilâf Devletleri'nin kışkırtmaları ve yardımları ile faaliyetlerini hızlandıran Rumlar, bir yandan diplomatik girişimlerde bulunurlarken diğer yandan da bölgede nüfus üstünlüğü kurmak amacıyla dışardan göçmen getirmeye çalışmışlar ve çetecilik faaliyetlerine yönelmişlerdir.²¹

¹⁵ Yerasimos, agm, s.41. Sarınay, agm, s.11.

¹⁶ *Hadisat*, (5 Mart 1334).

¹⁷ Gothard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), TTK, Ankara, 1991, s.57; Mesut Çapa, *Pontus Meselesi/Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, TKAE Yay. Ankara, 1993, s.38; Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1964, s.335.

¹⁸ Yusuf Sarınay, Tahir Sünbül, *Emperyalizm ve Büyük Hayal*, Günce Yay., Ankara, 1999, s.98; Asarkaya, age, s.127.

¹⁹ Sarınay, agm, s.13.

²⁰ Pontus davasına Yunanistan'da elinden gelen desteği vermekteydi. Rum çetelerine insan, silah ve cephane yardımından başka diplomasi alanında da bütün gücü ile destek veriyor ve savunuyordu. Albay Büjak, *1918-1922 Yunan Ordusunun Seferleri*, (Çev. İbrahim Kemal), (113 Sayılı Askeri Mecmua Lâhikası), İstanbul, 1939, s.177.

²¹ Sarınay, agm, s.13-14; Çapa, age, s.38; Rahmi Doğanay, *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, AAM Yay., Ankara, 2001, s.52. Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992, s.102. Örgüt, Osmanlı illerinde çeteler oluşturmak, mitingler ve propagandalar yaparak Pontus davasını tanıtmakla görevliydi. *Muhacirin Komisyonu* da aynı para-

Metropolit Hrisantos, Pontus propagandasını ve çete faaliyetlerini idare ediyordu.²² Nitekim, 1919 Martında Paris'e gönderilen Hrisantos'a İstanbul Patrikhanesi, Paris Barış Konferansı'nda Pontusluların hakkını savunma yetkisini vermişti. Bu sebeple *Mağdur Rumlar Temsilcisi* Hrisantos, Pontus hakkında geniş bilgileri ihtiva eden bir raporu, 2 Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansı'na sundu.²³

Raporda kısaca,

- "Pontus bölgesi, Trabzon vilayeti ile Karahisar, Amasya, Sinop sancaklarının bütününden ve Kastamonu, Sivas illerinin bir kısmından ibarettir.
- Bu bölgedeki Müslüman Türkler 340 bindir. Ermeniler 78 bin kadardır. Rumlar ise göç edenler dikkate alınırsa 850 bine yükselirler.
- Gösterilen deliller karşısında ve 'Bu şartlar içinde Pontus mıntikasının muhtar bir Rum Devleti olması' gerekir"²⁴

denilmekteydi.

Aslında bu raporda verilen bilgilerin ve rakamların büyük bir kısmı yanlıştı. Hrisantos'a göre, öteden beri Müslümanlığa bağlılığı ile ün kazanmış *Of* kasabası halkı 180 yıl önce Müslüman olmuştu, hatta kadınları hâlâ Rumca konuşmaktaydı. Hrisantos'un Trabzon Valisi'ne söylediğine göre de Trabzon ve civarındaki halk, *etnografik bakımdan, cins ve ırk itibariyle aynı tabiat ve âdetlere* sahip olduklarından birbirlerinden ayrılamazlardı. Hrisantos ay-

---

lelde Anadolu'ya Rumları sokarak hizmet etmekteydi. Özellikle Mütarekeden sonra bu örgütler Pontus sorununu canlandırmak, ihtilali gerçekleştirmek için dışarıda da şubeler kurarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. *Pontus Meselesi*, s.52-53.

²² Trabzon ve çevresinde daha Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce başlayan vahşet ve yağmalama hareketlerinin bizzat içerisinde bulunanların başında papazlar gelmekteydi. *Tasvir-i Efkâr*, (14 Nisan 1334).

²³ Hrisantos Paris Barış Konferansı'na Türkiye Hristiyanları adına Yunanistan'a ilhak arzularını da sunmuştur. *BOA DH KMS*, 49-2/52. Kitsikis, *age*, s.335. Atina'da yayınlanan "*Pontus Fecayii*" adında uydurma bilgilerden meydana gelen bir Kırmızı Kitap ile bölgede katliam yapıldığı yalanı uydurulmaya başlanmıştır. Asarkaya, *age*, s.127.

²⁴ Tansel, *age*, I, s.96.

rica bu insanlar arasındaki ahenk ve vatandaşlık duygusunun geri geleceğini savunuyordu.²⁵

Hrisantos, Paris'te bulunduğu sırada Anadolu'yu gezen General *Harbord* ile görüşükten sonra Pontusçulara çekmiş olduğu telgrafta, General'e, "*Karadeniz kıyısındaki köylerin muhafazası için Pontusçuların gayet iyi talim ve terbiye edilmiş muntazam taburları ile Amerikan askerlerinin birlikte harekât yapabileceklerini, böyle bir harekât için Pontusçuların şevkle hazır olduklarını*" söylediğini ifade etmektedir.²⁶

Hrisantos, 23 Temmuz 1919'da Londra'da idi. Buraya gidişinin resmî sebebi; *İstanbul Patrik'i adına Canterbury Başpiskoposunu selâmlamaktı*. Hâlbuki O, Londra'daki Yunan elçisi vasıtasıyla hemen gazetecilerle temasa geçti. Yine aynı elçinin aracılığı ile 1 Ağustos 1919'da İngiltere Dışişleri Bakan Yardımcısı *Ronald Graham* ile görüşerek ondan Trabzon'a İngiliz askeri gönderilmesini, İngiliz idaresi altında yerli jandarma birlikleri kurulmasını istedi. Oysa Albay *Katheniotis*'in Trabzon'a veya Batum'a İngiliz ve Yunan birliklerinin gönderilmesi ve bunların himayesi altında Pontus Devleti'nin kurulması isteğini İngiltere Hükümeti reddetmişti. Fakat bu defa Dışişleri Bakan Yardımcısı, Metropolit'in fikirlerini ilgi ile karşılamıştı.²⁷

9 Kasım 1919'da Trabzon'a gelen Hrisantos, 10 Kasım'da, sanki Paris'e giden ve orada Türkiye aleyhine faaliyet gösteren, Pontus Devleti'nin kurulması yolunda girişimlerde bulunan kendisi değilmiş gibi Trabzon Mevkî Kumandanlığı'nı ziyaret etmiş ve burada Avrupalılardan şikâyetle bulunarak Türklerle birlikte çalışmanın gerekliliğinden bahsetmişti.²⁸ Yunan ideallerinin başlıca

²⁵ M.Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, II, İş Bankası Yay. Ankara, 1965, s.201.

²⁶ Ali Güler, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Ocak Yay., Ankara, 1999, s.125.

²⁷ Tansel, *age*, I, s.96-97.

²⁸ 15. Kolordu Kumandanlığı'nın Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 12 Kasım 1919 tarihli rapor şu şekildedir: "...9/11/35'de öğleden evvel saat yedide Loit vapuru ile Paris Sulh Konferansına giden Trabzon Metropolitidi ile İngiliz Mümessili Krofort ve bir diğer İngiliz zabiti ve üç sivil bir kadın Trabzon'a gelmişlerdir. Metropolitid Valiicedid Haydar Beyefendinin sandaliyle iskeleye çıkınca İslâm hamallar tarafından be-ray-i thsr Zito diye bağrılmıştır... 10/11/35'de Rum Metropolitidi Hristado ve Trabzon Mevki Kumandanlığını ziyaret etmiş ve Mevki Kumandanı ile esna-yi musahabede; 'Biz çalışmazsak Avrupalılar bizi çiftlik edinmek istiyorlar Elele vererek müttehiden çalışırsak memleket olur Avrupa efkârı entrika ve fesat ve münafıkla meşbudur. Anadolumuz gibi saf ve temiz de-

propagandacısı olan Hrisantos, gerçek düşüncelerini her zaman saklamağa çalışmış ve her şeyi gizlice yapmayı prensip haline getirmişti. Nitekim 14 Kasım 1919'da Batum'a yaptığı seyahatin orada bulunan Pontusçulara, Pontus Devleti'nin hiçbir zaman kurulamayacağı inancına vardığını söylemek ve onlara gerekli nasihatlerde bulunmak üzere tertiplendiği söylentilerini çıkarmıştı. Hâlbuki bu söylentiler tamamıyla yanlıştı.²⁹ Çünkü O, 18 Aralık 1919'da Batum'da bir *Pontus Hükümeti* kurmuştu.³⁰ Batum'dan Tiflis ve Erivan'a geçen Hrisantos burada, Ermenilerle federasyon görüşmelerine katılmış, yapılan görüşmeler sonunda, Ocak 1920'de, Ermeni Hükümeti ile bir *Rum-Ermeni Konfederasyonu* için anlaşma da imzalamıştı.³¹

Yunanistan subayı ve Pontus davasının ileri gelenlerinden *Katheniotis* ile Ermenistan temsilcisi General *Termenassian* arasında imzalanan bu anlaşma ile Müttefiklerin veya Yunanistan'ın bölgeye askeri yardım göndermesi kararlaştırılmıştı.³² Venizelos,

---

ğildir' demiş ve son zamanlarda Trabzon ve civarındaki asayişden dolayı medyun-u Şükran kaldığını ilâve eylemiştir..." HTVD, 11, Vesika No:276. Harbiye Nezareti'nin ise bu konu ile ilgili olarak XV. Kolordu'ya gönderdiği 16 Kasım 1919 tarihli cevabi yazısı şu şekildedir: "...Trabzon Metropolidi Pontus cumhuriyetinin temin-i te'sisi için Paris'e gitmiş iken ağılebihtimal orada yüzbulamamış olacak ki Dersaadet'e avdetinde kendi arzusuyle bâzı mehafilimizle temas etmiş ve Trabzon Rumlarına eski imtiyazlarının itası şartıyla bir uzlaşma teklif etmiştir. Şimdi aynı orada da aynı tarz-ı hareketi ihtiyar ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Mumaileyhin bizi iğfal ederek hariçden Rumların Trabzon Vilâyetine avdetlerini hicretlerini temin veyahut vilâyet dahilindeki Rumlar arasında esaslı teşkilât yapmağa çalışması da melhuzdur. O cihetle ef'al ve harekâtının münasip bir surette takibi ile peyderpey buraya inbası mercudur..." HTVD, 11, Vesika No:277.

²⁹ XV. Kolordu'dan Harbiye Nezareti'ne gönderilen istihbarat raporunda Hrisantos Batum'da, Pontus komitesi rüesasından *Taymaktaklos Kind*'in eniştesi *Yuanidi Gastropulos* ve *Binyatoğulları*'nın evinde kalarak bir ara bütün Rumlara Avrupa'daki çalışmalarını ihtiva eden bir nutuk vermiş; Batum'dan Tiflis'e geçmiştir. *HTVD, 11, Vesika No:278.*

³⁰ Tansel, *age, I, s.98.* XV. Kolordu'nun Harbiye Nezareti'ne gönderdiği istihbarat raporu için bkz. *HTVD, 11, Vesika No:278; Atatürk, age, II, s.627; Gothard Jaeschke, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, I, TTK, Ankara, 1970, s.81.* Hrisantos, Eleutherios Venizelos'un telkinleriyle, Ermenilerle bir "*konfederasyon*" oluşturma çabası içine girmiştir. Abdullah Saydam, "Kurtuluş Savaşı'nda Trabzon'a Yönelik Ermeni-Rum Tehdidi", *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası, AAM Yay., Ankara, 1999, s.132-137.*

³¹ Kitsikis, *age, s.268.*

³² Saydam, *agm, s.136; Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I-II, TTK, Ankara, 1973, s.172.*

bu anlaşmanın Anadolu'daki milli hareketi, iki ateş arasında bira-karak güçlenmesini önleyeceğini ve Doğu'da meydana getirilecek Rum-Ermeni-Gürcü ittifakının güçlü bir set oluşturacağına inanı-yordu.³³

2- Pontusçuluk Faaliyetlerinde Bulunan Önemli Şahsiyetler

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bir Pontus Devleti kurma haya-lini yaşayan ve bunu gerçekleştirmek isteyen çok sayıda gönüllü vardı. Bunlardan Trabzonlu olan C.G. *Constantinides* adlı, Marsil-ya'ya yerleşmiş bir Rum iş adamı bu uğurda çok para harcamış, Pontusçu faaliyetler için büyük masraflarda bulunmuştur. 4 Şubat 1918'de Marsilya'da düzenlediği ve başkanlığını yaptığı *Haricteki Pontuslular Kongresi* ile Avrupa ve Amerika'daki Pontusluları bir araya getirmişti.³⁴ Bu kongredeki nutkuyla Pontuslular için Türk idaresinden kurtulmak ve intikam almak zamanının geldiğini ilân eden Fransa, İngiltere ve Atina'daki faaliyetleri ile mücadelede birlik sağlamak gayretinde olduğunu belirten Constantinides, Trabzon'un Osmanlılar tarafından fethini esarete düşüş olarak niteleyip, daima Yunanlığın dirileceği ümidiyle bölgedeki Rum halkın milliyetini koruduğunu iddia etmiştir.³⁵ Ayrıca, Atina'da yayımlanan *Neologos Gazetesi*'nden naklederek Pontus'da üç bu-çuk milyon nüfus bulunduğunu, bunun bir buçuk milyonunu Orto-doks-Rum, beş yüz binini Rumca konuşan Müslüman Rumlar, iki yüz elli binini zahiren İslâm, batınen Ortodoks, kalanını da çeşitli unsurlardan yani Türk, Gürcü, Türkmen, Çerkes ve bir miktar Avrupalı olarak göstermişti.

Kongre'de, Batum'daki Pontusçu faaliyetlerden de bah-sederek 12 bin gönüllünün bulunduğunu, bunun kısa zamanda 50 bine ulaşacağını kuvvetle tahmin ettiğini belirten Constantini-des'in teklifi üzerine Rus Hariciye Komiseri *Trotsky*'e aşağıdaki telgrafın çekilerek yardımlarının istenmesi kararlaştırılmıştı:

“Pont Ökzen ve çevresi halkından oluşup Birleşik Devlet-ler'de, İsviçre'de, İngiltere'de, Yunanistan'da, Mısır'da ve diğer memleketlerin çeşitli bölgelerinde oturan ve işlerin düzenlenmesine yetkili temsilcilerin katılmasıyla Marsil-

³³ Saydam, agm, s.140-142.

³⁴ Kitsikis, *age*, s.335.

³⁵ *Pontus Meselesi*, s.84-91.

ya'da birleşen Kongre, bu bölgenin Ruslar tarafından boşaltıldıktan sonra tekrar Türk hâkimiyeti altına girmeyeceğinden dolayı Rus sınırından Sinop'a kadar bir cumhuriyet kurulmasını arzu ve bunun için de şiddetli olarak müdahalenizi rica ve peşin olarak teşekkürlerini takdim ederler. Kongre adına Başkan: Constantinides".³⁶

Pontusçuluğun diğer ünlü simalarından *Anonias* ise aslen Rum olup, Rus ordusunda yükselmiş bir askerdi. Batum ve Kafkasya'da bulunan Rum halk, *Anonias*'nın komutasında bir fırka teşkil etmişlerdi. Bu fırka, Kafkasya'nın Bolşevikler tarafından işgaliyle dağılmamış olsaydı, Trabzon taraflarına girmek üzere hazırlanıyordu. Batum'daki *Rum Fırkası*'nın dağılmasına rağmen, *Anonias*, 25 Şubat 1919'da *Hrisantos*'a yazdığı mektubunda ona olan takdirlerini bildirerek kendisinin tecrübelerinden faydalanılması gerektiğini, istenirse Trabzon Metropolitliğine gelebileceğini söylemiştir.³⁷

Pontusçuluk faaliyetlerinde adı geçen diğer bir askerî şahsiyet de Yunan ordusu subaylarından Albay *D. Katheniotis* idi. Ocak 1920'de Pontus'daki Rumları askerî birlikler halinde teşkilâtlandırmak üzere *Venizelos* tarafından Tiflis ve Batum'a gönderilmişti. Tiflis'te 16 Ocak 1920'de *Anonias*, *Katheniotis* ve Ermenistan'ı temsilen General *Termenassian* arasında imzalanan anlaşmayla Millî Mücadele'ye karşı birleşik cephe oluşturmalarına inanıyorlardı. Böylece doğuda bir Rum-Ermeni iş birliği gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.³⁸ Albay *Katheniotis*'nin, İngiltere nezdinde Trabzon'a ve Batum'a, İngiliz veya Yunan birliklerinin gönderilmesiyle bir Pontus Devleti kurulması yolunda teşebbüsleri olmuşsa da bir netice elde edememişti.³⁹

Pontusçuluğun yoğun olarak görüldüğü yerlerden biri olan Batum'da ise tüccar *M. Binyatoğlu*'nun önderliğinde siyasî ve malî faaliyetlerde bulunulmuştur. Pontusçu gayretler, İngilizler'in Batum'u işgalleriyle artmış, Türk ordusunun terhisıyla el konan silâhlar tamamen Rum ve Ermeniler'e dağıtılmıştı. Mondros Mü-tarekesi'nden sonra, *Binyatoğlu*'nun gayretleriyle canlanan *Pon-*

³⁶ *Pontus Meselesi*, s.84-91; *Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, VI, Gnkur. HTD. Ankara, 1974, s.140.

³⁷ *Pontus Meselesi*, s.179-180.

³⁸ *Sonyel, age*, I, s.172.

³⁹ *Kitsikis, age*, s.337.

tus Örgütü'nün ilk üyeleri Trabzon, Amasya, Samsun ve Kayseri Metropolitleri idi. Sonradan bu üyeler arttığı gibi örgütün Atina, Paris, Londra şubeleri de açılmış ve 1 Eylül 1920'de Atina'ya ilk resmî seyahat yapılmıştır.⁴⁰

Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum halkını temsil ettiği iddiasında olan bu örgüt, 23 Şubat 1919'da Başkan *Binyatoğlu*, Başkan Yardımcısı *E.L. Kolossi* ve Genel Sekreter *D. Theodidis* tarafından imzalanan ve İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliği'ne de gönderilen bir önergeyle, *Rum Karadeniz Cumhuriyeti* kurulmasını istemişti.⁴¹

Bu örgüt ve şubeleri durumundaki diğer kuruluşların I. Dünya Savaşı sıralarında başlayan çalışmaları sonucunda, Çarşamba, Samsun ve Bafra civarındaki Rum köylerinde depolanan silahlar, gençlere ve askerden kaçan Rumlara dağıtılıp çeteler kurulmuş bulunuyordu. Pontus Örgütü'ne bağlı çetelerin daha çok Bafra, Çağşur Köyü, Samsun, Vezirköprü, Çarşamba, Terme, Amasya, Merzifon, Lâdik, Havza, Tokat ve Erbaa civarında faaliyet gösterdikleri ve çetecilik yaptıkları ortaya çıkmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, Mütareke döneminde, yoğun bir şekilde çetecilik faaliyeti gösteren Pontus çetecilerinin sayısı 25 bin civarındaydı.⁴² Samsun ve dolaylarında yoğunlaşan bu çetelerin, Yunanistan'ın, milli kuvvetleri arkadan vurma stratejisi içinde, Yunanistan ordusu ile koordineli bir şekilde hareket ettikleri görülmektedir.

Kaynaklar

A- Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

⁴⁰ Nuri Yazıcı, *Millî Mücadele'de Canik Sancağı'nda Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Çizgi Kitabevi, Ankara, 2003, s.39. Batum'da yine Binyatoğlu'nun 100 bin rublelik hissesiyle önderliğini yaptığı bir "*Pontus Bankası*" kurulmuştu. Banka'nın amacı, Rum tüccar ve sanatkârlarını korumaktı. Bu faaliyete Samsun ve Trabzon Rum halkının da katılmasını sağlamak için görevlendirilenler yine Binyatoğlu ve E. Yuvanidis idi. *Pontus Meselesi*, s.174-175.

⁴¹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı*, I, s.39.

⁴² *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.144-145; Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1968, s.26.

B- Resmi Kaynaklar

TBMM Gizli Celse Zabıtları, III, Ankara, 1985.

C- Süreli Yayınlar

Hadisat

Hâkimiyet-i Milliye

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)

Tasvir-i Efkâr

D- Kitaplar

Albay BÜJAK, *1918-1922 Yunan Ordusunun Seferleri*, (Çev. İbrahim Kemal), (113 Sayılı Askeri Mecmua Lâhikası), İstanbul, 1939.

ALBAYRAK, Haşim, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıali Kitaplığı, İstanbul, 2003.

ASARKAYA, Halis, *Milli Mücadelede Tokat*, Tokat, 1936.

ATATÜRK, Kemal, *Nutuk (1920-1927)*, II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay. İstanbul, 1973.

AYBARS, Ergün, *İstiklâl Mahkemeleri*, I, İzmir, 1988.

ÇAPA, Mesut, *Pontus Meselesi/Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, TKAE Yay., Ankara, 1993.

DOĞANAY, Rahmi, *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, AAM, Ankara, 2001.

GOLOĞLU, Mahmut, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, Ankara, 1973.

_____, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1968.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken*, II, İş Bankası Yay., Ankara, 1965.

GÜLER, Ali, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Ocak Yay., Ankara, 1999.

JAESCHKE, Gothard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), TTK, Ankara, 1991.

- _____, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, I, TTK, Ankara, 1970.
- KITSIKIS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1964.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, İstanbul, 1989.
- Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Hükümeti Matbuat Müdüriyet-i Umumîsi, Ankara, 1995.
- SALIŞIK, Selahattin, *Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik'î Eterya*, Kitaş Yay., İstanbul, 1968.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992.
- SARINAY, Yusuf – SÜNBÜL, Tahir, *Emperyalizm ve Büyük Hayal*, Günce Yay., Ankara, 1999.
- SONYEL, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I-II, TTK, Ankara, 1973.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, MEB. Yay., İstanbul, 1991.
- Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, VI, Gnkur. HTD. Ankara, 1974.
- WHITE, George E., *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.
- YAZICI, Nuri, *Milli Mücadele'de Canik Sancağı'nda Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Çizgi Kitabevi, Ankara, 2003.

E- Makaleler ve Bildiriler

- Nurettin Paşa, “Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor”, *Yakın Tarihimiz*, 21, (Temmuz 1962), 25-26.
- ÖZTÜRK, Cemil, “Milli Mücadele'de Orta Karadeniz'de Pontusçuluk Hareketleri”, *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu*, (16-20 Mayıs 1994 Bildirileri), Samsun, 1994, s.126-153.

PEHLİVANLI, Hamit, “Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası*, AAM Yay., Ankara, 1999, s.79-120.

SARINAY, Yusuf, “Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası*, AAM Yay., Ankara, 1999, s.1-78.

SAYDAM, Abdullah, “Kurtuluş Savaşı’nda Trabzon’a Yönelik Ermeni-Rum Tehdidi”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası*, AAM Yay., Ankara, 1999, s.121-145.

YERASIMOS, Stefanos, “Pontus Meselesi (1912-1923)”, *Toplum ve Bilim*, 43/44, (Güz 1988-Kış 1989), s.33-76.

**DOĞU KARADENİZ ÜZERİNDE PONTUS RUM İDDİALARINA
YÖNELİK AMERİKAN ERMENİ KOMİTESİ'NİN BİR BİLDİRİSİ
VE İLMÎ TENKİDİ**

Mehmet OKUR* - Osman EMİR**

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kaderi hakkında Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sürecinde Batılı devletlerce çeşitli anlaşmalar imzalanmasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesi ve Rusya'da meydana gelen "Bolşevik Devrimi" gibi gelişmeler Türkiyehakkında yeni planlamaları gerekli kılmıştı. Nitekim 1919 yılı başında Paris'te toplanan I. Dünya Savaşı'nın galipleri dünyaya yeniden şekil verirken Osmanlı coğrafyasının paylaşımı bir hayli zor ve uzun bir zaman almıştır. Özellikle Karadeniz'den Kafkasya'ya, Suriye - Filistin'den Mezopotamya'ya uzanan coğrafya üzerindeki iddia ve tartışmalar günlerce devam etmiş, uluslararası siyaset bu coğrafyalarda devlet kurmak isteyen küçükü büyüklü çok sayıda etnik ya da kültürel unsurların mesnetsiz söylem ve yayınları ile bu propagandaya destek veren uluslararası güçlerin etkisinde kalmıştır. Bu süreçte şüphesiz en fazla öne çıkan unsurlar Yahudiler, Araplar, Ermeniler ve Rumlar olmuştur.

Ermeniler ve Rumlar Türk vatanının özünü hedef alması nedeniyle ayrı bir önem arz eder, özellikle Ermeniler XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren gerçekleştirdikleri kanlı eylemler ve propagandalarla Osmanlı Devleti'nin son döneminin en büyük sorunu haline gelmişlerdir. Kafkasya'dan Karadeniz'e ve Akdeniz'e uzanan Büyük Ermenistan kurmayı amaçlayan bu eylemler I. Dünya Savaşı sürecinde zirveye ulaşırken Büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki politikalarında başlıca baskı unsuru ol-

---

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, E-Posta: okur25@yahoo.com.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, E-Posta: osmanemir1461@gmail.com.

muştur. Özellikle İtilaf Devletleri'nin lideri konumundaki İngiltere Ermeni örgütlerin en önemli destekçisi olmuş, Doğu Anadolu'dan Trabzon'a ulaşan bir Ermeni devleti yaratmaya çalışmıştır. Ancak XIX. yüzyıldan beri siyasî ve kültürel alt yapısı hazırlanmaya çalışılan "Pontus Rum Devleti" çalışmaları Osmanlı Devleti'nin çöküşü ile beraber açıkça dile getirilmeye ve uluslararası görüşmelere konu olmaya başlaması Doğu Karadeniz Bölgesi'ni Ermeniler ve Pontusçu Rumlar açısından tam bir rekabet alanına çevirmişti. Her iki unsur da bölgedeki ezici orandaki Müslüman ve Türk nüfus oranına bakmaksızın devletleşmeye bu konuda uluslararası alanda propaganda çalışmalarına ve diplomatik girişimlere başladılar. Mütarekeden hemen sonra harekete geçen Rum Cemiyetleri Avrupa ve Amerika kamuoyunu etkilemek üzere gazetelere ilanlar, raporlar, yazılar, resim ve istatistikler göndererek Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum nüfusunun Türklerden çok olmasa bile azımsanmayacak bir nispette olduğunu vurgulamaya ve Wilson Prensipleri'ne göre milli devletlerinin kurulmasına destek arayışına girdiler.¹ Nitekim Fransa'nın önde gelen gazetelerinden *Le Temps*'de çıkan bir yazıda; "*Küçük Asya'da Rum unsurunun ticaretteki ve ziraattaki üstünlüğü herkes için kabul edilmiş bir gerçektir*" denilirken, *Küçük Asya'nın Tarihi Coğrafyası*" adlı eserin meşhur yazarı Sir William Ramsey de "*İstikbal, Küçük Asya Rumlarının elindedir. Bu gerçeği tanımayan ve kuracağı binanın temelini ona dayandırmayan kişi ve politika başarıya ulaşamaz*"² şeklinde görüş açıklamıştı.

Avrupa kamuoyunda ciddi yankılar uyandıran bu çalışmalardan sonra Pontusçu Rumlar 18 Ocak 1919'da başlayan Paris barış görüşmelerinden bir hayli umutluydular. En büyük destekçileri ve kozları Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos'tu. Ancak Venizelos'un Paris Barış Konferansı'na sunduğu 3 Şubat 1919 tarihli ikinci bir muhtıradan toprak isteklerini; Epir yöresinin kuzeyi, Ege Adaları, Trakya ve Batı Anadolu olarak dört grupta toplamış ve Pontus Rumları ile ilgili şimdilik bir talepte bulunmamıştı. Venizelos'a göre, kurulacak bir Ermenistan'ın Vilayat-ı Sitte'den başka, mevcut Ermenistan'ı ve Trabzon'u da içine almalıydı. Oysa Trabzon, Pontusçu Rumların vazgeçilmez merkezlerin-

¹ Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1968, s.32.

² Mustafa Ekincikli, *Fransız Basınında Türk Milli Mücadelesi (1919-1922)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1984, s.79.

den biriydi. Venizelos, bu politikayla Avrupa'daki Ermeni propaganda merkezlerinin ve en önemlisi de Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'nin desteğini sağlamayı amaçlamıştı.³

Rumların en büyük destekçisi olan Yunanistan'ın Paris Barış Konferansı'ndaki bu tutumuna rağmen Pontus faaliyetleri, herhangi bir duraklama ve yavaşlamaya yol açmadan devam etti. Şimdilik Venizelos'tan beklediği desteği alamayan Pontusçu Rumlar çabalarını İngilizler üzerinde yoğunlaştırdılar. Karadeniz'deki bazı Rumlar, Rum Cumhuriyeti'nin kurulması isteğini açıklayan bir önergeyi 23 Şubat 1919'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri'ne gönderdiler.⁴ Aslen Karadenizli olup Marsilya'ya yerleşmiş bir Rum iş adamı olan Constantin Constantinidis de Marsilya'daki Pontus Komitesi adına İngiliz Dışişleri Ofisi'ne gönderdiği bir muhtırada; Karadeniz sahillerinde merkezi Trabzon olmak üzere Kafkasya'dan Sinop'a kadar uzanan bölgede 1.5 milyona yakın Rum unsurunun sakin bulunduğunu ileri sürmüş,⁵ içler içine doğru 140 ve 160 mil genişliğindeki bir arazinin Bizanslı Komnenos'un kurduğu Rum İmparatorluğu'na dâhil olduğunu ifade etmiştir. Bölgede yaşayan Rumların en karanlık günlerde bile okulları sayesinde dillerini ve milli ruhlarını korumayı başardıklarını ifade eden Constantinidis, Barış Konferansı'nın vereceği kararı sabırsızlıkla beklediklerini ve Karadeniz Rumlarının arzularının bağımsız bir Rum Hükümeti'nin kurulmasından ibaret olduğunu yazmıştır.⁶ Paris'te yaşayan Yunanlılar da Pontusçuların faaliyetlerine büyük destek vermişlerdir. Çıkardıkları "L'hellenisme irrédime" isimli derginin ilk sayısında Constantinidis'in fotoğrafına yer verilmiş, "Helenli büyük vatansever", "Bağımsız Pontus Rum devletini talep eden kişi" olarak tanıtılmıştır.⁷

³ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, İstanbul, 1992, s.241; Adnan Sofuoğlu, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri", *A.A.M.D*, X/28, (Mart 1994), s.216.

⁴ Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, İstanbul, 1963, s.336.

⁵ Constantinides'in Pontus Rum iddialarına dair mektup İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na ulaştığında Arnold J. Toynbee, şu derkenarı eklemiştir: "Bu muhtırada ileri sürülen istatistikler hayal mahsulüdür..." Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), TTK, Ankara, 1991, s.57.

⁶ Pontus Meselesi, (Yay. Haz., Yılmaz Kurt), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurumu, Ankara, 1995, s.84-85; Jaeschke, *age*, s.57.

⁷ Aydın Özgören, *Osmanlı'nın Son Döneminde Pontus Rumları, Büyük Güçler, Diaspora ve Silahlı Kalkışma*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.149.

Şüphesiz Pontus Rum Devleti kurulması yönünde girişimler hakkında en dikkat çeken isim 2 Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansı'na bir muhtıra sunan Trabzon Metropoliti Hrisantos idi. Pontus Devleti kurulması yolunda girişimlerde bulunmak üzere Paris'e giden Hrisantos, muhtırasında Rum nüfusunu tıpkı Constantinidis gibi abartılı bir şekilde göstermişti.⁸ O, nüfusu tamamen Müslüman olan Lazistan (Rize) hariç, büyük bir devletin yönetimi altında özerk bir Pontus Devleti kurulmasını, Trabzon, Samsun, Sinop, Amasya ve Karahisar'ın da bu yönetim sınırları içerisine alınmasını istiyordu. Ayrıca özerk devletin ileride kuru-

⁸ Muhtıradaki; Pontus olarak adlandırılan bölgede daha önce 600.000'den fazla Rum yaşadığı fakat Türklerin zulmünden dolayı 250.000 kadarının Kafkasya'ya ve Rus kıyılarına göç etmek zorunda kaldıkları, bunlarda eklendiği zaman toplam Rum nüfusunun 850.000'ini bulduğu, buna karşılık bölgede 836.000 Müslüman, 50.000'i Trabzon Vilayetinde olmak üzere 78.000 Ermeni'nin yaşadığı iddia edilmiş, Müslüman nüfus ise hakiki Türk, Sürmeneli, Kafkasyalı ve Stavriyon gibi bölümlere ayrılmıştı. Kitsikis, *age.*, s.31. Türk ve yabancı kaynak ve araştırmalara bakıldığında Hrisantos'un verdiği rakamların çok abartılı olduğu görülmektedir. Merkez Ordusu Kumandanlığına verilen istatistiklerde bölgede, 2.391.316 Türk'e karşılık 273.733 Rum vardı. Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara, 1991, s.110. Paris Barış Konferansı'na Osmanlı Devleti'ni temsilen delege olarak katılması kararlaştırılan Tevfik Paşa'ya, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milli Cemiyeti adına verilen muhtıraya göre de 1919 yılında Trabzon Vilayeti dâhilinde 946.000 Müslüman nüfusu, 155.000'de Rum nüfusu yaşamaktaydı. Yine Milli Kongre tarafından 1919'da yayınlanan broşürün içinde yer alan 1 numaralı haritaya göre 1914 yılında Trabzon Vilayetinin; 921.128 Müslüman, 161.574 Rum, 40.237 Ermeni ve diğer gruplara mensup olmak üzere toplam 1.122.927 kişiden oluştuğu görülmektedir. Kemal Karpat'ın Osmanlı Devleti'nin 1914 senesi Nüfus İstatistiğine dayanarak verdiği bilgiye göre de 1914'te Trabzon Vilayetinde; 921.128'i Müslüman (%82.03), 161.594'ü Rum (%14.39), 38.899'u Ermeni (%3.46), 8.000'i de Yahudi (%0.12) olmak üzere toplam 1.121.629 kişi bulunmaktaydı. Hanefi Bostan, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Yaşayanların Türk Olduğuna Dair Bir Muhtırası", *Milli Mücadelede Giresun Sempozyumu*, 6-7 Mart 1999, İstanbul, 1999, s.37. Justin Mc.Carthy de "Müslümanlar ve Azınlıklar" adlı eserinde, Fener Rum Patrikhanesi'nin sayımına göre Trabzon Vilayetinde 353.533 Rum'un yaşadığı iddiasının asılsız olduğu oysa, o tarihlerde Kastamonu, Canik (Samsun) dahil Rize'ye kadar olan alanda 1913 sayımına göre 260.313 olduğu ifade edilmektedir. Justin McCarty, *Müslümanlar ve Azınlıklar* (Çev. Bilge Umar), 1998, s.93-95. Rakamlar karşılaştırıldığında Rusya'dan ve diğer yerlerden göç ettirilmeye çalışılan 200.000 Rum'u eklense bile iddia edilen sayıya ulaşmamaktadır. Kaldı ki, 1928 yılında Yunanistan'da yapılan nüfus sayımında Pontus mültecilerinin sayısı yaklaşık 182.000 çıkmıştır. McCarthy, *age.*, s.137-138; Hüseyin Tatlı, *Osman Ağa ve Giresun Alayının Milli Mücadeledeki Yeri 1919-1923*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996, s.34-36.

lacak Ermenistan Devleti ile iş birliği yapacağını da belirtiyordu.⁹ Ancak, Hrisantos'un bu talepleri İtilâf Devletleri liderleri tarafından pek ciddiye alınmamıştı.

Hrisantos, Paris Barış Konferansı'ndan umduğu desteği bulamayınca Londra'ya geçmiş ve İngiltere Dışişleri Bakanı Yardımcısı Sir Ronald Graham'a,

“Hedefimiz Türkiye'den, bağımsız bir Pontus Devleti için elden geldiği kadar büyük toprak koparmak ve Yunanistan'daki gönüllüleri de oraya taşıyarak bir Pontusçular ordusu kurmaktır... sizi temin ederim ki bu ordu İngilizlerin onaylamayacağı hiçbir eylemde bulunmayacaktır”

şeklindeki söylemine rağmen İngiliz Hükümeti herhangi bir destek sözü vermedi.¹⁰

Benzer politika aynı fakat daha etkili şekilde Ermeniler tarafından da yürütülmüştü. Nitekim daha Paris Barış Konferansı görüşleri başlamadan Ermeni komiteler İtilaf hükümetleri ile temasa geçmeye başlamışlardı. İngiltere'nin Manchester kentindeki Ermeni Temsilcileri Komitesi; İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri ve Yunanistan hükümetlerine, “*zaferinizi saygı ile kutlar, gaddar Türklerin yüzyıllar süren zulmünden bizleri kurtaracak olan güzel bir barışı beklemenin mutluluğu içinde bulunduğumuzu bildiririz*” şeklinde bir telgraf gönderirken,¹¹ Brezilya'da bulunan Ermeniler ise kendi ırklarını Türk boyunduruğundan kurtarmış olan İngiliz ordularını tebrik ederek, her zaman Ermenilerin yanında olup onları koruyan İngiltere'nin bundan sonra da kendilerine yardımcı esirgemeyeceklerine inandıklarını ifade ediyorlardı.¹²

⁹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara, 1995, s.40.

¹⁰ Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi III*, İstanbul, 1996, s.1285. Hrisantos, bu gezide benzer bir öneriyi Paris'te Amerikalı General Harbord'a yapar ve bunu Pontusçulara şu sözlerle teller: “Karadeniz kıyılarındaki bir çok Rum köylerinin korunması için büyük kuvvetler gerektiği korkusunu bırakınız. Zira bu köyleri korumak için Pontusçuların çok iyi eğitim görmüş muntazam taburlarıyla Amerikan taburları birlikte hareket yapabilirler. Ben bu konuda size garanti veririm. Batum, Trabzon ve Samsun Pontusçularının bu harekete hazır bulunduğunu tekrar garanti ederim.” Avcıoğlu, *age*, s.1286.

¹¹ Kitsikis, *age*, s.185.

¹² Tolga Başak, *İngiltere'nin Ermeni Politikası*, İstanbul 2008, s.332.

Ermeni komiteleri aynı zamanda gazeteler, broşürler, kitaplar basmak, konferanslar ve mitingler düzenlemek,¹³ dostluk ve yardım cemiyetleri kurmak suretiyle kamuoyunu etkilemeye çalışıyorlardı.¹⁴ Batı kamuoyuna yönelik Ermeni propagandasında, Ermenilerin zeki, çalışkan, yaratıcı ve devlet yönetiminde deneyimli oldukları ancak Türkler tarafından baskı ve zulme uğradıkları üzerinde duruluyordu.¹⁵ 16 Şubat 1919 tarihinde The New York Times gazetesinde yayınlanan bir yazıda “*Ermenistan mandasını kabul edecek bir devletin fazla zorlanmayacağı çünkü Ermeni halkının kendi hükümetini kurma ve onu askeri, siyasi ve ekonomik yönden geliştirme yeteneğinde olduğu bilinmektedir*” denilmekte ve en son Osmanlı İmparatorluğu’nda pek çok yüksek idari görevler üstlendikleri de örnek gösterilmekteydi.¹⁶

Ermenilerin Paris Barış Konferansı öncesi başlattıkları bu diplomatik ve propaganda faaliyetleri barış görüşmeleri sürecindeki taleplerine ciddi bir zemin oluşturmuştu. Paris Barış Konferansı başlar başlamaz çeşitli adlar altında hareket eden Ermeniler Paris’te bir araya gelerek birlikte hareket etme ve Bogos Nubar’ı Ermeni delegasyonu başkanı atama kararı aldılar.¹⁷ Ermeni görüşünü ise üç ayrı heyet savunmaktaydı. Bu heyetler; Bogos Nubar Paşa’nın başkanlığındaki “Avrupa Milli Ermeni Delegasyonu”, Ermenistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Avedis Aharonyan’ın başkanlığındaki “Ermeni Cumhuriyeti Delegasyonu” ve Kilikya (Sis) Ermeni Katagigosu Paul Terziyan’ın başkanlığında oluşturulmuş “Din Adamları (Ruhani) Delegasyonu” idi.¹⁸ Bu ana delegasyonlardan başka çeşitli ülkelerden gelen 40 delege daha vardı

¹³ 8 Şubat 1919’da Londra’nın meşhur meydanlarından biri olan Trafalgar - Square’daki kalabalığın sebebi Barış Konferansı’ndaki Ermeni iddialarını desteklemektir. *The New York Times*, Jan 27, 1919; Başak, *age*, s.453.

¹⁴ Kenan Kırkpınar, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye 1919-1922*, İstanbul, 2004, s.68.

¹⁵ Ermeni propagandası o kadar etkili olmuştu ki, Fransa Cumhurbaşkanı Clemenceau Ermenilerin iddialarını anlatan bir kitaba şöyle bir önsöz yazmıştı: “Yirminci yüzyılın şafağında Paris’e beş gün uzaklıktaki bir yerde, barbarlık çağlarının derinliklerinde bile hayal edilemeyecek vahşetin uygulanıp bir diyar-ı dehşetle doldurması gerçek midir?” Margaret MacMillian, *1919 Paris Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi* (Çev. Belkıs Dişbudak), İstanbul, 2004, s.371.

¹⁶ *The New York Times*, Feb 16, 1919.

¹⁷ *The National Archives, Public Record Office, Foreign Office*, 371/3658/47314.

¹⁸ Erdal İlter, *Ermeni Kilisesi ve Terör*, Ankara, 1999, s.60.

ki, bu delegeler Barış Konferansı sürecinde güçlü bir lobi oluşturmuşlardı.¹⁹

Avrupa Milli Ermeni Delegasyonu Başkanı Bogos Nubar Paşa ile Ermenistan Cumhurbaşkanı Avedis Aharonyan 26 Şubat 1919'da Paris Barış Konferansı'na sundukları muhtıralarında savaşta önce nüfusun çoğunluğunu Ermenilerin teşkil ettiğini iddia ettikleri;²⁰ Adana, Erzurum, Mamurat-ül-Aziz, Sivas, Adana, Diyarbakır, Van ve Bitlis'i Erivan Cumhuriyeti'ne katmak amacıyla olduklarını ve buna ek olarak Ermeni Cumhuriyeti'nin yaşayabilmesi için Karadeniz'de bir limana ihtiyaç olduğunu ileri sürüyorlardı.²¹

Rum ve Ermeni Komitelerinin yukarıda kısa bir şekilde özetlediğimiz Doğu Karadeniz Bölgesi üzerindeki bu iddialarına tarihî ve demografik geçerlilik kazandırmak için çok sayıda propaganda yayını ve bildiriler kaleme aldılar. Bunlardan birisi de James W. Gerard Başkanlığındaki "*Ermenistan'ın Bağımsızlığı İçin Amerikan Ermeni Komitesi*"nin "*Ermenistan ve Pontus*"²² adlı bildiridir. Doğruların ve yanlışların bir bütün halinde işlendiği, ileri sürülen iddialara dair hiçbir referansın verilmediği, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin coğrafi, tarihi ve demografik yapısını Ermeni iddialarına göre irdeleyen bildirinin hemen giriş kısmında Trabzon'un, kurulması için çalışılan Ermenistan'ın bir parçası olması gerektiği açıkça belirtilmekte ve şöyle denilmektedir:

"Paris Barış Konferansı'nda yaratılan Ermenistan, Trabzon'un kıyı bölgesini kapsayacaktır. Bu bölgede ciddi oranda

---

¹⁹ Kırkpınar, *age*, s.68.

²⁰ Fransız Le Temps Gazetesi, Ermeni delegelerinin isteklerinin çok mübalağalı olduğunu, Van hariç Anadolu'da hiçbir yerde Ermenilerin çoğunluk teşkil etmediklerini, Van Vilayetindeki Ermeni çoğunluğunun da pek zayıf kaldığını söyledikten ve bu konuda Ermeni kaynaklarını zikrettikten sonra Ermeni delegelere şu tavsiyelerde bulundu: "Ermeni nüfusunu yoğun bir kitle teşkil edeceği küçük bir vatanı mı toplamaya çalışmalı, yoksa her tarafında azınlıkta bulunacağı bir imparatorluk kesip biçerek bu nüfusun dağılımını kesin hale mi sokmalı? Küçük bir vatan ile geniş bir imparatorluk fikri arasında Ermeni delegeleri dün imparatorluk lehinde konuştular. Kendi vatandaşlarının menfaati yönünden başka bir yol seçmek düşünülebilir." Yahya Akyüz, "Kurtuluş Savaşımız ve Fransa'da Ermeni Propagandası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 66 (Mart 1973), s.22.

²¹ Sonyel, *age*, s.21.

²² Press Bureau, The Armenian National Union of America, One Madison Avenue, 6 Ekim 1919, New York.

Rum yaşamaktadır. Venizelos, (ancak) Yunanların bölgesel iddiaları ile ilgili memorandumunda bölgenin Ermeni devletine verilmesi fikrini savundu. Paris Barış görüşmelerinde tertip edilen Rum-Ermeni komisyonu Trabzon'daki Rum nüfusun kültürel otonomisini temin etme tasarısı üzerinde birliğe vardı. Ermeni ve Rum liderlerin uzlaşmaları bizi sevindirdi. Yakın ilişkiler içine girilmeli ve iki akraba ırk arasındaki dostluk sürdürülmelidir..”

Adı geçen bildirinin amacı ise iki maddede özetlenmektedir:

1. Coğrafi, etnik, tarihi ve ekonomik açıdan “Pontus” (Doğu Karadeniz)’un durumunu tetkik etmek.
2. “Pontus” (Doğu Karadeniz)’un Ermenistan’ın ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermek.

Bildirinin giriş kısmında “Pontus” teriminin anlamı ve bu terimin ihtiva ettiği coğrafya belirtilirken, kelimenin bir ırk manasına gelmediği ve yalnızca coğrafi bir terim olduğuna vurgu yapılmış, Yunanlılar ile Pontus Bölgesi arasında herhangi bir ırksal bağlantı olmadığına altını çizilmiştir. Böylelikle Ermeniler bölgedeki asıl yerli halkın kendilerinin olduğunu göstermeye çalışmışlardır.

Bildiride *Pontus* teriminin anlamı ve ihtiva ettiği coğrafya açıklandıktan sonra Pontus Bölgesi'nin antik dönemlerde Kapadokya sınırları içerisinde yer aldığı belirtilmiştir, bu ifade antik kaynaklardan Strabon tarafından da onaylanmaktadır.²³ Ancak eserde “*Burası antik Kapadokya, diğer bir deyişle Ermenilerin ikinci Ermenistan'ı*” ifadesi asılsız bir bilgidir. Çünkü Pontus Bölgesi'nin eski kaynaklarda antik Kapadokya sınırları içerisinde olduğu bilinmekle beraber “*diğer bir deyişle burası Ermenilerin ikinci Ermenistanı'dır*” sözü hiçbir kaynakta yer almamaktadır. Burada kaynaklarda onaylanmış tarihsel bir bilgiye sonradan üretilmiş suni bir bilgi eklenerek iki bilgi bir cümle içinde harmanlanmıştır.

²³ Strabon Pontos'un Kappadokya'nın bir parçası olduğunu şu şekilde belirtir: “*Makedonyalılar, Kappadokia'yı ele geçirdikleri zaman burası Persler tarafından iki satraplığa ayrılmış bulunuyordu. Makedonyalılar ülkenin bir kısmını isteyerek, bir kısmını da istemeyerek satraplıktan krallığa çevirmişlerdi. Bu krallıklardan birine “Asıl Kappadokia” veya “Tauros yakınındaki Kappadokia” hatta “Büyük Kappadokia” ve diğerine de başkaları “Kappadokia Pontika” ismini vermişlerse de bunlar [Makedonyalılar]orayı Pontos olarak adlandırmışlardı*”. Strabon, *Geographika*, XII. 1. 4.

Böylelikle bildiriye kaleme alanlar bilinçli olarak yanlış bir bilgiyi gerçek bir bilgi içine gizleyerek kamuoyunu yanıltmışlardır.

Bildirinin bir sonraki kısmında Pontus'un iklim ve coğrafi özellikleri bakımından Ermeni platosunun bir parçası ve devamı niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Hâlbuki *Pontus* olarak tanımlanan bölge Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alır ve burada her mevsim yağış alan Karadeniz iklimi hâkimdir. Buna karşın Ermeni platosunda ise karasal ilkim yaşanmaktadır. İlkim ve coğrafi olarak birbirine iki zıt bölgeyi uyumlu bölgeler olarak gösterme gayretinin nedeni oldukça açık olup siyasi olarak bir bütün içinde birleştirmeye çalıştıkları bu iki bölgeyi coğrafi ve iklimsel olarak ayrılmaz bir parça olarak yansıtmaya çalışmaktadırlar.

Bildiride antik çağlardan beri Pontus'un bir Ermeni eyaleti olduğu ve burasının her zaman “(K)*haldia*” olarak adlandırıldığı vurgulanmıştır. Buna karşın antik çağlardan günümüze Pontus hiçbir zaman bir Ermeni eyaleti olmadığı gibi bu bilgiyi doğrulayacak da herhangi bir kaynak gösterilmemiştir. Zira tarihsel süreçte Pontus Bölgesi; MÖ 550-331 yılları arasında Persler, MÖ 331-301 yılları arasında Mekadonya Krallığı, MÖ 301-63 yılları arasında Mithradates (Pontos) Krallığı, MÖ 63-MS 1402 yılları arası Roma, MS 1402-1461 yılları arasında Komneneos Hanedanı ve 1461'ten günümüze kadar ise Türklerin bir toprak parçası olmuştur. Dolayısıyla tarihin hiçbir sürecinde Pontus Bölgesi Ermeni toprağı olmamıştır.²⁴

Bildirideki en önemli tartışma konularından biri ‘Pontos Bölgesi’nin (K)*haldia* olarak adlandırılması ve bu kelimenin kaynağının da Ermenilere ait olduğu iddiasıdır. Ancak (K)*haldia* şeklinde klasik kaynaklarda geçen ve Urartu baş tanrısı *Haldi*'ye kadar uzandığı düşünülen bu isim altında yöre tarihi ile ilgili birçok görüş ileri sürülmüştür.²⁵ Bu görüşlerden ilki bu ismin Doğu Anadolu Bölgesi'nde MÖ 750-MÖ 630 yılları arasında güçlü bir krallık

²⁴ A. Bryer – D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontus I*, (Dumbarton Oaks Studies 20), Washington 1985, s.300 vd.; Süleyman Çiğdem, “Urartu Krallığı'nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1, 2006, s.106.

²⁵ Konu hakkında ileri sürülen görüşler için bkz. Süleyman Çiğdem, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*, Gümüşhane, 2012, s.48-49.

kuran Urartuların baş tanrısı *Haldi* ile ilişkili olduğudur.²⁶ Ancak bölgede yapılan yüzey araştırmalarında Urartuların bu coğrafyaya kadar geldiğini gösteren herhangi bir arkeolojik ve yazılı kaynak bulunmadığı gibi, *(K)haldia* isminin Urartu baş tanrısı *Haldi* ile bir bağlantı olduğunu gösteren bulgu ya da belgeye ulaşılamamıştır.²⁷ Dolayısıyla *(K)haldia* ile *Haldi* arasında bir ilişkinin olabileceğini söylememiz mevcut bulgularla olanaksız görünmektedir.²⁸

(K)haldia isminin kökeni konusunda genel kabul edilen görüş ise bu ismin antik kaynaklarda bölgedeki en eski yerli haklardan biri olan “(K)halybe”den geldiğidir.²⁹ Zira antik Yunan kaynaklarından Strabon, *(K)halybes* halklarının aslında kendi döneminde bölgede yaşayan *Khaldia* halkı ile aynı olduğunu ve bölgeye verilen *(K)haldia* isminin de buradan geldiğini açık bir şekilde

²⁶ Mahmut Bilge Baştürk, “An Examination of Left-Right Dualism in Urartian Cultic Practices: An Indicator of Syncretism” *Ancient West and East*, 15, 2016, s.227 vd; Mahmut Bilge Baştürk, “Urartu Tanrı İsimleri Üzerine Bir İnceleme”, *Colloquium Anatolicum*, 15, 2016, s.32 vd.

²⁷ Süleyman Çiğdem - Osman Emir - Hüseyin İlhan, “Yüzey Araştırmaları Işığında MÖ II. yüzyıldan MS 10. yüzyılın Başlarına Kadar Bayburt ve Çevresi”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4/6, 2018, s.241-266.

²⁸ Konu ile ilgili benzer bir değerlendirme yapan Sinclair, *Khaldia* isminin, Karadeniz’de oluşturulan Grek kolonizasyonu esnasında, Grekler tarafından burada bulunan Grek orijinli olmayan yerli halkı tanımlamada kullanılmış olabileceğini, çünkü Pre-Klasik, Klasik ve Antik dönemlerde bu bölgenin *Khaldia* olarak adlandırıldığını gösteren bir kanıtın olmadığını ve Urartu tanrısı *Haldi* isminden yola çıkılarak Urartu ile bölge arasında da bir bağlantının kurulamayacağını savunmaktadır. T. A. Sinclair, *Eastern Turkey An Architectural and Archaeological Survey Vol. II*, London, 1989, s.125.

Bir Ermeni tarihçisi olan Adontz da bu konuda benzer bir görüşle, *Haldi* kelimesinin barbar anlamında kullanılmış ise bununla bölgede yaşayan İskitler’in tanımlanmış olabileceğini ileri sürmektedir. N. Adontz, *Historie d’Armenie Les Origines du X. Siecle au VI (Av.J. C.)*, Paris, 1964, s.309.

²⁹ Harold Peake, Hitit dil bilimci Archibald Henry Sayce’in, “‘Alybe’ ya da ‘Khalybes’ kelimelerinin, Hititçe *Khaly-wa* (Halys Ülkesi) kelimesine karşılık gelebileceği” önerisini çalışmasına taşıyarak, Halys Irmağı üzerinde yaşayan *Khalybes*’lerin “*Khaly-wa*” adı ile MÖ XIV. yüzyıl Hitit metinlerinde var olabileceğini belirtmektedir. Harold Peake, “The Origin and Early Spread of Ironworking”, *Geographical Review*, 23/4, 1933, s.644. Bununla birlikte İ. V. P’yankov da *(K)halybe*-*(K)haldia* bağlantısına dikkat çekerek, “*Khalybe*” adının zamanla “*Khaldia*”ya dönüştüğünü ve bu coğrafyanın sınırlarının *Pharnakeia*’nın yukarı kesimlerinden Bayburt’ta kadar uzanan, gümüş ve demir başta olmak üzere oldukça zengin maden kaynaklarına sahip dağlık bir bölge olarak tanımlanmaktadır. İ. V. P’yankov, “Galizonı-Halibi-Moshi (K voprosu o tsirkumpontiyskoy kaste metallurgov kontsa II - I tis. do n.é.)”, *ZVORAO, N.S.*, I/XXVI, 2002, s.330.

belirtmektedir.³⁰ Dahası Strabon'un yaşadığı MS II. yüzyılda (*K*)*halybe*'den (*K*)*haldia*'ya dönüşen bu halk ve bölge adı, daha sonra Doğu Roma Dönemi'nde bu coğrafyaya adını verecek ve bölge *Haldia theması*³¹ olarak adlandırılacaktır.³² Dolayısıyla bu isim antik çağlardan itibaren (*K*)*Halybe*>(*K*)*haldia*>*Haldia* şeklinde küçük ses değişiklikleri ile Osmanlı dönemine kadar gelmiştir. Sonuç olarak *Khaldia* ismi Urartu tanrısı Haldi'den gelmediği gibi, bu ismin ya da isim kökünün de Ermeniler ile bir bağlantısının olmadığı,³³ dahası bu halkların kökenine değinen antik kaynaklarda (*K*)*halybes*'lerin İskit menşeli oldukları da açık bir şekilde ifade edilmiştir.³⁴

Bildiride Ermenilerin köken olarak MÖ 20. yüzyıla kadar geri gittiği ve o zaman ki devlet isminin de "Nairi" olarak adlandırıldığından bahsedilmektedir. "Nairi ülkesi" adı ilk kez Asur kralı I. Tukilti Ninurta (MÖ 1233-1196) tarafından Doğu Anadolu Bölgesi'ne yapılan seferlerin anlatıldığı *Prizm Yazıtı*'nda geçmekte ve orada şu ifadeler yer almaktadır. ".. *Nairi'nin 70 kralının savaş arabalarını ele geçirdim ve mızrağımın ucunda yukarı denize kadar sürdüm.*"³⁵ Burada adı geçen "Nairi" bir devlet ya da halk adı değil, coğrafi bir isimdir. Ayrıca Asur kaynaklarında sıkça adı geçen *Nairi Ülkesi* krallarının kökenlerine dair ne arkeolojik ne antropolojik ne de edebi ve filolojik kaynaklar mevcuttur. Dolayısıyla *Nairi Ülkesi* haklarının menşei konusunda herhangi bir şey söy-

³⁰ Strabon, *Geographika*, XII.3.20-27.

³¹ Thema: VII. yüzyıldan XI. yüzyılın ortalarına kadar Doğu Roma İmparatorluğu'nun idari ve soyo-ekonomik bölgelerini ve aynı zamanda bir idari sistemi ifade etmektedir. Bkz. Cüneyt Güneş, *Bizans İmparatorluğu'nda Askeri ve İdari Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar)*, Basılmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Kocman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2018.

³² Osman Emir, "Pontos /Pontus" Kavram ve Tarihsel Süreç", *Karadeniz'de Savaş Diploması ve Mübadele*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, Yeditepe Yay., İstanbul, 2019, s.28.

³³ Süleyman Çiğdem, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*, Gümüşhane, 2012, s.47-48.

³⁴ Rhodos Appollonios, *Argonautika*, 3. 354; 373-376; Aiskhylos, *Promêtheus desmôtês*, 714-715; *Epta Epi Thêbas*, 728; 941.

³⁵ Nairi Ülkesi ve sınırları hakkında bkz. M. Salvini, *Nairi e Ur (u) atri, Contributo Alla Storia Della Formazione Del Regno di Urartu*, Roma 1967, s. 32; I. M. Diakonoff - S. M. Kashkai, *Geographical Names According to Urartian Texts*, Wiesbaden 1981, s.26.; M. Taner Tarhan, *M.Ö. XIII. Yüzyılda ve Konfederasyonları*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1978.

leme şansımız yoktur. Dahası “Nairi Ülkesi” tabiri Ermenilerin Doğu Anadolu Bölgesi'ne gelmesinden yaklaşık 700 yıl önceki Asur kaynaklarında ilk kez karşımıza çıkmış daha sonra bölgede kurulan Urartu kralları da kendilerini “Nairi Ülkesi Kralı” olarak tanıtmışlardır.³⁶ Bu yüzden Nairi'lerin Ermeni ulusu ile herhangi bir bağı söz konusu değildir. Ayrıca Hitit kaynaklarında o dönemde bölgede Hurrilerin yaşadığı bilinmektedir. Eğer Nairi Ülkesi halklarına bir köken aramak gerekiyorsa buna en yakın adayın Hurriler olduğu yadsınamaz bir gerçektir ve Hurrilerin Ermeniler ile herhangi bir akrabalık bağı da yoktur. Zira Hurriler Asyatik kökenli bir toplum olarak bilinirken Ermenilerin Hint-Avrupa dil ailesine mensup olduğu tüm bilim insanları tarafından kabul edilmektedir.³⁷

Bölgenin tarihi geçmişinden Ermeniler için etimolojik çıkarımlar yapılmaya devam edilen bildiriye özellikle (*K*)*haldia* isminin Ermeni kökenli bir adlandırma olduğu konusunda ısrar edilmekte dahası Kilikia (Kilikya), Kolkhis (Batı Gürcistan) gibi yer isimlerinin de (*K*)*haldia* isminden türetildiği iddia edilmektedir. Öncelikle (*K*)*haldia* isminin Ermenilerle hiçbir bağlantısının olmadığı yukarıda belirtilmişti. Bunun yanında eserde belirtildiğinin aksine Kilikia ve Kolkhis kelimelerinin de *Khaldia* ile bir ilişkisi yoktur. Zira daha önce ifade edildiği üzere eserde bu bilgiler verilirken herhangi bir kaynak öne sürülmemektedir. O halde *Khaldia*, *Kilikia* ve *Kolkhis* kelimelerinin aynı kökten geldiği hipotezinin ortaya atılmasının şüphesiz önemli bir sebebi olmalıdır. Kolkhis bugün Güneybatı Gürcistan sınırları içerisindedir. Kilikia Akdeniz'de ve (*K*)*haldia*'da Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Dolayısıyla Ermeniler batıda Sivas'tan güneybatıda Akdeniz'e, doğuda Gürcistan'dan güneydoğuda Mezopotamya'ya kadar ki tüm coğrafya üzerinde hak iddia etmektedirler. Kısaca Ermenilerin farklı dönemlerde sonradan yerleşmiş oldukları Anadolu'nun tüm coğrafyalarında geçmişi çok eskiler dayanan bir köken yaratma gayesi içinde oldukları görülmektedir. Ancak bu gayeyi gerçekleştirmek için ele aldıkları tarihsel çalışmaların içerisinde kaynak olarak ya kendi ürettikleri efsaneleri ve masalları kullanmaktadırlar ya da adı geçen bölgelerle ilgili ölü dillerde

³⁶ Margaret R. Payne, *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*, İstanbul, 2006, s.17.

³⁷ Ahmet Ünal, *Hitiler Devrinde Anadolu I*, İstanbul 2002, s.85 vd.

bulunan yer ve şahıs adları üzerinden etimolojik dil cambazlığı yapmaktadırlar.³⁸

Hâlbuki Ermenilerin kökeni konusundaki en eski yazılı belgeler antik Hellen ve Roma kaynaklarında yer almaktadır. Ermeniler hakkında bilgi veren ilk kaynak M.Ö V. yüzyılda yaşamış olan Herodotos (M.Ö yak. 484-yak.424)'tur. Herodotos Ermenilerin Trakya'dan Anadolu'ya göç eden bir Frig kolu olduklarını, Frigler gibi giyindiklerini ve Perslere tabi olduklarını belirtmiştir.³⁹ Herodotos, bu aktarımda Ermenilerin nerden, ne zaman geldiklerinin yanı sıra kültürel ve etnik bakımdan hangi toplumla daha yakın olduklarına açık bir şekilde değinmiştir.⁴⁰ M.Ö I. yüzyıl yazarlarından Strabon da Herodotos'tan yaklaşık 400 yıl sonra benzer bilgiler vererek Ermenilerin Thesellia Bölgesi'nde bulunan Boibeis Gölü çevresindeki kentlerden biri olan Armenium kentinden geldiklerini ifade etmektedir.⁴¹ Strabon bu ifadelerini doğrular mahiyette Aleksandros'a eşlik etmiş olan Pharsalioslu Kyrtilos ve Larisaioslu Medios'un da aynı bilgileri verdiğini ve onların da Ermenilerin Thesallia Bölgesi'ndeki Armenium kentinden geldiklerini kanıt olarak göstermektedir.⁴² Ancak Ermeni tarihçileri antik kaynaklarının vermiş olduğu bu bilgileri kendi çıkarlarına göre dönüştürerek Ermenilerin M.Ö 20. yüzyıldan beri Anadolu'da var olduklarını daha sonraki dönemlerde Anadolu'dan Trakya'ya geçtikleri yönünde aktararak bilgiyi tersten okudukları görülmektedir. Oysa bu bilgiye kanıt olarak verdikleri antik kaynaklar tam tersi bir ifade bildirmişlerdir.

Bildiride Hititler Dönemi'nde (M.Ö 1750-1200) güneydeki Kilikia Bölgesi'nde yaşayanların Ermeni ulusuna mensup oldukları belirtildikten sonra tekrar Khaldia Bölgesi'ne dönülmüş ve o bölge hakkında bilgi verilmeye başlanmıştır. Ancak Hititler zama-

³⁸ Konu hakkında daha fazal bilgi için bkz. Osman Emir, "Modern Ermeni Ulus-Kimlik İnşasının Temel Referansı: Hayaşa-Azzi Krallığı ve Tarihsel Gerçekler", *Tarih Okulu Dergisi*, Sy. 39, 2019, s.357-385.

³⁹ Herodotos, *Historiae*, VII. 73.

⁴⁰ Stephanos Byzantinos, MS V. yüzyılda Knidoslu Eudokhsos'tan (MÖ 395-/390-342-337) bir alıntı yaparak Ermenilerin gerçekte Phryglerden geldiğini ve dillerinde çok fazla Phrygleşmiş unsur olduğunu belirtmektedir. Bkz. Şevket Dönmez, *Anadolu ve Ermeniler: Kızılırmak havzası Demir Çağı Toplumunun Doğu Anadolu Yaylası'na Büyük Göçü*, Anadolu Ön Tarih Yay., İstanbul, 2016, s.13.

⁴¹ Strabon, *Geographika*, XI. 4. 8:

⁴² Strabon, *Geographika*, XI. 14. 12.

nında o bölgede Kizzuwatna Krallığı bulunuyordu⁴³ ve bu krallığın Ermenilerle hiçbir bağı olmadığı gibi böyle bir bağı gösteren ya da en azından ima eden herhangi bir kaynakta bulunmamaktadır. Bildirinin devamında yeniden Doğu Karadeniz Bölgesi'nden söz edilmiş ve bölge hakkında verilen yeni bilgilerde bu coğrafyada Makron, Mossynoikhoi gibi halkların yaşadığı ve bunların Ermeniler ile akraba oldukları belirtilmiştir. Ancak Ermenilerin nereden geldikleri ve kökenleri konusunda bize açık bir şekilde bilgi veren antik Yunan kaynakları bu halkların herhangi bir şekilde Ermeniler ile bağlarının olduğunu göstermemektedir. Dahası aynı kaynaklar bu halkları doğrudan İskit olarak tanımlamışlardır.⁴⁴ Ermenilerin elinde bu iddialarını güçlendirecek herhangi bir belge olmadığı için bu halklarla olan fizyolojik benzerlikler kanıt olarak gösterilmiştir. Ancak fizyolojik benzerlik bilimsel anlamda bir delil kabul edilemeyeceği gibi antik kaynaklarda bu hakların fizyolojik özellikleri de açık bir şekilde tanımlanmamıştır. Ayrıca eserde Ermenilerin hangi fizyolojik özelliklerinin bölgede yaşayan halklarla benzerlik gösterdiği belirtilmemiştir.

Ermenistan ve Pontus adlı bu bildiriye bölgedeki yerleşim yerlerinin mevcut (1919 yılı) nüfusları hakkında da bilgiler verilmektedir ki gerek Trabzon, gerekse Sivas çevresi için verilen nüfus sayılarının hemen hepsi hatalı olduğu gibi yine diğer iddialarda da görüldüğü üzere burada da hiçbir resmi belgeye veya bir araştırmaya dayanmamaktadır. Örneğin Trabzon için Ermenilerin sayısı 180.000, Rumlar ise 200.000 kişi olarak gösterilirken, Türk ve Müslüman nüfus sayısı 301.000 kişi olarak verilmektedir. Hâlbuki aynı döneme dair Türk ve yabancı kaynaklara bakıldığında - ki I. Dünya Savaşı'ndaki Rus işgali nedeniyle bölgedeki Türk nüfusunda önemli ölçüde azalma olmuştu - Ermeni Komitesinin verdiği nüfus bilgilerinin tamamen yanlış veya çok abartılı hazırlandığını göstermektedir. Nitekim savaş sonrası süreçte bölgedeki İngiliz kontrol subayları tarafından 12 Aralık 1919'da Londra'ya gönderilen raporda Trabzon Vilayeti'nde 921.100 Müslüman, 160.600 Rum ve 40.200 Ermeni olmak üzere toplam 1.122.700 nüfus olduğu bildirilirken,⁴⁵ Milli Kongre Cemiyeti tarafından 1919'da yayınlanan broşüre göre ise 1914 yılında Trabzon Vilaye-

⁴³ Ünal, *age*, s.121 vd.

⁴⁴ Rhodos Appollonios, *Argonautika*, 3. 354; 373-376; Aiskhylos, *Promêtheus desmôtês*, 714-715; *Epta Epi Thêbas*, 728; 941.

⁴⁵ The National Archives, Public Record Office, Foreign Office, 371/4239 264329.

tinin nüfusu; 921.128 Müslüman, 161.574 Rum, 40.237 Ermeni ve diğer gruplara mensup olmak üzere toplam 1.122.927 kişiden oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin resmî nüfus istatistiğine göre de, 1914'te Trabzon Vilayeti'nde; 921.128'i Müslüman (%82.03), 161.594'ü Rum (%14.39), 38.899'u Ermeni (%3.46), 8.000'i de Yahudi (%0.12) olmak üzere toplam 1.121.629 kişi bulunmaktaydı.⁴⁶

Bildirinin son bölümünde ise tüm iddialar dört madde de özetlenmiştir.

Birinci madde de Pontus'un hiçbir zaman kimse tarafından başka bir unsur ya da devlet olarak dikkate alınmadığı yalnızca Ermenistan'ın ayrılmaz bir parçası olduğu iddia edilmektedir. Oysa yukarıda ifade edildiği üzere bu bölgede, ilk yazılı belgelere (M.Ö II. Binde) göre, Gaška⁴⁷ ve Hayaşa-Azzi⁴⁸ krallıkları bulunuyordu. Bu ülke halkları Hitit kaynaklarında en çok dikkat edilmesi gerek kavim olarak kabul ediliyordu.⁴⁹

M.Ö I. bin yıla gelindiğinde ise Urartu kaynaklarında bu topraklar “*Halitu Ülkesi*” olarak tanımlanıyordu ve burada yaşayan halkların madencilikle ilgilenen önemli bir toplum olduğu ifade ediliyordu.⁵⁰ M.Ö VI. yüzyıldan sonra bölge Perslerin önemli eyaletlerinden biriydi ve Persler bu burada yaşayan halklardan önemli oranda vergi alıyordu.⁵¹ M.Ö IV. yüzyılın sonundan itibaren Pontus Bölgesi'nde yine Perslerin soyundan gelen Mithradates

⁴⁶ Bostan, agm, s.37.

⁴⁷ Kaşkalar/Gaşkalar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Einar Von Shuler, *Die Kaskäer: Ein Beitrag zur Ethnographie des Alten Kleinasien*, Berlin 1995; Leyla Murat, *Anadolu'da Kaskalar*, Ankara 2016.

⁴⁸ Hans Gustav Güterbock, “The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II”, *Journal of Cuneiform Studies*, 10/2, 1956a, s.41-68; Hans Gustav Güterbock, “The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II”, *Journal of Cuneiform Studies*, 10/4, 1956b, s.107-130. Ayrıca bkz. Mahmut Pehlivan, *Hayaşa (M.Ö. XV-XII. Yüzyıllarda Kuzey-Doğu Anadolu)*, A.Ü. Fen-Ed. Fak Yay., Erzurum, 1991, s.15; Trevor Bryce, *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia: The Near East from the Early Bronze Age to the Fall of the Persian Empire*, Routledge, London ve New York, 2009, s.97.

⁴⁹ Emir, “Ulus Kimlik İnşası”, s.13.

⁵⁰ Payne, *age*, s.282-283; ayrıca bkz. Oktay Belli, “Ore Deposits and Mining in Eastern Anatolia in the Urartian Period: Silver, Copper and Iron”, *Urartu: A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.*, Ed. by R. Merhav, Jerusalem, 1991, s.22.

⁵¹ Herodotos, *Historiae*, III.94.

hanedanı üyeleri büyük bir krallık kurmuştu. Roma kaynaklarında “*Pontus Krallığı*” olarak tanımlanan bu krallık bölgede yaklaşık 250 yıl hüküm sürmüş ve bir dönem tüm Karadeniz havzası ile birlikte Anadolu'nun büyük bir bölümünü kontrol altına almıştı.⁵²

Pontus ya da Ermenilerin ifadesi ile Khaldia Bölgesi Roma hâkimiyeti döneminde Roma'nın Galatia Eyaleti'ne bağlı stratejik olarak doğu savunma sistemin en önemli parçalarından biriydi.⁵³ Doğu Roma döneminde ise Pontus'ta Roma hanedanı mensuplarından Komnenoslar Trabzon Krallığı'nı kurdular.⁵⁴ 1453'den sonra Osmanlı hâkimiyetine geçen Trabzon kenti, Osmanlı şehzadelelerinin gönderildiği en önemli sancaklarından biri oldu.

Bu maddedeki iddialara son cevap olarak Pontos/(K)haldia bölgesinde tarihsel süreç içinde birçok halk yaşamış, devletler tarafından yönetilmiş ya da devlet kurulmuş ve daima stratejik olarak önemini korumuştur. Kaynaklarda Doğu Karadeniz Bölgesi'nin birçok devlete ev sahipliği yapmış olduğu belirtilmesine rağmen bunlar içinde hiçbir zaman Ermeniler olmamıştır. Dolayısıyla Grekler gibi hatta onlardan öte Ermenilerin bu topraklar üzerinde iddiada bulunması imkânsızdır.

İkinci madde de Ermeniler Anadolu'nun en eski halkları içerisinde yer alan Hititler, Urartular ve diğer ulusların içinde yaşadıkları, hiçbir halkın kendileri kadar düzenli olarak bu topraklarda ikamet etmedikleri ifade edilmektedir.

Yukarıda belirtilmiş olmakla birlikte burada bir kez daha ifade etmek gerekirse Ermenilerin Anadolu'ya M.Ö 8. yüzyıldan sonra Trakya Bölgesi'nden geldiği farklı antik kaynaklarda açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Ermenilerin iddia ettiğinin aksine belirtilen tarihten daha önce Ermenilerin Anadolu'nun herhangi bir yerinde var olduklarını gösteren hiçbir bulgu ve belge yoktur. Ermeni halklarının ne Hititlerin ne Urartuların

⁵² Bkz. Brain, McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*, Leiden 1986.

⁵³ S. Mitchell, *Anatolia I: Land, Man and Gods in Asia Minor, the Celts in Anatolia and the Impact of the Roman Rule*, Oxford 1995, s.63.

⁵⁴ A. Hahanov, *Panaret'in Kroniği*, (Çev. Enver Uzun), Trabzon, 2004, s.11. Ayrıca bkz. S. P. Karpov, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Enver Uzun), Kültür Bilimleri Akademisi, İstanbul, 2016, s.133 vd.; İbrahim Tellioglu, *Trabzon Rum Devleti: Komnenosların Karadeniz Hakimiyeti*, Serander Yay., Trabzon, 2009, s.23 vd.

ne de o dönemdeki diğer ulusların içinde yaşadıklarını gösteren herhangi bir kaynak da bulunmamaktadır.

Üçüncü madde M.Ö 301’de Pers soyundan gelen Mithradates hanedanın bölgede kurmuş olduğu Pontus Krallığı’nın bir Ermeni eyaleti olduğu belirtilmiştir. Hâlbuki bu krallık M.Ö 120 yılından itibaren Mithradates VI Eupator ile birlikte tüm Karadeniz havzası ve Anadolu’nun büyük bir bölümüne hükmetmiş eskiçağın en büyük imparatorluğu olan Roma’ya karşı M.Ö 89-63 yılları arasında yaklaşık 30 yıl savaşmış, döneminde Roma’nın en güçlü düşmanı olarak Roma tarihi kaynaklarında başköşeyi almıştır.⁵⁵ Ermeni Krallığı ise aynı dönemde tek bir savaşta Roma’ya mağlup olmuş ve onların himayesini kabul etmiştir.⁵⁶

Üçüncü maddenin son kısmında Pontus Bölgesi’nde 250 yıllık bir krallık kuran Mithradates hanedanın “neredeyse!” Ermeni olduğu ancak ırk olarak Pers soyundan geldiği belirtilmiştir. Burada “neredeyse” ifadesi ile neyin kast edildiği bilinmemekle birlikte antik Roma kaynaklarından Polybius, bu hanedan üyelerinin asil Pers soyundan geldiklerini açık bir şekilde belirtmiştir.⁵⁷

Dördüncü maddede ise Ermeniler ile Yunanların bu Pontus toprakları üzerinde sürdürdükleri siyasi emellerde birlikte hareket etmeleri gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Sonuç

Ermeniler, XIX. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı Devleti’nden ayrılarak gerek bağımsızlıklarını kazanmak gerekse tabi oldukları devletten toprak koparabilmek için her türlü eyleme başvurmuşlardır. Bu yolda 1915’e kadar birçok isyana teşebbüs eden Ermeniler, Mondros Mütarekesi’nden sonra ise İtilaf Devletleri’nin de açık desteği ile yoğun bir diplomasi ve propaganda faaliyetlerine girişmişlerdir. Ermeniler, bu faaliyetlerinde coğrafî özelliklerden siyasî oluşumlara, demografik yapıdan kültürel özelliklere kadar tarihi süreci tahrif etmişler, Türkiye coğrafyasında kökeni çok eskilere giden bir Ermeni tarihi oluşturmaya, bu hu-

⁵⁵ Arslan, *age*, s.511-527.

⁵⁶ Arslan, *age.*, s.388 vd.

⁵⁷ Mithradates Krallığı’nın kurucusu I. Mithradates, soyunu Pers İmparatorluğu’nun asil yedi ailesinden birine dayandırarak hâkim olduğu toprakların kendisine I. Dareios (MÖ 549-485) tarafından bağışlandığını iddia etmiştir. Polybius, *Histories*, V.43.2; ayrıca bkz. McGing, *age*, s.13.

susta birçok yayın ve bildiri hazırlayarak Avrupa devletlerini ve kamuoylarını etkilemeye çalışmışlardır. Yukarıda Amerikan Ermeni Komitesi tarafından hazırlanan bildiri de bahsi geçen yayımlardan yalnızca bir tanesi olup aktardığı tarihsel bilgilerin hiçbir kaynağa ya da belgeye dayanmayan, tamamen ideolojik amaçlı suni bilgilerden oluştuğu görülmektedir. Bununla beraber bildiri-nin giriş kısmında yer alan “Pontus”un yalnızca coğrafi bir terim olduğunun ve Yunanlılar ile “Pontus Bölgesi” arasında herhangi bir ırksal bağlantı olmadığının belirtilmesi her iki unsurun da (Rum ve Ermeni) Doğu Karadeniz Bölgesi'ne yönelik iddialarının yersizliğini ifşa etmesi açısından dikkat çekicidir.

Kaynaklar

- ADONTZ, N., *Historie d'Armenie Les Origines du X. Siecle au VI (Av.J. C.)*, Paris, 1964.
- AISKHYLOS, *Prometheus Desmotes*. Aiskhylos, Kullanılan Metin ve Çev. Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes with an English translation by H. W. Smyth. Cambridge, Mass.-London, 1956.
- AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, İstanbul, 1992.
- AKYÜZ, Yahya, “Kurtuluş Savaşımız ve Fransa’da Ermeni Propagandası”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 66 (Mart 1973).
- Apollonios Rhodos, *Argonautica*. with an English translation by R. C Seaton, Harvard University Press (Loeb), London, Cambridge, Massachusetts 2006.
- ARSLAN, Murat, *Romanın Büyük Düşmanı Mithridates VI Eupator*, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi III*, İstanbul, 1996.
- BALCIOĞLU, Mustafa, *Belgelerle Milli Mücadele Sırasında Anadolu’da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara, 1991.
- BAŞAK, Tolga, *İngiltere’nin Ermeni Politikası*, İstanbul, 2008.

- BAŞTÜRK, Bilge Mahmut, “An Examination of Left-Right Dualism in Urartian Cultic Practices: An Indicator of Syncretism” *Ancient West and East*, 15, 2016, s.227-243.
- BELLİ, Oktay, “Ore Deposits and Mining in Eastern Anatolia in the Urartian Period: Silver, Copper and Iron”, *Urartu: A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.*, Ed. by R.Merhav, Jerusalem, 1991, s.16-41.
- BOSTAN, Hanefi, “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayanların Türk Olduğuna Dair Bir Muhtırası”, Milli Mücadelede Giresun Sempozyumu, 6-7 Mart 1999, İstanbul, 1999.
- BRYER, A.A.M. - Winfield, J., *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos I*, (Dumbarton Oaks Studies 20), Washington, 1985.
- ÇİĞDEM, Süleyman - EMİR, Osman - İLHAN, Hüseyin, “Yüzey Araştırmaları Işığında MÖ II. yüzyıldan MS 10. yüzyılın Başlarına Kadar Bayburt ve Çevresi”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4/6, s.241-266.
- ÇİĞDEM, Süleyman, “Urartu Krallığı'nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1, 2006, s.95-112.
- _____, “Urartu Tanrı İsimleri Üzerine Bir İnceleme”, *Collaquim Anatolicum*, 15, 2016, s.32-53.
- _____, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*, Gümüşhane, 2012.
- DIKONOFF, G. Igor ve Kashkai, S. M., *Geographical Names According to Urartian Texts*, Wiesbaden, 1981.
- DÖNMEZ, Şevket, *Anadolu ve Ermeniler: Kızılırmak havzası Demir Çağı Toplumunun Doğu Anadolu Yaylası'na Büyük Göçü*, Anadolu Ön Tarih Yay., İstanbul, 2016.
- EKİNCİKLİ, Mustafa, *Fransız Basınında Türk Milli Mücadelesi (1919-1922)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1984.
- EMİR, Osman, “Modern Ermeni Ulus-Kimlik İnşasının Temel Referansı: Hayaşa-Azzi Krallığı ve Tarihsel Gerçekler”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sy. 39, 2019, s.357-385.

- _____, “Pontos /Pontus” Kavram ve Tarihsel Süreç”, *Karadeniz’de Savaş Diplomasi ve Mübadele*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çicek, Mehmet Okur, İstanbul, 2019, s.13-31.
- _____, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Pontos (MÖ IV. yy. – MS III. yy.)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, 2014.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1968.
- GÜNEŞ, Cüneyt, *Bizans İmparatorluğu’nda Askeri ve İdari Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar)*, Basılmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2018.
- GÜTERBOCK, Hans Gustav, “The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II”, *Jornal of Cuneiform Studies*, 10/2, 1956a, 41-68.
- _____, “The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II (Continued)”, *Journal of Cuneiform Studies*, 10/3 1956b, 75-98.
- _____, “The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II”, *Journal of Cuneiform Studies*, 10/4, 1956c, 107-130.
- HAHANOV, A., *Panaret’in Kroniği*, (Çev. Enver Uzun), Trabzon, 2004.
- _____, *Paneret’in Trabzon Tarihi*, (Çev. Enver Uzun), Trabzon 2014.
- HERODOTOS, *Historiae*. Herodotos, Herodot Tarihi, (Çev. Müntekim Ökmen), 2. Baskı, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2004.
- İLTER, Erdal, *Ermeni Kilisesi ve Terör*, Ankara, 1999.
- JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), TTK, Ankara, 1991.
- KARPOV, S. P., *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Enver Uzun), Kültür Bilimleri Akademisi, İstanbul, 2016.
- KIRKPINAR, Kenan, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye 1919-1922*, İstanbul, 2004.
- KITSIKIS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, İstanbul, 1963.

- MACMILLIAN, Margaret, *1919 Paris Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi* (Çev. Belkıs Dişbudak), İstanbul, 2004.
- MCCARTY, Justin, *Müslümanlar ve Azınlıklar* (Çev. Bilge Umar), 1998.
- MCGİNG, C. Brain, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontos*, Leiden, 1986.
- MITCHELL, Stephan, *Anatolia I: Land, Man and Gods in Asia Minor, the Celts in Anatolia and the Impact of the Roman Rule*, Oxford, 1995.
- MURAT, Leyla, *Anadolu'da Kaskalar*, Hel Yayıncılık, Ankara, 2016.
- ÖZGÖREN, Aydın, *Osmanlının Son Döneminde Pontus Rumları, Büyük Güçler, Diaspora ve Silahlı Kalkışma*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017.
- P'YANKOV, I. V., "Galizonı – Halıbı – Moshi (K voprosu o tsirkumpontiyskoy kaste metallurgov kontsa II – I tıs. Do n.é.)", *Zapiski Vostochnogo otdeleniya Rossiyskogo Arheologičeskogo Obşcestva*, I/XXVI, 2002, s.324-342.
- PAYNE, R. Margaret, *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*, İstanbul, 2006.
- PEAKE, Harold, "The Origin and Early Spread of Ironworking", *Geographical Review*, 23/4, 1993, s.639-652.
- PIOTROVSKII. B. B, *Urartu: The Kingdom of Van and its Art*, London, 1967.
- POLYBIOS, *Historiai*. Polybios, The Histories, with an English translation by W. R. Paton I-IV, Harvard University Press (Loeb), London, Cambridge, Massachusetts, 1960.
- Pontus Meselesi (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurumu, Ankara, 1995.
- Press Bureau, The Armenian National Union of America*, One Madison Avenue, New York, 6 Ekim 1919.
- SALVİNİ, Mirjo, *Nairi e Ur(u)atri Contributa alla Storia della Formazione del regno di Urartu*, Roma, 1967.

- SINCLAIR, T. A., *Eastern Turkey An Architectural and Archaeological Survey Vol. II*, London, 1989.
- SOFUOĞLU, Adnan, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri", *A.A.M.D*, X/28, (Mart 1994).
- SONYEL, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara, 1995.
- STRABON, *Geographika*. Strabo The Geography of Strabo, with an English translation by H. L. Jones I-VIII, Harvard University Press (Loeb), London and New York, 1917-1932.
- TARHAN, M. Taner, *M.Ö. XIII. Yüzyılda ve Konfederasyonları*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1978.
- TATLI, Hüseyin, *Osman Ağa ve Giresun Alayının Milli Mücadeledeki Yeri 1919-1923*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996.
- TELLİOĞLU, İbrahim, *Trabzon Rum Devleti: Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti*, Serander Yay., Trabzon, 2009.
- The National Archives, Public Record Office, Foreign Office.*
- The New York Times*
- ÜNAL, Ahmet, *Hitiler Devrinde Anadolu I*, İstanbul, 2002.
- VON SHULER, Einar, *Die Kaskäer: Ein Beitrag zur Ethnographie des Alten Kleinasien*, Berlin, 1995.

AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİ, ANADOLU'DAKİ RUMLAR VE PONTUS MESELESİ*

Prof. Dr. Gülbadi ALAN**

Giriş

Osmanlı topraklarında faaliyete başlayan ilk misyoner grubu Katoliklerdir.¹ Ancak daha sonraki yıllarda Katolik misyonerlerin elde ettiği olumlu neticeler ve Osmanlı Devleti'nin siyasî durumundan kaynaklanan imkânlar Protestan misyonerleri de buralara çekmiştir. Önceleri ağırlıklı olarak İngiltere'nin himayesinde çalışmalarına başlayan Protestan misyonerlerine, XIX. yüzyılın ilk başlarında Amerikan Protestan misyoner grupları da katılmaya başlamış ve Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren en etkili misyoner grubu olmuşlardır. Bu örgütlerin en etkilisi ve başarılısı kısaca ABCFM ya da Amerikan Board olarak isimlendirilen ve 1810 yılında Boston'da kurulan *American Board of Commissioners for Foreign Missions*'tır. Amacı Hıristiyanlığı yaymak ve ülkesi adına siyasî hakimiyet ve kültür emperyalizminin başarıya ulaşmasına yardımcı olmak olan bu örgüt, Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine 1820 yılının henüz başında başlamıştır.

Pliny Fisk ve Levi Parsons adlı iki misyoner, Amerikan Board adına 1919 yılı Kasım ayında Boston'dan Osmanlı topraklarına doğru başlattıkları yolculuklarını, 15 Ocak 1820 tarihinde İzmir'de tamamlamışlardır. Amaçları buralarda yaşayan çeşitli din ve ırka mensup insan topluluklarını tanımak ve bu insanlara ulaşmanın,

---

* Makale aynı zamanda Başlangıçtan Günümüze Pontus Meselesi (Serander Yay., 2007) isimli çalışmanın 175-198. sayfaları arasında *kitap bölümü* olarak yayınlanmıştır.

** Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, E-Posta: gulbadi@gmail.com.

¹ Katolik misyoner örgütlerinin faaliyetleri hakkında yarıntılı bilgi için bkz. Nurettin Polvan, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, I, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1952.

aralarında çalışmaya başlamanın yollarını tespit etmektir. İlerleyen yıllarda bu amaçlar doğrultusunda atılan adımların hepsi de başarılı neticeler vermiştir. XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarındaki birçok topluluğun bağımsızlık yolunda başlattıkları isyanların başından sonuna kadar hem fikrî temellerin oluşması safhasında hem de uygulama aşamasında çok etkili ve başarılı bir program uygulamışlardır. XX. yüzyılın ilk başlarında Anadolu'nun Karadeniz kıyısında Rumlar tarafından bağımsız veya yarı bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurma fikri de Amerikan Board misyonerlerince desteklenmiş ve bu yolda başlatılan faaliyetlerin hazırlık ve uygulama dönemlerinde etkin bir rol oynamışlardır. Bütün bu çalışmaların hazırlıkları Merzifon'da kurulan Anadolu Koleji² bünyesinde gerçekleştirilmiştir. İzmir'de Amerikan Board misyonerleri ve Rumlar arasındaki münasebetler, başlamasından tam yüz yıl sonra Karadeniz kıyısındaki Rumları, 1921 yılında sonu hüsrarla bitecek bir maceranın içine çekmiştir. Bu macera sadece Rum halkının değil, Türklerin de büyük acılar çekmesine sebep olmuş, yıllardır barış içinde yaşayan iki halk birbirine düşman edilmiştir.

1- Amerikan Board Misyonerleri ve Rumlarla İlk Temas

Amerikan Board misyonerlerinin Rumlar ile ilk teması 1820 yılında Fisk ve Parsons'un İzmir'e ayak basması ile gerçekleşmiştir. İki misyoner çalışmalarına, İzmir'de fazla gelişmemiş Rum okullarını ziyaret etmekle başlamışlardır. Ancak bu dönemde Fisk ve Parsons'un karşılaştıkları ilk zorluk, yaşadıkları ilk sıkıntı hizmet için geldikleri insanlara Protestanlık mezhebini kabul ettirmek alanında değil, bu insanlar ile aralarına giren dil yetersizliği olmuştur. Rumlarla bir şekilde iletişim kurmak gerekmiştir. Bu da ancak onların dilini öğrenmekle mümkündür. İki misyoner hem Rumca öğrenmek hem de yaz sıcağının etkisinden kurtulmak için, yaklaşık altı aylarını Sakız adasında Rumlar arasında geçirmişlerdir.³ Burada Profesör Bambas ile yürüttükleri modern Grekçe çalışmaları sıcakların bitmesiyle tamamlanmış ve iki misyoner İzmir'e tekrar dönmüştür. İzmir'e döndükten sonra da boş durmayarak, şehrin yakın çevresinde bir araştırma ve inceleme gezi-

² Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gülbadi Alan, *Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, TTK Yay., Ankara, 2008.

³ James L. Barton, *Daybreak in Turkey*, New York, 1908, s.120; A.L. Tbawi, *American Interests In Syria 1800-1901*, Oxford, 1966, s.18.

sine çıkmışlardır. Bu gezi esnasında ziyaret yerleri hep Rum okulları olmuştur. İzmir'den yaklaşık 120 km uzaklıkta bulunan Ayvalı'da, dört öğretmen ve üç yüz öğrencisi ile, iki-üç bin ciltlik bir kitaplığı ve basit fizik kurallarının gösterildiği bir laboratuvarı bulunan ve yerli Rumlar tarafından desteklenen ve ücretsiz eğitim veren yirmi yıllık bir Rum okulu, misyonerlerin ilk inceleme merkezi olmuştur. Yine bu iki misyonerce Bergama'da yirmi erkek öğrenciye papazlar tarafından ders veren başka bir Rum okulu da ziyaret edilmiştir.⁴ Bu ziyaretlerle birlikte, misyonerlerin bölgede yaptıkları dikkatli incelemeler, Rumların içinde bulunduğu durum ve ihtiyaçları belirlemeyi de mümkün kılmıştır. Bu araştırmalardan sonra, iki misyoner bölgede Rumlar arasında sürdürdükleri çalışmalarını bir müddet askıya almışlar, misyoner Parsons Şubat 1821'de tek başına Filistin'e gitmiş ve çok geçmeden Yunan isyanının başlaması üzerine tekrar İzmir'e dönmek zorunda kalmıştır.

Amerikan Board misyonerlerinin İzmir'de Osmanlı topraklarına ayak basmasından aşağı yukarı bir yıl sonra 1821'de Yunan isyanı başlamıştır. Alexandr Ypsilanti'nin 6 Mart 1821'de üç bin kadar askerle, Prut nehrini aşarak Buğdan'a girmesiyle başlayan isyan hareketi daha sonra Mora'da alevlenmiş ve bağımsız Yunanistan Devleti'nin kurulması bu isyanların neticesinde mümkün olmuştur. Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan Yunan isyanı Amerika'da sempati ile karşılanmıştır.⁵ Bu sempatizanlardan bir tanesi de daha sonraki yıllarda Atina'da Amerikan Board adına çalışacak olan misyoner Jonas King'tir.⁶ İsyancı Rumlara Amerika'da sempati duyulmasının en büyük sebebi burada ortaya çıkan *Helen muhibbi akımın* çalışmalarıdır. Bu çalışmalar neticesinde Rumlar Amerikan Board misyonerlerince de daha yakından tanınmış ve Osmanlı topraklarında misyonerler İzmir ve Sakız'da yürüttükleri çalışmalarla Rumları faaliyet sahalarına dahil etmişlerdir.⁷

İsyanlar sırasında *Amerikan Helen muhipleri* ve Amerikan Board misyonerlerinin Rumlara büyük yardımları olmuştur. Ame-

⁴ Frank Andrews Stone, *Academies For Anatolia*, New York, 1984, s.27-28.

⁵ William Strong, *The Story of The American Board*, Boston-New York-Chicago, 1910, s.87.

⁶ *Centennial of Constantinople Station, Near East Mission of The American Board 1831-1931*, İstanbul, 1931, s.14.

⁷ Konstantia P. Kiskira, "19.Yüzyılın Çokuluslu İstanbul'unda Amerikan Misyonerleri", *19.Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, s.65.

rikan Board misyonerleri bu karışıklıklar nedeniyle Malta'da göçmen olarak bulunan Rum gençleri ile ilgilenmişler, onları Board adına daha sonraki yıllarda Rum halkı arasında çalışmalarını sağlamak düşüncesiyle Amerika'ya eğitime göndermişlerdir. Bunların çoğu o zaman daha yeni kurulmuş olan Amherst ve Yale Kolejlerinde öğrenim görmüşlerdir.⁸ Öğrenimini bitirip geriye dönenler genellikle içinden çıktıkları Rum halkı arasında İngilizce dersleri vermişler veya Amerikalı misyonerlerin Rumlar arasında yürüttükleri çalışmalarda onlarla iş birliği içine girmişlerdir. 1837 yılında Heybeliada Ruhban Mektebi'nde İngilizce öğretmenliği yapan Prassos, Amherst Koleji'nden mezun olmuştur.⁹ Bu öğrencilerden bir tanesi de daha sonra üne kavuşacak olan Harvard Üniversitesi Profesörlerinden Sophocles olmuştur.¹⁰ 10 Şubat 1822'de Parsons'un İskenderiye'de ölmesi üzerine misyoner Jonas King 1823 Ocak ayında Fisk'e katılmış ve iki misyoner birlikte Modern Grekçe ile birlikte İtalyanca ve Arapça çalışmalarına devam etmişlerdir.¹¹ Ancak Amerikan Board misyonerleri Rumlar arasında yürüttükleri çalışmalara 1826 yılından itibaren ayrı bir önem vermişler ve aynı yılın 26 Aralığında Elnethan Gridley'i Rumlar arasında daha ciddi çalışmalar başlatması için göndermişlerdir. Gridley, Anadolu'ya gelirken yalnız değildir. Birlikte geldiği misyoner Josiah Brewer de Yahudiler arasında yürütülecek çalışmalarını başlatacaktır. Planlandığı gibi İzmir'e gelen bu iki misyoner Rumlar ve Yahudiler arasında çalışmalara başlamışlardır. Gridley bu çalışma ile kalmamış şehir ve çevre kasabalarındaki Rum okullarını ziyaret etmiştir. Ancak bir yıl sonra Gridley Erciyes Dağı (Kayseri)'na tırmanırken sıtmadan ölümlen sahnedan çekilmiştir.¹² Fakat misyonerler adına bu kayıp, Rumlar için başlatılan çalışmaları durdurmamış, aksine çalışmalara daha bir hız vermiştir.

1828 yılında Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı topraklarındaki çalışma şartlarının çok zorlaşması Amerikan Board misyonerlerini faaliyetlerine bir müddet ara vermek zorunda bırakmıştır. Ancak 1829 yılında şartların değişmesi ile Amerikan

⁸ Strong, *age*, s.87; Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy 1810-1927*, Minneapolis, 1971, s.8.

⁹ Kiskira, *agm*, s.72.

¹⁰ Strong, *age.*, s.87.

¹¹ Barton, *age*, s.121; Strong, *age*, s.82.

¹² Strong, *age*, s.86-87; Stone, *age*, s.30.

Board merkezinden Osmanlı topraklarında çalışmaların tekrar başlatılacağı yönünde olumlu karar çıkmasıyla, Board misyonerleri tekrar Osmanlı topraklarına gelmeye başlamışlar ve faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Bu dönemde de Amerikan Board misyonerleri ve Rumlar arasında başlayan karşılıklı sempatik ilişki, 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olmasına kadar hızını kaybetmemiş, daha sonraki yıllarda da hem Osmanlı topraklarında hem de yeni oluşturulan Yunanistan coğrafyasında devam etmiştir. Fakat Amerikan Board misyonerleri için Osmanlı topraklarında 1830 yılından sonra başlayan dönemde, Rumlar arasında yürütülen faaliyetler farklı bir boyut kazanmıştır.

1828 yılında Amerika'da *New Haven Ladies Greek Association* kurulmuştur. Amacı 1821 yılında başlayan ve yaklaşık yedi yıl süren uzun isyan ve savaş yıllarından etkilenen Rumlara, yardım etmektir. 1829 kışında bu cemiyetin yakın desteğini alan Amerikan Board'a bağlı birkaç misyoner, Yunanistan'da çalışmak için yola çıkmış, fakat misyonerler yolda kararlarını değiştirerek İzmir'e yerleşmiş ve Osmanlı tebaası Rumlar arasında çalışmaya karar vermişlerdir. Misyonerler İzmir ve çevresinde yaşayan Rumların eğitim düzeyini incelemişler ve kendilerinden önce gelen arkadaşlarının yaptığı gibi, İzmir'i merkez olarak seçmişlerdir. Misyonerlerin İzmir'e geliş zamanları Rumlar arasında etkin bir faaliyet için gayet uygun bir durum arz etmiştir. Uzun süren savaşın bitmesiyle birlikte Rumlar arasındaki korku bitmiş, yerini savaş neticesinde ortaya çıkan fakirlik almıştır.¹³ Rumların yardıma ihtiyaçları vardır. Bu noktada misyonerlik adına Rumlar arasında çok şeyler yapmak mümkündür. En kısa zamanda en verimli sonuçların elde edileceği yollarla çalışmaya devam etmek lazımdır. Bu düşüncede olan Amerikan Board misyonerleri Rumlar arasında yürüttükleri faaliyetleri eğitim, din ve yayın alanında daha düzenli bir şekilde yürütmeye başlamışlardır.

Bütün bunların bilincinde olarak İzmir'e gelen misyonerler önce yoksul ve yetim kızlar için bir vakıf okulu açmışlar ve okulda ders vermek için de yerli Rum öğretmenler tutmuşlardır. Genç kızları okula gitmeye ikna etmek için de misyonerler, kayıt yaptıran her kıza bir elbise sözü vermişler ve Rumların bulunduğu bazı

¹³ Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, Ankara, 1997, s.186-187.

kasabalarda giysi dağıtmaya başlamışlardır. Bu yardımın etkisiyle İzmir'de açılan okul kısa zamanda tamamen dolmuştur. 1833'e gelindiğinde okuldaki kız öğrenci sayısı yedi yüzün üzerine çıkmıştır. Çalışmaların sonuçlarından memnun kalan misyonerler İzmir'de iki yeni okul açma girişiminde daha bulunmuşlardır. İlk olarak daha iyi eğitim olanakları sağlamak amacıyla bir öğretmen okulu kurmuşlardır. *Merkez Rum Okulu* adı verilen okul, öğrenci kabulünde seçici davranma kararı almıştır. Eğitimin paralı olduğu okul hem erkek hem de kız öğrencilere açık olmasına rağmen, okullara kayıt yaptıran kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısına göre çok daha az olmuştur. İkinci okul ise 1830 güzünde İzmir'in Frenk mahallesinde açılan *Frenk* veya *İngiliz Okulu* olmuştur. Okul, kısa zamanda ziyaretçilerini etkileyecek bir başarı sağlamıştır.¹⁴ 1836 yılına gelindiğinde İzmir'de Amerikan Board misyonerlerince açılan okullarda kayıtlı Rum öğrenci sayısı sekiz yüzü bulmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda Protestan misyonerlerin bu başarısından rahatsız olan Rum kilisesinin uyguladığı baskılar sonucu bu okullar kapatılarak mazide kalmıştır.¹⁵

Amerikan Board misyonerlerinin Rumlar arasında yürüttükleri eğitim faaliyetleri sahasında bu gelişmeler yaşanırken, dinî alanda da çalışmalarda geri kalınmamıştır. 1820-1828 yılları arasında Protestanlık mezhebini Osmanlı topraklarında, özellikle de Müslümanlar ve Yahudiler arasında yayma çalışmalarının fazla başarılı olmaması.¹⁶ Amerikan Board misyonerlerini 1830 yılından itibaren farklı arayışlar içine itmiştir. Misyonerler din alanında da başarıyı yakalamak için doğunun yozlaşmış kiliselerine mensup insanlar arasında çalışma kararı almışlardır. Bu kararın neticesinde Rum Ortodoks Kilisesi ve bu kiliseye bağlı Rum halkı Amerikan Board misyonerlerinin dinî alanda üzerinde çalışmayı düşündükleri yeni kitlelerden bir tanesi olmuştur. İzmir'de başlatılan çalışmalar bundan sonra artırılarak bütün Osmanlı toprakları üzerindeki Rumları, özellikle de Anadolu'da yaşayan Rumları içine alacak şekilde genişletilmiştir. Böylece Amerikan Board misyonerlerince Rumlar arasında yürütülen faaliyetlerin sınırı İzmir'i aşmış ve Osmanlı topraklarının diğer kesimlerinde de artarak devam etmiştir.

¹⁴ Augustinos, *age*, s.187-189.

¹⁵ Stone, *age*, s.41.

¹⁶ Grabil, *age*, s.8.

Gençler arasında temel eğitimin yaygınlaştırılmasını sağlamak için 1831 yılı Haziranı'nda İstanbul'a gönderilen William Goodell, Ermenilerin çoğunlukta bulunduğu Pera'ya yerleşmiştir. Buraya yerleşmesinin nedeni, asıl gönderiliş amacının Ermeniler arasında çalışacak olmasıdır. Ancak kısa bir süre sonra buradaki evini tamamen yakıp kül eden yangının arkasından¹⁷ halkının çoğunluğunu Rumların oluşturduğu Büyükdere'ye yerleşmek zorunda kalmış ve Rumlarla sıkı bir ilişki içine girmiştir. Aslında Goodell'in Rumlarla teması daha Beyrut'ta iken başlamıştır. Çalışma arkadaşı misyoner Mr. Bird ile beraber Rumca öğrenmek için başlattıkları çalışmaları sırasında dillerini geliştirmek için Rum Papazlarla yaptıkları sohbetler¹⁸ Goodell ile Rum halkı arasındaki ilişkiyi geliştirmiştir. Bu ilişkinin sonucunda Goodell, İstanbul'da Rumlar ile iletişim kurmakta zorlanmamış ve 1832'de burada Rumlar için bir okul açmıştır. Goodell, Rumlar ve aynı zamanda Ermeniler arasında yürüttüğü çalışmalarında, bu halklar arasında misyoner okulları açarak onlara hizmet vermek yerine, Rumları ve Ermenileri Amerikan Board örgütünün ve bu örgüte bağlı misyonerlerin de yardımlarıyla kendi okullarını açmaya teşvik etmiş¹⁹ ve bu konuda da oldukça başarılı olmuştur. Bu teşviklerin sonucunda daha sonraki yıllarda Rumlar için açılan okulları Yeniköy, Kurtuluş, Galata ve diğer semtlerde açılan okullar takip etmiştir. Goodell, İstanbul'daki misyoner şubesinin ekonomik olanaklarının kısıtlı olmasından dolayı bu şekilde davranmak zorunda kalmış ve İstanbul'un zengin Rumlarından ve ecnebi arkadaşları arasından bu okullara malî destek verecek insanlar bulmayı başarmıştır.²⁰

İzmir ve İstanbul'da Rumlara sunulan misyoner hizmetlerindeki başarılar, Amerikan Board misyonerlerine, aynı hizmetleri Anadolu'da yaşayan diğer Rumlara da sunma yönünde cesaret vermiştir. 1834 yılında Bursa'da Benjamin Schneider'in misyonerlik çalışmalarına başlaması, yine aynı yıl Trabzon'un misyoner Johnston tarafından işgal edilmesi ve 1835 baharında da burada

---

¹⁷ Strong, *age*, s.90.

¹⁸ David Brewer Eddy, *What Next In Turkey*, Boston, 1913, s.60.

¹⁹ Barton, *age*, s.159.

²⁰ Kiskira, agm, s.72.

misyoner istasyonunun resmen kurulması²¹ bu cesaretin bir sonucu olmuştur.

Amerikan Board misyonerleri tarafından hem din hem de eğitim alanında Rumlara yönelik sürdürülen çalışmalar, basım-yayın alanındaki faaliyetlerle de desteklenmiştir. Matbaa çalışmaları misyonerler açısından çok önemlidir. 1822 yılında Malta'da faaliyetlerine başlayan ABCFM matbaasının yayınları hem din hem de eğitim alanında, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde faaliyet gösteren bütün misyonerlik merkezlerini basılı malzeme ile besleyerek misyonun propaganda faaliyetlerine büyük destek vermiştir. Örneğin, 1829 yılından itibaren misyonerlerin açtıkları ilkokullar için çok gerekli olan kitapların basım ve çoğaltılmasına büyük önem verilmiştir. 1829 yılında bu kitaplardan, çok ihtiyaç duyulan bir tanesinin sadece Rumca baskısı 27.000'e ulaşmıştır.²² Yine William Goodell, 1832-1836 yılları arasında misyonerler tarafından İstanbul ve Bursa'da Rumlar için açılan okullara, alfabe kitapları ve okuma levhaları gibi malzemeleri Malta'daki Amerikan Board matbaasından temin etmiştir²³ Misyonerlerin, Malta'daki matbaasında Rumlara yönelik çalışmalar sadece bununla sınırlı kalmamış, bu topluluk arasında Protestanlık mezhebinin yayılmasına yardımcı olacak Rumca yayınlar da yine burada basılmıştır.

Malta'daki misyoner matbaasında yapılan yayınlar çoğunlukla, misyonerlerin Protestanlık mezhebi öğretisini aralarında çalıştıkları halka yaymaya yardımcı olacağını düşündükleri²⁴ İncil, bazı dinî metinler, öğretici kitaplar ve dinî gazete ve dergi yayınlarından oluşmuştur. Bu noktada İncil ya da diğer yayınları Osmanlı topraklarında yaşayan halkın kendi dillerinde yayınlamak, üzerinde durulan en önemli konu olmuştur. Malta'daki misyoner matbaasının 1822-1832 yılları arasındaki on yıllık çalışmasının semeresi dört ayrı dilde basılan yirmi bir milyon sayfalık metinlerdir. Bu metinler Modern Grekçe, İtalyanca, Ermeni harfli Türkçe ve Arapça olarak basılmıştır. Bu basımlarda Rumca yayın ço-

²¹ Strong, *age*, s.93; Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İstanbul, 1991, s.56.

²² Barton, *age*, s.198.

²³ Kiskira, *agm*, s.71.

²⁴ Strong, *age*, s.103.

ğunluktur. Sadece 1831 yılında Modern Grekçe olarak beş milyon sayfa yayın yapılmıştır. 1833 yılında Osmanlı topraklarındaki politik atmosferin netlik kazanmasıyla Malta'daki misyoner matbaası buradan taşınmıştır. Matbaanın Arapça yayın yapan malzeme ve donanımı Beyrut'a, Rumca, Türkçe ve Ermenice yayın yapan malzeme ve donanımı da İzmir'e nakledilmiştir.²⁵ Matbaanın Rumca yayınları İzmir'de de devam etmiştir. Ancak 1842 yılından sonra Rumlar arasında yürütülen faaliyetlerin durdurulmasıyla, yapılan Rumca yayınlar da durdurulmuştur. 1847 yılına kadar misyoner matbaasında yapılan yayınların kayıtları incelendiğinde Rumca olarak yapılan yayın kaydına rastlanmamaktadır.²⁶

2- Rum Ortodoks Patrikhanesi ve Amerikan Board Misyonerleri

Amerikan Board misyonerleri yoğun bir şekilde Rumlar arasındaki çalışmalarına devam ederken bu çalışmalar 1836 yılından itibaren Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin tepkisini çekmeye başlamıştır. Patrikhane, misyonerlerin Rum halkı arasında elde ettiği başarıdan rahatsızlık duymaya başlamış ve bu rahatsızlığını misyonerlere karşı gösterdiği tepkilerle ortaya koymuş, ilerleyen yıllarda da tepkisinin şiddetini arttırmıştır. İlk başlarda Amerikan Board misyonerlerine hoşgörülü bakan, çalışmalarında onlara yardımcı olan Patrikhane, misyonerlerin yürüttüğü Protestanlık mezhebi propagandasına karşı amansız bir mücadeleye girmiştir. 1839 yılında Rum patriği, misyonerler tarafından yayınlanan ve dağıtılan İncil ve Protestanlıkla ilgili kitapların okunmasına yasak koymuş,²⁷ mezhep değiştirenleri hapse mahkûm etmiş, hatta bir kısmını gizlice öldürtmüştür.²⁸ Patrikhane tarafından ortaya konan tepkiler kısmen zor kullanarak da olsa, Rum halkından da destek bulmuştur. Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin misyonerlere karşı bu şekilde olumsuz bir tavır içine girmesinin en önemli dayanağı bağımsız bir Yunanistan Devleti'nin varlığıdır. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlar Yunanistan'a karşı büyük bir sempati ve ilgi beslemeye başlamışlardır. Yunanistan'a karşı besledikleri bu vatan-

²⁵ Barton, *age*, s.197-198; Eddy, *age*, s.61.

²⁶ Kocabaşoğlu, *age*, s.88.

²⁷ Barton, *age*, s.163, 201.

²⁸ Eddy, *age*, s.69.

severlik ruhunun gücü onları millî kiliseye sıkı sıkıya bağlamıştır.²⁹

Hem Patrikhaneden hem de Rum halkından gelen tepkiler sonucunda misyonerler, Rumlar için açtıkları okullarını kapatarak ve Rumca olarak yaptıkları yayınları durdurarak bu topluluk arasındaki faaliyetlerini yavaşlatmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca, Amerikan Board Sekreteri Anderson ve Dr. Hawes, 1843 yılında İstanbul, Bursa, İzmir ve Trabzon şehirlerindeki misyon merkezlerini ziyaret ederek araştırmalarda bulunmuştur. Araştırma sonucunda, Rumlar arasındaki olumsuz şartlardan doğan bu başarısız çalışmalara rağmen, aynı yıllarda Anadolu'da Ermenilere karşı yürüttükleri çalışmaların, zaman zaman tepkiyle karşılaşsa bile başarılı ve organize bir şekilde devam ettiğini görmüşler ve bu çalışmanın hızını kesmemek gerektiğine inanmışlardır. Bunun gerçekleşebilmesi için de ya Rumlara yönelik yürütülen çalışmalar Ermeniler arasında yürütülen çalışmalardan ayrılmalı, ya da Rumlara yönelik çalışmalar tamamen durdurularak, ağırlık tamamen Ermenilere verilmeli ve çalışmalar her alanda geliştirilmelidir.³⁰ 1843 yılındaki ziyaretin ardından Anderson, Boston'daki Amerikan Board merkezine gönülsüz de olsa Türkiye misyonunun Rum kısmının görevini sona erdirmeye yönünde tavsiyede bulunmaya karar vermiştir.³¹ Aynı yıl yapılan bu tavsiye üzerine Osmanlı topraklarında Rumlar arasında yürütülen misyonerlik faaliyetleri durdurulmuştur.

Amerikan Board misyonerlerinin Rumlara yönelik çalışmaları, sadece Osmanlı toprakları ile sınırlı tutulmamış, aynı yıllarda yeni kurulmuş olan Yunanistan Devleti de bu hizmetin sınırları içine dahil edilmiştir. Bunun neticesi olarak 1830'da Board Sekreteri Rufus Anderson Yunan liderleri ile yapılan görüşmeler ve araştırmaların arkasından Atina'da Yunanlılar için bir misyon başlatmış³² bu misyonun başına da Jonas King getirilmiştir. Kısa zamanda bölgede bir okul açılmış ve Elias Riggs ile beraber diğer misyonerler de çalışmalara katılmışlardır. Ancak oradaki durum da Osmanlı topraklarından pek farklı olmamıştır. Patrikhaneden gelen tepkiler üzerine Dr. King'in başkanlığındaki misyon da

²⁹ Barton, *age*, s.143-144.

³⁰ Strong, *age*, s.104.

³¹ Barton, *age*, s.171.

³² *Centennial*, s.8.

1842'den sonra bir süre askıya alınmıştır. Sadece Dr. King ve bir yardımcısı Yunanistan'da kalmış, buradan ayrılan Mr. Riggs, Osmanlı topraklarında Rumlara hizmet eden Temple, Schneider, Van Lennep ve Ladd gibi misyonerlere katılmak için Anadolu'ya gelmiştir.³³ Yunanistan'daki çalışmalar 1869 yılında King'in ölümüyle tamamen durdurulmuş, 1912 yılında Balkan Savaşı sonunda Osmanlı toprağı olan ve Amerikan Board misyonerlerinin çalışmalarını sürdürdükleri Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesiyle tekrar başlamıştır.³⁴

1840'lı yılların ortasından itibaren İstanbul'da dinî alandaki hizmetlerini Türkçe olarak veren Dr. Goodell'in toplantılarına bir grup Rumun da katılmaya başlamasıyla birlikte Osmanlı topraklarındaki Rumlar arasında Protestanlık mezhebine ilgi tekrar canlanmaya başlamıştır. 1850 yılına gelindiğinde sayıları kırkı aşan bu grubun kendi dillerinde dua etme isteğı bazı zamanlarda misyoner Mr. Van Lennep'i onlara Rumca olarak hizmet vermeye sevk etmiştir. Ancak bu yeterli olmayınca 1851 yılında Panayotes Constantinides duaları yapmak için misyonerlerce görevlendirilmiş ve bu göreve gelen ilk Rum olma unvanını da kazanmıştır.³⁵ Yürütülen çalışmalar ve 1851'de Protestan milletinin Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınması neticesinde, artık Anadolu'daki misyonerlerce misyoner merkezlerine gönderilen raporlarda Rumlar arasındaki kısmî başarılarından söz edilir olmuş, Rumlar arasında yürütülen faaliyetlerden kalıcı ve olumlu neticeler alınmaya başlanmıştır.

Aynı dönemde Rumlar arasında Protestanlık mezhebi adına bu gelişmeler yaşanırken, yayın faaliyetlerinde de önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1847 yılından itibaren misyoner matbaasında tekrar Rumca baskılar da yapılmaya başlanmış ve aynı yıl içerisinde toplam üç bin baskı sayısı ile beş yüz dört bin toplam sayfa basılmıştır.³⁶ 1853 yılında Amerikan Board merkezi, matbaanın İzmir'den İstanbul'a taşınmasına karar vermiş ve bu yıl içerisinde karar uygulanmaya konmuştur. Bu değişiklik Rumlara yönelik yayın faaliyetlerini olumlu yönde etkilemiştir.

---

³³ Strong, *age*, s.87-88.

³⁴ *Centennial*, s.9.

³⁵ *Centennial*, s.58; Kiskira, agm, s.77.

³⁶ Kocabaşoğlu, *age*, s.88. Kocabaşoğlu, *age*, s.88

Bu arada dikkat çeken bir husus da Rum halkına hizmet amacıyla, Rumca yapılan yayınların yanı sıra Karamanlıca³⁷ yapılan yayınlara da hız verilmesidir. 1863 yılında William Goodell, Türkçe'yi iyi bilen Rum Panayotes Constantinides'in yardımlarıyla İncil'i Karamanlıca'ya çevirmiştir.³⁸ Gerçi 1843 yılında Rumlara yönelik faaliyetler durdurulmadan önce de Karamanlıca yayınlar yapılmış ve Rumlar arasında yürütülen çalışmaların durdurulması kararının alınması ile Amerikan Board Heyeti hem Rumca hem de Karamanlıca dillerinde yayınların basılması için artık para yardımında bulunmama kararını vermiştir. Buradan çıkan anlam şudur: Amerikan Board misyonerleri, Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan ve Karamanlıca alfabetini kullanan insanların da Rum ırkından olduğunu kabul ederek çalışmalarına devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti tarafından Protestanlara millet statüsü tanındıktan sonra, 1850 yılında İzmir'de birkaç üyeye kurulan Protestan kilisesine en çok ilginin, Anadolu'nun iç kesimlerinden gelip, şehirde geçici olarak yaşayan Karamanlıca konuşan Rumlar³⁹ tarafından gösterildiğinin ifade edilmesi, 1846 yılında az sayıda Karamanlı'nın William Goodell'in, Ermenilere Türkçe olarak verdiği vaazlara katılmasının, İstanbul'da Protestan inancına ilgi gösteren ilk Rumların Karamanlıca konuşan Rumlar şeklinde yorumlanması⁴⁰ misyonerlerin bu şekilde düşündüğünü açıkça göstermektedir. Aslında, bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde görülecektir ki, Karamanlıca'yı kullananlar aslen Rum değil, Hıristiyan-Ortodoks Türklerdir. Bu topluluğun Türk olduğunun en bariz göstergesi Anadolu'nun işgali sırasında bunların, Rum-Ortodoksların başlattıkları kesif Türk düşmanlığı faaliyetlerine karşı tepki göstermeleri ve Millî Mücadele sırasında Papa Eftim'in liderliğinde işgalcilere karşı yürüttükleri faaliyetlerdir. Ancak yine de tarihî olarak Türk ırkından oldukları ispat ve kabul edilen bu topluluk, Lozan Antlaşması'ndan sonra nüfus mübadelesinden kendisini kurtaramamıştır. Her şeyden önce dilleri Türkçe olan, örf, adet ve

³⁷ Karamanlıca: Grek harfleriyle Türkçe olarak yazılmış eserlerin diline verilen addır. Bu adın verilmesinin sebebi de Grek harfleri ile Türkçe yazılmasını yaygın hale getiren insanların Karamanlılar olmasından dolayıdır. Karamanlılar, yirmi dört Grek harfine ilâveler yaparak Türkçe'de bulunan otuz bir sesi gösteren Karaman Alfabeti'ni meydana getirmişlerdir. Bkz. Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, Ankara, 1998, s.137.

³⁸ Barton, *age*, s.200; Kiskira, *agm*, s.69.

³⁹ Augustinos, *age*, s.195-196

⁴⁰ Kiskira, *agm*, s.77.

ananeleri Türk millî kültüründen farklı olmayan bu topluluğun üyesi Papa Eftim ve daha birçoğu kendilerinin öz be öz Türk olduklarına inançlarını birçok defa dile getirmişlerdir.⁴¹ Ancak misyonerlik çalışmaları sırasında Amerikan Board misyonerlerinin de yaptığı gibi, Lozan Antlaşması'ndan sonraki nüfus mübadelesi sırasında yetkililerce de bu önemli ayrıntı bazı sebeplerden dolayı dikkate alınmamıştır.

Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlara hizmet etmek düşüncesinde olan misyonerlerin, Karamanlıca olarak yaptıkları yayınlar sadece İncil'in Karamanlıca'ya çevrilmesiyle son bulmamış, ilerleyen yıllarda başka yayınlarla da bu çalışmalar desteklenmiştir. Misyonerlerce Karamanlıca olarak yapılan bu yayınlar halk arasında büyük rağbet görmüştür. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra yayımlanan dinî gazete Avedaper (Haberci), 1869 yılından sonra Karamanlıca olarak Angelioforos adıyla yayımlanmaya başlanmıştır. Kısa ömürlü olan bu gazete, 1880'li yıllarda günde 500 nüsha yayın yapma başarısını göstermiştir.⁴² Aynı yıllarda Karamanlıca yayınlar yapılırken Rumca yayınlar da tekrar başlamıştır. 1847'de Rumca toplam basılan sayfa sayısı 504.000'i, toplam baskı sayısı ise 3.000'i bulmuştur.⁴³

Amerikan Board misyonerlerinin Karamanlıca ve Rumca olarak yaptıkları yayınlar daha sonraki tarihlerde de devam etmiştir. Karamanlıca olarak, 1879 yılında 11 adet kitap ve risale, toplam 21.195 baskı yaparken, 1880'de 8 adet kitap ve risale, 13.890 baskı yapmıştır. Aynı yıl Rumca olarak da 6 adet kitap ve risale, 6.500 baskı yapmıştır. 1885'de ise Karamanlıca olarak 12 adet kitap ve risale 20.650 baskı yapmıştır. 1889'da yine Karamanlıca olarak 10 adet kitap ve risale 10.642 adet baskı yaparken, 3 adet Rumca kitap da 6.000 adet baskı yapmıştır. Amerikan Board misyoner matbaasının Malta'da 1822'de açılış tarihinden İzmir ve İstanbul'da 1881 yılına kadar verdiği hizmetlerde 725 kitap, broşür, risale vb. yayınlanmıştır. Bu yayınlardan 141 adedi Rumca, 32 adedi de Karamanlıca olarak yapılmıştır. Rumca yapılan yayınların toplam yayın içindeki yüzdesi %19 iken, Karamanlıca yayınların yüzdesi %4 olarak gerçekleşmiştir.⁴⁴

⁴¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ekincikli, *age*.

⁴² Kiskira, *agm*, s.70-71.

⁴³ Kocabaşoğlu, *age*, s.88.

⁴⁴ Kocabaşoğlu, *age*, s.145-147.

Aynı yıllarda yayın çalışmalarında gözlenen hareketliliğin yanı sıra Rumların yaşadığı yerlerde İstanbul'a bağlı olarak yeni istasyonlar da açılmaya başlanmıştır. 1853 yılından sonra İzmit, Bursa, Adapazarı ve Edirne misyonerler tarafından tamamen işgal edilmiştir. Bursa yakınlarındaki Rum köyü Demirtaş, Kayseri, Talas (1854) ve Merzifon'a (1852) bu dönemde istasyon kurulmuştur.⁴⁵ Buradaki hizmetlerde her ne kadar Ermeniler ön plana alınmışsa da Rumlara büyük oranda hizmetler verilmiştir. 1850'li yıl lardan itibaren Anadolu'daki Rumlar arasında çalışmaların artması, Rumca bilen elemanlara duyulan ihtiyacı artırmış ve 1851 yılında, daha önceden Kıbrıs ve Bursa Rumları arasında çalışan misyoner D. Ladd İstanbul'da bu işleri düzenlemek için görevlendirilmiştir. Yine daha önceden İzmir, Manisa gibi Anadolu'nun farklı yerlerinde görev yapan misyonerler Riggs, H. Van Lennep ve Brooks da İstanbul'da Rumlar arasında yürütülecek çalışmalarda görevlendirilmiştir.⁴⁶ Bütün bunlara rağmen 1876 yılına kadar Anadolu'daki Rumlar için düzenli ve sürekli bir hizmet sağlanamamıştır.

Ancak XIX. yüzyılın son yirmi yılına girildiğinde çalışmalar daha hızlı ve verimli neticeler vermeye başlamıştır. Anadolu'da Rumlar arasında yürütülen bu faaliyetlerin neticesinden son derece memnun olan Amerikan Board, 1880'lerin başında Ermeniler arasında yürütülen faaliyetleri yavaşlatarak, Osmanlı topraklarındaki diğer topluluklarla beraber Anadolu'daki Rumlar üzerinde yoğunlaşma kararı almıştır.⁴⁷ Bu kararın neticesinde 1885 yılında Rumlar arasında yürütülen çalışmalar sonucunda bir yerli Rum liderliğinde *Rum İncil Cemiyeti (The Greek Evangelical Alliance)* organize edilmiştir. Hareketin lideri Amerika'da eğitim gören Dr. George Constantine'dir. Bu organizasyon Rumların misyonerlerle işbirliği içine girme isteğini artırmış ve etkisini Karadeniz kıyılarında Ordu'ya kadar göstermiştir⁴⁸ Bütün bunların etkisiyle Protestan Rumlar da 1887 yılında İstanbul'da Peder Kazakos'un ruhanî önderliğinde az sayıda üyeye Rum Kilisesi'nde örgütlenmişlerdir.⁴⁹ Bu örgütlenmenin ardından 1900'lerin daha başlarında İstanbul'da her Pazar günü üç ayrı merkezce Rumlara dinî hizmet

⁴⁵ Grabil, *age*, s.15; *Centennial*, s.58.

⁴⁶ *Centennial*, s.58, 180-186; Kiskira, agm, s.68, 77.

⁴⁷ Strong, *age*, s.385.

⁴⁸ *Centennial*, s.37.

⁴⁹ *Centennial*, s.58; Kiskira, agm, s.77

veren servisler kurulmuş ve İzmir’de Rumlar arasında yürütülen dinî faaliyetlere daha bir önem verilmiştir.⁵⁰

Bu faaliyetler içerisinde dikkat çeken hususlardan biri, 1830’lu yılların sonundan itibaren Rumların misyonerlere karşı göstermiş oldukları sert tepkidir. Ancak bu tepkiler 1850’li yılların başından itibaren yumuşamaya başlamıştır. Bu yumuşamanın etkisiyle, her ne kadar Ermeni toplumu ile kıyaslandığında Rumlar arasında fazla rağbet görmese de misyonerlerin yürüttüğü dinî faaliyetler ve bununla birlikte yayın çalışmaları verimli hale gelmiştir. Bu verimliliğin en büyük sebebi Amerikan Board misyonerlerinin kurdukları okullar ve bu okullarda Rum halkının gördüğü eğitim faaliyetleridir. Osmanlı Devleti bu dönemde eğitim alanında, sadece Rum halkı için değil, Türkler dahil olmak üzere bütün herkes için yeterli hizmet veremez duruma gelmiştir. Rumların kendi cemaat okulları da hemen hemen aynı durumdadır. Amerikan Board misyonerleri ise 1820’li yıllardan itibaren eğitim alanında Osmanlı vatandaşının karşısına son derece gelişmiş bir eğitim anlayışı ile çıkmıştır. Rumlar eğitim alanında sunulan bu hizmetlerden yararlanmak için fazla tereddüt etmemişler ve çocuklarını bu okullara göndermenin hem eğitim açısından hem de toplumsal anlamda önemini ve sağladığı yararları görmüşler, Amerikan Board misyonerlerince kendilerine sunulan paralı eğitim imkânlarını değerlendirmişlerdir.⁵¹

Misyonerler tarafından açılan birçok okulda Rum öğrenciler ya çoğunluğu oluşturmuşlar ya da farklı topluluklardan öğrencilerin çoğunlukta bulunduğu okullarda onlarla birlikte misyonerlerce verilen eğitimden nasiplerini almışlardır. Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği İdaresi’nin 27 Mart 1902 tarihinde hazırladığı Osmanlı topraklarındaki Amerikan Board okullarını bir çizelge⁵² halinde gösteren defterde Adana, Tarsus, İzmir, Ödemiş, Manisa, Kayseri, Talas, Bağçecik ve Merzifon’da yer alan Amerikan Board okullarında öğrencilerin çoğunluğunun, Ermenilerle beraber Rumlardan teşkil ettiği görülmektedir.⁵³ Bir çok milletten öğrencinin öğrenim gördüğü İstanbul’daki Amerikan Board

⁵⁰ Strong, *age*, s.405.

⁵¹ Augustinos, *age*, s.196.

⁵² Bu konu üzerinde tarafımdan çalışılmaktadır.

⁵³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Yıldız Tasnifi, Yıldız Resmî Maruzat Evrakı, Belge Nu: 122/88.

okullarında özellikle de Robert Kolej'de ise çoğunluğu teşkil etmeseler bile, Rum öğrenciler misyonerlerce verilen kaliteli ve çağdaş eğitimden faydalanmışlardır.⁵⁴ Eğitim alanında Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı topraklarında yaşayan Rum toplumuna hizmet verdiği yerler sadece Anadolu ile sınırlı kalmamıştır. Beyrut vilâyeti içerisinde faaliyet gösteren Amerikan Board okullarına, bazı yerlerde çoğunluğu oluşturacak, bazı yerlerde ise başka milletlerle birliktelik oluşturacak şekilde birçok Rum öğrenci kayıt yaptırmıştır.⁵⁵

3- Merzifon Amerikan Koleji, Rumlar ve Pontusçuluk Faaliyetleri

XX. yüzyıla girilmesinden itibaren, Amerikan Board'un Rumlar arasında yürüttüğü çalışmalar hareketlenmiş, büyük oranda bu çalışmaların da etkisiyle Rumlar Türkler aleyhine düşmanca hareketler içerisine girmeye başlamışlardır. Bu hareketliliğin en ateşli şekilde yaşandığı yer, Anadolu'nun Karadeniz kıyıları olmuştur. Bilindiği üzere, Merzifon'da bulunan Anadolu Koleji, bu dönemde Rumlara hem fikrî hem de fiilî alanda en çok destek veren Amerikan Board okulu olmuştur.

İlk olarak Amerikan Board misyonerlerinin 1851 yılında geldiği ve istasyon açtığı Merzifon'da, misyoner eğitiminin temelleri 1865 yılında atılmıştır. 1864 yılında Cyrus Hamlin'in Bebek'teki okulu, İstanbul'dan Merzifon'a taşınmış ve Merzifon Ruhban Okulu olarak bir yıl sonra eğitimine başlamıştır. Aynı yıl misyonerler, 1845 yılında İstanbul'da kurulan kız okulunu da Merzifon'a taşıyarak faaliyete geçirmişlerdir.⁵⁶

1880'lerin henüz başında, buradaki orta dereceli kız okulunun ve Ruhban Okulu'nun eğitim seviyesinin oldukça ilerlemesi, buradan mezun olacak öğrencilere eğitim verecek bir kolej ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1883 yılında Charles Chapin Tracy başkanlığında, hepsi Ruhban Okulu öğretim kadrosunda yer alan George F. Herrick, John F. Smith, Edward Riggs Anadolu Koleji'nin esasını teşkil edecek olan Harbinger Yüksek Okulu'nu dört erkek öğrenci ile açmışlardır. Bu okulda verilen eğitim ve buradan mezun olan öğrenciler, 8 Eylül 1886'da herhangi bir binası, kampusu ve do-

⁵⁴ Barton, *age*, s.197.

⁵⁵ B.O.A., Yıldız Tasnifi, Yıldız Resmî Maruzat Evrakı, Belge Nu: 122/88.

⁵⁶ George E. White, *Adventuring With Anatolia College*, Grinnell-Iowa, s.10.

nanımı olmayan Merzifon Anadolu Koleji'nin eğitime başlamasının⁵⁷ temelini teşkil etmişlerdir. Açılan bu kolejin kuruluş sözleşmesi Amerika'da Massachusetts Eyaleti'nce 14 Mart 1894 yılında onaylanmasına rağmen, Osmanlı hükümeti tarafından bir fermanla Amerikan okulu olarak resmen kabulü 14 Nisan 1899 tarihinde⁵⁸ mümkün olmuştur.

Dewey 10'luk sisteme göre düzenlenmiş 10.000 kitaptan⁵⁹ oluşan bir kütüphaneye, Prof. Manisacıyan tarafından kurulan ve 7000'den fazla türü içeren bir botanik ve zooloji müzesine⁶⁰ sahip olan okul, batı bölgesinin basın-yayın ve propaganda teşkilâtının da merkezi haline gelmiştir.

1908'den sonra eski ana binanın iki küçük kulesi, baskı için özel olarak hazırlanmış ve bir grup Rum talebe, Merzifon'da basılan ilk gazeteyi yazmaya, basmaya, yönetmeye ve dağıtmaya başlamışlardır. Bu konuda okulun hocaları yardım, idare ve gözetim çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca *Pontus* adlı dergiyi de aynı dönemde yayınlamışlardır.⁶¹ Hemen bunun peşinden Ermeniler de diğer küçük kulede aynı şekilde çalışmaya başlamışlar ve baskılarının her sayısından birer nüshanın hükümet yetkililerince arşivlendiği aylık bir aile dergisini yayına hazırlamışlardır.⁶²

Merzifon Anadolu Koleji, her ne kadar Ermenilere hizmet vermek için açılmışsa da asıl kaynağını Ermenilerle birlikte Rumlar arasında bulmuştur. Okulun açıldığı yıllarda, kuruluş amacına uygun olarak, öğrencilerin çoğunluğunu Ermeniler teşkil etmişlerdir. Ancak ilerleyen yıllarda bu durum Rumlar lehine gelişme göstermiştir. Bazı yıllarda okulda eğitim gören öğrencilerin sayısı incelendiğinde karşılaştığımız durum bunu onaylar niteliktedir.

⁵⁷ White, *age*, s. 12; Stone, *age*, s.185.

⁵⁸ White, *age*, s. 37; Stone, *age*, s. 187; Kocabaşoğlu, *age*, s.194; Tozlu, *age*, s. 91.

⁵⁹ Bilal Şimşir, "Tarihte Ermeni Terörü ve Sivas Vilayeti", *Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, Sivas, 1986, s.94. White, 1890'da Kolej'e geldiği yıl 2000 olarak verdiği kitap sayısının 1914'de 10.000 ulaştığını, ayrıca 40 tane de süreli yayının geldiğini belirtmektedir. White, *age*, s.17, 75.

⁶⁰ Stone, *age*, s.192-193; Kocabaşoğlu, *age*, s.196; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK Yay., Ankara, 1993, s.117; Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Akçağ Yay., Ankara, 1991, s.94.

⁶¹ Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Yüksek Öğretim Kurumu Matbaası basımı, Ankara, 1991, s.64.

⁶² White, *age*, s.66-67.

1898 yılında okula 55 Rum, 191 Ermeni öğrenci kayıt yaptırırken⁶³ 1913-1914'de bu sayı 200 Rum, 160 Ermeni, 40 Rus ve 25 Türk öğrenci olarak değişmiştir.⁶⁴

Rum öğrenciler verilen eğitimin yanı sıra, okuldaki çok zengin ve çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetlerden de yararlanmışlardır. Bu faaliyetlerin en önemlisi, okulda ders veren misyonerlerin desteği ile, öğrenciler tarafından kurulan kulüplerdir. Rum öğrenciler, 1904 yılında Pontus Kulübü'nü, yine aynı yıl Yunan-Rum İdman Kulübü'nü ve 1907 yılında da Rum İrfan Kulübü'nü kurmuşlardır.⁶⁵ Bu kulüpler sadece okulda kayıtlı Rum öğrencilere hizmet etmekle kalmamış, Amerikan Board misyonerlerinin, okulun tatil olduğu dönemlerde bizzat ev ev dolaşarak, Hıristiyan Ermeni aileleri arasında yaptıkları gibi, Rum ailelerine hizmet ulaştırma gayretlerini, kış aylarında düzenledikleri gece eğlenceleriyle desteklemişlerdir. Bu gecelerde yöredeki Rum halkına da ulaşmayı, onların da ilgisini ve desteğini çekmeyi başarmışlardır.⁶⁶

Merzifon Anadolu Koleji çatısı altında faaliyet gösteren bu kulüpler, Rum öğrencilere, okulda verilen eğitim yoluyla aldıkları teorik bilgileri uygulamaya koyma imkânı sağlamıştır. Uygulama alanlarından en hareketlisi Pontus Kulübü olmuştur. Bu kulüp, Merzifon Amerikan Koleji'nde mevcut Rum öğrencilerini, Maarif Kulübü öğrencileriyle birleştirip kaynaştırmak amacıyla Pontus adı altında Orfeas isimindeki müzik kulübünü de kapsamak üzere bir dernek kurulmasıyla⁶⁷ ortaya çıkmıştır. Ancak bölgede, ilk Pontus Kulübü'nün ne zaman kurulduğu hakkında bazı farklı bilgiler bulunmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, Karadeniz kıyısında eski Yunanlılığın diriltilmesi için çalışan bir Rum topluluğunun 1840 yılından beri var olduğunu, ilk Pontus toplantı ocağının da İnebolu'da halkın *Manastır* dediği bir tepede kurulduğunu belirtmektedir.⁶⁸ İnebolu'daki Pontus Kulübü, Merzifon Anadolu Kole-

⁶³ Stone, *age*, s.187.

⁶⁴ White, *age*, s.76; Kocabaşoğlu, *age*, s.194.

⁶⁵ ATASE, İ.S.H., Klasör Nu:2471, Dosya Nu:l-A-45, Fihrist Nu:14, 14-1, 14-2.

⁶⁶ Stone, *age*, s.192; Kocabaşoğlu, *age*, s.196; Tozlu, *age*, s.94.

⁶⁷ Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, TBMM Yay., Ankara, 1995, s.152.

⁶⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk Söylev 1920-1927*, II, TTK Yay., Ankara, 1989, s.837.

ji'ndeki Rum Pontus Kulübü ile aynı tarihte, 1904 yılında Rum asıllı ABD'li bir papaz olan Klematyos tarafından kurulmuştur.⁶⁹

Merzifon Anadolu Koleji'nde kurulan Pontus Kulübü, 1908 yılından itibaren yeni şubeler açılarak genişletilmiştir. Samsun'da Müdafa-i Meşruta ve daha sonra da Mukaddes Anadolu Rum Cemiyetleri'nin kurulmasıyla başlayan genişleme sürecinde, Batum'dan İnebolu'ya kadar, Karadeniz bölgesi içerisinde birçok şubeler açılmıştır.⁷⁰ Pontus Cemiyeti bir taraftan Anadolu'da teşkilât çalışmalarını genişletirken diğer taraftan da Yunanistan'da kurulmuş olan *Asya-yı Suğra Teşkilât-ı Merkeziyesi (Küçük Asya Merkez Teşkilâtı)* ile de işbirliği içine girmiştir.⁷¹ Her ne kadar Rumların bu şekilde teşkilâtlanmalarının amacı, Merzifon Amerikan Koleji bünyesindeki Pontus Kulübü başkanının 1908 yılında Samsun'daki Teceddüt ve İhya Cemiyeti'ne (Yenilenme ve Canlanma Derneği) gönderdiği mektupta, *vatanın değişik yerlerinden gelip eğitim gören, bu okul içerisindeki öğrencilerin birbirlerine karşı yakınlaşma ve kardeşliğini sağlamak ve eğitim ve öğretim sayesinde onların ruhî ve bedenî kuvvetlerini olgunlaşma gayesine sevk ve ulaştırmaktan ibarettir* diye açıklansa da, aynı mektubun sonunda korkusuzca kullanılan *yaşa Yunan, yaşa kurtuluş* ibareleri⁷² asıl amacın, Trabzon, Giresun, Ordu, Canik, Sinop, Gümüşhane, Karahisar-ı Şarkî, Tokat, Amasya, Çorum ve Yozgat sancaklarını, Erzincan sancağının Refahiye ve Kuruçay kazalarını, Kastamonu vilâyetinin Tosya ve Taşköprü kazalarını tamamen; Erzurum vilâyeti, İspir ve Bayburt kazalarını; Sivas vilâyeti, Koçgiri (merkez), Hafik, Yenihan ve İnebolu kazalarını kısmen içine alan bölgede bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurmak⁷³ olduğunu doğrulamaktadır.

Merzifon Anadolu Koleji'nde Pontus Kulübü tarafında bu gelişmeler yaşanırken, kendi ifadeleriyle amaçları hemcinslerini Yunanlılığa has bir surette terbiye etmek olan Rum İrfanperver Kulübü ve Pontus İdman Kulübü faaliyetlerini aynı çatı altında yürütmek için kendilerine yeni bir merkez aramaya başlamışlar-

⁶⁹ Balcıoğlu, *age*, s.64.

⁷⁰ Kurt, *age*, s.51.

⁷¹ Kurt, *age*, s.51; Ali Güler, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Ocak Yay., Ankara, 1999, s.121.

⁷² Kurt, *age*, s.154.

⁷³ Balcıoğlu, *age*, s.63-64.

dır. Kutsal savaşlarını daha serbest ve daha uygun bir kanala yöneltebilmek için yeni bir merkezin sağlanması kesin olarak gerekmektedir. Bu yeni merkez de iki derneğin arzuları üzerine Merzifon Anadolu Koleji tarafından bağış yoluyla bir arsa verilmesiyle sağlanmıştır. Arsanın temininden sonra, bu arsa içerisinde bir binanın kurulması için yardım toplanması girişimleri başlatılmıştır. 1909 yılında başlayan bu hareketin amacı, bu iki kulübe iyi bir düzen ve tertip vererek, Pontus Cumhuriyeti'ni kurmak için Türklere karşı isyan eden Rum çetelerinin teşkilât altına alınmasını sağlamaktır⁷⁴ Ancak 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Rumlar, Merzifon Anadolu Koleji'nde yürüttükleri bu çalışmalarını, 10 Mayıs 1916'dan itibaren bir süre askıya almak zorunda kalmışlardır. 5 Mayıs 1916 tarihinde Sivas, Erzurum, Trabzon, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ vilâyetleri ve Canik mutasarrıflığına gönderilen bir yazı ile savaş nedeniyle okul ve hastane gibi orduya lâzım olan müesseselerin kullanmasının gerekliliği vurgulanmış, bu gereklilikten dolayı vilâyetler dahilindeki Amerikan müesseselerinden asker iskânı ve hastane ittihazi suretiyle istifade edilmesi için, bu kuruluşlarda bulunan Amerikan vatandaşlarının vilâyet dışına çıkarılarak, İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir. Bu yazı üzerine 10 Mayıs 1916 tarihinde Merzifon'daki Anadolu Koleji yetkililerine, kolej ve hastane binalarına, asker iskânı ve hastane olarak yararlanmak için askeriye tarafından el konulacağı tebliğ edilmiş, Merzifon Anadolu Koleji'nde bulunan Amerikan vatandaşları şahsî eşyalarından arzu ettiklerini beraberlerinde, arzu ettiklerini de Kolej müzesinde Osmanlı hükümetinin himayesine bırakarak 16 Mayıs 1916 tarihinde İstanbul'a hareket etmişlerdir.⁷⁵ Böylece bir müddet Merzifon Anadolu Koleji'nin faaliyetleri askıya alınmıştır.

Fakat 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanması Anadolu'da Rumları tekrar umutlandırmıştır. Merzifon Anadolu Koleji'nin savaş nedeniyle kapatılmasından sonra burada kalan Mr. ve Mrs. Getchell, Miss Willard, Miss Gage (Temmuz 1918'de ölmüştür) ve Miss Zbinden, Mütareke'nin imzalanmasından sonra tekrar okul binalarını faaliyete geçirme çalışması içine girmişlerdir. Bu arada 16 Şubat 1919 tarihinde Yakın Şark Muavenet Heyeti (Near East Relief), New York'tan İstanbul'a doğru yola

⁷⁴ Kurt, *age*, s.125-126.

⁷⁵ ATASE, B.D.H., Klasör Nu:2932, Dosya Nu: 561, Fihrist Nu: 2, 2-4, 2-11.

çıkıştır. Bu heyetin beş üyesi Amerikan Board'ın Merzifon istasyonunda çalışan misyonerlerden teşkil edilmiştir. İstanbul'a gelen Heyet'in Mr. Pye başkanlığında Merzifon'a tayin edilen üyeleri 14 Mart 1919'da buraya ulaşmışlar ve Merzifon Anadolu Koleji binalarına yerleşmişlerdir.⁷⁶ Hemen ardından 30 Mart 1919'da akşam vakti Samsun'dan Merzifon'a gelen atmış kadar İngiliz askeri de Merzifon'a girmişlerdir. Merzifon'u işgal eden İngiliz kuvvetleri, Kara Mustafa Paşa İlkokulu'nu karargâh yapmışlar⁷⁷ ve 28 Eylül 1919 tarihine kadar burada kalmışlardır.⁷⁸

Askerlerin başında bulunan Solter isimdeki İngiliz subayı ve arkadaşları Amerikan Koleji öğretmenlerinden, aynı zamanda Yakın Şark Muavenet Heyeti üyelerinden Mr. Getchell'in hanesinde misafir olmuşlardır. Ertesi günü sabah otomobille hükümet konağına giden Solter, hiçbir makamı dikkate almadan ve kimseye haber vermeden Osmanlı bayrağını indirerek İngiliz bayrağını asmış ve kaymakamlık odasına girmiştir.⁷⁹

Rumları harekete geçiren bütün bu olaylar, Dokuzuncu Ordu Kıtaat Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal'in de dikkatinden kaçmamış ve 5 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'ne, Merzifon'daki İngiliz subayları ile Amerikan memurlarının gerek Merzifon ve gerek Gümüşhacıköy kazası Rumlarıyla pek sıkı bir münasebette bulduklarını, bu münasebetten dolayı da Rumların çok yüz bulduklarını, bu gelişmelerin göz ardı edilmemesi gerektiğini rapor etmiştir.⁸⁰

Bu gelişmeler yaşanırken 6 Eylül 1919'da, mezuniyetine çok az bir zaman kala 1916'da askere çağrılan, Timotheus M. Papadopoulos adlı öğrencinin diploma töreni ile Anadolu Koleji'nde eğitime tekrar başlanmış, çoğunluğunu Rumların oluşturduğu, altısı okul öncesi olmak üzere toplam yüz atmış altı öğrenci de kaydedilmiştir.⁸¹ Fakat kapılarını yeni açan okul binaları, bu dönemden sonra eğitim faaliyetlerinin yanı sıra hem bölgede yürütülen komitacılık teşkilâtının merkezi hem de silah deposu olarak kulla-

⁷⁶ U.S.A. National Archive Microfilms, File Number: 867.4016/433. Bir nüshası kütüphanemdedir.

⁷⁷ Aziz Taşan, *Dün'den-Bugün'e Merzifon*, İstanbul 1979, s.40.

⁷⁸ Vehbi Cem Aşkun, *Kurtulan Merzifon*, Balıkesir 1956, s.32, 51.

⁷⁹ ATASE, İ.S.H.-3, Kutu: 88, Gömlek:194.

⁸⁰ ATASE, İ.S.H. 5, Kutu Nu: 206, Gömlek Nu: 28.

⁸¹ U.S.A.N.A.M., File Number: 867.4016/433.

nılmışlardır. Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal tarafından 10 Haziran 1919 tarihinde Havza'dan Harbiye Nezareti'ne yazılan şifrede Merzifon Anadolu Koleji'ne eşya sandıkları getirildiği, üzerlerinde *Ottoman American* markalarının görüldüğünden bunların silah olabileceğinin tahmin edildiği ifade edilirken, Merzifon'da komitacılık teşkilâtıyla uğraştıkları zannedilen dört İngiliz zabitanın Amerika Koleji'nde toplanmasının, Koleji müzakerat ve teşebbüsat merkezi kabul ettikleri şüphesini uyandırdığı beyan edilmiştir. 3 Temmuz 1919 tarihiyle gönderilen yazıda ise artık şüpheler yerini gerçeğe bırakmış ve Merzifon'da Amerikalıların ve İngilizlerin sıkı bir münasebet içinde oldukları ve iş birliği yaptıkları, Koleje Samsun üzerinden sandıklarla Kolejin eşyası namıyla eşyalar geldiği, yapılan tahkikatlar neticesinde bunların silah olduğu rapor edilmiştir.⁸²

İngiliz askerleri, Anadolu Koleji'ndeki misyonerler ve Rumlar arasındaki sıkı münasebet, ilerleyen aylarda farklı bir boyut kazanmıştır. Anadolu'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından itibaren, siyasî arenada Türkler lehine büyük ilerlemeler kaydedilmiş ve 9 Aralık 1920'de 3. Kolordu'nun lağvedilmesiyle kurulan Merkez Ordusu,⁸³ Karadeniz kıyısında, Pontuşçuluk hareketine karşı etkili tedbirler almaya başlamıştır. Tokat'da Lazurus adlı bir Rumun evinde yapılan aramada Pontus ibareli belgeler, Merzifon Anadolu Kolejleri adıyla Kantarcıoğlu tarafından yazılmış beş broşür, Pontus okulları ile Merzifon Amerikan Koleji'nin birleştirilmesine dair Amerikalılarla ortaklaşa yapılan bir yönetmelik ele geçirilmiştir.⁸⁴

Lazurus'un evinde ele geçirilen belgeler, Merzifon Anadolu Koleji üzerindeki dikkatleri bir kat daha artırılmıştır. Bu arada Kolej'de faaliyet gösteren Rumlar da gelişmelerden kaygı duymaya başlamışlar, faal haldeki Pontuşçuların tevkif edilmeye başlanması üzerine de Anadolu Koleji'nin Türkçe öğretmeni Zeki Efendi'yi, ihbarda bulunduğu zannıyla Kolej'in aranmasından iki gece evvel öldürmüşlerdir. Zeki Efendi'nin öldürülmesi, Ankara Hükümeti'nin dikkatlerini bu kolej üzerinde yoğunlaştırmış ve Merkez Ordusu'na Merzifon'da bulunan Amerikan müesseselerinde arama yapmak için izin verilmiştir. 16 Şubat 1921 tarihinde

⁸² ATASE, İ.S.H. 3, Kutu Nu: 89, Gömlek Nu: 35.

⁸³ ATASE, İ.S.H. 5, Kutu Nu: 206, Gömlek Nu: 59.

⁸⁴ Balcıoğlu, *age*, s.10.

Merzifon Amerikan Hastane ve Koleji, Beşinci Fırka Kumandanı dahi hazır olduğu halde aranmıştır. Aramalar sırasında silâh ve cephane bulunamamış ise de Kolej dahilinde 1904 tarihinde kurulduğu tespit edilen Pontus Kulübü, yine aynı yıl kurulmuş olan Yunan-Rum İdman Kulübü ve 1907 yılında kurulan Rum İrfan Kulübü'nün varlığı tespit edilmiştir. Pontus Kulübü'nün nizamnamesi, mühürleri, Yunan bayrakları, kurulması düşünülen Pontus Cumhuriyeti'nin sınırlarını gösteren ve üzerinde *Pontus* yazılı harita, fotoğraflar, Pontus armaları ve bazı önemli belgeler ele geçirilmiştir. Ele geçirilen nizamnamenin tercüme edilmesi sonucunda Kulübün, Rumları Yunan emellerine hizmet ve Pontus Hükümeti'nin kurulmasına teşvik eden çok zararlı bir müessese olduğunun ortaya çıkması üzerine hemen kapatılarak, Rum olan başkanı ve idare heyeti üyeleri tevkif edilmiş ve Amerikalı olanların ise sadece ifadeleri alınmıştır.⁸⁵ Kolej kapanmış, binaların ve eşyaların korunması için hükümetin seçimi sonucu birisi evli diğeri bekar olmak üzere iki erkek, bir kadın Amerikan Board misyoneri seçilmiş, geriye kalan diğer yirmi dokuz kişi 22 Mart 1921'de Merzifon'u terk etmiştir.⁸⁶ Pontusçular da tutuklu olarak Amasya'ya gönderilmiştir. Amasya'da tutuklu bulunan Pontusçu Rumların aileleri Pontusçu eşkıya tarafından Samsun'a gönderilmişler ve onlardan aldıkları talimatlar üzerine şehirde bulunan American Tobacco Co. Şirketi'nin memurları ile sıkı bir temas içine girmişlerdir. Ailelerin Amerikalılarla içine girdikleri bu temas, memlekette her gün Ankara Hükümeti'ne bir tepki olarak, şiddetli propagandaların yapılmasına, İslâm ve Hıristiyan topluluğun bu hareketlerin şiddetine kapılmasına sebep olmuştur.⁸⁷

Amasya'da tutuklu bulunan Pontusçulardan, 12 Eylül 1921 tarihinde İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanan Kolej'deki kulübün başkanı Kuyumcuoğlu Therlides, üyelerinden Haralambos, Yorgi, Anastas, Simon ve Pavlos Yunan amaçları doğrultusunda eğitim yaptırdıkları, otoriteye karşı gelmek için üye kaydettikleri ve Zeki Bey'in katlinde rol oynadıkları için idamlarına karar verilmiştir.⁸⁸

Bütün bu gelişmelere okul müdürü George White, çok farklı bir pencereden bakmaktadır. Karadeniz'in güney kıyılarında nü-

⁸⁵ ATASE, Kalsör Nu:2571, Dosya Nu: 1-A-45, Fihrist Nu:14.

⁸⁶ U.S.A.N.A.M., File Number: 867.4016/433.

⁸⁷ ATASE, Kalsör Nu:2571, Dosya Nu: 1-A-45, Fihrist Nu:41.

⁸⁸ Balcıoğlu, *age*, s.86-87.

fusun eskiden beri Rum olduğunu, hatta buradaki Rum nüfusun Ermeni nüfustan da fazla olduğunu, Rumlar arasında Helen Krallığına karşı sempati duyulduğunu, ancak isyan yönünde herhangi bir harekete girişeceklerine ya da böyle bir hareket içinde olduklarına inanmadığını belirten White, 12 Şubat'ta öldürülen Türkçe öğretmeni Zeki Bey'in katillerinin Türkler olduğuna şüphesi olmadığını, bu olay sonucunda tutuklanan dört öğretmen ve iki öğrencisinin *Pontus* siyasî hareketinin içinde olmalarından dolayı böyle bir harekete maruz kaldıklarını belirtmektedir.⁸⁹

White, Amerikan Board'ın Boston'daki merkezine yazdığı raporlarında, okulun bünyesindeki kulüplere verilen isimleri ve amaçlarını:

“Okulumuzun farklı milliyetlere ve dillere mensup öğrencileri kendi edebî kulüplerini kurmuşlardır. Amaçları ana dillerini öğrenmektir. Yaklaşık yirmi yıl önce Rumlar Pontus Kulübü adıyla bir kulüp kurdular. Bu ismi vermelerinin sebebi, yörenin eski zamanlarda Pontus ismiyle anılmasıdır”⁹⁰

diyerek, oldukça masumane ifadelerle açıklamaya çalışmıştır. Raporunda White'ın aramalar sırasında ele geçirilen, üzerinde *Pontus* yazan harita için, “*Şikago'da birkaç yıl önce, eski zamanlarda Roma İmparatorluğu eyaletlerini göstermek için basılmıştı. Fakat Türkçe gazeteler, Kolejde Hellenik Krallığa Pontus eyaletinin eklendiğini gösteren haritalar bulunmuştur diye yazdılar*”⁹¹ şeklindeki ifadeleri ise ilgi çekicidir.

Ancak Merzifon'daki Amerikan müesseselerinin aramaları sırasında Rum ve Ermeni katillerinin Avrupa'ya kaçırılması hakkında Kolej müdüriyeti ile Samsun Amerikan temsilcisi arasında cereyan eden muhaberat evrakının⁹² dahi bulunması Merzifon Anadolu Koleji'nde Rumlar arasında yürütülen faaliyetlerin, Kolej müdürü White'ın anlattığı kadar masumane olmadığını ortaya koymuştur.

Merzifon Anadolu Koleji'nde görev yapan misyonerlerin Rumlar lehine yaptıkları çalışmalar, okulun kapatılmasından sonra bölgede başlayan Rum göçleri sırasında da devam etmiştir.

⁸⁹ U.S.A.N.A.M., File Number:867.4016.440.

⁹⁰ U.S.A.N.A.M., File Number:867.4016/431.

⁹¹ U.S.A.N.A.M., File Number:867.4016/431.

⁹² ATASE, Kalsör Nu:2571, Dosya Nu: 1-A-45, Fihrist Nu:14.

Ankara Hükümeti kendini düş manlarından savunmak amacıyla, Yunan donanmasının 9 Haziran 1921 tarihinde İnebolu'yu bombardıman etmesi ve karaya asker çıkarma ihtimalinin artması üzerine Karadeniz kıyılarını savaş alanı ilân etmiştir. 26 Haziran 1921 tarihinde de düşmanın kıyıya asker çıkarması sırasında kendisine yardımcı kuvvet bulmasını önlemek ve kıyıları korumakla görevli müfrezelerin arkalarını emniyet altında bulundurmak için bölgedeki on beş-elli yaş arası eli silah tutan Rumların iç kısımlara taşınmasına karar vermiştir. Yine bu çerçevede, vaktiyle bölgede Rum çoğunluğu oluşturmak emeliyle, Samsun Rum Metropolitliği'nde kurulmuş olan Göçmenler Komisyonu tarafından Rusya'dan ve Anadolu'nun iç kısımlarından getirilip yerleştirilmiş olan Rumlar memleketlerine geri gönderilmiştir.⁹³

Bu gelişmeler, Merzifon Anadolu Koleji'nde görev yapan insanların şahsî notlarında ve merkezlerine verdikleri raporlarda büyük yer tutmuştur. Bu raporlarda Ankara Hükümeti suçlu gibi gösterilmek istenmiş ve Amerikan kamuoyunun dikkati bölgedeki Rumlar üzerine çekilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de Amerikan Board misyoner örgütünün veznedarı olarak bulunan Dr.W.W. Peet şahsî notlarında 1921 yılının 23 Haziranı ve onu takip eden günlerde Merzifon'da erkeklerin göçe zorlanmasından sonra geride kalan kadın ve çocuklara katliam uygulandığından bahsederek, Ankara Hükümeti tarafından bu olaylara karşı bir şey yapılmadığını, haberdar edildiklerinde de olayı çetelerin yaptığını söyleyerek işin içinden çıktıklarını ifade etmiştir.⁹⁴

Merzifon Anadolu Koleji'nde uzun yıllar hocalık yapmış olan ve daha sonra Yakın Şark Muavenet Heyeti'nin bir üyesi olarak New York'ta bulunan J.P. Xenides hazırladığı raporunda, Rumların zulüm ve haksızlıklara uğradığını uzun uzun anlattıktan sonra, Ankara Hükümeti tarafından Rumların Anadolu içlerine göç ettirmelerini daha önceden tasarlanmış bir olay gibi göstermeye çalışmıştır. Bunu kanıtlamak için de 1915 baharında Ermeniler tehcir edilirken, ileri gelen bir Türk memurunun kendisine, "*bu bölgede kali-mera, Pari-louis*⁹⁵ *seslerinin duyulmayacağını, şimdi Ermenilerin gittiğini Rumların da zamanının geleceğini*"⁹⁶ söyledi-

⁹³ Kurt, *age*, s.387-388.

⁹⁴ U.S.A.N.A.M., File Number:867.4016/435.

⁹⁵ Ermenice ve Rumca olarak *günaydın* demektir.

⁹⁶ U.S.A.N.A.M., File Number:867.4016/432.

ğini beyan etmiştir. Bu olay, Anadolu Koleji müdürü George E. White'ın, Washington'a yazdığı bir mektupta, Türklerce 1915'de Anadolu'da Ermenilere uygulanan olayların aynısının şimdi Rumlara yapılmak istendiği⁹⁷ şeklinde ifade edilmiştir.

Merzifon Anadolu Koleji'nde görevli misyonerlerin Rumlar lehine içine girdikleri bu faaliyetler, aynı bölgede başka görevlerde bulunan Amerikalılar tarafından da desteklenmiştir. 1920-1921 yılları arasında Yakın Şark Muavenet Heyeti'nin Harput kolunun bir üyesi olarak Anadolu'da Samsun-Merzifon-Sivas-Kayseri-Ulukışla-Harput arasında otomobil taşımacılığı görevi ile bulunan Mr. Stanley E. Hopkins, Anadolu'dan döndükten sonra New York'ta bir rapor hazırlamış, raporunda Anadolu'da Rumlara Türkler tarafından çok kötü muameleler yapıldığını, Karadeniz'in güney kıyılarındaki Rumların doğuya göçe zorlandıklarını ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin içinde bulunduğu durumdan daha kötü durumda olduklarını belirterek, bu hareketin amacının bütün Rumları yok etmek ve Türkiye'yi Türklere bırakmak⁹⁸ olduğu şeklinde açıklamıştır.

Merzifon Anadolu Koleji'nde Amerikan Board misyonerlerinin ne yapmak istediğinin bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmasına rağmen, bölgeyi terk ederek İstanbul'a giden misyonerler, okulu tekrar açmak için büyük bir çaba içine girmişlerdir. Ancak anlamışlardır ki, eğer Ankara Hükümeti ile işi çözmeye çalışırlarsa emellerine ulaşmak mümkün değildir. Bu yüzden de İstanbul'da Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır. 14 Mayıs 1921 tarihinde Amerika Fevkalade Komiserliği, İsveç Sefareti vasıtasıyla Hariciye Nezareti'ne bir protesto göndermiştir. Pontus Cemiyeti siyasî faaliyetlerde bulunuyor diye Merzifon'daki Amerikan okulu ile hastahanesinin Amasya Mutasarrıflığı'nca kapatıldığı, Amerikalıların şehirden ihraç olunduğu ifade edilen, meselenin adı geçen okulun tekrar açılarak Amerikan memurlarının görevlerine döndürülmeleri ile çözümlenmesini talep eden protesto, Osmanlı Hükümeti tarafından, halen Ankara Hükümeti ile resmî münasebette bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.⁹⁹ Fakat misyonerler okulu tekrar açma girişimlerinden vazgeçmemişler, Ameri-

⁹⁷ U.S.A.N.A.M., File Number:867.4016.440.

⁹⁸ U.S.A.N.A.M., File Number:867.4016/432.

⁹⁹ B.O.A., Meclis-i Vükelâ Mazbataları, Dosya No:221, Gömlek No:146, Tarih:1339.N.6.

kan Fevkalade Komiserliği'nce Merzifon'daki Amerikan okulu ve hastahanesini tekrar açmak için gönderdikleri ikinci protesto da aynı gerekçe ile 30 Haziran 1921 tarihinde ikinci defa reddedilmiştir.¹⁰⁰

Merzifon Anadolu Koleji'nin Anadolu'daki serüveni, 1921 yılında Pontusçu hareketlere karıştığı için böyle bir trajedi ile sona ermiş, daha sonra yeni bir Anadolu Koleji, Yunanistan'ın Selanik şehrinde açılmıştır. Merzifon Anadolu Koleji, Osmanlı toprakları üzerindeki yaklaşık otuz yıllık varlık sürecinde Rumlar ve diğer topluluklar arasında hem eğitim alanında hem de sosyal ve kültürel alanda çok yoğun faaliyetlerde bulunmasına rağmen Türk halkına bu manada hiçbir faydası olmamıştır. Bu kadar yıllık faaliyet dönemi içerisinde okul kayıtlarında buradan mezun olan sadece bir Türk öğrenciye rastlanmıştır. 1909'da Koleje giren ve 1914 yılında mezun olan Nureddin Pehlivanzade.¹⁰¹

Sonuç

Amerikan Board misyonerleri, Osmanlı topraklarında faaliyetlerine başlamadan önce tanıdıkları Rumlarla, 1820'de İzmir'e ayak bastıkları daha ilk günden itibaren sıkı bir temas içine girmişlerdir. Misyonerlik adına yürüttükleri faaliyetlerinde önceliği hep Rumlara vermişlerdir. Bunun sonucu olarak da Rumlar arasında misyonerlerin açtıkları okullar, ilk on beş yılda Rum eğitimine büyük hız vermiştir. Fakat 1830'lu yılların ortalarından itibaren, başta Rum Ortodoks Patrikhanesi ve daha sonra da Patrikhane'nin etkisiyle Rum halkı misyonerlerin verdiği hizmetleri istememişler ve onlara sert tepkilerde bulunmuşlardır.

On beş yıl boyunca çok iyi giden ilişkilerin aniden bozulmasının en önemli sebebi, yeni bağımsızlığını kazanan Yunanistan Devleti'nin varlığı olmuştur. Misyonerlerin Osmanlı topraklarına geldikleri yıllarda Rum halkı bağımsız bir Yunan Devleti kurmak için Osmanlı Devleti'ne karşı isyan halinde olduğundan dolayı içinde buldukları ekonomik ve sosyal durum pek iç açıcı olmamıştır. Misyonerlerin bu dönemde kendilerine uzattıkları yardım elini severek kabul etmişlerdir. Ancak daha sonra Osmanlı Devleti'nden istediklerini koparıp bağımsız bir Yunanistan Devleti kurmuşlar ve kendilerini toparlamışlardır. Misyoner yardımlarına

¹⁰⁰ B.O.A., M.V. Mazbataları, Dosya No:221, Gömlek No:214, Tarih:1339.L.4.

¹⁰¹ White, *age*, s.165.

ihtiyaçlarının kalmadığını düşünerek, onlara karşı sert birtakım tepkiler sergilemeye başlamışlardır. Ancak ilerleyen yıllarda görmüşlerdir ki, Amerikan Board misyonerlerinin özellikle de eğitim alanında verdiği modern ve kaliteli hizmet bu dönemde bulunmaz nimet olup bundan faydalanmak gerekmektedir. Bu anlayışın ardından misyonerlere karşı tekrar yumuşak bir tutum takınmışlardır. Fakat bu tarihten sonra da misyonerlerin dinî alanda verdikleri hizmetlere Rumlar, Ermeniler kadar ilgi göstermemelerine rağmen, eğitim hizmetlerinden paralı dahi olsa yararlanmışlardır.

Merzifon Anadolu Koleji'nde Rumlar ve Amerikan Board misyonerleri arasındaki münasebetler bu ihtiyaç neticesinde yoğunluk kazanmıştır. Kolej'de aldıkları eğitimle fikrî temellerini hazırladıkları bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti'ne hayat vermek için harekete geçtikleri dönemde en büyük destekçileri bu misyonerler olmuştur. Ancak Ankara Hükümeti bölgede Rumların niyetlerini anlamakta gecikmemiş, içinde bulunduğu zor şartlara rağmen misyonerler ve Rumların kendi aleyhine oluşturduğu bu dayanışmayı kırmasını bilmiştir.

Daha önceden kendi topraklarında yürüttükleri faaliyetlere şiddetle karşı çıkan ve izin vermeyen Yunanistan, Ankara Hükümeti'nin kararlı siyaseti sayesinde bölgede barınamayacağını anlayan Amerikan Board misyonerlerine kucak açmıştır. Lozan'da Yunan Hükümeti temsilcileri gönüllü olarak Amerikan Board misyonerlerini, Türkiye'de kapatılan okullarını Yunanistan topraklarında açmaları için davet etmişlerdir.

Günümüzde zaman zaman aynı davanın peşinde koşan insanlar bu kuruluşların ülkemizde tekrar açılması yolunda bazı girişimlerde bulunmakta dırlar. Bu girişimlere karşı verilecek en güzel cevap, bölgede Türk varlığını ve kültürünü bilimsel temellere dayalı tarihsel araştırmalarla uluslararası arenada bütün açıklığıyla sergilemektir.

Kaynaklar

A- Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivleri

U.S.A. National Archive Microfilms

B- Tetik Eserler

ALAN, Gülbadi, Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji, TTK Yay., Ankara, 2008.

AŞKUN, Vehbi Cem, *Kurtulan Merzifon*, Balıkesir, 1956.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk Söylev 1920-1927*, II, TTK Yay., Ankara, 1989.

AUGUSTINOS, Gerasimos, *Küçük Asya Rumları*, Ankara, 1997.

BALCIOĞLU, Mustafa, *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Yüksek Öğretim Kurumu Matbaası Basımı, Ankara, 1991.

BARTON, James L., *Daybreak In Turkey*, New York, 1908.

A.L. Tbawi, *American Interests In Syria 1800-1901*, Oxford, 1966.

Centennial of Constantinople Station, Near East Mission of the American Board 1831-1931, İstanbul, 1931.

EDDY, David Brewer, *What Next In Turkey*, Boston, 1913.

EKİNCİKLİ, Mustafa, *Türk Ortodoksları*, Ankara, 1998.

GRABILL, Joseph L., *Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy 1810-1927*, Minneapolis, 1971.

GÜLER, Ali, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Ocak Yay., Ankara, 1999.

KISKIRA, Konstantia P., "19.Yüzyılın Çokuluslu İstanbul'unda Amerikan Misyonerleri", *19.Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İstanbul, 1991.

KURT, Yılmaz, *Pontus Meselesi*, TBMM Yay., Ankara, 1995.

- POLVAN, Nurettin, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, I, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1952.
- STONE, Frank Andrews, *Academies For Anatolia*, New York, 1984.
- STRONG, William, *The Story of The American Board*, Boston-New York-Chicago, 1910.
- ŞİMŞİR, Bilal, "Tarihte Ermeni Terörü ve Sivas Vilayeti", *Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, Sivas, 1986.
- TAŞAN, Aziz, *Dün'den-Bugün'e Merzifon*, İstanbul, 1979.
- TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK Yay., Ankara, 1993.
- TOZLU, Necmettin, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Akçağ Yay., Ankara, 1991.
- WHITE, George E., *Adventuring With Anatolia College*, Grinnell-Iowa.

YUNANİSTAN'IN LOZAN'DAN SONRA YÜRÜTTÜĞÜ PONTUSÇU FAALİYETLER VE AMAÇLARI

Yusuf SARINAY*

Giriş

Pontusçuluk Yunan Megali İdea'sının bir uzantısı olarak Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kurulması planlanan bir devletin doğuşunu hazırlamak için başvurulmuş her türlü siyasi, askeri ve dini faaliyetler olarak tanımlanabilir. Nitekim Yunanistan'ın Megali İdea'yı gerçekleştirmek üzere Etnik-i Eterya'dan Mavri Mira'ya kadar kurduğu birçok cemiyete paralel olarak Türkiye'de Pontus Cemiyetleri de kurulmaya başlamıştır. Pontus Cemiyeti'nin amacı, Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun sahil vilayetleri ile Kastamonu, Gümüşhane, Erzincan ve Sivas vilayetlerinin bir kısmını içine alan yerleri, yani Batum'dan İnebolu'ya kadar olan bölgede başkenti Samsun olmak üzere ileride Yunanistan ile birleştirmek üzere bağımsız bir "Pontus Cumhuriyeti" kurmaktır.¹ Bu amacı gerçekleştirmek isteyen Pontus Cemiyeti, bölgede kurduğu çetelerle faaliyetleri başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nda Rus ordusunun Trabzon'u işgal etmeleri üzerine Pontusçuluk faaliyeti bir ivme kazanarak açıkça ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı başladığı zaman seferberlik emrine karşı çıkan veya askerden kaçan Rumları Pontus Cemiyeti ve Metropolitlikler örgütleyerek çeteler teşkil etmişlerdir.

Savaş içinde Pontus çetelerinin en önemli hedefleri, Türkiye'yi zayıf düşürmek, Türk Ordusunu meşgul ederek düşmana dolaylı destek sağlamak, Türk ordusunu arkadan vurmaktır ve so-

---

* Prof. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, E-Posta: ysarinay@etu.edu.tr.

¹ *Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), Ankara, 1995, s.61; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, 5, İstanbul, 1972, s.1457; Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, İstanbul, 1963, s.30.

nuçta bölgedeki Rum varlığını ispatlayarak Türkiye'nin yenilmesi halinde emellerini gerçekleştirmektir.²

Mondros Mütarekesi'nin Türkler üzerinde yarattığı moral çöküntüsüne karşılık, geleceğin artık kendilerine ait olduğu duyguna kapılan Rumlar faaliyetlerini arttırmışlardır. Bu çerçevede Yunanistan ve İtilaf Devletleri'nin teşvik ve yardımları ile Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçuluk faaliyetleri de çok yönlü bir şekilde hızlanmıştır. Pontus meselesi Paris Barış Konferansı'nın gündemine sokulduğundan bu konu ile ilgili diplomatik çabaların ağırlık merkezi Avrupa'ya kaymıştır.³

Mondros Mütarekesini takiben Türk Ordusunun terhis edilmesine başlamasına paralel olarak, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Pontus çeteleri Türk köylerine karşı saldırıya geçerler. İlk saldırılar Kasım 1918'de Bafra civarında bulunan Nebyan Bölgesi'nde başlamıştır.⁴ Daha sonra Samsun, Çarşamba, Vezirköprü, Terme, Amasya, Merzifon, Kavak, Ladik, Gümüşhacıköy, Havza, Tokat, Erbaa ve Sivas (Zara Bölgesi) bölgelerine yayılmıştır.⁵

İsyan ve katliamlar üzerine TBMM Hükümeti Pontus hareketini askeri tedbirleri ile ortadan kaldırmak amacıyla 9 Aralık 1920 tarihinde Merkez Ordusu'nu kurmuştur. 12 Haziran 1921 tarihinde Karadeniz Bölgesi Savaş Sahası ilan edilmiştir. İtilaf Devletleri bu durumu protesto ettilerse de buna önem verilmedi.⁶

Kısacası hiçbir baskı ve müdahaleye aldırılmayan TBMM Hükümeti Pontus çetelerine Karşı kararlı bir şekilde mücadele etmeye devam etmiş ve 1923 yılının ilk aylarında Pontus çetelerinin

² *Pontus Meselesi*, s.61, 188; Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, 1991, s.33.

³ Geniş bilgi için bkz. Yusuf Sarınoy, "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI/31 (Mart 1995), s.115-127.

⁴ Nebyan Bölgesi, yerinin sarplığı, Rum köylerinin yoğun oluşu gibi sebeplerle Pontus çetelerinin ilk olarak ortaya çıktığı ve saldırıya geçtiği bölge olmuştur. *Pontus Meselesi*, s.189-191.

⁵ Geniş bilgi için bkz. *Pontus Meselesi*, s.192-344. Pontus çetelerinin listesi için bkz. Hristos H. Marmaridis, "Pontus'ta Pontus Çete Grupları", *Dünya Pontus Helenizmi II. Kongresi* (Yunanca), 31 Temmuz - 7 Ağustos 1988, Selanik, 1988, s.133-134. (Yunanca'dan tercüme eden Sayın Halim Çavuşoğlu'na teşekkür ederim.)

⁶ Geniş bilgi için bkz. Sarınoy, agm, s.137-140. Mesut Çapa, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Pontusçu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Serander Yay., Trabzon, 2007, s.409-413.

isyanını tamamen bastırmıştır. Bu olaylar sırasında Pontus çeteleri tarafından 1817 Türk öldürülmüş, 3723 ev yakılmış, 1800 civarında soygun ve gasp olayı gerçekleştirilmiştir.⁷ Buna karşılık bu mücadele sırasında 11 bin 118 Rum çeteci öldürülmüştür.⁸ Sonuçta Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasına paralel olarak imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile bölgedeki kalan Rumlar mübadele ile Yunanistan'a göç etmişler ve böylece Yunanistan ve Patrikhane tarafından sahnelenen Pontus meselesi bazı trajik sahnelerle birlikte tarihe mâl olurken, bu arada Yunanistan'ın Megali İdea hayallerine kapılarak içinde yaşadıkları devlete isyan eden bölge Rumlarının bir kısmı Yunan hayallerinin kurbanı olmuşlardır.

Yunanistan'ın Günümüzdeki Pontusçu Faaliyetleri ve Amaçları

Pontus meselesi Lozan Antlaşması ile beraber tarihe mâl olmasına rağmen, Yunanistan tarafından suni olarak tekrar yaratılmaya çalışılmaktadır.

1940'lardan sonra Yunan basınında "Anadolu'daki Rumlar ve geçmişte yaşanan olaylara ilişkin" yayınlar yapılmaya başlanmış, özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra Yunanistan'da Türkiye aleyhine faaliyetler hız kazanacaktır. Bu tarihten sonra Yunanistan, Türkiye'nin uluslararası camiadan tecrid edilmesi, Türkiye ve KKTC üzerinde siyasi ve ekonomik baskı yapılmasını, teröre destek vererek Türkiye'nin bütünlüğünü sarsmayı ve bu yolla Türkiye'nin zayıflatılmasını hedeflemiştir. 1982 yılının 26 Eylül-3 Ekim tarihleri arasında Selanik'te "Anadolu Faciasının 60. Yıldönümü" adlı konferansı düzenlemek olmuştur. 31 Temmuz-7 Ağustos 1988'de de yine Selanik'te Pontuslular II. Dünya Kongresi toplanmış, Yunanistan Pontus Dernekleri Birliği ve Kongre Organizasyon Komitesi Başkanı Tanimanidis, amaçlarının "Pontus kökenli kültür mirasını korumak ve Karadenizli gençliğe tarihi ve olayları öğretip Pontus Rumluğu ülküsünü canlı tutmak" olduğunu söyleyerek Karadeniz Bölgesi'nde gizli Hıristiyanlar olduğuna da dikkat çekmiştir.⁹

⁷ *Pontus Meselesi*, s.X, Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi (1912-1923)", *Toplum ve Bilim*, 43/44 Güz, 1988, s.68.

⁸ *Türk İstiklal Harbi*, VI, s.150-151.

⁹ Hadiye Yılmaz, *Dünden Bugüne Pontus Macerası*, Dergâh Yay., İstanbul, 2016, s.170-171.

Yunanistan, 1990'da Türklerin çoğunlukta olduğu Batı Trakya Bölgesine Doğu Karadeniz'den gelen Rumları yerleştirmeye başlamış, aynı yıl Yunanistan Eğitim Bakanlığı tarafından 14 Eylül'ün Küçük Asya'da Kurtarılmış Vatanlar Günü olarak anılmasına yönelik tüm okullara bir genelge gönderilmiştir. 1990'da Pan Helenik Pontuslular Derneği tarafından Avrupa Parlamentosu'nun Strazburg'daki binasında Türkiye aleyhinde bir sergi açılırken,¹⁰ 1991'de de Almanya'da Alman Pontus Dernekleri Federasyonu tarafından "1916-1923 Yılları Arasında Katledilen Pontuslular" başlıklı bir fotoğraf sergisi açılmıştır. 14-24 Mayıs 1992'de Selanik'te III. Dünya Pontuslular Kongresi toplanarak Gümölcine'deki Türk Başkonsoloslugu'na bir yürüyüş düzenlenmiştir. 27-29 Kasım 1993'te yine Selanik'te "Küçük Asya Helenizmi Kongresi" toplanmıştır.¹¹

1996 yılında Batum'da "Dünya I. Pontuslu Rumlar Kongresi" düzenlenmiş ve Pontuslu Rumların soykırıma uğratıldığının tüm dünyada kabulü için Yunanistan'dan uluslararası kuruluşlara başvurması istenmiştir.¹²

Bu çerçevede Yunanistan'da sözde "Pontus Soykırımı" iddiaları 1985 yılından itibaren giderek artmıştır. Özellikle PASOK yönetim kurulu üyesi ve "Halkların Hakları ve Kurtuluşu İçin Yunan Birliği" adlı kuruluşun ileri gelenlerinden Mihalis Haralambidis bu meselenin canlanmasında önemli rol oynamıştır.

Yunanistan'ın Pontus konusundaki en çarpıcı faaliyeti bu amaçla kurdurduğu derneklerdir. Bu çerçevede Yunanistan yurt içi ve yurt dışında 176 adet Pontus Derneği kurdurmuştur. Bu derneklerin koordineli bir şekilde çalışmalarını sağlamak amacıyla federasyon oluşturdıkları dikkati çekmektedir. Türkiye'ye karşı daha etkili bir propaganda faaliyeti yürütebilmek amacıyla oluşturulan Pontus Dernekleri Federasyonları şunlardır:

Güney Yunanistan Pontuslular Dernekleri Federasyonu, Avustralya Pontuslular Dernekleri Federasyonu, Ukrayna Pontuslular Dernekleri Federasyonu, Rusya Pontuslular Dernekleri Federasyonu, Kıbrıs Pontuslular Birliği, Pontuslular Dernekleri Pan-Helenik Federasyonu, Almanya Pontuslular Dernekleri Federasyo-

¹⁰ Necdet Sevinç, *Pontus'ta Hesaplaşma*, Ankara, 2007, s.25.

¹¹ Yılmaz, *age*, s.171-172.

¹² Yılmaz, *age*, s.177.

nu, Gürcistan Pontuslular Dernekleri Federasyonu, Kazakistan Elen Cemaatleri Federasyonu, Ermenistan Pontuslular Birliği, ABD ve Kanada Pontus Dernekleri Federasyonu.¹³ Yunanistan'da bu dernek ve federasyonlar vasıtasıyla periyodik olarak ülke içinde ve dışında uluslararası "Pontus Helenizmi Kongreleri" düzenlenmektedir.

Bu kongrelere Başbakan dâhil üst düzey devlet görevlileri bizzat katılmakta ve teşvik etmektedir. Yunanistan Pontus konusunu bir soykırım olayı olarak uluslararası kuruluşlar nezdinde gündeme getirmektedir. Yapılan kongrelerde, yayınlanan kitap, makale ve bildirilerde Türklerin 350 bin Pontusluya soykırım uyguladığı iddia edilmektedir. Bu iddialarda soykırımın iki aşamada gerçekleştiği belirtilmektedir. Birincisi 1916-1918 yılları arasında yani I. Dünya Savaşı sırasında, ikincisi de Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği döneminde, yani 1919-1923 yılları arasındadır. Bu dönemlerde Türkiye'de yaşayan 700 bin Pontuslu'dan 350 bininin katliam ve sürgün metotlarıyla yok edildikleri iddia edilmekte ve sadece 180 bininin Yunanistan'a dönebildiği belirtilmektedir.¹⁴ Özellikle, Ermenilere uygulandığı iddia edilen soykırım günümüzdeki "Kürt Sorunu" ile paralellikler kurularak Türkiye'nin soykırımı tanıması ve tazminat ödemesi talep edilmekte ve Türkiye'nin Pontus soykırımını tanımadığı sürece AB'ne kabul edilmemesi için Yunanistan içinde ve Avrupa ülkeleri nezdinde propaganda yapılmaktadır. Ayrıca konu ile ilgili olarak Yunanistan içinde Avrupa Parlamentosu merkezinde, İngiltere'de, Almanya'da ve Moskova'da çeşitli sergiler düzenlenmektedir.¹⁵

Mütareke döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde toplamda 250 bin-260 bin civarında Rum yaşamaktaydı. Justin McCarthy'ye göre de bu rakam 260 bin 313'dür.¹⁶ Dolayısı ile 350 bin Rum'un yaşamadığı bir bölgede, 350 bin kişinin soykırıma uğratıldığını iddia etmek hayal mahsulünden başka bir şey değildir. Kaldı ki

¹³ Pontus Dernekleri listesi için bkz. Sarıay, agm, s.141-142. Cem Başar, *Terör Dosyası ve Yunanistan*, İstanbul, 1993, s.173-174.

¹⁴ Mihalis Haralambidis, Kostas Fotiadis, *Pontuslular*, Selanik, 1987, s.20-38; "Pontus Elenizmi Anıldı", *Kathimerini*, 17 Mayıs 1994.

¹⁵ Sarıay, agm, s.142.

¹⁶ Justin McCarthy, *Muslims and Minorties The Population of Ottoman Anatolia and The End of The Empire*, New York, 1983; McCarthy mübadele ile bölgeden Yunanistan'a giden Rumların sayısını 182 bin 192 olarak verilmekte ve 1928 nüfus sayımında belirttiklerini söylemektedir.

Mübadele ile Yunanistan'a ulaşan bölge Rumlarının sayısının 180 bin olduğu bizzat Yunanlılar tarafında da doğrulanmaktadır. Bu rakama Yunanistan dışında ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelere göç edenleri de ekleyecek olursak 210 bin civarına ulaşmaktadır.¹⁷ Yaklaşık 250-260 bin insandan 210 bini Yunanistan ve diğer ülkelere göç ettiğine göre kaç kişinin öldüğü veya kaybolduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Yerasimos, Yunan kaynaklarına dayanarak Trabzon, Sivas ve Kastamonu vilayetlerinde 450 bin kişinin yaşadığını belirtmekte ve bunlardan 86 bin kadarının I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'ya göç ettiğini ve 322 bin 500 kişinin de nüfus mübadelesi sırasında Yunanistan'a ulaştığını vurgulamaktadır.¹⁸ Yerasimos'un oldukça yüksek gösterdiği bu rakama Yunanistan'ın dışındaki ülkelere de göç edenleri ilave edersek 350 bin kişinin öldürüldüğü iddiasının nereden kaynaklandığını anlamak güçleşmektedir.

Bu tarihi ve ilmi gerçeklere rağmen, Türkiye ile gerginlik ve sürtüşmeyi milli politikası haline getiren Yunanistan, 19 Mayıs gününü sözde "Pontus Soykırımını Anma Günü" olarak kabul eden bir yasa çıkarmıştır. 24 Şubat 1994 tarihinde Yunan Parlamentosu'nda oybirliği ile kabul edilen bu yasa 7 Mart 1994 tarihinde Yunanistan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Kıbrıs Rum Yönetimi Temsilciler Meclisi de aynı yönde bir karar almıştır. Yunan basınında çıkan haberlere göre, 19 Mayıs gününün milli bir anma günü olarak belirlenmesi ve bütün eğitim kurumlarında konuyla ilgili konuşmalar yapılması ve Kiliselerde ayinler düzenlenmesi öngörülmektedir.¹⁹

Yunanistan'ın Pontus faaliyetleri çerçevesinde ileri sürdüğü bir diğer iddia da Doğu Karadeniz Bölgesi başta olmak üzere, hâlen Anadolu'da gizli Hıristiyanlığın yaşadığıdır. Bu iddiaya göre Anadolu'nun Türkleşmesi, dolayısıyla İslamlaşması sırasında, Türklerden korkan birçok Hıristiyan korkularından Müslümanlığı kabul eder görünmüşlerdir. Gerçekte bunlar gizli Hıristiyanlık inancının gereğini yerine getirmişler, ancak dışarıya karşı Müslüman gözükmüşlerdir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bugün dahi,

---

¹⁷ Sarınoy, agm, s.143.

¹⁸ Yerasimos, agm, s.68.

¹⁹ "Pontusluların Soykırımını Anma Günü" *Kathimerini*, 21 Nisan 1994.

Helence konuşan Hıristiyanların yaşadığı iddia edilmektedir.²⁰ Hâlbuki Osmanlı millet sistemi içinde Hıristiyanlara her türlü dini özgürlüğün verildiği bütün dünya tarihçilerinin kabul ettiği bir gerçektir. Zira tüm Anadolu’da olduğu gibi, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde de yaygın bir şekilde kiliseler mevcuttu. Anadolu’da yüzbinlerce Ortodoks Hıristiyan bu kiliselerde ibadethanelerini rahatça yaparken bir kısmının inancını saklamak zorunda kalması hiç de inandırıcı gelmemektedir.²¹ Yunanistan bu tür iddialarla bölge insanımızda bir şüphe ve kimlik krizi yaratmaya çalıştığı açıkça gözlemlenmektedir.

Diğer taraftan Yunanistan, kurduğu yukarıda belirtilen Pontus dernekleri vasıtasıyla turizm mevsimlerinde Doğu Karadeniz Bölgesi’ne “Unutulmayan Kaybolan Vatanlara Gezi” adı altında periyodik geziler de düzenleyerek olayı canlı tutmaya çalışmaktadır. Ayrıca Yunanistan Sovyetler Birliği’nin dağılmasına paralel olarak bu ülkeden göçmen olarak gelen Rumları, Batı Trakya’ya yerleştirerek, Türklerin yaşadığı bu bölgenin demografik yapısını tamamen bozmayı ve Türkleri asimile etmeyi de amaçlamaktadır. Bu amaçla bölgede istimlak edilen topraklara Pontus göçmenleri için toplu yerleşim merkezleri kurulmaktadır. Avriani gazetesi bu politika ile “duyarlı sınır bölgelerin takviyesinin amaçlandığını” belirtmektedir.²² Yunanistan’a gelen Pontus göçmenleri ile Yunanlılar arasında ciddi uyum problemleri yaşanmasına rağmen, Yunanistan bu konuda hazırladığı program gereği ülkesine 100 bin göçmen yerleştirmeyi hedeflemektedir.

Bilindiği gibi Yunanistan iyi planlanmış, Türk düşmanlığı ve Megali İdea esaslı üzerine inşa edilmesi geleneksel bir milli politikaya sahiptir. Bu politikası gereği, Türkiye’yi uluslararası platformlardan dışlayarak yalnız bırakmaya çalışmakta, içeride de sosyal ve siyasi bütünlüğünü zayıflatmak ve parçalamak istemek-

²⁰ Kostas Fotiadis, “Pontus’un Gizli Hıristiyanlar Sorunu”, *Thessaloniki*, 19 Ağustos 1988; Türkiye’de 28 Ekim 1927 genel nüfus sayışımına göre Trabzon vilayetinde Rumca konuşan 64, Ordu’da 2 kişi bulunmaktadır. *Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Ekim 1927 Umumi Nüfus Tahmimi*, Fasilkül II, Ankara, 1929, s.179-181.

²¹ Anthony A. Bryer Bölgede Greekçe konuşan Müslüman ve gizli Hıristiyan’ın olduğunu anlamanın mümkün olmadığını belirtmektedir. “The Tourkokratia in The Pontos, Some Problems And Preliminary Conelusions”, *Neo Hellenika*, Texas, 1970, s.46-51.

²² “Soydaşlarla İlgili Pilot Programı”, *Avriani*, 15 Ağustos 1994.

tedir. Nitekim 1982 yılında dönemin Kültür Bakanı Melina Merkurri tarafından “Anavatanları Kurtarma Dünya Komitesi” adına bütün dünyada kart şeklinde dağıtılan haritada Türkiye; Pontus, Kürdistan, Ermenistan vb. şeklinde parçalanmış olarak gösterilmekte ve bu amaca ulaşmak için mücadele çağrısı yapılmaktadır.²³ Bu haritaya göre, Yunanistan Sevr'i yeniden canlandırma çabası içinde görülmektedir. Bu sebeple Yunanistan'ın önce Ermeni terör örgütü ASALA'ya, daha sonra da PKK terör örgütüne yoğun bir destek verdiği bilinmektedir.

Yunanistan bu genel politikası çerçevesinde, tarihi gerçekleri göz ardı ederek, Ermeni ve “Kürt Sorunları”nın yanı sıra yeni bir argüman olarak Pontus soykırım iddialarını da Türkiye'ye karşı kullanmaya çalışmaktadır.

Kaynaklar

- “Pontus Elenizmi Anıldı”, *Kathimerini*, 17 Mayıs 1994.
- “Pontusluların Soykırımını Anma Günü” *Kathimerini*, 21 Nisan 1994.
- “Soydaşlarla İlgili Pilot Programı”, *Avriani*, 15 Ağustos 1994.
- BAŞAR, Cem, *Terör Dosyası ve Yunanistan*, İstanbul, 1993.
- BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım*, 5, İstanbul, 1972.
- BRYER, Anthony A., “The Tourkokratia In The Pontos, Some Problems And Preliminary Conelusions”, *Neo Hellenika*, Texas, 1970, s.30-54.
- ÇAPA, Mesut, “Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Pontusçu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Serander Yay., Trabzon, 2007, s.409-424.
- FOTIADIS, Kostas, “Pontus'un Gizli Hıristiyanlar Sorunu”, *Thessaloniki*, 19 Ağustos 1988.
- HARALAMBİDİS, Mihalis – FOTIADIS, Kostas, *Pontuslular*, Selanik, 1987.
- KITSIKIS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, İstanbul, 1963.

---

²³ Sarınoy, agm, s.145, 162.

- MARMARIDIS, Hristos H., “Pontus’ta Pontus Çete Grupları”, *Dünya Pontus Helenizmi II. Kongresi* (Yunanca), 31 Temmuz - 7 Ağustos 1988, Selanik, 1988.
- McCARTHY, Justin, *Muslims and Minorities The Population of Ottoman Anatolia and The End of The Empire*, New York, 1983.
- ÖZEL, Sabahattin, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, 1991.
- Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), Ankara, 1995.
- SARINAY, Yusuf, “Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI/31 (Mart 1995), s.107-162.
- SEVİNÇ, Necdet, *Pontus’ta Hesaplaşma*, Ankara, 2007.
- Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, 6, Ankara, 1964.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Ekim 1927 Umumi Nüfus Tahmimi*, Fasilkül II, Ankara, 1929, s.179-181.
- YERASIMOS, Stefanos, “Pontus Meselesi (1912-1923)”, *Toplum ve Bilim*, 43/44 Güz, 1988, s.33-76.
- YILMAZ, Hadiye, *Dünden Bugüne Pontus Macerası*, Dergâh Yay., İstanbul, 2016.

KARADENİZ BÖLGESİNDE DIŞ DESTEKLİ PONTUS FAALİYETLERİNİN AMAÇ VE HEDEFLERİ

Ömer KUL*

Giriş

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin gerek siyasi tarih gerekse sosyal yapısı bakımından Yunanlılarla hiçbir ilgisi bulunmadığı bilinen bir gerçektir. Ancak Yunanlılar, bu bölgede kurulan Pontus krallığı ile Trabzon devletini birbirine karıştırmışlar ve olmayan Rum-Pontus devletini XX. yüzyıl başında diriltmeye çalışmışlardır.¹ İngiliz yazar Nil Asserson, "*Black Sea/Karadeniz*"² adlı kitabında "*Bu topraklarda, 4.000 yıldan beri Tatar, Kırım Türkü, Çerkez, Bizanslı Rum, Laz, Abaza gibi çeşitli soylardan ve dinden insanların problemsiz olarak bir arada yaşadıklarını*" belirtmektedir. Asserson, kitabının bir bölümünde "*Yunan Megalo İdea'sı ile Elenizm Milliyetçiliği bu topraklara ayak bastığı an vahşeti de beraberrinde getirdi*" diyerek aslında yaşananlardaki faturanın kime kesilmesi gerektiğini de belirtmektedir.

Pontus meselesi, Yunanistan'ın kurulmasını müteakip Yunan Megalo İdeası'nın³ bir gereği olarak ortaya çıkmıştı. Etnik-i Eterya Cemiyeti'nin⁴ çalışmaları neticesinde Tanzimat'tan sonra Karadeniz kıyılarında bir Rum Pontus devleti kurma düşüncesi kendisini göstermiş, ilk olarak da 1870 yılında İstanbul'da yayın-

---

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi, E-Posta: omer.kul@istanbul.edu.tr.

¹ Mesut Çapa, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon, 1998, s 3-4.

² http://www.turkishtalk.info/BIR_PONTUS_MASALI_DU2Y.html/14.07.2017.

³ Geniş bilgi için bkz., *Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1985

⁴ C. Kerim İncedayı, *Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları*, İstanbul, 1927, s.161. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Cemal Kutay, *Mütareke'de Pontus Suikastı*, İstanbul, 1956; Selahattin Salıhık, *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya*, Kitapçılık Ticaret Yay., İstanbul, 1968.

lanan bir kitaba konu edilmişti. Bir ara kendi hâline bırakılan konu, Osmanlı Devleti'nin Balkan harplerinde mağlup olması üzerine daha etkili bir biçimde gündeme getirilmiştir. Konu, Mütareke döneminden itibaren ise Paris Sulh Konferansı'nda diplomatik görüşme mevzuları arasına dâhil edilmiştir.⁵

Tarihî kayıtlar ve bu konuda yapılan çalışmalar; Pontus meselesinin terakkisinde Yunan devlet adamlarından ziyade din adamları ve Rum eşrafının büyük etkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere ilk Pontus teşkilatını İnebolu'da, Amerikalı Rum göçmenlerinden Rahip Klematios⁶ kurmuştur. Patrikhane'nin emirleri doğrultusunda hareket eden Samsun Metropolit Germanos,⁷ Trabzon Metropolit Hrisantos⁸ ve Giresun Met-

⁵ Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması*, Ankara, 1976, s.33; Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, (Trc. Hakkı Devrim), Kaynak Kitaplar Yay., İstanbul 1974, s.336-337; Celal Bayar, *Ben de Yazdım: Milli Mücadele'ye Giriş*, V, Baha Mat., İstanbul, 1967, s.1464; Ahmet Tetik, "Çeteler, Venizelos ve Patrikhane", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.211-224, 231-232; Bülent Atalay, *Fener Rum Patrihanesi'nin Siyasal Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul, 2001, s.151; Yuluğ Tekin Kurat, *age*, s.26 vd.; Mehmet Tezcan, "Pontos Krallığı (M.Ö.II-M.S.IV.Yüzyıl)", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.77-108; *Pontus Meselesi*, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1338, s.5 vd.; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara, 1988, s.108 vd.; Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, 1991, s.47; M. Hanefi Bostan, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Yaşayanların Türk Olduğuna Dair Bir Muhtırası", *Milli Mücadelede Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999)*, Bildiriler, Giresun Bldiyesi Yay., İstanbul, 1999, s.35-55, 37-38; Ayrıca bkz. *Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Yay., Ankara, 1995, s.114-115; Cevad Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, Ankara, 1946, s.23-24; Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.51 vd. Geniş bilgi için ayrıca bkz. Ömer Kul, *Şu Pontus Dedikleri*, Togan Yay., İstanbul, Eylül 2008.

⁶ İncedayı, *age*, s.161. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Kutay, *age*; Salıslık, *age*.

⁷ Germanos'un faaliyetleri hakkında bkz. Mehmet Okur, "Fener Patrikhanesi ve Metropoliterin Pontusçuluk Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.249-274, 267 vd. Ayrıca bkz. Bülent Atalay, *Fener Rum Patrihanesi'nin Siyasal Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul, 2001, s.151.

⁸ Akyüz, *age*, s.108 vd.; ATASE Arşivi, Kls. 2474, Ds.1-B/54, Fh. 27-2'den naklen Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Serander Yay., Trabzon 2001, s.46-47; Gümülçine'de doğan Hrisantos Flippidis, 32 yaşında iken Trabzon Kilisesi'nin başına getirilmiştir. Bkz. Çapa, *Pontus Meselesi*, s.57; İstiklal Mahkemesi tarafından gıyabında idama mahkûm edilen Hrisantos Yunanistan'a sığınmıştır. Daha sonra Atina Başpiskoposu ve Yunan kilisesi şefi olan Hrisantos'un "Trabzon Kilisesi Tarihi" isimli bir de eseri vardır. Bkz. Kitsikis, *age*, s.60. Hrisantos'un Başbakan İsmet İnönü ile görüşüp Meryemana Mansatırı'ndaki Kutsal eşyala-

ropoliti Lavrentis⁹ aynı zamanda Pontusçuların liderleri durumunda olmuşlardır.

İtilaf Devletlerinin, Pontusçu Rumların isteklerini çok da ciddiye alıp üzerinde kafa yordukları söylenemez. Buna karşılık onları eski Yunan medeniyetinin bakiyeleri olarak gördükleri ve aralarındaki din bağı dolayısıyla kendilerine yakın hissettikleri aşikârdır. Bu yakınlık İtilaf Devletlerinin, Rum çetelerine sempati duymasına sebep olmuştur. Bu sempatiye Avrupa ve Amerika'ya göç eden Rumların da katkısı gözle görülür derecede olmuştur. Denilebilir ki, zikrettiğimiz bu ve benzeri sebeplerden dolayı Karadeniz Bölgesi'ndeki Pontusçu Rumlar çoğu defa masum olarak kabul edilmişlerdir. Amerikan yardım heyetleri ve Yunan Kızılhaç'ı bunları Türklere tercih etmişlerdir. Millî Mücadele yıllarında Samsun'daki İngiliz temsilcisi Salter¹⁰ gibi Trabzon'daki İngiliz kontrol subayı Crawford¹¹ ve Fransız temsilcisi Lepissier,¹² bölgedeki Rumların bir nevi hamisi durumundaydılar.

Karadeniz'de yerli Rumlar arasında Helenleştirme siyasetini tatbik sahasına koyan Yunan din adamları, bölgede öncelikle Rumcanın ve Hıristiyanlığın hâkim olmasına çalışmışlar ve onlara ayrı bir millet olduklarını telkin etmişlerdir. Yapılan propaganda- lar da yerli Rumların, İslamiyet'i zorla kabul ettikleri ve Türkler tarafından zulüm ve işkenceye tâbi tutuldukları iddia edilmişti. Bu çabalar bir süre sonra etkisini göstermiş; adları Ahmet, Ali, Veli vb. olan kişiler, çocuklarına Kostı, Petro veya Nikola gibi isimler

---

rın kendilerine verilmesini temin ettiği bilinmektedir. Bkz. Mehmet Bilgin, "Pontus Meselesine Tarihsel Bakış", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s. 56; Okur, agm, s.256-57; Pontus meselesinin uluslararası platforma çıkartılması hususunda Hrisantos ve Venizelos'un faaliyetleri için bkz. Hikmet Öksüz - Hayati Aktaş, "Pontus Meselesi'nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansıması", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon 2007, s. 307-334, 315 vd.

⁹ ATASE Arşivi, Kls. 389, Ds. 3, Fh. 65-4; kls 368, Ds. 17, Fh. 21'den naklen Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 32; Lavrentios'un faaliyetleri hakkında bkz. Okur, agm, s.267.

¹⁰ Kul, *age*, s.190.

¹¹ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köpürülü), Ankara, 1986, s.16 vd.; M. Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, II, Ankara, 1965, s. 311-312 vd.

¹² Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yay., İstanbul, 1960, s.17 vd.; ATASE Arşivi, Kls. 365, Ds. 8, Fh. 88'den naklen Çapa, *Pontus Meselesi*, s.59-60.

vermeye başlamışlardı. Bunun yanında şunu da belirtebiliriz ki; Hıristiyan din adamlarının yaptığı bu propagandalar daha ziyade sahilde yaşayan ve İstanbul ile irtibat hâlinde bulunan Rumlar üzerinde etkili olmuştur. Buna, iç bölgelerde yaşamını idame ettirenlerin Yunanlılıkla alakası olmadığını, onları Türklere ayıran tek unsurun din olduğunu da ilave etmek mümkündür. Ayrıca bu insanların birçoğu Rumca konuşamayan ve gelenek ve görenekleri ile Türklere aynıydı. Bundan dolayıdır ki yerli Rumların bir kısmı Pontusçuluk hareketlerine karşı çıkmış ve Patrikhane'den ayrılmak istemişlerdir. Nitekim Trabzon'da Rumların çoğunlukta olduğu 13 Rum köyü, Kasım 1919'da Osmanlı Hükümeti ve İtilaf Devletleri temsilciliklerine gönderdikleri bir telgrafta, Yunan iddialarının aksine millî varlıklarını Osmanlı Devleti'nin büyüklüğü ve himayesine borçlu olduklarını belirterek "*Biz Osmanlı doğduk Osmanlı kalmak istiyoruz*" demişlerdi. Fener Patrikhanesi'nden ayrılmak isteyen Maçka Rumları ise 1921 yılı sonunda TBMM'ye müracaat ederek ayrı bir Türk-Ortodoks kilisesi kurulmasını istemişlerdi. Bu bağlamda Yunan propagandasının etkili olduğu o yıllarda Türklere arasında var olan yaygın bir görüşe göre, Rum adı altında Anadolu sahillerinde yaşayanların çoğunluğunun Selçuklulardan önce bölgeye gelerek Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Türklere olduğuna dair tarihi kayıtlar da bulunmaktadır.¹³ Bu Hıristiyan Türklere; dil, âdet, gelenek, görenek ve kültürlerini devam ettirmişlerdir.

Karadeniz Bölgesi'nde, bildirinin muhtelif yerlerinde de belirttiğimiz üzere Rum nüfusunun genel nüfusa oranı %10 idi. Rumların en yoğun olarak bulunduğu Trabzon merkezinde bile bu oran, dışarıdan getirilen göçmen Rumlarla birlikte %30'u aşmamıştır. Giresun'da ise 1921 yılında bu oran %5 civarında idi. Trabzon'da Rum nüfusunun azınlıkta bulunduğu ve kurulması düşünülen hayali Pontus devletini ihya etmek için yeterli sayıya ulaşamadıkları anlaşılınca Patrikhane, Rusya'da ikamet eden Rumlar arasında propaganda yapmaya ağırlık vermiştir. Bu propagandalar kısa sürede etkisini göstermiş ve maddi olarak desteklenerek ikna edilen Rumların, Trabzon'a gelmesi temin edilmişti. Bu olay Batum'un âdeti bir dağıtım merkezi hâline gelmesine sebep olmuştur. Mondros Mütarekesi'ni takip eden ilk altı ayda

---

¹³ Kul, *age*, s.286-287.

Trabzon'a 8.000, Giresun'a ise 525 Rum göçmen getirilmiştir.¹⁴ Bu göçmen akını bir müddet sonra XV. Kolordu'nun ikazı ile Trabzonlu ve Giresunluların gayretleriyle durdurulmuştur.

I. Dünya Harbi'nde Trabzon'da etkili olan Rum eşkıyaları, Rus işgalinin sona ermesini müteakip onlarla beraber Rusya'ya gitmişlerdi. Mütarekeden sonra ise Trabzon ve çevresindeki Rum eşkıyalarının sayısında büyük azalma olmuştur. Samsun'da faaliyette olan 40'ı mütecaviz Rum çetesi gibi Trabzon'dakilerin de gayesi tamamen siyasidir. Mustafa Kemal Paşa, Türklerden sadece Topal Osman Ağa'nın¹⁵ çetesinin önemine dikkat çekmiştir. 1919 yılı Ağustos ayında asayiş kontrol etmek gayesiyle Trabzon'a gelen Ali Fevzi Paşa başkanlığındaki heyet de Mustafa Kemal Paşa'nın raporunu teyit ederek Rum çetelerinin daha ziyade Maçka kazası dâhilinde faaliyet gösterdiklerini tespit etmişti. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin, Topal Osman Ağa ile anlaşmasından sonra bilhassa 1920'den itibaren Trabzon ve Giresun çevresinde Rum çetelerinin faaliyetleri ortadan kalkmıştır.

¹⁴ Kul, *age*, s.288.

¹⁵ Topal Osman'ın kişiliği üzerine birçok şey söylenmiştir. Bu konuda en objektif değerlendirmeler çağdaşı belgeler ışığında verilebileceği kanaatindeyiz. Mesele "*Osman Ağa vatana hizmet ve fedakârlığıyla tanınmış olup, Giresun'da bazı bedbaht Rumların besledikleri âmâl ve gaye-i milliyeye karşı bir kuvvayı kahire idi*" denilmektedir. Osman Ağa Pontusçu Rum çetelerine karşı büyük mücadeleler vermiştir. Çete kuvvetleri halinde savaşıyor birliklerden, düzenli bir ordu disiplini göstermeleri muhakkak ki beklenemez. Balkan savaşından itibaren ömrü hayatı ateş ve barut kokuları arasında geçen Osman Ağa'nın faaliyetlerini de bu açıdan değerlendirmek yerinde olacaktır. Yine bir başka resmî belgede Osman Ağa için "*Umûm kanaate göre fena bir kalbe mâlik olmayıp, kabahati yalnız cahil olmasındandır*" denilmektedir (ATASE Arşivi, Kls. 2479, Ds. 70, Fh. 1 ve ATASE Arşivi, Kls. 604, Ds. 171, Fh. 36'dan naklen Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 80). Okuma-yazması olmayan Osman Ağa'nın vatansever bir kişiliğe sahip olduğu su götürmez bir gerçektir. Şüphesiz bütün icraatını ülkesi ve milletin faydasına olduğuna inanıyordu. Ağustos 1921'de Giresun Gönüllü Alayı ile Ankara'ya vardığında kendisini karşılayan milletvekillerine hitaben yaptığı konuşmada "*Ben bu millet uğrunda bacağımı zayı ettim. Düşmanı denize dökünceye kadar, icâb ederse sedye üstünde muharebe edeceğime Alayım ile birlikte yemin ediyorum*" demişti (Vakit, 5 Eylül 1921 No: 1342; *Anadolu Hediyesi Gazetesi*, İstanbul, 1922, no: 3). Topal Osman Ağa ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Teoman Alpaslan, *Topal Osman Ağa*, Kum Saati Yay., İstanbul, 2007; Faik Ahmet Barutçu, *Ali Şükrü Bey ve Topal Osman Ağa: İstikbal Gazetesi Belgelerine Göre*, (Yay. Haz. Murat Yüksel), Yunus Dergisi Yay., Trabzon, 1993; Cemal Şener, *Topal Osman Olayı*, İstanbul, 1992.

Pontusçuların en büyük yanılığları, Batılıların her durumda kendilerini destekleyeceklerini sanmaları olmuştur. Yunan donanmasının 9 Haziran 1921'de İnebolu'yu bombardıman etmesi üzerine TBMM Hükümeti, Karadeniz Bölgesi'ni harp sahası ilan etmişti. Aynı zamanda TBMM Hükümeti isyancı Rumlara karşı başka tedbirlere de başvurmuştu.¹⁶ Alman tarihçi G. Jaeschke¹⁷ eserinde bu hususta “*Ancak bu akıbeti bizzat kendileri hazırlamışlardı; zira onlar da pekâlâ Türk Ortodoks Kilisesine sığınarak Patrikhane'nin intihar politikasından kaçınmış olan Karamanlılar gibi akıllıca hareket edebilirlerdi*” demektedir. Maçka Rumlarının, TBMM Hükümetine müracaatları bu bakımdan akıllıca olmasına rağmen gecikmiş bir karar olarak yorumlanabilir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ise hem Pontus isyanı son bulmuş hem de Lozan'da imzalanan Türk-Rum Ahali Mübadelesi Sözleşmesi¹⁸ gereğince Rum bakiyeleri Yunanistan'a gittiğinden Karadeniz Bölgesi etnik olarak farklılık arz edebilecek bir yapıdan da arınmıştır. Pontusçuluk ve Ermeni hareketleri, memleketimizin içinde bulunduğu o dönemdeki bütün olumsuzluklara rağmen Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının gayretleri ile topraklarının bütünlüğü, bağımsızlığı, haysiyet ve diğer haklarına zarar getirmeden zaferle sonuçlandırılmıştır. Böylece Doğu Karadeniz Bölgesi'nde “*Millî birlik ve bütünlük davası*”nda büyük bir zafer kazanılarak Ermeniler ve Rumlar ile bu suni davaları destekleyenler, kendi hayallerinin ve hatalarının kurbanı olmaksızın kurtulamamışlardır.

Güncel Durumun Değerlendirilmesi

Fransız İhtilali'nin ardından “*Özgürlük ve Demokrasi*” kelimeleri her yere yazıldı ise de ırkçılığın, komünizmin, diktatörlüklerin, nazizmin, faşizmin ve terörizm zihniyetinin merkezi hep Avrupa coğrafyası olmuştur. Ülkemizde önce Kıbrıs, arkasından Ermeni, Süryani, Nesturi derken menüye 1990'lı yıllardan itiba-

¹⁶ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 11 Ocak 1922, No: 402; Çapa, *Pontus Meselesi*, s.83-84.

¹⁷ Jaeschke, *age*, s.16 vd.

¹⁸ Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç: 1923-1925*, (Yay. Haz. Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995, s.1; Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 86. Pontusçuluğun sonu ve nüfus mübadelesi hakkında geniş bilgi için bkz. Hikmet Öksüz, “Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.425-434.

ren bir de Pontus ilave edilmişti. “19 Mayıs” sözde Pontus soykırımının yıldönümü olarak kabul edilmektedir. Dünya üzerinde Haçlı zihniyetinin ortaya koyduğu ama tarihî gerçekliklerle hiçbir alakası olmayan bu düşünce, “*Dünyada soykırım yapan tek milletin Türkler olduğu*” safatasından ibarettir. Fransa’nın Cezayir’de; Rusya’nın Türkistan ve Balkanlar’da; Sırp, Yunan ve Bulgarların Balkanlar’da, Amerikalı yerlilere yapılan insanlık dışı muameleler asla soykırım ve katliam olarak değerlendirilmemektedir. Buna mukabil güya Karadeniz Bölgesi’nde Rumları soykırıma maruz bıraktığımız yalanı destek bulabilmektedir. Ayrıca anlı şanlı dostumuz Yunanistan, Mustafa Kemal Atatürk’ün doğduğu evin yanı başına, üstelik Türk Kurtuluş Savaşı’nın başlangıç tarihi olarak kabul edilen 19 Mayıs’ı da yıldönümü olarak kabul ederek “*Pontus anıtı*” dikebilmektedir.

İşin başka bir ilginç tarafı da ülkemizde bu Pontus işini bilenlerin, buna kafa yoranların sayısının iki elin parmaklarını geçmemesidir. Bu konuda sokağa çıkıp sorduğunuzda bilgisi olanlar yok denecek kadar azdır. Halkımıza haklı olduğumuz Ermeni meselesini bile anlatamamışken bir de buna Pontus meselesinin eklenmesi garip olduğu kadar üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir olaydır. Sadece hafızalarda tutulması kâfi olacak mevzu; 1821 yılında Mora Yarımadası’nda 15.000 Türk’ü hunharca katleden Yunanlıların, Kurtuluş Savaşı sırasında, Batı Anadolu’dan Sakarya’ya kadar olan coğrafyada kadın erkek, yaşlı genç, çoluk çocuk demeden yaptıkları katliam ve tecavüzleridir.

Ülkemizde uzun süredir Karadeniz Bölgesi’ne yönelik tartışmalar zaten sürmektedir. Moskova’da 100 kadar Pontus Rumu, atalarının; Türkler tarafından 1915-1923 yılları arasında topluca katledildiği iddiasıyla ortaya çıkmıştı. Bu gruba göre söz konusu dönemde yaklaşık 350.000 Pontus Rumu topluca katledilmişti. Bugünkü Türk Devleti, bu katliamı resmen tanıyarak onların torunlarından özür dilemeliydi... Hele hele AB’ye girme sevdasında olan Türkiye için bu bir ön koşul hâline getirilmeliydi. ABD’deki güçlü lobilerden bir tanesinin Rumlar olduğu göz önüne alındığında, bugüne kadar sesleri çıkmayan bu kesimin, son yıllarda Ortadoğu ve ülkemizin içinde bulunduğu 15 Temmuz sonrası genel durumdan istifade etmek için Pontus hayallerini yeniden hortlatacakları gerçeğini bizlere göstermektedir. Bu kesimin de aynen Ermeniler gibi, adım adım ilerleyecekleri ve isteklerinin birbirini

takip edeceğini söylemek mümkün görünmektedir. Yunanistan'da Pontus Anıtı dikilmesi ile Moskova'daki taleplerin birbiriyle irtibatlı olduğu, bu minval üzere de ana hedefinin çok önceden belirlendiği aşikârdır. Bütün bunların ülkemizin kurtuluşunun altın anahtarı veya adımı sayabileceğimiz 19 Mayıs'a denk gelmesi ise belki de bizi uyandırması gereken bir durum olmalıdır. Çünkü bir yandan Fransa'da yaşanan ama belli bir dönem uyutulan tasarı, diğer taraftan bugüne kadar olmayan Pontus hareketi hiç de hayra alamet değildir. Bütün bunlara ilaveten bir kısım devlet adamlarımızın ve halkımızın dıştaki gelişmeler yerine içeriye bakmaları ve ne yazık ki iç problemlerle cebelleşmeleri de kaygıyı artıran bir başka konudur.

Pontus meselesi aslına bakılırsa Fransız İhtilali'nin doğurduğu milliyetçilik akımının XIX. asır boyunca geliştirdiği fikirlerin XX. asra bir aks-i sedasıdır. Bilindiği üzere Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan Rumlar ve bununla beraber başta Yunanistan olmak üzere batılı güçler, Osmanlı'yı parçalamak, akabinde de Anadolu'da filizlenen millî mücadeleyi akamete uğratmak gayesiyle hararetli bir çalışma içersine girmişlerdi.

Rumlar, Batum'dan İnebolu'ya kadar uzanan Karadeniz sahilinde, Trabzon merkezli bir Rum-Pontus devleti kurmak hayalindeydi. Tarihî kayıtlar, Trabzon'un vatanperver Müslüman-Türk halkının bu emeli fark etmesi ile harekete geçmiş olduğunu ve bu sinsi oyunu bozmak için ilk olarak Şubat 1919'da "*Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*"ni kurduklarını yazmaktadır.¹⁹ Cemiyet akabinde Rum ve Ermeni tehlikesine karşı başta Erzurum olmak üzere Doğu Anadolu'da kurulmuş olan cemiyetlerle iş birliğine gitmiştir. Bu birlikte hareket etme fikri, Mustafa Kemal'in IX. Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya geçtiği ve akabinde toplanan Erzurum Kongresi'nden sonra daha da kuvvetlenmiştir. Mustafa Kemal daha Samsun'a çıktığı tarihte Rum çetelerinin sinsi faaliyetlerini tespit etmişti.

Yunanistan, 1916-1923 yılları arasında, Anadolu'nun Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan Ortodoks-Rum nüfusun, Türk makamlarının sistematik imha politikasının kurbanı olduğunu ve ancak Yunanistan'a sığınabilenlerin canlarını kurtardıklarını iddia

¹⁹ Ergün Aybars, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir, 1984, s.162-164.

etmektedir. Yunan Parlamentosu, 24 Şubat 1994 tarihinde; 19 Mayıs'ı "*Pontus, Yunanlılarının Türklerce Katlini Anma Günü*" olarak kabul etmiştir.²⁰ Ancak tarih, Yunan iddialarıyla çatışmakta ve çok farklı bir yönü işaret etmektedir.

Yunanlı politikacıların konuşmalarında sık sık tekrarladıkları "*Türkiye'nin kan kaybından ölmesi için, yaralarını kaşıyacağız...*" yönündeki ifadelerinin bir ürünü olan Pontus, Atina'yı bağlayan bir mesele değildir. 1922'den önce Doğu Karadeniz sahillerinde yaşayanlar, sadece Devlet-i Âliyye'de hayatlarını idame eden azınlıklardan biri olan Bizans kökenli Rumlardı. Bunlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dâhilinde 450 yıl huzur içinde yaşamış, imparatorluğun zenginliklerinden fazlasıyla payını almış olan Hristiyanlardı. Yunanistan ile uzaktan veya yakından hiçbir kan bağları da yoktu.

Aynı zamanda Yunan emperyalizmi, Anadolu Rumlarının felaketi olmuştur. Venizelos'la başlayan "*Megalo İdea*" politikası,²¹ Türkiye'deki Rumları ayaklandırarak toprak talepleriyle devlete isyan ettirmiştir. Tıpkı 1820'lerde olduğu gibi Rus, İngiliz ve Fransız tahrikleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dâhilinde bulunan değişik kökenden milletlerin Türklere karşı ayaklandırıldıkları gibi Rumlar da isyan ettirilmek istenmişti. Bu hareketin asıl gayesinin; bir Yunan Devleti kurmak değil, yabancı büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayarak yer altı ve yer üstü zenginliklerini yağmalamak için tatbik sahasına koydukları politikalar olduğunu Yunanlı tarihçiler bile yazmaktadır. Göz ardı edilemeyecek bir gerçek de aradan neredeyse bir asır geçmesine rağmen Türkiye Cumhuriyeti'ni; "*Rum-Pontus Devleti*", "*Ermeni Devleti*" ve "*Kürt Devleti*" şeklinde parçalama çabası içinde bulunanların hâlen var olduğu gerçeğidir.

Önceleri basit bir folklorik öge olan "*Pontus*" terimine, 1974 Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra, Türkiye aleyhine hasımane duyguları körüklemek gayesiyle ideolojik bir mânâ da yüklenmiştir. Yunanlı siyasiler "*Pontus fikri*"nin sömürülmesinin, Türk devletinin temelini meydana getiren politik ve kültürel ilkeleri berhava etme ça-

²⁰ Kul, *age*, s.13.

²¹ Megalo İdea fikri için bkz. *Karadeniz'de Pontus Rüyası*, Trabzon Belediyesi Yay., Trabzon, 1997, s.25-26; Ali Güler, "Milli Mücadele'de Rum-Yunan Terör Örgütleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.337 vd.; Çapa, *Pontus Meselesi*, s.50.

balalarına hizmet edeceğini ve Batı Trakya'daki Türk azınlık mensuplarını kovmak veya asimile etmek için bir gerekçe teşkil edeceğini düşünmüşlerdir.

Yunan tarafının öncelikli hedefi, muhtemelen mikro milliyetçi duyguları kışkırtmak suretiyle Türkiye'nin çok kültürlü etnik yapısında istikrarsızlık ortaya çıkarmaktır. Gayenin; Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmak, dolayısıyla Yunanistan'ın Megalo İdea hedefine ulaşma çabası olduğu da söylenebilir. Gerçekten de Yunan Hükümeti, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Batı Trakya'nın demografik yapısını değiştirme çabası içerisinde, eski Sovyetler Birliği topraklarından göç eden 120.000 Pontuslu Rum'u Batı Trakya'ya yerleştirmiştir. Yunanca'yı bile bilmeyen bu göçmenlere; Yunanlıların, Türkleri bölgeden uzaklaştırma planı doğrultusunda Batı Trakya'ya yerleştirilmelerini kabullensinler diye zora ki bir "*Pontus kimliği*" enjekte edilmektedir.

Pontus meselesinin ortaya çıkışı, gelişmesi, sonu ile bölgedeki Rumların menşei, genel nüfustaki oranları, sosyoekonomik durumları ve Yunan Megalo İdeası'na nasıl bulaştıklarına dair geniş çaplı çalışmalar geçmişte yapılmış, günümüzde de yapılmaktadır.²² Bununla birlikte Kurtuluş Savaşı sonrasında Pontus

²² Pontus meselesi hakkında geniş bilgi için bkz.; Fatma Acun, "Tarih Boyunca Pontus", *Millî Mücadelede Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999)*, Giresun Belediyesi Yay., İstanbul, 1999, s.19-34; Hayati Aktaş, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Devleti Kurma Çabaları ve Bu Amaçla Hazırlanan Propaganda Kitapları", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.275-293; Gülbadi Alan, "Anadolu'daki Yabancı Okullar ve Pontusçuluk", *Başlangıcından Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.175-198; Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıali Kitaplığı Yay., İstanbul, 2003; Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyân: Koçgiri, Pontus, Bir Paşa: Nurettin Paşa*, Babil Yay., Ankara, 2003; Süleyman Beyoğlu, "Giresun'da Pontusçu Faaliyetler ve Topal Osman Ağa", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.365-385; Bilgin, agm, s.29-73; Mehmet Bilgin, *Karadeniz'de Post Modern Pontusçuluk*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2007; *Black Book: The Tragedy of Pontus (1914-1922)*, (Yay. Haz. Central Council of Pontus), Atina, 1922; Salim Cöhçe, "Günümüzde Doğu Karadeniz'de Pontusçuluk Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.437-482; Mesut Çapa, "Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 29, Temmuz 1987, s.54-58; Mesut Çapa, *Millî Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon, 1998; Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Serander Yay., Trabzon, 2001; Mesut Çapa, *Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*, TKAE Yay., Ankara, 1993; Ali Güler, "Millî Mücadele'de Rum-Yunan

hayalinin aslında son bulmadığını, aksine içten içe günümüze kadar devam ettirildiğini, geline nokta sadece takip edilen yöntemde farklılıklar olduğunu net bir şekilde görmek gerekmektedir.

Sonuç

Ülke olarak sözde Ermeni soykırımı konusundaki problemlerimizi çözememişken, PKK terörü ve nihayetinde 15 Temmuz darbe girişimi sonrası oluşan kaos ortamında düzlüğe henüz çıkamamışken bir de sözde Pontus soykırımı iddiaları ve dış destekli Pontusçuluk faaliyetleriyle uğraşmak durumundayız. Ermeni soykırımı konusunda yıllardan beri verdiğimiz mücadeleyle son derece değerli birikimlerimizin olduğu bir gerçektir. Bu minval üzere tarihten ve yaşanmış olaylardan alınan dersler ve yapılacak olan sistemli çalışmalarla bu problemin de altından kalkabilecek güç ve kudrete sahip olduğumuz bir gerçektir.

Aslına bakılırsa Pontus denilen bu mesele, diğerleri gibi bağımsız Türk devletinin var olması, bayrağının inmemesi meselesidir. Türkiye’de Pontus diye bir bölge ve orada yaşayan Pontuslu diye bir halk da yoktur. Buna karşılık Yunanlı ve Rumların bu isimleri kullanarak sürekli canlı tutmaya çalıştıkları bir millî hedef ve hayalleri vardır. Venizelos gemisine 1996’da gösterilen

---

Terör Örgütleri”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.335-364; *Karadeniz’de Pontus Rüyası*, Trabzon Belediyesi Yay., Trabzon, 1997; Yılmaz Kurt, “TBMM Tarafından Hazırlanan Pontus Meselesi Adlı Kitabın Tanıtımı”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.297-306; Hüseyin Mümtaz, *Karadeniz’in Kitabı Pontus Masalı*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2004; Mehmet Okur, “Fener Patrikhanesi ve Metropoliterin Pontusçuluk Faaliyetleri”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.249-274; Hikmet Öksüz, “Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.425-434; Hikmet Öksüz-Hayati Aktaş, “Pontus Meselesi’nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansıması”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.307-334; *Pontus Meselesi*, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1338; *Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Yay., Ankara, 1995; Selçuk Ural, “Mütareke Dönemi’nde Pontus Hareketi’nin Doğuşuna Yönelik Faaliyetler”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.226-227; Nuri Yazıcı, *Milli Mücadelede Canik Sancağında Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Çizgi Kitabevi, Ankara, 1989; Stefanos Yerassimos, “Pontus Meselesi, 1912-1923”, *Toplum ve Bilim*, 43-44, 1988-1989, s.33-76.

tepkiye²³ karşı çıkan taraflar da olmuştur. Pontus karşıtlarını bunlar “*Hadi canım siz de. Bir bardak suda fırtına koparıyorsunuz, olayı gereğinden fazla büyütüyorsunuz, paranoya görüyorsunuz*” diye suçlamaktan da geri kalmamışlardır.

Sırada azınlıklara sağlanan anadilde eğitim hakkının safsatalarında olduğu gibi Pontusça TV yayınlarının, kurslarının ve Grek Alfabesinin bulunduğunu söylersek herhâlde hayalperest olduğumuz söylenemez. Son derece masum, insancıl, kültürel ve ekonomik olduğu için insanlara kabul edilebilir gelen “*Turizm*” maskeli Pontus melanetinin günümüzde hem Yunanistan’da hem ülkemizde hem de dünya kamuoyu önünde halen varlığını sürdürdüğünü söylemek abartı olmayacaktır. Yapılan faaliyetler takip ve tetkik edildiğinde Pontus konusunda hummalı bir çalışmanın var olduğunu görmek mümkündür.

Yunanistan’ın, 15 Temmuz malum darbe girişimi sonrası günlerde Pontus Soykırım masalını Amerika, Fransa, İngiltere ve İtalya’da gündeme getirerek Türkiye aleyhine propaganda malzemesi olarak kullanmaya başladığı müşahade edilmektedir. Bugün NATO Müttefiklerimiz olan ve yukarıda isimlerini saydığımız ülkelerin 1917’de Yunanistan ile Türk Devletini parçalayarak, üzerinde bir Rum Cumhuriyeti kurmak için nasıl bir ortaklık kurmuş oldukları da hatırdan çıkarılmamalıdır.

Suni bir mesele olarak ortaya çıkarılan Pontus ile ortaya konulanların aslında gerçekte hiçbir alakasının olmadığı da bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte M.Ö. 298-63 yılları arasında yaşayan Pontus Devleti’nin, Grekçe kullanmak dışında Yunanistan ile bir ilgisinin olmadığı; Yunanlıların, Karadeniz de dâhil olmak üzere kurdukları koloni şehirlerine “vatan” gözüyle değil “*sömürge*” olarak baktıklarını; M.S. 1207-1461 yılları arasında hüküm süren Trabzon-Rum Devleti’nin de Yunanistan ile bir ilgisinin olmadığını; Karadeniz Bölgesi’nin hem Pontus Krallığı hem de Trabzon-Rum İmparatorluğu’ndan daha uzun bir süre Türk hâkimiyetinde olduğunu; bölgenin Kurtuluş Savaşı ile birlikte ülke bütünlüğünü sağlayan ve bunu bütün dünyaya kanıtlayan Türkiye Cumhuriyeti’nin ayrılmaz bir parçası olduğunu; Yunanistan’ın “*Pontus*” gibi, olmayacak hayallerin peşinden koşmasının “dünya barışı” için son derece tehlikeli olduğunu; şayet bu nevi politika-

²³ Tetik, agm, s.211-224

ların peşinden koşulacaksa Yunanistan'ın, tarihsel Makedonya'nın sınırları içerisinde bulunan Selanik şehrini, öncelikle Makedonya'ya vermesi gerektiğini; son olarak da Yunanistan, bu yayılmacı tutumundan vazgeçmediği sürece yanlış ve tehlikeli bir politikanın bütün sorumluluğunu tüm dünyaya karşı açıklamak ve muhtemel sonuçlarına katlanmak zorunda olduğunu; Türkiye Cumhuriyetinin komşularıyla ve bütün dünya ülkeleriyle barış ve kardeşlik içerisinde uygarlık ve esenlik dolu münasebetler kurma çabasında olduğunu, dahası bu düşünce ile de hiçbir ülkenin toprağında gözünün olmadığını başka ülkelere de verecek bir karış toprağı bulunmadığını herkesin anlaması gerekir.

Bu bağlamda bölge halkımızın her daim uyanık olması gerektiğini, faaliyetlerinden şüphelendikleri turist veya başka amaçlarla bölgeye gelen ziyaretçileri zaman kaybetmeden kolluk kuvvetlerine bildirmeleri gerekliliği kaçınılmazdır. Yunanistan'da okumak üzere burslar verilerek gönderilen gençlerimizle ilgilenilmesi, ne gibi faaliyetlerde bulduklarının araştırılması da ayrıca önem arz etmektedir. Yunanistan'da okutulan öğrencilere gerekirse diploma denkliği verilmemesi ve bu suretle Yunanistan'a giden gençlerimizin kirli emellerle donatılmaması sağlanmalıdır. Karşılıklı kültürel faaliyetler adı altında düzenlenen faaliyetler takip edilmeli, Yunan istihbarat elemanlarının Karadeniz bölgesinde faaliyet göstermeleri ivedilikle men edilmelidir. Daha zorlu bir döneme girildiği ve Cumhuriyetimizin 100. yılında Sevr anlaşmasını yürürlüğe koymanın hayalini yaşayanlara bölge halkı, kolluk kuvvetleri ve devlet erkani ile toplu hareket ederek gereken cevabı vermelidir. Pontus konusunda bölge halkını bilinçlendirecek bilimsel ve kültürel faaliyetler ivedilikle bir program dahilinde zaman kaybetmeden yerine getirilmelidir.

Kaynaklar

ACUN, Fatma, "Tarih Boyunca Pontus", *Millî Mücadelede Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999)*, Giresun Belediyesi Yay., İstanbul, 1999, s.19-34.

AKTAŞ, Hayati, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Devleti Kurma Çaları ve Bu Amaçla Hazırlanan Propaganda Kitapları", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.275-293.

- AKYÜZ, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara, 1988.
- ALAN, Gülbadi, "Anadolu'daki Yabancı Okullar ve Pontusçuluk", *Başlangıcından Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.175-198.
- ALBAYRAK, Haşim, *Tarih Boyunca Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıali Kitaplığı Yay., İstanbul, 2003.
- ALPASLAN, Teoman, *Topal Osman Ağa*, Kum Saati Yay., İstanbul, 2007.
- Anadolu Hediyesi Gazetesi*, İstanbul, 1922, no: 3.
- ARI, Kemal, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç: 1923-1925*, (Yay. Haz. Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995.
- ATALAY, Bülent, *Fener Rum Patrihanesi'nin Siyasal Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul, 2001.
- _____, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir, 1984, s.162-164.
- BALCIOĞLU, Mustafa, *İki İsyân: Koçgiri, Pontus, Bir Paşa: Nurettin Paşa*, Babil Yay. Ankara, 2003.
- BARUTÇU, Faik Ahmet, *Ali Şükrü Bey ve Topal Osman Ağa: İstikbal Gazetesi Belgelerine Göre*, (Yay. Haz. Murat Yüksel), Yunus Dergisi Yay., Trabzon, 1993.
- BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım: Milli Mücadele'ye Giriş*, V, Baha Mat., İstanbul, 1967.
- BEYOĞLU, Süleyman, "Giresun'da Pontusçu Faaliyetler ve Topal Osman Ağa", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.365-385.
- BİLGİN, Mehmet, "Pontus Meselesine Tarihsel Bakış", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay. Trabzon, 2007, s.29-73.
- _____, *Karadeniz'de Post Modern Pontusçuluk*, Doğu Kütüphanesi Yay. İstanbul, 2007.

Black Book: The Tragedy of Pontus (1914-1922), (Yay. Haz. Central Council of Pontus), Atina, 1922.

BOSTAN, M. Hanefi, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Yaşayanların Türk Oluşmasına Dair Bir Muhtırası", *Milli Mücadelede Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999)*, *Bildiriler*, Giresun Belediyesi Yay., İstanbul, 1999, s.35-55.

CÖHÇE, Salim, "Günümüzde Doğu Karadeniz'de Pontuşçuluk Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veyysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.437-482.

ÇAPA, Mesut, "Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 29, Temmuz 1987, s.54-58.

_____, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon, 1998.

_____, *Pontus Meselesi*, Serander Yay., Trabzon, 2001.

_____, *Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*, TKAE Yay., Ankara, 1993.

DURSUNOĞLU, Cevad, *Milli Mücadelede Erzurum*, Ankara, 1946.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *Millî Mücadele Başlarken*, II, Ankara, 1965.

GÜLER, Ali, "Milli Mücadele'de Rum-Yunan Terör Örgütleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 11 Ocak 1922, No: 402.

http://www.turkishtalk.info/BIR_PONTUS_MASALI_DU2Y.html/14.07.2017.

İNCEDAYI, C. Kerim, *Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları*, İstanbul, 1927.

JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1986.

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yay., İstanbul, 1960.

- Karadeniz’de Pontus Rüyası*, Trabzon Belediyesi Yay., Trabzon, 1997.
- KITSİKIS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, (Trc. Hakkı Devrim), Kaynak Kitaplar Yay., İstanbul, 1974.
- KUL, Ömer, *Şu Pontus Dedikleri*, Togan Yay., İstanbul, Eylül 2008.
- KURAT, Yuluğ Tekin, *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1976.
- KURT, Yılmaz, “TBMM Tarafından Hazırlanan Pontus Meselesi Adlı Kitabın Tanıtımı”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon 2007, s. 297-306.
- KUTAY, Cemal, *Mütareke’de Pontus Suikastı*, İstanbul, 1956.
- MÜMTAZ, Hüseyin, *Karadeniz’in Kitabı Pontus Masalı*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2004.
- OKUR, Mehmet, “Fener Patrikhanesi ve Metropoliterin Pontusçuluk Faaliyetleri”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.249-274.
- ÖKSÜZ, Hikmet, “Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.425-434.
- ÖKSÜZ, Hikmet-Aktaş, Hayati, “Pontus meselesi’nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansıması”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.307-334.
- ÖZEL, Sabahattin, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, 1991.
- Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Yay., Ankara, 1995.
- Pontus Meselesi*, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1338.
- SALIŞIK, Selahattin, *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya*, Kitapçlık Ticaret Yay., İstanbul, 1968.
- ŞENER, Cemal, *Topal Osman Olayı*, İstanbul, 1992.

- TETİK, Ahmet, “Çeteler, Venizelos ve Patrikhane”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.211-224.
- TEZCAN, Mehmet, “Pontos Krallığı (M.Ö.II-M.S.IV.Yüzyıl)”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.77-108.
- Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1985.
- URAL, Selçuk, “Mütareke Dönemi’nde Pontus Hareketi’nin Doğuşuna Yönelik Faaliyetler”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Ed. Veysel Usta), Serander Yay., Trabzon, 2007, s.226-227.
- Vakit*, 5 Eylül 1921, No: 1342.
- YAZICI, Nuri, *Milli Mücadelede Canik Sancağında Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Çizgi Kitabevi, Ankara, 1989.
- YERASİMOS, Stefanos, “Pontus Meselesi, 1912-1923”, *Toplum ve Bilim*, 43-44, 1988-1989, s.33-76.

PONTUS TEŞKİLATLARI VE PONTUSÇULUK PROPAGANDASI

Yüksel KÜÇÜKER*

Giriş

Türkiye Yunanistan tarafından ısrarla gündemde tutulmaya çalışılan ve tamamen siyasi nitelikli bir konu olan Pontus Meselesi üzerinden uluslararası alanda köşeye sıkıştırılmak istenmektedir. Yunanistan ve Rum diasporası tarafından özellikle Ermeni diasporasının yürüttüğü Türkiye karşıtı iddialardan ilham ve doğrudan ve dolaylı destek alındığı bir gerçektir. Nitekim Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusu sürecinde hazırlanan ilerleme raporlarında Pontus ve Ermeni meselelerinin birbirleriyle ilişkilendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Avrupa Parlamentosu'nda yer alan Yunan parlamenterler bu ilerleme raporlarına Türkiye'nin "Pontus soykırımı"nı tanınması yönünde maddeler konulması yönünde tekliflerde bulunmaktadır. Öte yandan Yunan-Ermeni Dostluk Derneği tarafından Yunan Parlamentosu'nun sözde Ermeni soykırım iddialarını tanınması gerektiği¹ yönündeki teklifine uygun bir karar alması ve sonrasında çıkarılan bir yasayla "24 Nisan Ermeni Soykırımı Günü"nü tanınması;² 2005 Mayıs'ında Selanik'te düzenlenen sözde Pontus-Rum soykırımını anma töreni ve yürüyüşünde katılımcılara hitaben konuşan Makedonya ve Trakya Bakanı Nikos Çiarçionis'in "soykırımın" uluslararası alanda Ermeni ve Yahudi soykırımlarıyla birlikte tanınması gerektiğini söylemesi³ gibi eylem ve söylemler Pontus Meselesi konusunda her fırsatta Ermeni Meselesine atıfta bulunulmaya çalışılması politikasının birer dışavurumudur.

Yunanistan'ın ve Rum diasporasının Pontus Meselesi bağlamındaki bu özel çaba ve girişimlerinin tarihî gerçekliklerle bir

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi, E-Posta: ykucuker@ktu.edu.tr.

¹ *Milliyet*, 16 Nisan 1994, s.19.

² <http://www2.tbmm.gov.tr/d21/7/7-3010c.pdf> (13.05.2019).

³ *Milliyet*, 21 Mayıs 2005, s.18.

alakasının olmayışı bu çevreler açısından en önemli handikaptır. Zira benzer girişimler Birinci Dünya Savaşı ve akabinde yaşanan Millî Mücadele süreçlerinde Fener Rum Patrikhanesi ve kurulan çok sayıdaki teşkilat aracılığıyla da devreye sokulmuş ancak umulan sonuç elde edilememiştir.

1- İlk Pontusçu Teşkilatlanmalar ve Faaliyetleri

Pontus Meselesi'nin şekillenmesinde 20. yüzyılının başlarından itibaren Anadolu'da ve yabancı ülkelerde kurulmuş olan Pontusçu örgüt, cemiyet, komite ve organizasyonlar gibi teşkilatlar önemli rol üstlenmişlerdir. Bu teşkilatların yoğunlukta olduğu bölgelerin başında ise Doğu Karadeniz bölgesi gelmekteydi. İrili ufaklı tüm bu teşkilat piramidinin öncülüğü ve çatı rolünü oynayan *Pontus Cemiyeti*, 1904 senesinde Merzifon'da bulunan Amerikan kolejinin Rum öğrencileri tarafından daha önce kurmuş oldukları *Rum İrfanperver Kulübü* ve *Pontus İdman Kulübü*'nün⁴ birleştirilmesi ile ortaya çıkmıştı.⁵ Özellikle Millî Mücadele döneminde aktif ve etkin faaliyetler yürüten Pontus Cemiyeti'nin temel amacı Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun, Sinop, Zonguldak, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Sivas'ı içine alacak şekilde bir Pontus Cumhuriyeti'nin kurulması olmuştur.⁶

Zamanla faaliyet sahasını genişleten ve bu doğrultuda 1910 senesinde *Pontos* adlı bir risale çıkaran⁷ Pontus Cemiyeti'ni aynı sene içinde Rum kökenli Amerikan rahip Klematios tarafından İnebolu'da kurulan başka bir teşkilat takip etti.⁸ İlk tohumları bu şekilde atılan teşkilatlanma girişimleri, 1908 senesinde bu kez daha ciddi bir hüviyet kazanmış ve resmî bir kimlik sahibi olan

⁴ Pontus İdman Kulübü, Asya-yı Suğra Komitesi'nin bir şubesi sıfatıyla Rum gençlerinin zihnini bulandırmış, para toplayıp beyannameler dağıtmış ve kendilerine katılmayanları ölümle tehdit etmiştir. *Pontus Meselesi*, (Haz.: Yılmaz Kurt), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995, s.125, 126.

⁵ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi; Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1993, s.3, 4; Nuri Yazıcı, "Canik'te Pontus'çu Faaliyetlerin Ortaya Çıkışı", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986*, (Haz.: Mehmet Sağlam vd.), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun, 1988, s.438.

⁶ *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE)*, Klasör (K1.): 2474, Dosya (Ds.): 1-B/54, Fihrist (Fh.): 21-1.

⁷ Yazıcı, agm, s.438.

⁸ Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyân; Koçgiri, Pontus, Bir Paşa; Nurettin Paşa*, Babil Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.70; Kemal Atatürk, *Nutuk*, II, 9. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s.626.

patrikhaneyi temsilen Samsun'da Amasya Metropolitliği görevini sürdüren Germanos'un kontrolünde üç yeni teşkilat daha kurulmuştu. Bunlar; kültürel işlere yoğunlaşan *Rum Teceddüd ve İhya Cemiyeti*, bölgede eli silah tutanları silahlandırma işini yürüten *Müdafaa-i Meşruta Cemiyeti* ve parasal yardım toplamak ve haberleşmeyi sağlamakla görevli *Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti* isimli teşkilatları.⁹ Trabzon merkezli *Rum İttihad-ı Milli Cemiyeti* de Karadeniz bölgesinde faaliyet yürüten bir başka teşkilattı. 1917 senesi Aralık'ında Gümüşhane'de de bir şube açan teşkilat, Yunanlık propagandası yaparak bölgedeki Rumların himaye ve müdafasını sağlamaya çalışmıştır.¹⁰ Yunan şirketleri tarafından lojistik destek gören bu teşkilatlar¹¹ çoğalarak kısa süre içinde Ünye, Fatsa, Kırşehir, Kavak, İnebolu, Havza, Çarşamba, Bafra, Sinop, Kayseri, Ürgüp ve Tokat gibi yerlerde şubeler açmayı başardılar.¹²

Teşkilatlanma sürecinin Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından başlatılması dikkat çekicidir. Zira bölgede teşkilatlanmayı gerektirecek herhangi bir atmosfer yok iken meşru müdafaa iddiasıyla böyle bir yola girilmesinin savunulabilir bir dayanağı yoktu.¹³ Buna rağmen, asılsız iddialar üzerinden yürüyen teşkilatlanma girişimlerinin arkası kesilmemiş, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde bölgedeki Pontusçu teşkilatlara yenileri eklenmeye devam etmiştir. Samsun'da 1918 senesinde, aynı zamanda "kötü durumda bulunan Rumluğun intikamını almak ve haklarını savunmak" amacıyla oluşturulmuş olan *Mukaddes Anadolu-Rum Kulübü* isimli gizli teşkilatın da başkanlığını yürüten¹⁴ Metropolit vekili Eftimos Zilon başkanlığında¹⁵ kurulan *Samsun Rum Muhacirîn Cemiyeti* bunlardan biridir. Bu cemiyet, İstanbul'daki Rum Muhacirîn Cemiyeti'nin Samsun şubesi sıfatıyla Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşayan Rumların Samsun bölgesinde iskân edilmeleri işini üstlenmişti. Metropolitlere bölgelerindeki Rum

⁹ *Pontus Meselesi*, s.64.

¹⁰ *Pontus Meselesi*, s.168.

¹¹ Mustafa Serdar Palabıyık, Yıldız Deveci Bozkuş, "Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 11-12, Ankara, 2011, s.110.

¹² *Pontus Meselesi*, s.64.

¹³ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar; Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, 5. Baskı, (Çev.: Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.356.

¹⁴ *Pontus Meselesi*, s.129, 140.

¹⁵ "Nurettin Paşa Puntoscuları Anlatıyor", *Yakın Tarihimiz; Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, 2, Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., İstanbul, 1962, s..225.

nüfusun tespit edilmesi emri gönderen Rum Muhacirîn Cemiyeti, bu şekilde bir yandan nüfus içinde Rum çoğunluğunun sağlanmasına çalışırken diğer yandan da bu amaca ulaşmak için gerekli olan maddî kaynağın sağlanması işini yürütmekteydi. Nitekim Metropolitliğe yapılan baskında cemiyetin Samsun şubesi başkanı Zilon'un odasından Osmanlı Hükümeti aleyhine düzenlenmiş propaganda malzemesi mahiyetindeki belgeler ve planlanan Pontus devleti haritası ile birlikte ortaya çıkarılan para makbuzları bunu ortaya koymuştu.¹⁶

Anadolu'da kurulan teşkilatların en önemli destekçisi o dönem Yunanistan ile eşgüdüm halinde çalışan Fener Rum Patrikhanesi olmuştur. Öyle ki Patrikhane, Osmanlı Devleti'ne karşı çete savaşı veren ayrılıkçı gruplara her türlü desteği vermekten çekinmemiştir.¹⁷ Mondros Mütarekesi öncesi ve sonrasında Osmanlı topraklarındaki bütün Rum faaliyetlerini kontrol eden Patrikhane, Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki çeteleri teşkilatlandırmış, gösteriler organize etmiş ve kültürel faaliyetler yürütmüştür.¹⁸

Pontus Meselesi ise Fener Rum Patrikhanesi için ayrı bir öneme sahipti. Başta Trabzon olmak üzere Samsun ve Amasya gibi bölgelerde Patrikhane'nin temsilcisi konumundaki metropolitliklerin Pontus Meselesi çerçevesinde bölgede yürüttükleri faaliyetler bu meselenin seyrinde önemli bir yere sahiptir. Germanos ve Hrisantos gibi patrikhaneye bağlı sözde din adamlarının meseleinin uluslararası sahada tanıtılması ve bu konuda kamuoyu oluşturulması bağlamında meselenin bütününe doğrudan etki eden faaliyetleri önemlidir.

Pontusçu çevrelerin Doğu Karadeniz bölgesindeki her türlü yıkıcı faaliyetlerinin arkasında olan Patrikhane bir yandan Türkler hakkında gerçeklerle alakası olmayan iddialarla dolu yayınlar üzerinden kara propaganda faaliyetleri sürdürürken diğer yandan işgallere karşı Anadolu'da ortaya çıkan Millî Mücadele hareketine karşı işgalci İngilizlerin yanında saf tutmuştur.¹⁹ Yunanistan,

¹⁶ Yazıcı, agm, s.441.

¹⁷ *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE)*, 52/104, Belge No (Bn.): 8.

¹⁸ Mehmet Okur, "Millî Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesinin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30, AUTİTE Yayınları, Ankara, 2002, s.103.

¹⁹ *TİTE*, 29/70, Bn.: 18, 06/04/1336; *TİTE*, 31/11, Bn.: 3, 28/04/1336.

Rusya ve Amerika'dan gelen çok sayıda Rum muhacirin Türkiye'ye yerleştirilmesine ön ayak olan Patrikhane, Anadolu'daki metropolitliklere gönderdiği yazı ile Türkleri İtilaf Devletleri temsilcilerine şikâyet etmeleri emrini vermiştir.²⁰ İtalyan ve Fransız Subaylarla irtibat kurmak suretiyle silah ve cephane temini gayreti için girilmesi,²¹ İstanbul'daki Yunan konsolosu ve Venizelos taraftarları ile ortak çalışan Patrikhane azalarının İstanbul ve Çatalca dâhilindeki Rumları cemiyetlerine asker olarak kaydederek silah ve bomba temin etmeye çalışmaları,²² bu doğrultuda sandıklarca silahı yerli Rumlara dağıtmaları,²³ Bolşevik ihtilalinden kaçarak İstanbul'a gelen Ruslardan satın alınan silahları Rum çetelere aktarmaları,²⁴ Rumların işgal ettikleri bölgelerden çıkarılmaları halinde İstanbul'da kanlı bir ihtilal planlamaları,²⁵ Trakyalı olup İstanbul'da ikamet eden Rumlara Trakya'nın muhtariyeti hakkında bir beyanname imza ettirmek istemeleri²⁶ ve Ermeni patriklerinin de destek ve teşvikiyle eli silah tutanları Yunan ordusuna katılmak üzere sevk etme girişimleri²⁷ gibi faaliyetleri, Patrikhane'nin takındığı düşmanca tutumuna verilebilecek başka örneklerindedir.

Patrikhane Osmanlı Devleti'nin fiilî olarak ortadan kalktığı, Anadolu'da işgallere karşı teşkilatlanmanın ve mücadele etme ruhunun devreye girdiği Millî Mücadele döneminde de ön planda olmayı sürdürmüştür. Bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından ihaneti belgeleriyle ortaya konulmuş, bu bağlamda *Mavri Mira* (Kara Talih) isimli teşkilat üzerinden yıkıcı faaliyetler organize eden komitalar teşkil etmek ve gösteri ve propagandalar organize etmekle itham edilmiştir.²⁸ *Mavri Mira* Yunan hükümeti ve Patrikhane'nin maddî ve manevî yardımları ile Mondros Mütarekesi'nin

²⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH-KMS), 47-2/42.

²¹ *TİTE*, 51/145, Bn.: 3, 04/04/1337.

²² *TİTE*, 51/142, Bn.: 2, 18/04/1337; *TİTE*, 50/65, Bn.: 1, 14/09/1337.

²³ *BOA, DH-KMS*, 49-2/28; *BOA, DH-KMS*, 49-1/78; *BOA, DH-KMS*, 52-4/33; *TİTE*, 47/122, Bn.: 2, 21/06/1338.

²⁴ *ATASE, İstiklal Harbi Kataloğu (ISH)*, Kl.: 652, Gömlek numarası (Gn.): 55, Bn.: 55-1.

²⁵ *TİTE*, 54/61, Bn.: 2, 18/04/1337.

²⁶ *TİTE*, 47/78, Bn.: 5, 19/08/1338; *TİTE*, 49/53, Bn.: 1, 21/08/1338.

²⁷ *TİTE*, 64/163, Bn.: 1, 01/04/1338.

²⁸ Kemal Atatürk, *Nutuk*, I (1919-1920), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.3.

ardından kurulmuş en önemli Rum teşkilatlarından biridir. Teşkilatın başkanlığını Fener Rum patriği vekili Dorotheos yapmakta ve talimatlarını da doğrudan Venizelos'tan almaktaydı. Ermeni patriği Zaven Efendi ile işbirliği içinde çalışan teşkilatın ülke içindeki Rumların silahlandırılmasında ve çete faaliyetlerinin organize edilmesinde büyük payı olmuştur.²⁹

1919 senesinde Patrikhane ve Yunanistan ikilisinin ortak çalışmasının ürünü olarak sivrilen ve Etniki Eteryas'nın organı vazifesi gören *Kordus* isimli teşkilat³⁰ da adından bir hayli söz ettirmiştir. *Kordus* teşkilatının görevi Osmanlı Rumlarını devlet aleyhinde teşkilatlandırmak, çeteler oluşturmak ve güvenliğin tehdit edilmesi amacıyla göçmen kaydedip bunları Anadolu'ya sevk etmektir.³¹ Yunan hükümetinin hiçbir maddî ve manevî yardımı esirgemediği, metropolitlerin gönüllü birer temsilci olarak çalıştıkları³² *Kordus*, memleket dâhilinde güvenliği ihlal etmek amacıyla Yunanistan'dan gelen çeteleri belli bölgelere yönlendirmek ve Karadeniz sahillerine göndermek suretiyle ülke içinde karışıklık çıkarma gayretinde olmuştur.³³ 8 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen şifreli bir telgraf teşkilatın faaliyetleri hakkında somut bilgi vermektedir. Telgrafta *Kordus* teşkilatının Samsun'daki güvenliği ihlâl etmek amacıyla 350 erkek ve yetmiş kadından oluşan bir fedaî grubunu Samsun'a gönderdiği bildirilmektedir.³⁴ *Kordus* ayrıca Yunanistan'dan sevk edilen silah ve askerî mühimmatın gizlice ülke içindeki Rumlara dağıtılması, kurduğu izci teşkilatları vasıtasıyla 16-20 yaş arasındaki gençlere askerî ve propaganda amaçlı eğitim verilmesi gibi düşmanca faaliyetlerin de arkasındaki teşkilattir.³⁵

²⁹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)*, Yıl: 27, Sayı: 77, Vesika (Vsk.): 1694; Ahmet Güzel, *Dünden Bugüne Yunanistan'ın Pontus Hedefi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.82; Okur, agm, s.104.

³⁰ Ertuğrul Zekâi Ökte, "Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti 'Kordus'", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, VII (40), Menteş Yayınları, İstanbul, 1971, s.22.

³¹ *BOA, DH-KMS*, 47-2/42.

³² "Nurettin Paşa Puntoscuları Anlatıyor", s.225.

³³ M. Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken; Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.154, 155.

³⁴ *HTVD*, Yıl: 2, Sayı: 5, Vsk.: 99.

³⁵ Ö. Kürşad Karacagil, "Bir Yunan Gizli Cemiyeti: Kordos", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 105/207, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2013, s.460.

Anadolu'daki Rum çetelerine ve işgalci Yunan askerlerine silah ve mühimmat temin edilmesi görevini yürüten teşkilatlarından birisi de 1918 senesinde kurulan *Yunan Bahriye İdaresi*'ydi. Görünürde pasaport ve vize işlemlerini yürüten teşkilat, esasında silah ve mühimmat taşıyan Yunan gemilerinin yönlendirilmesi ve bu silah ve mühimmatın karaya çıkarılması ve dağıtılmasını sağlamaktaydı.³⁶

İstanbul'daki önemli Rum teşkilatlarından biri de bizzat Venizelos'un talimatıyla 1919 senesi Mart'ında kurulan *Küçük Asya Yunan İttihad Cemiyeti*'ydi. Bu teşkilat, Rumlar arasında millî hisleri canlı tutmak adına kurulmuş olan Atina merkezli *Asya-ya Suğra Komitesi*'nin Anadolu'daki ayağıydı. Diğer ismiyle Küçük Asya Cemiyeti, daha çok uluslararası sahada Anadolu'nun nüfus yapısına ilişkin yaptığı propaganda faaliyetleri ve Rumların ülke içinde belli bölgelere yönlendirilmesi yönündeki çalışmaları ile adını duyurdu. Cemiyet bir süre sonra faaliyetlerini yurt dışı propaganda faaliyetlerine ağırlık veren ve İstanbul'daki diğer Rum teşkilatlarının tek merkezden yönlendirmesi görevini yürüten³⁷ *Rum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti* ile birleştirmiştir.³⁸

Yunan çıkarları doğrultusunda propaganda faaliyetleri yaparak kendinden bahsettiren bir başka teşkilat da *Rum Matbuat Cemiyeti*'ydi. Cemiyet İstanbul'daki Yunan Büyükelçiliği'nde bizzat Yunan konsolosunun başkanlığında çalışmalarını sürdürmüştür. Fener Rum Patrikhanesi'nin yayımladığı propaganda eserleri için gerek duyulan malzemeler bu cemiyet aracılığıyla temin edilmekteydi.³⁹

Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı Trakya ve Anadolu metropolitlikleri tarafından oluşturulan *Rum Muhacirîn Cemiyeti* etkin faaliyetleriyle öne çıkan gizli teşkilatlardan bir diğeridir. Küçük Asya Cemiyeti ile iş birliği yaparak Birinci Dünya Savaşı sırasında Yunanistan, Adalar ve Güney Rusya'ya giden ve daha önceki dö-

³⁶ Güzel, *age*, s.86.

³⁷ Güzel, *age*, s.85.

³⁸ Yazıcı, *agm*, s.438.

Rum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin kuran grubun amacı, İstanbul'da ayrı bir yönetim oluşturarak İngiliz desteğini sağlamaktı. Salim Gökçen, *Türkiye'de Rum-Yunan Tedhiş ve Terör Hareketleri (1919-1923)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2006, s.270.

³⁹ Çapa, *age*, s.25, 26.

nemlerde Amerika'ya göç eden Rumların yeniden Türkiye'ye dönmelerini sağlamak bu cemiyetin ana hedefiydi.⁴⁰

İzci Teşkilatı,⁴¹ *Cemiyet-i Edebiye ve Pontus Rumları Komitesi*,⁴² *Rum İttihâd-ı Millî Cemiyeti*, *Ahz-ı Asker Şubesi*, *Rum Ticaret Örgütü* gibi İstanbul'da kurulan teşkilatların yanında Batum (Pontus Rumları Derneği, Pontus Ulusal Merkezi), Atina (Merkezî Pontus Komitesi), Paris (Pontus Millî Birliği), Marsilya (Pontus Komitesi) ve Krasnodar⁴³ (Pontus Millî Merkezi Heyeti) gibi merkezlerdeki teşkilatlar vasıtasıyla da Pontusçuların faaliyetleri desteklenmiştir.

Karadeniz Bölgesi'nde bir Pontus devleti kurma hayaliyle yola çıkan Pontusçu çevreler Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Anadolu'da ve yabancı ülkelerde yoğun bir siyasî ve askerî mücadele sürecine girmişlerdi. Ancak bu çabaları Anadolu'nun işgali girişimlerine karşı kararlı bir karşı duruş sergileyen Türk milleti karşısında sonuçsuz kalmıştır. Alınan etkili tedbirler ve Batı Anadolu'da Türk ordularının elde ettiği başarılı neticeler sonrasında dışarıdan aldıkları destek büyük oranda kesilen Pontusçular daha fazla direnç gösteremeyerek dağıldılar. Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan "Türk-Yunan Ahali Mübadelesi Sözleşmesi" ile Türkiye açısından Pontus Meselesi kapanmıştır.

2- Pontusçuluk Propagandası ve Pontus Dernekleri

Kaba bir tanımlamayla belirli konularda ulusal ve uluslararası alanda kamuoyu oluşturmak adına geniş kitlelerin fikir ve

⁴⁰ *Pontus Meselesi*, s.48.

Çok önceleri Rusya'ya yerleşmiş olan Rumlar için de benzer politikanın güdüldüğü şu ifadelerden anlaşılmaktadır: "İslâm ekseriyet-i kahiresine ve milletin intibah-ı azîmesine karşı sahilde bir Pontus hayalâtını besleyen Yunan Komitesi, Rusya'da eskiden yerleşmiş Rumları bile Trabzon ve Canik sahillerine davetle yerleştirmek cüretine başlamıştır." *BOA, DH-KMS*, 53-3/15, Bn.5.

⁴¹ Genç yaştaki Rumlardan meydana gelen İzci Teşkilatı, çetelerin eleman ihtiyacını karşılamak ve düzenli bir ordu kurulması için Rum gençleri eğitmek amacıyla kurulmuştu. Gökçen, *age*, s.283.

⁴² İstanbul'daki Pontus komitesi Anadolu'daki çete faaliyetlerine önemli yardımlarda bulunmuş ve bölgedeki Rumların siyasî özlemlerini diri tutup desteklemiştir. Vlassis Agtzidis, *Ελληνες Του Ποντου (The Greeks of Pontos)*, Nomarchiakê Autodioikêsê Pierias, Athens, 2005, s.184.

⁴³ Krasnodar, Rusya'daki Bolşevik ihtilalden sonra çok sayıda Rum'un yerleştirildiği bir şehir olduğu için burada Rumların teşkilatlanmaları kolay olmuştur. Apostolos Karpozilos, "The Greeks in Russia", *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, (Ed.: Richard Clogg), Macmillan Press, London, 1999, s.144.

davranışlarına yön vermek amacıyla belli plan ve programlar yürütülmesi eylemi olan propaganda, tarihi süreçte yoğun olarak başvurulan bir araç olmuştur. Bu bağlamda gazeteler, dergiler, kitaplar, hükümet ve istihbarat raporları, ilan, karikatür ve broşürler gibi basın-yayın araçları en yaygın propaganda araçları arasında sayılabilir. Aynı şekilde dernek, vakıf ve sivil toplum kuruluşları gibi yapılar üzerinden de doğrudan ya da yukarıda sayılan araçlar kullanılmak suretiyle dolaylı yollarla propaganda faaliyetleri yapılabilmektedir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki tartışmalı konulardan biri olan Pontus Meselesi özelinde değerlendirilecek olduğunda daha ziyade Yunanistan tarafının propaganda aracını etkili ve çok yönlü olarak kullandığı görülmektedir. Öyle ki bu araç Birinci Dünya Savaşı ve hemen sonrasındaki dönemde yabancı basın-yayın organları tarafından Yunanistan'ın çıkarları doğrultusunda etkin bir şekilde kullanılmıştır. Son dönemlere gelindiğinde Pontus Meselesi bağlamında Yunanistan'ın gerginliği artırıcı hamleleri artarak devam etmiştir. Pontus Meselesi üzerinden ulusal bir hava oluşturularak Yunan milletinin belli bir amaç etrafında birleştirilmesi hedefiyle dünyada birçok ülkede birbirinden farklı kültür çevrelerinde yaşayan Yunanlar tarafından çok sayıda Pontus derneği kurulmaktadır. Bu dernekler Pontus soykırımını iddialarının yaşatılması, Yunanların farklılıklarını bir kenara bırakarak aynı kimlik altında birleşmeleri ve Yunanistan'ın menfaatlerine hizmet etmelerini sağlamak⁴⁴ amacına hizmet etmektedir.

Pontus derneklerinin birçoğu son dönemlerde ortaya çıkmış olsa da çok daha eski dönemlerde de benzer dernekler kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da, kuruluş tarihleri yirminci yüzyılın başlarına kadar giden dernekler olmuştur. New York'ta kurulmuş olan "*The Greek-American Pontus League*", "*Dio- genes Society*", "*Galliana*", "*The Renaissance*", "*Komene*" ve "*Kapu- Kioi*" isimli dernekler ile Euxinopontus Dernekleri olarak nitelenen, Massachusetts Eyaleti'ndeki "*The Evangellismos*", "*The Hope*" ve "*Pontus*", Maine Eyaleti'ndeki "*Euxopora*", Connecticut Eyaleti'nde bulunan "*Charakopa*" ve "*Laharani*" ve Washington Eyaleti'ndeki "*Hava-Kostioton- Muntanton*" isimli dernekler

---

⁴⁴ İbrahim Tellioğlu, "Pontus Meselesini Çözumsuzlüğe İten İddia ve Talepler", *Turkish Studies*, 6/1, Ankara, 2011, s.537.

ABD’de eski dönemlerde kurulan derneklerdendi.⁴⁵ Aynı şekilde 1900 senesinden itibaren Kanada’ya yönelik Yunan göçünde yaşanan artışla birlikte 1905’ten itibaren burada da çeşitli etnik örgütler kurulmaya başlamıştı. 1905’te Montreal’de *Patris* (Anavatan) ve *Anagennesis* (Diriliş) örgütlerinin kurulmasıyla başlayan teşkilatlanma süreci, zamanla Kanada’nın diğer şehirlerinde de farklı isimler altında başka örgütlerin kurulmasıyla devam etmiştir. Bunlar arasında; Ottawa’da kurulan *PanHellenic Union* (PanHelen Birliği), Ontario kentinde ABD’nin Georgia Eyaleti’nde kurulmuş olan *American Hellenic Educational Progressive Association* [AHEPA] (Amerika Helenik İlerici Eğitim Derneği) kuruluşunun bir şubesi ve Vancouver’da *PanHellenic Patriotic Association* (PanHelen Vatansever Birliği) isimli örgütler bulunmaktaydı. Bu örgütler ilerleyen süreçte Yunan kilise cemaatlerinin oluşmasına zemin oluşturmuştu. Bu şekilde kurulan ilk kiliseler 1906 senesinde Montreal’de 1909’da da Toronto’da faaliyet yürütmeye başlamıştı. Kiliseler zamanla Kanada’daki Yunanların merkezi haline gelmişti.⁴⁶

Sayıları her geçen sene artan Pontus dernekleri, düzenledikleri çeşitli organizasyonlarla Pontus Meselesi konusunda toplumsal bir farkındalık oluşturma görevi de ifa etmektedirler. Belirli aralıklarla toplantı, yürüyüş, sergi gibi organizasyonlar düzenleyen bu dernekler, aynı zamanda kongreler de tertip ederek dünya genelindeki Rumları bir araya getirmeye çalışmaktadırlar. Yunanistan devleti bu tür toplantılarda başbakan ve bakan seviyesinde temsil edilmektedir. Bu bağlamda, 14-24 Mayıs 1992’te “Pontus Helenizmi Dünya Kongresi” ismiyle Selanik’te düzenlenen kongreye dünyadaki bütün Pontus dernekleri katılmıştır. Yine, Selanik’te 27-29 Kasım’da “Küçük Asya Helenizmi Kongresi”, 11 Kasım 1993’te de “Pontus Helenizmi Tarihi Sempozyumu” düzenlenmiştir.⁴⁷ Aynı şekilde bir kongre de “Dünya Birinci Pontuslu Rumlar Kongresi” ismiyle 1996 senesinde Batum’da düzenlenmişti. Kongrenin sonuç bildirgesinde sözde Rum soykırımını iddialarının başka

⁴⁵ *New York Times*, 13 Nisan 1919, s.61.

⁴⁶ Peter D. Chimbos, “The Greeks in Canada: an Historical and Sociological Perspective”, *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, (Ed.: Richard Clogg), Macmillan Press, London, 1999, s.88, 89.

⁴⁷ Hamit Pehlivanlı, “Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimize ve Günümüze Etkileri”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.110, 111.

devletler tarafından da tanınması için Yunanistan'dan uluslararası kuruluşlara başvurması istenmişti. Bildiride "Türk saldırganlığına karşı koyabilmek için birlikte hareket etme çağrısı" yapılmış ve "Pontuslu Rumların Kıbrıslı Rumlarla dayanışma içinde buldukları" kaydedilmişti. Bildiride ayrıca, dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Pontuslu Rumların, her sene Ağustos ayında Trabzon'daki Sümela Manastırı'nı ziyaret etmelerinin kararlaştırıldığı belirtilerek "Dünya İkinci Pontuslu Rumlar Kongresi"nin 1997'de Selanik'te yapılacağı duyurulmuştu.⁴⁸ Duyuruya uygun olarak Fener Rum Patrikhanesi ile Avrupa Komisyonu "Din, Bilim ve Çevre Sempozyumu" ismiyle 19-28 Eylül 1997 arasında bir organizasyon düzenlemiş ve organizasyona katılan heyet El. Venizelos isimli gemiyle Trabzon, Batum, Yalta, İstanbul ve Selanik gibi yerlere götürülmüştür.⁴⁹ Bu organizasyon da diğerleri gibi Yunanistan'ın Pontus propagandası bağlamındaki politikalarının yansımalarından biridir. 18-21 Eylül 2002 tarihleri arasında Selanik'te yapılan Beşinci Dünya Pontus Forumu'nun duyurusu ise bizzat dönemin Yunanistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Yannis Magriotis tarafından bir basın toplantısıyla yapılmıştı.⁵⁰

Bir taraftan Pontus dernekleri üzerinden toplumsal algı faaliyetlerini sürdüren Yunanistan diğer taraftan da birçok farklı ülkede yürüttüğü siyasî kulis ve propaganda çalışmalarından sonuçlar alma gayreti içerisindeydi. Bunun ilk yansıması ABD senatosunda olmuştur. Yunan hükümeti tarafından hazırlanan, 19 Mayıs'ın "Pontuslu Rumların soykırımını anma günü" ilan edilmesini öngören yasa tasarısının parlamentonun ilgili komisyonundan oy birliğiyle geçmesinden⁵¹ sonra 23 Şubat 1994 tarihinde Amerikan Senatosu'na "Pontus Rumları İçin İnsanî Bir Yardım Çağrısı" başlıklı ayrı bir yasa tasarısı sunulmuştu. Amerika'daki bu girişimden bir gün sonra Yunan Parlamentosu'nda Pontus Rum soykırımını iddialarını tanıyan yasa oybirliği ile kabul edilmiş ve Yunan Cum-

⁴⁸ *Milliyet*, 22 Ağustos 1996, s.19.

⁴⁹ Salim Gökçen, "Fener Rum Patrikhanesi ve Pontus'u Canlandırma Hayali: Din, Bilim ve Çevre Sempozyumu (20-28 Eylül 1997)", *Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, I, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s.840, 841.

⁵⁰ *Ayın Tarihi*, 26 Şubat 2002, No:14.

⁵¹ *Milliyet*, 13 Şubat 1994, s.24.

hurbaşkanı tarafından 7 Mart'ta onanmasıyla birlikte⁵² ertesi gün resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Pontus olaylarının bir soykırım olduğu yönünde birçok farklı koldan yapılan girişimler arasında konu hakkında uluslararası sahada farkındalık oluşturacak bir adım daha atılmıştır. Birleşmiş Milletler çatısı altında özel statüye sahip hükümet dışı bir yapılanma olan “Halkların Hakları ve Kurtuluşu için Uluslararası Birlik” tarafından “*Sürekli Göçyolunda bir Toplum*” başlıklı bir bildiri hazırlanarak 24 Şubat 1998 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne iletilmiştir. Rum iddialarının kaleme alındığı tek taraflı ve yargılayıcı nitelikteki bu bildiri her ne kadar “soykırım” ifadesi kullanılmamış olsa da “...soyun tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlayan” gibi aynı anlama gelecek kelime oyunları ve bu defa Birleşmiş Milletler Cemiyeti üzerinden Pontus soykırımı iddialarına yönelik propaganda yapılmıştır.

Yunanistan'ın Pontus olaylarına dair ileri sürdüğü iddiaları dile getirebileceği uluslararası platformlardan biri de üyesi olduğu ve Türkiye'nin de bu birliğe üye olma politikası takip ettiği Avrupa Birliği'dir. Türkiye'nin üyelik başvurusuna ilişkin hazırlanan ilerleme raporlarında, zaman zaman üyelik için belirlenen kriterler dışına çıkılarak oyunun kurallarıyla oynanabilmektedir. Kıbrıs Meselesi'nin çözümü için Türkiye'nin önüne sürülen şartlar ve Avrupa Parlamentosu'nun sözde Ermeni soykırımını tanıyan 1987 kararı gibi gelişmeler, Pontus soykırımı iddialarını birliğin gündemine taşımak ve Türkiye'yi bu sözde soykırımı tanıması yönünde sıkıştırma noktasında Yunanistan'ı cesaretlendirmektedir.

2000'li senelerden itibaren özellikle Rum diasporasının da gayretleriyle bazı Amerikan eyaletlerinin yerel yasama organlarında ve diğer bazı ülke parlamentolarında sözde Pontus soykırımı iddialarına ilişkin kararlar alınmaya başlanmıştır. İlk olarak South Carolina'da tanınan sözde Pontus soykırımı, daha sonra sırasıyla New Jersey, Pennsylvania, Florida, Illinois ve Massachu-

⁵² Palabıyık-Bozkuş, agm, s.129.

Yunan Parlamentosu'nun aldığı karar Yunan hükümetlerinin bu yöndeki ilk adımı değildi. 1 Nisan 1992 tarihinde, dönemin Yunan Dışişleri Bakan yardımcısı Virginia Cuderu tarafından yapılan açıklamada, 19 Mayıs'ın Yunan hükümeti tarafından Pontus soykırımı olarak anılmasının kabul edildiği ifade edilmişti. *Milliyet*, 2 Nisan 1992, s.13.

setts eyaletlerinin valilik ve yasama organlarında kabul edildi. Amerikan yerel yasama organları ve valiliklerince alınan kararlardan sonra 2009 Nisan'ında, Güney Avustralya Parlamentosu'nun alt kanadında da, Ermeni, Pontus, Süryani ve Anadolu'daki diğer azınlıklarla ilgili, 1915-1923 seneleri arasında yaşanan olayları soykırım olarak tanımlamayı da içeren kararlar kabul edilmiştir.⁵³ Rum diasporasının etkili çalışmaları ve adı geçen ülke ve kurumlarda Türkiye'ye yönelik var olan olumsuz bakış Pontus Meselesi'ni suiistimal etmek isteyen çevrelere hareket alanı sağlamaktadır. Sözde Pontus soykırımını iddialarının 100. yıldönümüne girilmek üzere olunan bir dönemde bu konudaki girişimlerin yoğunlaşmasını ve Türkiye aleyhinde kararlar alınmasını tahmin etmek zor değildir.

Sonuç

Yunanistan ve Rum diasporasının propaganda faaliyetlerinin de büyük oranda etkisiyle Türkiye ile Yunanistan arasında yeniden gündeme getirilmeye çalışılan Pontus Meselesi, iki ülke arasında gerginliklere yol açan bir başlık olarak öne çıkmaktadır. Türkiye ile olan ilişkilerinde milliyetçi saiklerle hareket etme yolunu tutan Yunanistan'ın Pontus Meselesi'ni öne çıkarmak amacıyla dünyanın farklı ülkelerinde kurulan Pontus dernekleri eliyle giriştiği propaganda faaliyetleri iyi niyetli bir yaklaşım olmadığı gibi daha başka sorunların doğmasına da yol açmaktadır. Türkiye'nin bu meseleye ilişkin sorumlu bir devlet bilinciyle takip ettiği tüm yapıcı yaklaşımlarına karşın Yunanistan'ın Türkiye ile yaşadığı diğer birçok meselede olduğu gibi Pontus Meselesi'nde de agresif bir politika takip etmesi iki ülke arasında var olan sorunlara yenilerinin eklenmesine yol açmaktadır.

Yunanistan'ın bu tür yaklaşımlarının sürdürülebilir olmadığı ortadadır. Yunanistan'ın daha ziyade iç politik reflekslerle hareket etmek suretiyle takip ettiği bu yol, millet olma bilincini canlı tutma noktasında görece başarılı olsa da uzun vadede Yunanistan'a bir kazanım sağlamayacaktır. Tarafların Pontus Meselesi'ne ilişkin perspektiflerinin birbirinden oldukça uzak oluşu olası diyalog girişimlerini engellediği gibi bu soruna getirilebilecek çözüm önerilerinin başarı ihtimalini de zayıflatmaktadır. Yunanistan ve Rum diasporasının Ermeni diasporasının açtığı yolu izleyerek

⁵³ *Ayın Tarihi*, 1 Mayıs 2009, No:6.

tarihçilerin aydınlatması gereken bu meseleyi Türkiye'ye karşı siyaset malzemesi haline dönüştürerek bunu bir tehdit aracı olarak kullanma çabasının sonuç vermeyeceği geç olmadan anlaşılmalıdır.

Kaynaklar

A- Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

B- Gazeteler

Milliyet

New York Times

C- Resmî Yayınlar

Ayın Tarihi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

D- Tetkik Eserler

“Nurettin Paşa Puntoscuları Anlatıyor” (1962), *Yakın Tarihimiz; Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, içinde 2, (225-226), İstanbul: Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş.

AGTZIDIS, Vlassis, *Ελληνες Του Ποντου (The Greeks of Pontos)*, Nomarchiakæ Autodioikæesæ Pierias. Athens, 2005.

ATATÜRK, Kemal, *Nutuk*, II, 9. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

_____, *Nutuk*, I (1919-1920), 10. Baskı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

BALCIOĞLU, Mustafa, *İki İsyân; Koçgiri, Pontus, Bir Paşa; Nurettin Paşa*, Babil Yayıncılık, İstanbul, 2003.

CHIMBOS, Peter D., “The Greeks in Canada: an Historical and Sociological Perspective”, *The Greek Diaspora in the Twenti-*

- eth Century*, (Ed. Richard Clogg), Macmillan Press, London, 1999, s.87-102.
- ÇAPA, Mesut, *Pontus Meselesi; Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1993
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken; Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- GÖKÇEN, Salim, "Fener Rum Patrikhanesi ve Pontus'u Canlandırma Hayali: Din, Bilim ve Çevre Sempozyumu (20-28 Eylül 1997)", *Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, I, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 2002, s.819-846.
- _____, *Türkiye'de Rum-Yunan Tedhiş ve Terör Hareketleri (1919-1923)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2006.
- GÜZEL, Ahmet, *Dünden Bugüne Yunanistan'ın Pontus Hedefi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- KARACAGİL, Ö. Kürşad, "Bir Yunan Gizli Cemiyeti: Kordos", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 105/207, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2013, s.451-464.
- KARPOZİLOS, Apostolos, "The Greeks in Russia", *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, (Ed. Richard Clogg), Macmillan Press, London, 1999, s.137-157.
- Pontus Meselesi*, (Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995.
- OKUR, Mehmet, "Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesinin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30, Ankara, 2002, s.101-116.
- ÖKTE, Ertuğrul Zekâi, "Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti 'Kordus'", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, VII/40, Menteş Yayınları, İstanbul, 1971, s.20-23.

PALABIYIK, Mustafa Serdar ve Bozkuş, Yıldız Deveci, “Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 11-12, s.77-139.

PEHLİVANLI, Hamit, “Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimize ve Günümüze Etkileri”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.79-120.

TELLİOĞLU, İbrahim, “Pontus Meselesini Çözumsuzlüğe İten İddia ve Talepler”, *Turkish Studies*, 6/1, Ankara, 2011, s.529-543.

YAZICI, Nuri “Canik’te Pontus’çu Faaliyetlerin Ortaya Çıkışı”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, (Haz. Mehmet Sağlam vd.), Samsun, 1988, s.435-453.

YERASIMOS, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar; Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, 5. Baskı, (Çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

E- Diğer Kaynaklar

https://www.ab.gov.tr/_39667.html (10.09.2018).

<http://www2.tbmm.gov.tr/d21/7/7-3010c.pdf> (13.05.2019).

KAMUOYU OLUŞTURMADA PROPOGANDA ARACI: PONTUS ANITLARI

Neval KONUK HALAÇOĞLU*

Sanat eserleri çoğu zaman hâkim ideolojiyi kitlelere aktarmak için işlevsel bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu duruma ilkel devlet yapılanmalarından, günümüz modern devletlerine kadar tüm devlet yapılanmalarında rastlanılmaktadır. Sanat eserleri hâkim ideolojinin bir aktarıcısı olarak, propaganda süreçlerinde etkili olarak kullanılabilir. Görsel sanatlar, edebi sanatlar ve plastik sanatlar gibi sanatın birçok formunun propaganda faaliyetlerinde işlevsel olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışmada heykel sanatı ile siyasî propaganda faaliyetleri arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Yunanistan Devleti, çok yönlü bir şekilde yürütülen Pontus Propaganda faaliyetlerini plastik sanatlar özelinde de yürütmektedir. Bu çerçevede ele alınan heykel/anıtlar, siyasi ideolojiyi ve tarihi geçmişini yeniden üreterek, halkın gözünde kitleleştirme amacı taşımaktadır.

İdeolojinin toplumsal düzlemde iktidar yapılanmalarıyla birlikte anılması ve genellikle ideolojinin egemen gücü meşrulaştırıcı düşünceler silsilesi olarak görülmesi, ideolojiyi işlevsel bir yapıya büründürmektedir. Bu çerçevede Amerikalı Sosyolog John Thompson ideolojiyi, üç bileşenli bir formülle açıklamaya çalışmaktadır. Bu formülasyon; anlam, tahakküm ve anlamın tahakküm ilişkilerini kurma/sürdürme biçimlerinden oluşmaktadır.¹ Thompson'un formülasyonu doğrultusunda egemen sınıfın ideolojiyi, toplumsal yaşama hâkim olan anlamı biçimlendirmek amacıyla kullandığı ileri sürülebilir. İdeolojinin toplumsal yaşamı ve

---

* Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi, E-Posta: neval.konuk@marmara.edu.tr.

¹ J. B. Thompson, *İdeoloji ve Modern Kültür*, (Çev. İdil Çetin), Ankara, 2013, s.76.

bireyleri şekillendirme noktasındaki işlevselliği, ideolojiyi egemen sınıfların/iktidarların bir enstrümanı haline getirmektedir. Toplumsal yaşamı şekillendirme ereğini taşıyan iktidarlar, kendi ideolojilerini toplumun geneline yaymak istemektedirler. Bu bağlamda ideoloji, sosyal yaşamın pratiklerinin başat bir unsuru olarak kabul edilmektedir.²

İdeoloji için egemen sınıfın iktidarını pekiştirmek ve meşruyetini sağlayabilmek hususunda gereksinim duyduğu hâkim görüşler propaganda vasıtasıyla faaliyete geçer, hayat bulur. Latince propagare sözcüğüne dayanan propaganda, bahçe işleriyle uğraşan birisinin canlı bir bitkinin filizlerini yeni bitkiler elde etmek için toprağa dikmesi anlamına gelmektedir.³ Propaganda faaliyetlerinin ilk olarak ortaya çıkması ise dini erekler doğrultusunda gerçekleşmiştir. 17. yüzyılda Papa Gregory, Katolik Kilisesi'nin inanç ve düşüncelerini barışçı yollarla yaymak için yeni bir kuruluş oluşturmaya karar vererek, 22 Haziran 1622 yılında Sacra Congregatio de Propaganda Fide'yi kurar. Bu propaganda kurulunun yegâne amacı, Roma Kilisesi doktrinini kitlelere gönüllü olarak benimsetmektir.⁴ Bu çerçevede propaganda, belirli düşüncelerin, fikirlerin ve ideolojilerin geniş kitlelere benimsetilmesi amacıyla yürütülen faaliyetler olarak nitelendirilebilir. Özellikle belirli bir siyasi ideolojinin kitlelere aktarılmasında işlevsel olan propaganda, iktidar ve ideoloji ilişkisi ekseninde önem arz etmektedir.

Yunanistan Devleti tarafından, Pontus konusunda belirli fikir ve düşünceleri/hâkim ideolojiyi kitlelere benimsetebilmek adına yürütülen propaganda faaliyetleri doğrultusunda 57 heykel/anıt inşa edildiği tespit edilmiştir (Yunanistan sınırları dahilinde). Bu anıtların buldukları yerler şunlardır: Xanthi (İskeçe), Aleksandria, Thessaloniki (Selânik) Ayasofya Meydanı'nda 2, Diavata (Selânik), Kordelio (Selânik), Evosmos (Selânik), Oreokastro

² T. V. Dijk, *Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım*, Barış Çoban, Zeynep Özarslan (Drl), *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji içinde* s.13-113, İstanbul, 2003, s.17.

³ N. Atabek, "Propaganda ve Toplumsal Kontrol", *Selçuk İletişim Dergisi*, 2/4, s.5. 2003, s.4-12; Brown, J.A.C., *Techniques of Persuasion: From Propaganda to Brainwashing*, London, 1963, s.10.

⁴ T.H. Qualter, "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35/1, 1980, s.255-256, Kenez, P., *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization 1917-1929*, Cambridge, 1985, s.2.

(Selânik), Efkarpia (Selânik), Polihni (Selânik), Kalamaria (Selânik), Thermi (Selânik), Panorama (Selânik), Prohoma (Selânik), Filiro (Selânik), Nea Filadelfia 2 (Selânik), Panorama (Selânik), Oreokastro'nun Vounalaki bölgesi (Selânik), Lefkotochos (Serres), Poligyros (Halkidiki), Nea Moudania (Halkidiki), Lakoma (Halkidiki), Panagia Sümela Manastırı Vermio Dağı 2 (Imathia), Veria (Karaferye)'da 2, Naoussa (Ağustos), Rodohori, Kivotos (Grevena) 2, Kilkis, Polikastro 2 (Kilkis), Nea Santa (Kilkis), Megalis Vrisi 2, Yannitsa (Yenice-i Vardar) Pella, Tsakones Aridea (Pella), Aridea (Pella), Skidra (Pella), Loutrohori Skidra (Pella), Katerini (Pieria), Nea Trapezounda (Pieria), Anarrahi Eordea (Kozani), Alonakia (Kozani), Kriovrisi Eordea (Kozani), Nea Haravgi (Kozani), Pendavrison Eordea (Kozani), Ksirolimni (Kozani), Nerayda (Kozani), Kastoria (Kesriye), Argos Orestiko (Kastoria), Grevena, Vatolakkos (Grevani), Filotas (Florina), Volos (Magnisia), Drama.

Yunanistan'da şehirlere göre Pontus Heykel/Anıtları

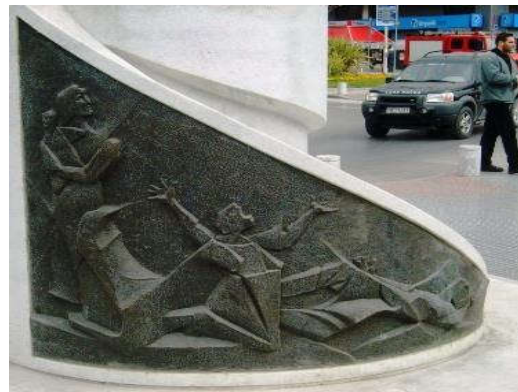
1- Xanthi (İskeçe), 'Pontus Anıtı'. Haziran 1997'de Yunan Meclis Başkanı Apostolos Kaklomanis tarafından İskeçe'de bir Pontus Anıtı açılmıştır. Buna Türkiye'nin tepkisi sert olmuş ve Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ömer Akbel, "Yunan kamuoyunda Türkiye düşmanlığını körüklemeye çalışan Yunanistan, Pontus Anıtı ile Türkiye'ye karşı hasmane duygularını bir kez daha ortaya koymuştur" demiştir.⁵ Bu anıtın üzerindeki harita ve simgeler Türk toprakları üzerindeki Yunan emellerini ortaya koymakta idi. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın bu tepkisine, 20 Haziran 1997'de, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Konstantinos Bikas, Yunan tarihinin bir parçasını oluşturan Yunan Pontuslu Yunanlıların soykırımını unutmamasının söz konusu olmadığını ifade etmiş ve Türkiye'yi tahrikçilikle ve yayılmacı politikalar izlemekle suçlamıştır.⁶ Xanthi'deki bu anıt, Yunanistan resmî ağızdan ifadelerle, taleplerini anıtladığı ilk anıttır.

⁵ *Yeni Yüzyıl*, 19 Haziran 1997, s.9.

⁶ Nuri Yazıcı, "Milli Mücadele'den Günümüze Pontusçuluk Faaliyetleri", *Pontus Meselesi ve Türkiye*, Karadeniz Rumeli Dernekleri Federasyonu Yay., Aralık-2018, s.69.

2- Aleksandria, 'Pontus Anıtı'. 27 Mayıs 2002'de Yunan Cumhurbaşkanı Kostis Stefanopoulos tarafından Şehir merkezinde açılmıştır.⁷

3- Selânik Ayasofya Meydanı, Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı'.

⁷ <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/05/27/131413.asp>;
<http://ntvmsnbc.com/news/154874.asp>.

Şehir merkezinde Ayasofya Meydanı'nda bulunan iki anıttan ilkidir. Sol elini başına dayamış ve oturmuş anne heykelinin oturduğu kaide üzerinde; kucağında çocuk taşıyan bir kadın ile stilize bir şekilde feryad figân eden insan silüetleri yer almaktadır.

Selânik Belediye Başkanı Vasilis Papaygeopoulos, 19 Mayıs 2002'de verdiği sözü tutmuş ve 7 Mayıs 2006'da Pontus-Rum Soykırımı Anıtı'nı dikmiştir.⁸ Anıtın açılış töreninde konuşan Selânik Belediye Meclisi Başkanı Sotiris Kapetanopoulos, bu anıtlı belediyenin soykırımı tanıdığını söylemiştir. Belediye Başkanı Papaygeopoulos da anıtın vatan sevgisini ve yaşamlarını kaybedenleri anmak için yapıldığını savunmuştur. Aynı ay içerisinde Selânik'te Kordelyu Belediyesi'nde de ikinci anıt dikilmiştir.

Anıtın kaidesinin altındaki yazıda: “Pontus’un şehitlerinin, kahramanlarının, savaşçılarının hatırası sonsuzdur” yazılıdır.

4- Selânik Ayasofya Meydanı- ‘Pontus’ta En Ön Safta Savaşan Helenizm Savaşçıları Anıtı’.

⁸ *Hürriyet* (8 Mayıs 2006); *Milliyet* (9 Mayıs 2006); *Athens News* (13 Mayıs 2006); *Greek News* (15 Mayıs 2006).

Halk arasında ‘Pontuslu Papaz ve Öğretmen Anıtı’ olarak bilinmektedir. Anıtın üzerinde ‘Pontus’ta En Ön Safta Savaşan Helenizm Savaşçıları’ yazmaktadır.

5- Diavata, ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı’.

Anıtın üzerinde ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı’ yazmaktadır.

6- Kordelio, ‘Soykırım Anıtı’.

Heykelde kucağında çocuk taşıyan bir kadın vardır. Elefteriyu Kordelyu Meydanı'ndaki Aya Yorgi Kilisesi'nin karşısına 29 Mayıs 2006'da dikilen, kucağında bir çocuk taşıyan bronzdan yapılmış kadın heykelinden oluşan "anıtın" açılış törenine Kordelyu Belediye Başkanı Stathis Lafazanidis, Selânik Valisi Panayotis Psomiadis, Spordan Sorumlu Bakan Yardımcısı Yorgos Orfanos ile muhalefet milletvekilleri ve Pontus dernekleri temsilcileri katılır.⁹

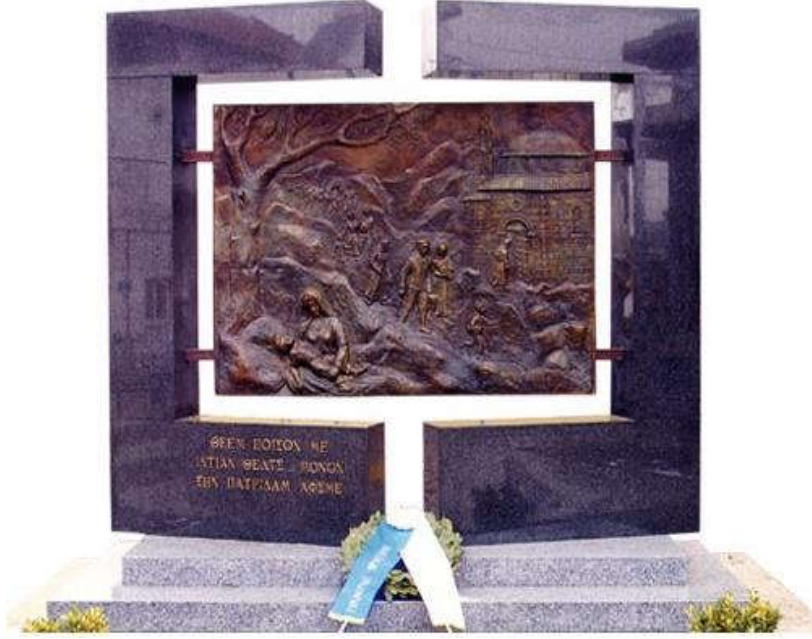

⁹ <http://www.milliyet.com.tr/selanik-e-ikinci-pontus-aniti/dunya/haberdetayarsiv/29.05.2006/158566/default.htm>

Solda, Pontus lehçesinde, “Sümela Manastırı söndü ve Panagia uçtu” şeklinde ifade yer almaktadır. Sağda ise, yine Pontus lehçesinde, “Romania (Doğu Roma İmparatorluğu kastedilmektedir) geçti, Romania düştü, Romania geçmiş olsa da yeniden çiçek açıyor ve tekrar geliyor” şeklinde bir ifade yazmaktadır.

7- Evosmos, ‘Pontusluların Köklerinden Koparılması Anıtı’.

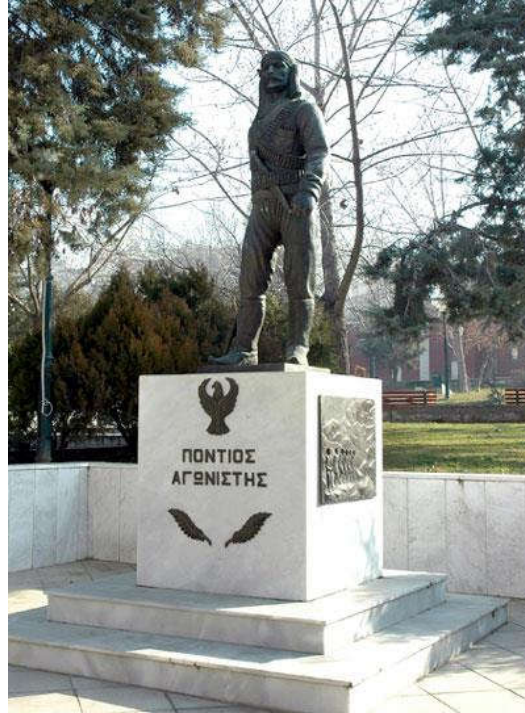
8- Oreokastro, ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı’. Anıtın üzerinde ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı’ yazmaktadır.

9- Efkarpia, ‘Pontus Helenlerinin Köklerinden Koparılması Anıtı’.

10- Polihni, ‘Pontuslu Mücadeleci Anıtı’.

Anıtın üzerinde ‘Pontuslu Mücadeleci’ yazmaktadır.

11- Kalamaria, ‘Metropolit Hrisantos Büstü’.

Yasal olmayan bir şekilde büyük bir sebat ve ısrarla çalışan Trabzon Rum Patrikhanesi’nin Metropolit Hrisantos, Gümülcine’li’dir. Heybeliada Ruhban Okulu’ndan mezun olduktan sonra 4 yıl kadar İsviçre (Lozan) ve Almanya (Leipzig)’da felsefe öğrenimi görmüştür. 1913 yılında, 32 yaşında iken, Trabzon Kilisesi’nin

başına getirilmiştir.¹⁰ Pontus meselesinde Patrikhaneden sonra, yurtiçindeki teşkilâtın başıdır.¹¹ 2 Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansı'na Patrikhane tarafından gönderilen heyete üye atanarak katılmış ve muhtırayı konferansa teslim etmiştir.¹² Pontus meselesiyle ilgili belgelerin %90'ında ismi direkt ya da dolaylı yoldan geçmektedir.¹³

Büstün üzerinde 'Trabzon'lu Hrisantos Filippidis, 1881-1949, Atina Başpiskoposu" yazılıdır. Pontus Devleti hayali kuran Trabzon Metropolit Hrisantos, 1913-1922 yılları arasında Trabzon Metropolitiği, 1938-1940 yılları arasında

ise Atina Başpiskoposluğu görevlerinde bulunmuştur. Alman işgali sırasında direnişi savunmuş olup, 1949'da ölmüştür.

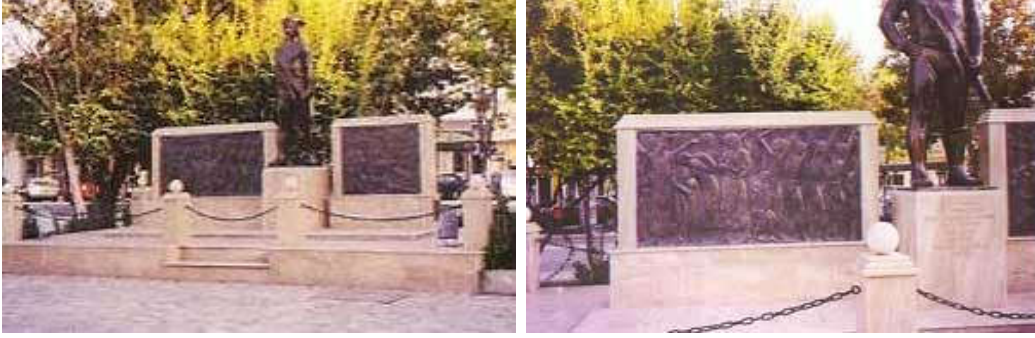
¹⁰ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Serander Yay., Trabzon, 2001, s.57.

¹¹ "1904 tarihinde Merzifon Amerikan Koleji'nde Rumlar tarafından 'Rum İrfanperver', 'Rum Bilgisever', Pontus ve bir süre sonra da musiki kulüpleri kurulması şeklinde Pontus Derneği gizli olarak kurulmuştur. Trabzon Rum Metropolithanesi'nin harcadığı çabalarla Batum'dan İnebolu'ya kadar olan Karadeniz bölgesi içinde birçok açılan şubeyle bu dernek genişletilerek Samsun'da Müdafâ-i Meşrûta ve ardından Mukaddes Anadolu Rum Cemiyetleri meydana getirilmiştir. Pontus Cemiyeti'nin yeni yeni ortaya çıktığı yıllarda Atina'da Asya-yı Suğra Teşkilât-ı Merkeziyesi (Küçük Asya Merkez Teşkilâtı) ile Trabzon Metropolit Hrisantos Filippidis'e 24 ve 31 Mayıs 1909'da gönderilen mektuplar, her iki kurumun ilişkilerinin kuruluş aşamasından itibaren olduğunu belgelemek açısından oldukça önemlidir. Yine aynı tarihlerde Metropolit Hrisantos'a Yunan Hükümeti Kamu Yardımlaşma Bakanlığı Genel Müdürü Kazancikis tarafından derneğin hesaplarının incelenmesi için bir müfettiş gönderilmesine ilişkin bir mektupta, Yunan Hükümeti'nin ve Yunanistan'da kurulmuş derneklerin Osmanlı Devleti topraklarındaki amaçlarını ve metropolitin faaliyetleri hakkında bilgi vermek açısından oldukça önemlidir" Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yay., TBMM Basımevi, Ankara, 1995, s.52-53.

¹² Veysel Usta, "Trabzon Metropolit Hrisantos'un Paris Konferansı'na Sunduğu Muhtıranın Tenkidi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/2 Spring 2011, s.973-984.

¹³ Kurt, *age*, tamamında Trabzon Metropoliti ismi sıklıkla yer almaktadır.

12- Thermi, Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı.**13- Panorama, Pontuslu Mücadeleci Anıtı.****14- Prohoma, Santalılar Anıtı.**

Santa, günümüzdeki adıyla Dumanlı köyü; Gümüşhane ili ile Trabzon'un Arsin ve Araklı ilçeleri sınırının kesişme noktasını oluşturan Yanbolu Vadisi'nin 1000-2600m. rakımları arasında bulunmaktadır. Anıtta,

hayatını kaybeden Santalıların isimleri yer almaktadır.

15- Filiro, Soykırım Anıtı.

16- Nea Filadelfia, Yunan Askeri Anıtı.

Anıtta yer alan yazının ilk satırında 'Soyumuzun mücadelelerinde şehit düşenler' ifadesi yer almaktadır.

17- ‘Pontuslu Şehitler Anıtı’.

Anıtın üzerinde; ‘Pontus’un Yatsulu bölgesinden ve dünyanın her yerinden hayatını kaybedenler anısına, 1995’ yazmaktadır.

18- Panorama, ‘Pontus Helenleri Soykırımını Anma Meydanı ve Anıtı’.

22 Mayıs 2016 tarihinde Selânik’in Pilea-Hortiati Belediyesine bağlı Panorama ilçesindeki ‘Belediye Meydanının’ ismi ‘Pontus Helenleri Soykırımını Anma Meydanı’ olarak değiştirilmiştir.

Anıtın üzerinde, ‘Romania geçmiş olsa da, çiçek açıyor ve tekrar geliyor’, ‘Pontus Helenleri Soykırımını Anma Anıtı’, ‘Belediye Başkanı İgnatios Kaytetzidis ve Pilea-Hortiati Belediyesi Yönetim Kurulu, 22.5.2016’, ön kısmında ise ‘19 Mayıs Unutmuyorum’ ve ‘İoannis, Galini ve Sofia Papasavva’nın anısına Georgios ve Savvas Lazaridi ailelerinin bağışdır’ ifadeleri yer almaktadır. Meydanın çevresinde, üç ayrı noktada “Pontus Helenleri Soykırımını Anma Meydanı” ibareli tabelalar bulunmaktadır.

19- Selânik Oreokastro’nun Vounalaki bölgesinde bulunan bir parka 28 Haziran 2016 tarihinde ‘19 Mayıs Parkı’ ismi verilmiştir.

Parkın tabelasında, ‘Dinlenme ve eğlence parkı 19 Mayıs, Pontus Helenizmi Soykırımı’ yazmaktadır.

20- Lefkotopos, ‘Pontus Soykırımı Anıtı’.

Anıtta, ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı’, ‘Kaybolan 353.000 ruhun anısına’ ve Pontus lehçesinde ‘Romania (Doğu Roma İmparatorluğu kastedilmektedir) geçti, Romania düştü, Romania geçmiş olsa da yeniden çiçek açıyor ve tekrar geliyor’ ifadeleri yer almaktadır.

21- Poligiro, Pontus Soykırımı Anıtı’.

Anıtın üzerinde ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı, 1914-1923’ yazmaktadır.

22- Nea Moudania, ‘Küçük Asya ve Pontus Unutulmayan Vatanlar Anıtı’.

23- Lakkoma, ‘Pontus Soykırımı Anıtı’.

24- Panagia Sümela Manastırı, Vermio Dağı, ‘Santa Holokostu Anıtı’.

Anıtın üzerinde ‘Dur yolcu, 1921’de Pontus’un kahraman Eptakomi Santa bölgesindeki holokostu sessizce ve saygıyla düşün’ yazmaktadır.

25- Panagia Sümela Manastırı, Vermio Dağı, ‘Filonas Ktenidis Büstü’.

Büstün önünde ‘Filon Ktenidis, Panagia Sümela’nın sahibi, 1889-1963’ yazmaktadır.

Ktenidis, İmathia ilinin Vermio Dağı’nda bulunan Panagia Sümela Manastırı’nın kurucusu ve sahibidir. Trabzon’un ünlü Phrondisterion Okulu’nu dereceyle bitiren Ktenidis, 1906-1912 yıllarında Trabzon’daki “Ethniki Drasis” gazetesıyla çalışmış ve 1910 yılında “Epitheorisi” dergisini yayımlamıştır. 1912-13 yıllarında gönüllü olarak Yunan ordusuna katılan

Ktenidis'in, 1914 yılında Yunan ordusundaki faaliyetlerinden dolayı Türk çeteciler tarafından işkence gördüğü ileri sürülmektedir. Trabzon'un Ruslar tarafından işgalinin ardından Ktenidis, Akçaa-bat'ta bulunan en büyük Rus Askeri Hastanesi'nin müdürü olmuş, fakat daha sonra yine gönüllü olarak Yunan ordusuna katılarak "Megali İdea" hayaliyle Türklere karşı savaşmıştır. 1935 yılında Atina Milletvekili seçilmiş, 1938 yılında Selânik'e yerleşmiştir. 1950 yılında "Pontiaki Estia" dergisini yayımlamış, çok sayıda tiyatro oyunları, şiirler, şarkılar yazmıştır.

26- Veria (Karaferye), Kapetanidi Meydanı.

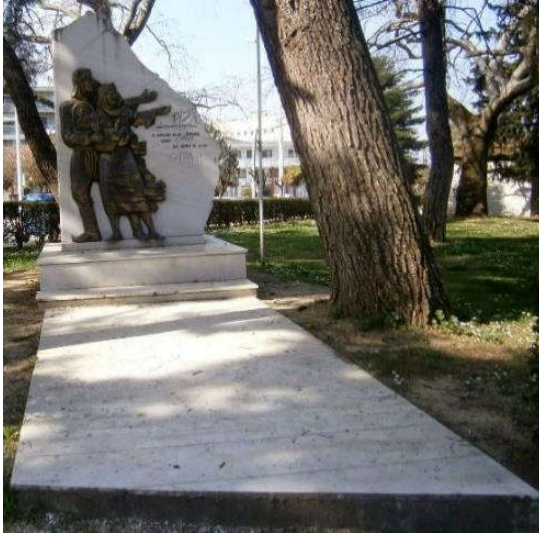
Anıtın üzerinde 'Kemalistler tarafından Trabzon'da öldürülen gazeteci Nikos Kapetanidis Anıtı' yazılıdır.

27- Veria (Karaferye) Kapetanidi Meydanı, 'Pontuslu Sınır Bekçisi Anıtı'.

28- Naoussa (Ağustos), 'Soykırım Anıtı'.

Anıtta, Pontus lehçesinde, “Romania geçmiş olsa da çiçek açıyor ve yeniden geliyor” yazmaktadır.

29- Rodohori, 'Pontus Soykırımı Anıtı'.

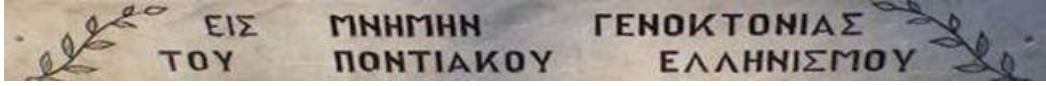
30- Kivotos, Grevena, 'Pontuslu Savaşçılar Anıtı'.

31- Kalkış, ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı’.

Anıtın üzerinde, ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anısına’ yazmaktadır.

32- Polikastro, ‘Göçmenler - Unutulmayan Vatanlar Anıtı’.

33- Polikastro, ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı’.

Anıtın üzerinde, “Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı, 1916-22” yazmaktadır.

34- Nea Santa, ‘Pontus Santa’nın Çete Lideri Kapetan Efkalidis Büstü’.

Büstün önünde ‘Kaptan Efkalidis Kouridis, 1887-1937, Pontus Santa’nın çete lideri’ yazmaktadır. Kaptan Efkalidis, Türkiye’de Öklid Kurdoğlu olarak bilinmektedir.

Şubat 1919’dan itibaren Gümüşhane’de Santa (Dumanlı), İmera/Kurom (Ulucak), Hayakse (Aktutan), Kermut (Kocapınar) Rumları, Pontus Devleti kurmak amacıyla Karadeniz’de çıkan isyanlara iştirak etmişlerdi.¹⁴ Gümüşhane ve çevresinde özel bir Pontus çetesinin de ku-

rulmaya çalışıldığı istihbarat kaynaklarınca tespit edilmiştir. Dâhiliye Nezareti, 29 Nisan 1919’da Harbiye Nezaretine gönderdiği tezkerede Gümüşhane’de Rumlardan 40-50 kişilik bir Pontus çetesinin teşkil edilmekte olduğu ve bu çetenin faaliyete geçmesi için Avrupa’ya giden Trabzon Metropolitinden haber beklediklerinin istihbarat kaynaklarından öğrenildiğini belirtmiştir.¹⁵ Rumca kaynaklardan anlaşıldığına göre Theodosios Himonidis, Türklere karşı sözde merkezî savunma komitesi kurmak amacıyla bir genel kurul düzenlemek için Trabzon’dan Santa’ya gelmişti. Santalı Pontusçuların katılımıyla düzenlenen genel kurulda başkanlığa Himonidis, başkan yardımcılıklarına Giannis Spatharos ve General ve Abraam Kalaitzidis ve milletvekililiklerine ise Christos Sevastidis ile Efkalidis Kouridis seçilmişlerdi.¹⁶ Bu komite Santa ve civarındaki Rum çeteleri organize edecek ve destekleyecekti.¹⁷

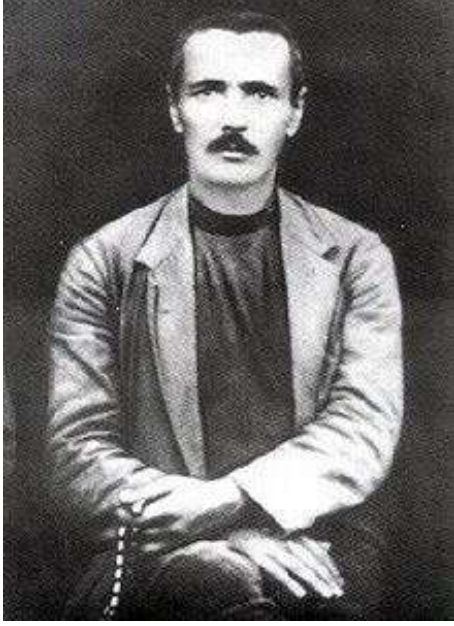
¹⁴ Şan, Sabri Özcan, *Rusların Gümüşhane İlini İşgali*, MEB, İstanbul, 1993, s.37.

¹⁵ ATASE, İSH, 32/61, lef.3.

¹⁶ http://wikivisually.com/wiki/Euclides_Kourtidis, Erişim Tarihi: 05.04.2019.

¹⁷ 1919’un başlarında İşgalci Devletler tarafından Karadeniz’de sözde Müslüman çetelerin Rumlara karşı saldırılarından kaynaklanan asayişsizliğin arttığına dair hükümete şikâyetler gelmişti. Bu saldırıların önlenmemesi halinde ise Mütarekenin 7. maddesi gereği bölgenin işgal edilebileceği tehdidinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine Damat Ferit Hükümeti, Müslüman çetelerin Rumlar aleyhinde var olduğu iddia edilen sözde saldırılarını engellemesi için 9. Ordu

Mustafa Kemal ve Karabekir Paşaların belirttiği Kurdoğlu Efkalidis, Rum kaynaklarından anlaşıldığına göre, 1885'te Santa'da doğmuş olup o yıllarda 30 yaşlarında idi. İlk defa Rus işgali sırasında ortaya çıkmıştı. İşgalden sonra ise Santa civarında çete faaliyetlerine devam etmiştir. Efkalidis ve köyünden 30 çeteci Trabzon'daki Enosis Derneği ile iletişime geçmişler ve derhal silahlanmışlardır. Ayrıca Kafkaslarda hazırlandığı söylenen bir Yunan cemiyetinden de yardım beklemişlerdir. Theodosios Himonidis liderliğinde Santa'da kurulan Pontus teşkilatı ona önemli destek vermiştir. Efkalidis, 'özgürlük savaşçılarının' lideri, Georgios Goniadis ve Pericles Koufatsi ise onun yardımcıları olacaktı. Efkalidis ve yardımcıları gece gündüz nöbet değişimi ile korunan çukurlar kazdılar. Onlar, dinamitle doldurulmuş el bombaları ve çeşitli tüfeklere sahip, iyi silahlı 200 kişiden oluşuyordu. Efkalidis, kısa süre içinde Rumlar arasında Santa bölgesindeki 'özgürlük savaşçılarının' en önemli lideri olarak kabul edilmiştir. Agathagelos Fostiropoulos, Macedonia Gazetesi'nde anlattığı anılarında, o yıllardaki Santa civarındaki Rumların Efkalidis çetesine bakışlarını şöyle ortaya koymuştur:

Müfettişi olarak Mustafa Kemal Paşa'yı görevlendirmişti. Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basar basmaz iddiaları incelemiş, müfettişliğe bağlı kolordularla da temasa geçmişti. Bunlardan biri de Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Kumandanlığı idi. 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, 21 Mayıs 1919'da Samsun'da Mustafa Kemal Paşa'ya, Gümüşhane ve çevresindeki Rum çeteleri ve onların etkisiz hale getirilmeleri için alınan tedbirleri ortaya koyan bir telgraf göndermişti. Telgrafında, kolordu mıntıkasında mevcut olan çeteler, eylemleri ve amaçları hakkında bilgi vermiştir. Onun verdiği bilgiye göre Trabzon'un Maçka Kazası ile Gümüşhane'nin Santa civarlarında Kurdoğlu Efkalidis (Rumca okunuşu: Ευκλειδης Κουρτιδης /Euclides Kourtidis) çetesi adıyla bilinen Zerhal Sıruri adında 30 küsur adama sahip bir Rum çetesi vardır. Bunlar Koştul ve Zanga taraflarına giderek eşkıyalık ve hırsızlık yapmaktadırlar ATASE, İSH, 14/88, lef.1. Karabekir Paşa, Kurdoğlu çetesinin çapulculuk dışında Gümüşhane ve Trabzon civarında güvenlik olmadığını göstermek amacıyla eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğunu da bildirmiştir. ATASE, İSH, 14/88, lef.2.

“1919 bir yılbaşı günü, Imera Kent Fakültesi öğrencileri ile komşu Kromni’ye yapılan geziden geri dönerken Bizans Manastırı Aziz George’un yakınlarında Euclides Kourtidis ile yolları kesişti. Genç öğretmen hemen bir işaret verdi ve hepsi de şu şarkıyı dile getirdiler: “Anne sana söylüyorum, artık bu Türkler için çalışmam ...”

Şarkı söyleyenleri dikkatle dinleyen Efkalidis’in silahlı adamları oldukça duygulandıkları gibi bazıları da gözyaşlarına boğulmuşlardı.¹⁸

Başta Efkalidis olmak üzere Gümüşhane civarındaki Pontusçu çetelerin en önemli karargâhları Santa idi.¹⁹ Gümüşhane ve çevresinde en faal çete ise, kuşkusuz Efkalidis’in çetesi idi. 15. Kolordu Kumandanlığı, 9 Ekim 1919’da Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda Maçka ve Santa mıntıkasında eşkıyalık yapan Efkalidis ve çetesinin tespit edilebilen saldırılarını vermiştir.²⁰

¹⁸ http://wikivisually.com/wiki/Euclides_Kourtidis, Erişim Tarihi: 05.04.2019.

¹⁹ “Osmanlı Hükümeti tarafından Fevzi Paşa başkanlığında Ağustos 1919’da Trabzon ve Erzurum’a gönderilen Heyet-i Tahkik’in hazırladığı raporda Santa’yı mesken tutan Pontus çetelerinin amaçları ve onlarla yapılan mücadele ortaya konmuştur. 2 Kasım 1919’da Harbiye Nezaretine gönderilen rapora göre Fevzi Paşa, Trabzon’a geldiğinde gerekli kişileri ziyaret etmiş ve 2 gün incelemelerde bulunduktan sonra askeriyeden temin ettiği otomobille bir günde Gümüşhane’ye varmıştı. Yolculuk sırasında Maçka’dan Torul’a kadar Zigana yolunun asayişini sağlamak için 3 tabur askerin görevlendirildiğine şahit olmuştur. Fevzi Paşa, silahlı Rum komitelerinin Santa nahiyesi denilen Sürmene’nin güneyindeki yüksek yaylada konuşlandıklarını, amaçlarının da hem Trabzon-Erzurum yolunun güvenliğini ihlal, hem de Karadeniz’de Pontus Devletinin teşkili için çıkarılacak kuvvetin hareketine yardımda bulunmak olduğunu belirtmiştir. Ona göre Santa yaylasından Bayburt, Gümüşhane, Torul ve Maçka’ya inen kısa yollar çoktu. Gerektiğinde “din ve vatanı uğrunda feda-yı cana kalkışacak kuvvetin arkasını kesmek kolay olacaktır.” Pontus hayalinin başarıya ulaşamaması üzerine Santa çetesinin bir kısmı dağılmış, diğer kısmının ise ortadan kaldırılması için askerlerin gayretlerine başvurulmuştur” *ATASE*, İSH, 45/43, lef.1.; Uğur Üçüncü, “Milli Mücadele Yıllarında Gümüşhane’de Rumlar ve Pontus Hareketi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Journal of Black Sea Studies: 2017, 23, s.121-122.

²⁰ 8 Mayıs 1919’da Koştul ve Zanga taraflarından öküz ve büyük baş hayvan çalmışlardır. 6 Haziran’da Santa’dan geçen yolculardan Yomralı 7 Müslüman, Efkalidis ile adamları tarafından kurşunlanarak öldürülmüş, eşya ve paraları gasp edilmiştir. 3 Temmuz 1919’da Koğans/Kovans nahiyesinin bir köyüne tararruz ederek Solakoğlu Hakkı Çavuş’u yaralamışlar ve 40 kadar hayvanı gasp ederek kaçmışlardır. 16 Temmuz 1919’da Trabzon’un güneyinde Soğuksu mevkiinde Müslüman bir yolcuya ateş ederek bir hayvan yükü zahiresini gasp etmişlerdir. 21 Temmuz 1919’da Maçka’nın güneyindeki kilise civarında pusu

Gümüşhane ve Trabzon'da en önemli Pontusçu çete Efkalidis'in ise 1922 yılında anlaşma yoluyla teslim olması sağlanmıştır. Maçka Metropolitisi Krilos, 19 Eylül 1922'de Trab-

zon'da 3. Fırka Kumandanı ve Vali Vekili Rüştü Bey'e çektiği telgrafta, Santalı Kurdoğlu Efkalidis, Kosti, Çeriboğlu Mido, Çakıroğlu Yani, Ovrinli Aristidi, Kurdoğlu Todor'un on kişilik adamlarıyla 19 Eylül 1922'de harp cephesine gitmek şartıyla Maçka Kaymakamlığı'na teslim olmayı kabul ettiğini bildirmiştir. Krilos, bu başarının ırk-cins ayrımı yapmayan Rüştü Bey sayesinde olduğunu hatırlatmış ve onu tebrik etmiştir.²¹ Trabzon Valiliği de Efkalidis'in faaliyetlerine son verip teslim olduğunu bir beyannameyle kamuoyuna bildirmiştir.²² Efkalidis'in faaliyetlerine son verdiği 1922

kurmuşlar, Erzurum'dan gelen kafilenin 19 öküz, 340 lirasını gasp etmişlerdir. Bundan başka Hüseyinoğlu Hasan adındaki birini öldürerek oradan geçen Şiran Mal Müdürünün ailesinin bütün değerli eşyasını almışlardır. 25/26 Temmuz 1919 gecesi Cevizlik'in batısında İspela Yaylası'na baskın yapmışlar ve yaylada 20'den fazla sığırı gasp edip götürmüşlerdir. BOA, DH.EUM.AYŞ., 26/24. 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'nın 4 Ağustos 1919'da Harbiye Nezaretine bildirdiğine göre, Santa'da Efkalidis'in reislik ettiği Rum çetesi 160 kişiden oluşmaktadır. ATASE, İSH, 618/32, lef.1; ATASE, İSH, 45/32, lef.2; ATASE, İSH, 45/32, lef.4. 110 kişilik ve 50 kişilik iki grup halinde gezmekte ve iaşelerini Trabzon'dan temin etmektedirler (ATASE, İSH, 45/32, lef.2; ATASE, İSH, 45/32, lef.4.

²¹ Mesut Çapa - Veysel Usta, *Milli Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon Valiliği, Trabzon, 1995, s.225-226.

²² BOA, DH.EUM.AYŞ, 30/18; Efkalidis'in affedildiği ve Yunanistan'a gittiği anlaşılmaktadır. 10 Şubat 1937'de Yunanistan'ın Nea Santa bölgesinde arabasından düşüp atları tarafından feci şekilde ezilerek ölmüştür. Bkz. <http://pontosworld.com/index.php/pontus/customs-folklore/237-zipka-the-male-pontic-costume>, Erişim Tarihi: 07.04.2019.

tarihi itibariyle Gümüşhane’de asayiş büyük oranda tesis edilmiştir.²³

35- Megalis Vrissi, ‘Pontus ve Trakya Helenizmi Soykırımı Anıtı’.

Anıtta, “Unutmuyorum, 19 Mayıs Pontus Helenizmi Soykırımı, 6 Nisan Trakya Helenizmi Soykırımı Anıtı, Kültür Derneği 2009-2011 Yönetim Kurulu” ifadeleri yer almaktadır.

36- Megali Vrissi, ‘Papa Haritof Büstü’.

Papa-Haritof, olarak bilinen Başrahip Georgios Haritidis, Kars’ın Karaorgan bölgesinde yaşamış, Yunanistan Kalkış’ta vefat etmiştir.

²³ Kara Kitap’ta Rum Metropolit raporları ve mektupları merkezinde kaydedilen olaylarda Rumlara saldıranların devlet destekli Müslüman çeteler olarak gösterilmesi gerçek dışı olup, işgal güçlerinin bölgeye çekilmek istenmesi amacını taşımaktaydı. 1922’de Pontus Merkez Komitesi de Anadolu’da Rumluların sözde soykırımı tabii tutulduğu algısının uluslararası alanda oluşturulması gibi siyasi amaçla yazıldığı düşünülürse belirtilen iddiaların doğruluk oranı takdir edilebilir. Üçüncü, agm, s.128.

37- Yannitsa (Yenice-i Vardar), ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı’.

Anıtın alt kısmındaki yazıda; “Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı” yazmaktadır.

ΕΘΝΟΚΤΟΝΙΑΣ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

38- Aridea, ‘Pontus Helenleri Soykırımı Anıtı’.

39- Tsakones, Aridea, 'Pontus Helenleri Soykırımı Anıtı'.

Anıtın üzerinde “Pontus Helenizminin soykırımı uğramış ruhları anısına, 1914-1923” yazmaktadır.

40- Skidra, 'Pontuslu isyancıların lideri Vasilios Anthopoulos Heykeli'.

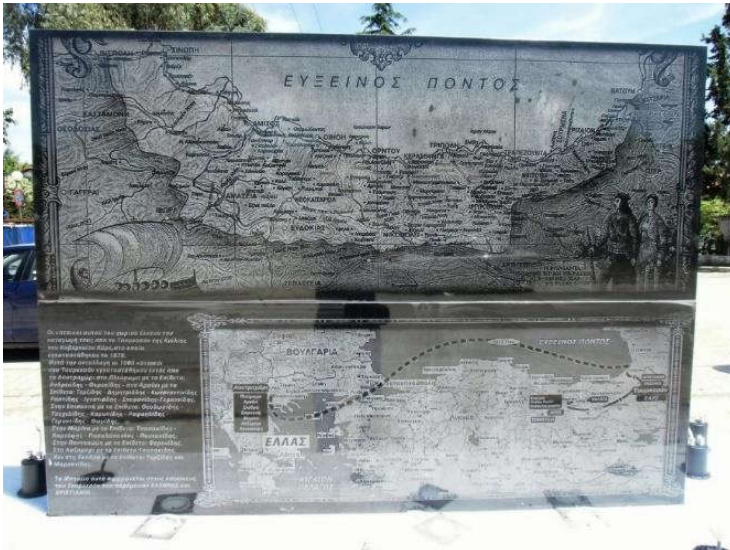
Anıtın üzerinde; “Vasilios Anthopoulos 1888-1922, Pontus’un milis güçlerinin kaptanı” ve Pontus lehçesinde “Romania geçmiş olsa da yeniden çiçek açıyor ve tekrar gelecek” ifadeleri yer almaktadır.

41- Loutrohori, Skidra, ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı’.

Anıtta “Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı, “Aristotelis Loutrohoriou” Spor ve Kültür Derneği, kuruluş yılı: 1977” yazmaktadır.

Anıtın diğer tarafında Karadeniz bölgemize ait bir harita bulunmakta ve anıtı diktiren Loutrohori köylülerinin Ardahan Gölü Yiğitkonağı köyünden geldikleri, nüfus mübadelesinden sonra Loutrohori, Plev-

roma ve Marina köylerine yerleştikleri ifade edilmekte ve “Bu anıt, Yunan ve Hristiyan kalan Yiğitkonağı köylülerine ithaf edilmektedir” yazmaktadır.

42- Katerini (19 Mayıs Sokak), 'Pontus Helenizmi Anıtı'.

43- Nea Trapezounda, 'Aleksandros İpsilandis Büstü'.

Aleksandros İpsilantis Fenerli Rum İpsilantis ailesinin üyesi Yunan bir komutan ve Yunanistan'ın ulusal kahramanıdır. 1820 yılında Balkanların Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını savunan Filiki Eteryia derneğinin başkanlığına seçilmiştir.

44- Anarrahi, Eordea, ‘Pontus Helenizmi Anıtı’.

Anıtın üzerinde “Anarrahi Pontuslular Derneği” yazmaktadır.

45- Alonakia, ‘Pontus Kemeñesi Anıtı’.

46- Kriovrisi, Eordea, 'Pontus Soykırımı Anıtı'.

Anıtın ön cephesinde 'Pontuslular Soykırımı, 1916-1919', Pontus lehçesinde "Romania geçmiş olsa da, çiçek açıyor ve yeniden gelecek" ve 'Eğitim Derneği 1995' ifadeleri yer almaktadır.

47- Nea Haravgi, 'Pontuslu Sınır Bekçisi Anıtı'.

48- Pendavriso, Eordea, 'Pontus Helenizmi Anıtı'.

49- Ksirolimni, 'Pontus Helenizmi Anıtı'.

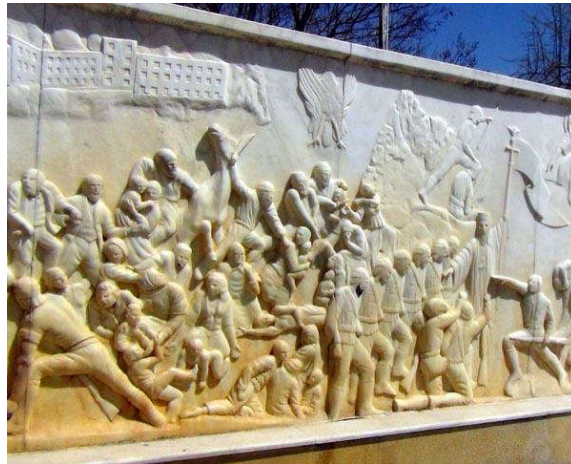

50- Nerayda, ‘Pontuslu Çete Reisi Koca Anastas (Anastasios Papadopoulos) Anıtı’.

Tokat’ın Erbaa ilçesine bağlı Endikpınar köyü Rumlarından olan Koca Anastas, çevredeki bütün Rumların tek hâkimi ve çete reisi olarak bilinmektedir. Türk çeteleri tarafından öldürüldüğü söylenmektedir.

51- Kastoria (Kesriye), ‘Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı’.

52- Argos Orestiko, 'Ulusal Benlik Bilinci Anıtı'.

53- Grevena, 'Pontus Anıtı'.

Anıtın ön cephesinde, 'Pontus Anıtı' yazmakta ve Pontus lehçesinde bir ifade yer almaktadır.

54- Vatolakkos, 'Pontus Soykırımı Anıtı'.

55- Filotas (Florina), 'Pontus Helenizmi Anıtı'.

56- Volos, 'Pontus Soykırımı Anıtı'.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 21 Mayıs 2009'da bu anıtın yapılması ile ilgili olarak Yunanistan'ı kınayan bir açıklama yayımlamıştır. Bu kınama açıklamasında Türkiye'yi ve Atatürk'ü hedef alan bu gösterilerin iki ülke ve halkları arasında oluşturulmaya çalışılan dostluk ve güven ortamını aşındırmakta olduğuna bir kez daha işaret edilmiştir.²⁴

²⁴ <http://www.aa.com.tr/index.php?> Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2009.

57- Drama, ‘Pontus Anıtı’.

Drama Küçük Asyalılar Derneği tarafından 17 Eylül 2017’de açılışı yapılmıştır. Dernek Başkanı Nikos Latsistalis tarafından değişik tarihlerde Türkiye’ye yapılan seyahatlerde, Anadolu’nun değişik bölgelerinden ve Karadeniz Bölgesinden alıp Yunanistan’a getirdiği taşlar, anıtın arka kısmına inşa edilen uzun beton yolun üzerine tek tek yerleştirilmiş ve her taşın hangi bölgeden olduğu tek tek altına yazılmıştır. Rumların yoğun olarak yaşadığı Anadolu şehirleri değil, aynı zamanda Karadeniz bölgesi de dahil edilerek ‘95.Yıl’ kutlamalarında 95 bölgeden 95 taş anıta yerleştirilmiştir.²⁵

Sonuç

Trabzon ve çevresinde Türk kültürü ve gelenekleri ile yoğrulmuş, yüzyıllarca Müslüman Türklerle içiçe olan Hıristiyan unsurlar, Yunan propagandasının Karadeniz Bölgesine girmesine kadar Türk/Osmanlı egemenliği altında rahat ve huzurla barış içinde yaşadılar. Rumların Türkçe konuşmaları, Türk örf ve âdetlerini benimsemiş olmaları Türk kültürünün bölgede hâkim olduğunun en önemli göstergesidir.

Pontus Meselesi, Yunanistan tarafından 2019 yılı içerisinde, 1919 yılının 100.yılı münasebetiyle yoğun bir şekilde yeniden gündeme getirilmektedir. Bu doğrultuda, Yunan Meclisi’nin 19 Mayıs 1994 gününü sözde “Pontus Soykırımını Anma Günü” olarak kabul eden yasayı çıkarması, her yılın 19 Mayıs’ında anma törenleri düzenlemesi, Yunanistan’ın çeşitli bölgelerinde heykeller/anıtlar dikilmesi ve Yunan tezleri doğrultusunda dünyanın pek çok yerinde Pontus Dernekleri’nin kurulması son 25 yıldır yaşanan gelişmelerdir.

Pontus konusunda Yunanistan Devleti’nin hâkim ideolojisinin kabul görmesi ve topluma yayılması noktasında işlevsel görülen heykel/anıtlar propaganda faaliyeti olarak inşa edilmiştir. Pontusla ilgili propaganda faaliyetlerinin sanat aracılığıyla yürütülmesi bir noktada propagandanın katı ve olumsuz yönünü gizlemektedir. Heykel/anıtların estetik ve stilize bir yapıya sahip olması, ideolojik mesajların kitlelere aktarılması noktasında ko-

---

²⁵ Yazıcı, agm, s.99.

laylıklar sağlamıştır. Bu bağlamda sanat, propaganda süreçlerinde etkisi ve toplumsal kabulü bakımından ön plana çıkmaktadır.

Karadeniz'deki hem Türklerin hem Rumların ortak kültürel değerlerini; kemeçe, horon, yerel kıyafetler, coğrafi isimleri barındıran heykel/anıtlar, bir noktada toplumsal kimliğin de birer göstergeleri olarak yorumlanmıştır. Bu çerçevede Pontus heykel/anıtları Rum toplumuna ait ideolojik ve tarihsel izler taşıyarak; toplumsal yaşamın içerisinde varlık gösteren ideoloji, sanatı, kültürü içermekte ve bir noktada geçmiş/gelecek konusunda biçimlendirmektedir.

Pontos Anıtları'nda konu olarak ele alınan isimlere baktığımızda ise, Trabzon Metropolitisi Flippidis Hrisantos (ruhani kimliğinin ötesinde oldukça aktif siyasal bir figürdür),²⁶ Pontus Çetesi Lideri Kapetan Efkalidis (Öklid Kurdoğlu), Gazeteci Nikos Kapetanidis, Filon Ktenidis, Papa Haritof (Başrahip Georgios Haritidis), Vasilios Anthopoulos, Alexandros İpsilandis, Koca Anastas (Anastasios Papadoupoulos)'dır. İlk dört karakter heykel/anıtlarda sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Pontusçu çetelerin en önemli karargâhları Santa (Gümüşhane) ise, heykel/anıtlarda en çok adı geçen yerdir. Heykel/anıtların inşa edilerek yapılan anıtsal Pontus propaganda planında, heykeller aracılığıyla tarihin, kent mekanına işlenmesi ve kamusal bir sanatın ortaya çıkartılması planlanmıştır. Pontus Anıtlarının büyük şehir merkezlerinden sonra, ağırlıklı olarak Karadeniz bölgesinden mübadele ile göçetmiş olan Rum halkın yaşadığı köylerin köy meydanlarına dikildiği görülmektedir. Ayrıca, Heykel sanatının, ideolojinin somutlaştırılabildiği bir sanat formu olduğuna yapılan bu 57 anıtlarla dikkat çekilmiştir.

Yunanistan tarafından ileri sürülen Pontus iddialarına karşı Türkiye tarafından uluslararası akademik çalışmaların yapılmasının zorunluluğu kaçınılmazdır. İleri sürülen iddiaların bilimsel olarak kanıtlarıyla çürütülmesi,²⁷ Türkiye ile ilgili asılsız iddiaların boşa çıkarılması açısından elzemdir.

²⁶ Yüksel Küçükler - Hikmet Öksüz, *Tarihsel Arka Planıyla Pontus Meselesi*, AVİM Rapor No:11, Nisan 2017, s.15.

²⁷ 23 Nisan 1920'de TBMM Hükümeti'nin kurularak ve Milli Mücadelenin zaferle neticelenmesi sonrasında Pontusçulukla mücadelede etkili tedbirler alması, Pontusçuluğun etkisiz hale getirilmesini sağlamıştır²⁷. 6 Şubat 1923 tarihi itibarıyla Pontusçuların Karadeniz'deki isyanı tamamen bastırılmıştır. Karadeniz

Kaynaklar

A- Arşivler

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
(ATASE) Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

B- Süreli Yayınlar-Web Siteleri

Athens News (13 Mayıs 2006);

Greek News (15 Mayıs 2006).

Hürriyet (8 Mayıs 2006)

Milliyet (9 Mayıs 2006)

Yeni Yüzyıl, 19 Haziran 1997, s.9.

<http://pontosworld.com/index.php/pontus/customs-folklore/237-zipka-the-male-pontic-costume>, Erişim Tarihi: 07.04.2019.

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/05/27/131413.asp>;
<http://ntvmsnbc.com/news/154874.asp>.

http://wikivisually.com/wiki/Euclides_Kourtidis, Erişim Tarihi:
05.04.2019.

<http://www.aa.com.tr/index.php?> (21 Mayıs 2009)

<http://www.milliyet.com.tr/selanik-e-ikinci-pontus-aniti/dunya/haberdetayarsiv/29.05.2006/158566/default.htm>

C- Kitap-Makaleler

ATABEK, N., "Propaganda ve Toplumsal Kontrol", *Selçuk İletişim Dergisi*, 2/4, 2003, s.4-12.

BROWN, J.A.C., *Techniques of Persuasion: From Propaganda to Brainwashing*, London, 1963.

Bölgesi'nin tamamında Pontusçu çetelere karşı verilen mücadelede 10.886 çete mensubu etkisiz hale getirilmiş, 11.188'i ise öldürülmüştür. Kurtulabilen Rum çeteciler ise Yunanistan'a kaçmışlardır. Geride kalanlar Lozan Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında yapılacak ahali mübadelesi ile Yunanistan'a gönderilmişlerdi. Küçük-Öksüz, age, s.51.

- ÇAPA, Mesut - Usta, Veysel, *Milli Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon Valiliği, Trabzon, 1995, s.225-226.
- ÇAPA, Mesut, *Pontus Meselesi*, Serander Yay., Trabzon, 2001.
- _____, *Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Nu.135, Ankara, 1993.
- DİJK, T. V., *Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım*, Barış Çoban, Zeynep Özarlan (Dr1), *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji içinde*, İstanbul, 2003, s.13-113.
- KENEZ, P., *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization 1917-1929*, Cambridge, 1985.
- KURT, Yılmaz, *Pontus Meselesi*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yay., No.68, TBMM Basımevi, Ankara, 1995.
- KÜÇÜKER, Yüksel - Öksüz, Hikmet, *Tarihsel Arka Planıyla Pontus Meselesi*, AVİM Rapor No:11, Nisan 2017.
- MARDİN, Şerif, *İdeoloji*, İletişim Yay., İstanbul, 1992.
- PAPADOPOULOS, Alexander, *Resmi Belgelerle Avrupa Savaşından Önce Türkiye'li Rumlar Üzerindeki Zulüm Pontus Trajedisi 1914-1922 Kara Kitap*, (Çev. Attila Tuygan, Anais Martin, Adnan Köymen), Pencere Yay., İstanbul 2013.
- QUALTER, T.H., "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1980, 35/1, s.255-307.
- ŞAN, Sabri Özcan, *Rusların Gümüşhane İlini İşgali*, MEB, İstanbul, 1993.
- THOMPSON, J. B., *İdeoloji ve Modern Kültür*, (Çev. İdil Çetin), Ankara, 2013.
- USTA, Veysel, "Trabzon Metropolit Hrisantos'un Paris Konferansı'na Sunduğu Muhtıranın Tenkidi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/2 Spring 2011, s.973-984.
- ÜÇÜNCÜ, Uğur, "Milli Mücadele Yıllarında Gümüşhane'de Rumlar ve Pontus Hareketi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Journal of Black Sea Studies, 2017, 23, s.107-142.

YAZICI, Nuri, “Milli Mücadele’den Günümüze Pontusçuluk Faaliyetleri”, *Pontus Meselesi ve Türkiye*, Karadeniz Rumeli Dernekleri Federasyonu Yay., Aralık-2018, s.57-100.

PONTUS MESELESİYLE İLGİLİ YAPILAN YAYINLAR ÜZERİNE BAZI TESPİTLER VE ÖNERİLER

Mesut ÇAPA*

Giriş

Tarihimizde, XIX. Yüzyıldan itibaren gelen süreçte bazı “mesele”lerin her dönemde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Batılı Büyük devletlerin, *Şark Meselesi’yle* (Doğu Sorunu) başlattığı ve müdahil oldukları bu süreçte her geçen gün yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların hemen hepsinin temelinde, Müslüman olmayan azınlıklar ve bunları himaye etmeye çalışan Batılı devletlerle Rusya bulunmaktadır. Sırp ve Yunan isyanıyla başlayan bu müdahale hareketleri, 1856 tarihli Islahat Fermanı’ndan sonra daha meşru ve olağan hale gelmiştir.

1830’da Yunanistan’ın kurulmasından sonra, kilise ile yeni burjuvazinin birlikte yürüttükleri çabaların etkisiyle Osmanlı Devleti’nin egemenliği altında yaşayan Ortodoks Hıristiyan nüfus arasında kıpırdanmalar başlamıştır. Orijinlerine bakılmaksızın, Anadolu’da yaşayan, Rumca veya Türkçe konuşmakta olan tüm Ortodoks Hıristiyanlar arasında Yunan milliyetçiliği yayılmaya başlamıştır. Islahat Fermanı’ndan sonra, Pontus bölgesi olarak anılan Batum’dan İnebolu’ya kadar uzanan Karadeniz kıyılarında Pontusculuk düşüncesinin daha fazla benimsendiği anlaşılmaktadır.

İkinci Meşrutiyet’in getirdiği özgürlük havası içinde Pontusculuk faaliyetleri açıkça yürütülmeye başlanmıştır. Balkan Savaşları, Pontus Meselesinde yeni bir başlangıç noktası olmuştur. Osmanlı Devleti’nin Balkan Savaşı’nda seferberlik ilanı özellikle Samsun ve çevresindeki Rumlar tarafından iyi karşılanmamıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda, bölgedeki Rumların çoğu Osmanlı Dev-

---

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, E-Posta: capa@ankara.edu.tr.

leti'nin yanında yer almayıp işgal güçleriyle iş birliği yapmışlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Millî Mücadele'nin sonuna kadar Pontus Meselesiyle uğraşmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı Hükümeti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Pontusculara karşı almak zorunda kaldığı tedbirler, günümüzde “*Pontus soykırımı*” olarak gündeme getirilmeye çalışılmaktadır. Bu yazıda Pontus Meselesiyle ilgili tespit ettiğimiz yayınlardan bir kısmı üzerinde durulmaktadır.

1- Cumhuriyet'in Kuruluşundan Önce Yapılan Yayınlar

a- Yunanistan ve Ortodoks Rum Patrikhanesi Tarafından Yayınlanan Propaganda Kitapları

Pontus Meselesinde, Patrikhane ve Yunanistan propaganda-ya büyük önem vermişlerdir. Bu amaçla, İkinci Meşrutiyet döneminden birçok dergi ve kitap yayınlamışlardır. Pontus Cemiyeti, 1910 yılında Pontus adlı bir dergi yayınlamak için çalışmalarını ilmi bir zemine oturtmaya çalışmıştır. 4 Mart 1919 tarihinde İstanbul'da yayın hayatına başlayan Pontus gazetesinin baş makalesinde, “Trabzon vilâyetinde Rum Cumhuriyeti'nin kurulması” amacıyla yayınlandığı duyuruluyordu. Trabzon ve Samsun'da yayınlanan bazı Rumca gazetelerde de konuyla ilgili yazılara yer verilmiştir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul Fener Rum Patrikhanesi, Batı kamuoyunun dikkatini Anadolu Rumlarına çekmek maksadıyla birçok propaganda kitabı ve broşür yayınlamıştır. Pontuscular bu konuda İngiliz hükümetinin, 1915 Ermeni olaylarıyla ilgili hazırladığı propaganda kitabından etkilenmişlerdir. 1916 yılında Arnold Toynbee ile James Bryce tarafından hazırlanan Mavi Kitap (*The Blue Book*)'ın yayınlanmasından sonra uluslararası kamuoyunda yaptığı etki, Patrikhane ve Pontus taraftarlarını “Kara Kitap”lar yayınlamaya yönlendirmiştir.

İstanbul Fener Rum Patrikhanesi tarafından hazırlanan Kara Kitap (*The Black Book of Black Book of The Sufferings of The Greek People in Turkey, From The Armistice To The End of 1920*), 1920 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Türkçede, “Mondros Mütarekesi'nden 1920'lerin Sonuna Kadar Türkiye'deki Rumların Acılarının Kara Kitabı” şeklinde ifade edebileceğimiz, bu kitapta 1918-1920 yılları arasındaki olaylar üç bölüm halinde ele alınmak-

tadır. Batı kamuoyunu etkilemeye yönelik bu propaganda kitabının ilk bölümünde, Pontus olarak adlandırılan bölgede, özellikle Amasya, Niksar, Samsun, Bafra, Trabzon Vilayetinde Rumlara karşı mezalim yapıldığı iddia edilmektedir. Diğer bölümlerde de Orta ve Batı Anadolu ile Doğu Trakya'daki benzer olay ve iddialara yer verilmiştir. Önsözde belirtildiğine göre Kara Kitap, Patrikhane'nin bu konuda yayınladığı ikinci kitaptır. 1919 Nisan ayında yayınlanan ilk kitapta, Balkan Savaşlarından Mütareke dönemine kadar geçen sürede Türkiye'deki Rumların acılarına yer verilmiştir.

Pontus Meselesiyle ilgili diğer bir "Kara Kitap" da (*Black Book: The Tragedy of Pontus, 1914-1922; Livre Noir: La Tragédie du Pont, 1914-1922*), Atina'da 14 Ocak 1922 tarihinde Pontus Merkez Komitesi tarafından İngilizce ve Fransızca olarak yayınlandı. Kitap; önsöz ve istatistikler, 1921 yılına ait birkaç kısa not, Bafra trajedisi, Ünye trajedisi ve yargılanan ve mahkûm edilenler adlı beş bölümden oluşmaktadır. Kitapta verilen rakamlara göre, Pontus sahasındaki metropolitlik bölgelerinde toplam 303.208 Rum'un öldürüldüğü iddia edilmektedir. 1914 tarihli Osmanlı resmî nüfus istatistiklerine bakıldığında bu rakamın propaganda amacıyla abartıldığı görülmektedir. 1914 İstatistiklerine göre bölgede, 3.263.396 Müslüman nüfusa karşılık 361.750 Rum nüfus bulunmaktaydı. 1917'de Rus kuvvetlerinin bölgeden çekilmesinin ardından Kafkasya'ya giden Rum nüfus da dikkate alındığında, 1919'da Trabzon-Sinop sahili ile Amasya-Tokat gibi Karadeniz'in iç kısımlarında 250.000 Rum'a karşılık 2.350.000 Müslüman yaşamaktaydı. Justin McCarthy ise, bölgede yaşayan Rumların sayısını 260.313 olarak vermiştir. Kara Kitap'ta iddia edildiği gibi bölgede 303.238 Rum'un öldürülmüş olması halinde geriye hiçbir Rum nüfusun kalmamış olması gerekirdi. Halbuki, Lozan'da imzalanan sözleşme gereğince bölgeden 190.000'e yakın Rum'un gittiği bilinmektedir.¹

Fener Rum Lisesi öğretmenlerinden D. Economides tarafından hazırlanan, "Pontus" kitabı (*The Pontus, And The Right Claims of its Greek Population: Topographical, Etnographical and Historical Study*) 1920'de İstanbul'da yayınlandı. Bölgenin topografik,

---

¹ Hayati Aktaş, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Pontus Devleti Kurma Çabaları ve Bu Amaçla Hazırlanan Propaganda Kitapları", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Editör: Veysel Usta), Trabzon 2007, s.278-279.

etnolojik ve tarihî açılardan incelendiği 48 sayfalık kitabın sonunda istatistikler ve “Pontus haritası” bulunmaktadır.

Pontus Meselesiyle ilgili yayınlan diğer kitap ve broşürlerden bazıları şunlardır: Pontus'ta Helenizm (Hellenism in Pontus), Pontus Kurbanları ve Uluslararası Kamuoyu (*The Martyrdom of the Pontus and International public Opinion*), Anadolu'da Türk Mezalimi (Turkish Atrocities in Asia Minor), Karadeniz Bölgesinde Türk Vahşeti (*The Turkish Atrocities in the Black Sea Territories*).²

b- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Tarafından Yayınlanan “Pontus Meselesi”

Türkiye, Mondros Mütarekesi'nden sonra aleyhine başlatılan bu propaganda faaliyetlerine cevap veremediğini kendini tekrar olayların içinde buldu. Millî Mücadele döneminde, bir taraftan Anadolu'da Yunan işgalini durdurmaya çalışırken aynı zamanda Karadeniz'deki Pontus çeteleriyle uğraşmak zorunda kaldı. Bu mücadele içinde ancak, 1921 yılından itibaren Anadolu basınında Pontusculukla ilgili yazılar yayınlanmaya başlandı. Yunan propagandasına karşı Matbuat Umum Müdürlüğü Anadolu'da Yunan mezalimiyle ilgili kitaplar yayınlandı.

1921 Yılında bölgedeki Rum kilise ve okullarında aramalar yapıldı. Trabzon ve Samsun metropolit merkezlerinde propaganda kitaplarıyla Pontuscu Müdafaa-i Meşruta Komitesi'nin ihtilâl belgeleri ele geçirildi. 12 Şubat 1921'de Merzifon Amerikan Koleji'nde de çok önemli belgeler bulundu. TBMM Hükümeti Basın Yayın Genel Müdürlüğü (Matbuat Müdüriyet-i Umûmîsi), ele geçirilen bu belgelerle diğer resmi yazışmaları bir kitapta toplayıp 1922 yılı sonlarında Pontus Meselesi adıyla yayınladı.³ Kitap ertesini yıl, Lozan görüşmelerinde yararlanılmak üzere Fransızcaya çevrildi.

Kitapta, Merkez Ordusu'nca yapılan aramalarda ele geçirilen çok sayıda belge ve fotoğraf bulunmaktadır. Bu belgeler arasından Trabzon metropoliti Hirisantos ve diğer Pontuscuların yaptıkları yazışmalar Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır. Merzifon Amerikan Koleji'ndeki Pontus Kulübü albümünde bulunan

² Propaganda kitapları hakkında bkz. Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol 'Hıristiyan Türkler' ve Papa Eftim*, İstanbul, 2016, s.75-77. Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Trabzon, 2001, s. 74-75. Özhan Öztürk, *Pontus*, Ankara, 3. Baskı 2016, s.405-408.

³ *Pontus Meselesi*, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1338.

fotoğraflar, bu kolejin Pontusculuğun eğitim merkezi haline geldiğini göstermektedir. Albümde öğrencilerin tiyatro gösterileri, Pontus haritası, bağış makbuzları, Kafkasya’da oluşturulan Rum gönüllü birlikleri komutanı Ananyas’ın fotoğrafı, Pontus ve Yunan bayrakları, “Patrik Gregoryus, Venizelos ve son Bizans hükümdarı Konstantin’in” bir arada resimlerini içeren propaganda kartı bulunmaktadır.

Pontus Meselesi yayınlandıktan hemen sonra Hâkimiyeti Milliye gazetesinde şu şekilde tanıtılmıştır:

“Matbuat Umum Müdürlüğü, Pontus Meselesi nâmı altında pek mühim bir kitap neşr eyledi. Bu eser, şöylece bir muharririn duyup işittiklerine ve düşüncelerinden oluşan yazıları değil, bütün vesikalarını resmî yazışmalar, mahallinden alınan fotoğrafları toplayan ve tasnif eden bir heyetin çalışılmış, muvaffak olunmuş bir eseridir. Bu kitap, yalnız Pontus hülyacılarının memleketin, en kanlı düşmanlar ile meşgul olduğu bir zamanda, zavallı aciz ve müdafaasız halka, kadınlara, çocuklara karşı irtikâp eylediği mezalimin acıklı hikâyelerinden oluşmuyor. Çünkü bunları böyle birkaç yüz sahifelik bir esere sıkıştırmak imkânı olmadığı gibi heyetin şöyle birkaç ayda çıkaracağı bir iş değildir. Binaenaleyh kitaba daha kuvvetli şeyler, her cinayetin mahallindeki zabıtları, fotoğrafları konmuştur. Pontus cinayetçileri ne kadın ne çocuk öldürmekten çekinmemişlerdir. Meselenin siyasî şekli ise fevkalade ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. Kitap bilhassa, teşkilat, Rum eşkıyalık ve kötülükleri, hükümetin çare ve tedbirlerini, Avrupa devletleriyle olan haberleşmelerini ihtiva eylemektedir. Bunların mütalaasıyla Pontus Meselesine yabancı ellerin girdiği ve yardım ettiği anlaşılacaktır. Biz arzu ederiz ki, bu kitabı her Türk, hiç olmazsa her Türk mütefekkeri ve bilhassa bu eşkıyalardan bu kadar zulüm görmüş olan havali okumalıdır.

Kitabın en zengin kısmını, Karadeniz sahilindeki Rum teşkilat merkezleriyle metropolit hanelerinde elde edilen evrak ve vesikalar teşkil ediyor. Bundan başka ecnebi kurumlarında elde edilen evrak ve vesikaların fotoğrafları da konmuştur. Bilhassa Pontus Meselesinde en büyük rolü Hıristiyan din adamları oynamış ve bunların Pontuscu çetelerle yaptıkları yazışmalar, dağlarda beraberce çektirdikleri fotoğraflar bulunmuş ve kitaba konmuştur. Kitabın son kısmını, hükümetimizin aldığı tedbirlere dair resmî evrak,

telgraf ve vesikalar teşkil ve Bakanlar Kurulunun da pek çok kararlarını ihtiva etmektedir.”⁴

Kitabın girişinde Anadolu'nun Türklüğü şu cümlelerle vurgulanmaktadır:

“Her şeyden önce, dünya kamuoyu bilmelidir ki, Anadolu'nun toprağı baştan sona kadar Türk'tür. Binlerce yıldan beri Türk'ün öz vatanı, Türk'ün öz yurdudur. Düşmanlarımız hiçbir gerçeğe dayanmayarak sadece zorbalık ve tecavüzden ibaret hareketleriyle Anadolu'ya saldırırken Anadolu'nun filan veya falan bölgesinin tarihindeki Yunanlığın söz ederek dünya kamuoyunu aldatmaya çalışıyorlar. Nitekim bir taraftan güya eski Yunan toprağı olduğunu ileri sürerek İzmir'e taarruz ve tecavüz ederlerken öbür taraftan Batum'dan İnebolu'ya kadar uzanan bölgeyi de vaktiyle mevcut bulunan hayali Pont Hükümeti adından dolayı ve Pontus adı altında kendilerine mal etmek istiyor ve bu yerde oturan Rumları teşvik ederek yurdun bu bölümünün kendilerine katılması sebeplerini hazırlamaya gayret ediyorlar. Halbuki yurdun bu bölümü ayrılma kabul etmez bir Türk ülkesidir.”⁵

Pontus Meselesi'nin hâlâ en temel kaynağını oluşturan bu kitap, farklı iki yazar tarafından günümüz alfabesine çevrilip sadeleştirilerek yeniden yayınlanmıştır.⁶

2- Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Kadar Yapılan Yayınlar

Pontus Meselesi adlı kitaptan sonra uzun bir süre bu konuda kayda değer bir çalışma yapılmamıştır. İstisnai olarak *Ulusal Savaşta Tokat*⁷ ile *Anadolu'nun Millî Devleti Pontus*⁸ adlı kitaplarda bu konular ele alınmıştır.

⁴ “Pontus Meselesi Vesaiki”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Eylül 1922.

⁵ *Pontus Meselesi*, (Yayına hazırlayan: Yılmaz Kurt), TBMM Basımevi, Ankara, 1995, s.3.

⁶ *Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Basımevi, Ankara, 1995. Pontus Meselesi, (Yay. Haz. Yusuf Gedikli), İstanbul, 2002.

⁷ Halis Asarkaya, *Ulusal Savaşta Tokat*, Tokat Basımevi, 1936.

⁸ Mahmut Goloğlu, *Anadolu'nun Millî Devleti Pontus*, Ankara, 1973.

a- 1980'lerden Günümüze Yapılan Akademik Yayınlardan Bazıları

Türkiye'de, 1980'lerden sonra Karadeniz Rumları ve Pontus Meselesiyle ilgili olarak sınırlı sayıda da olsa tezler hazırlanmış, kitap ve bildiriler yayınlanmıştır. Bu yayınların son yıllarda arttığı görülmektedir.

1980'lerde bu konuda ilk akademik çalışma Nuri Yazıcı tarafından yapılmıştır. *Milli Mücadele'de (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)* adlı eserde⁹ konu Samsun ve yöresindeki faaliyetlerle sınırlandırılmıştır. Kitabın ilk bölümünde Samsun ve Merzifon'un işgali, Pontus ve Rumluk: Pontuscu Rumların önemli simaları, Avrupa'da Pontuscu faaliyetler ve Paris Barış Konferansı'ndaki teşebbüsler, Samsun'da nüfus durumu, Samsun ve çevresinde Pontuscu faaliyetlerin ortaya çıkışı ve Pontuscu Rum çeteleri hakkında bilgi verilmektedir. Diğer iki bölümde ise, yörede karşılaşılan asayiş sorunuyla Pontusçuluğa karşı alınan tedbirler ele alınmaktadır. Kitabın sonundaki ekler arasında Trabzon Metropolit Hrisantos'un Paris Barış Konferansı'na sunduğu muhtıra ile XX. Yüzyılın başlarında Canik Sancağı'nın bir haritası bulunmaktadır.

1980'lerin sonunda Ankara Üniversitesi'nde hazırladığım yüksek lisans tezi, Millî Mücadele döneminde Trabzon ve Giresun Rumları konusunu kapsamaktaydı. Daha sonra bu tez yeniden gözden geçirilerek, *Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*¹⁰ adıyla yayınlanmıştır. Aynı çalışma bazı değişiklik ve ilavelerle ikinci defa yayınlanmıştır.¹¹ Kitapta Pontus Meselesi, Demografik durum ve sosyo-ekonomik yapı, Pontus meselesine yardımcı olan etkenler, Rum propagandası ve İtilaf Devletlerinin rolü, Millî Mücadele'nin başlaması ve Pontusculuğun sonu başlıkları altında incelenmiştir. Kitap arşiv belgelerinden ve konuyla ilgili yayınlardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Kitabın sonundaki ekler arasında Trabzon'da yayınlanmış olan İstikbal ve Epohi gazetelerinden yazılar, nüfus istatistikleri, harita, 1922 yılında yayınlanan Pontus Meselesi adlı kitaptan alınan fotoğraf ve belgeler,

⁹ Nuri Yazıcı, *Milli Mücadele'de (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara, 1989.

¹⁰ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, Ankara, 1993.

¹¹ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Trabzon, 2001.

Millî Mücadele yıllarında Maçka ve Trabzon Rumlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği dilekçeler ve konuyla ilgili muhtelif fotoğraf ve belgeler bulunmaktadır.

Trabzon Vilayetiyle yapılan yazışmalardan oluşan bir başka kitapta,¹² 1919-1923 yılları arasındaki belgeler ve çevirileri yer almaktadır. Bunlar arasında Yunan faaliyetleri, Rumlar ve Pontusculukla ilgili önemli belgeler bulunmaktadır.

1990'ların sonlarına doğru Samsun'da düzenlenen bir sempozyumda¹³ sunulan 28 bildiriden 8'inin konusu doğrudan Pontus Meselesi ve Rumlarla ilgilidir. Bildirilerden bazıları şu başlıklarla sunulmuştur:

“Tehcirden Samsun bölgesine dönen Rum ve Ermeni muharciler meselesi”, “Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun bölgesinde jandarma birlikleri oluşturma faaliyetleri”, “Mustafa Kemal Paşa'nın Havza günleri”, “Karadeniz'de Pontusculuğun sonu: Rumların Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sadakatleri, Hıristiyan Türkler ve Türk Ortodoksluğu”, “Merzifon Amerikan Koleji ve Pontus meselesindeki yeri”, “Erzurum Kongresinde Pontus Meselesi”, “Atatürk'ün Samsun'a çıktığı sırada Samsun ve çevresinin asayiş durumu”.

Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler),¹⁴ adıyla yayınlanan kitapçık, uzun yıllar Pontus konusunda ilk başvuru kaynağı olmuştur. Kitap, “Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası”, “Tarihi Perspektif içerisinde Pontus olayı: Yakın tarihimize ve günümüze etkileri”, “Kurtuluş Savaşı'nda Trabzon'a yönelik Ermeni-Rum tehdidi” konulu makalelerden oluşmaktadır.

Stefanos Yerasimos, bir makalesinde Balkan Savaşlarından Lozan Antlaşması'na uzanan süreçte Pontus Meselesini toplu ve objektif bir şekilde vermeye çalışmıştır.¹⁵ Yerasimos, tarihi süreci özetlerken önemli tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Yazara göre;

¹² Mesut Çapa - Veysel Usta, *Millî Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon Valiliği Yay., Trabzon, 1995.

¹³ *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu (20-22 Mayıs 1999)*, Bildiriler, Samsun, 2000.

¹⁴ Yusuf Sarıncay- Hamit Pehlivanlı vd., *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

¹⁵ Stefanos Yerasimos, “Pontus Meselesi (1912-1923)”, *Toplum ve Bilim*, 43/44 Güz 1988-Kış 1989, s.33-76.

“Günümüzde Pontus sorunundan söz edilmesi, uzun geçmişi olan Türk-Yunan anlaşmazlığına, birbirleriyle bağdaştırılması olanaksız iki görüş daha eklemekten başka bir işe yaramamaktadır. Türklere göre sorun, Yunanlıların emperyalist megalomanyaklıklarının yol açtığı ve dolayısıyla hak ettiği akıbete varan bir yanılığın ibarettir. Yunanlılara göre ise Yunan soyunun Türklerin barbarlığı sonucu katlanmak zorunda kaldığı büyük acılardan bir başkasıdır. İki tarafın anlaşmaları tek nokta, olaylara olguların incelenmesini önleyen kalıpcı bir bakışla yaklaşılmasıdır. Bu yüzden sorunun bugüne dek gerçekten incelendiğini söylemek olanaksızdır.”¹⁶

Konu Birinci Dünya Savaşından sonra şu başlıklarla verilmektedir: Mütareke ve bölgedeki durum, Dışarda örgütlenme ve diplomatik savaş, Türklerle ve Ermenilerle yapılan pazarlıklar, Diplomatik çabaların son aşaması, Askeri macera, Pontus olayını bastırma harekâtı.

Yerasimos makalesinde, Yunanlıların Pontus Meselesindeki yanılığını şu sözlerle özetlemektedir:

“Ne var ki, ekonomik bakımdan önemli bir rol oynadıklarından kuşku edilemeyecek, kültürel bakımdan da oldukça etkili oldukları açık olan Pontuslu eşraf, harekete önderliğini kabul ettirmekte ve herkesin saydığı bir otorite ağı oluşturmakta yetersiz kaldı. İkinci hayal, barbarlığın ta kendisi olarak tasavvur edilen şeyin karşısında kendisinin doğal olarak uygarlığın ta kendisi olan şeye ait olduğu inancıydı. Bu önce hasımlarını küçümsemeye, sonra da bu hatanın yol açtığı sonuçlara katlanmak zorunda kalınmasına yol açtı. Son yanılığ da Yunan uygarlığıyla Hıristiyan dininin taşıyıcısı olmanın, Batılı güçlerin otomatik olarak onlara arka çıkacakları ve onları koşulsuz olarak destekleyecekleri gafletine düşmekten kaynaklanıyordu. Sınırsız bir iyimserlikle, ayakların ancak iş işten geçtikten sonra suya ermesini bu yanılığ açıklayabilir.”¹⁷

Makalelerden oluşan *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu* adlı kitapta¹⁸ Pontus Meselesi farklı yönleriyle aydınlatılmaya çalışılmıştır. Kitapta, konunun uzmanlarınca hazırlanan 23 maka-

¹⁶ Yerasimos, agm, s.33.

¹⁷ Yerasimos, agm, s.69.

¹⁸ *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Editör: Veysel Usta), Serander Yay., Ankara, 2007, s.33-76.

le Giriş ve Sonuç kısımlarıyla birlikte 3 bölüm altında toplanmıştır. Girişte “Osmanlı coğrafyasında yapay ulus devlet kurma projeleri”, “Pontus meselesine tarihsel bakış” konuları yer almaktadır. Birinci bölüm “Tarihî alt yapı”, İkinci bölüm “Yunan isyanından Milli Mücadeleye kadar”, Üçüncü bölüm “Milli Mücadele dönemi” şeklinde adlandırılmıştır. Sonuç kısmında “Günümüzde Doğu Karadeniz’de Pontusculuk faaliyetleri”, “Fener Rum Patrikhanesi’nin günümüzdeki faaliyetleri ve Pontus-Rum soykırımı iddiaları” ele alınmaktadır. Kitapta Nedim İpek, Mehmet Bilgin, Mehmet Tezcan, İbrahim Tellioglu, Hanefi Bostan, Necmettin Alkan, Gülbadi Alan, Rahmi Çiçek, Ahmet Tetik, Selçuk Ural, Mehmet Okur, Hayati Aktaş, Yılmaz Kurt, Hikmet Öksüz, Ali Güler, Rahmi Doğanay, Süleyman Beyoğlu, Ayhan Yüksel, Selahattin Tozlu, Mesut Çapa, Salim Cöhce ve Salim Gökçen’in makaleleri bulunmaktadır.

2000’li yıllara gelindiğinde yeni kitapların yayınlandığı görülmektedir. Öncelikle *Doğu Karadeniz Rumları* çerçevesinde hazırlanan akademik bir çalışmada,¹⁹ Paris Barış Konferansı’nın toplandığı 1919 yılının başlarından 1923 yılında Lozan’da kararlaştırılan Türk-Yunan mübadelesi arasındaki dönem incelenmiştir. Yazar, kitabın başında Yunanistan ve Türkiye’de yapılan yayınlar hakkında bir değerlendirmede bulunmuştur. Buna göre, 1919-1923 yıllarında Pontus meselesine dair özellikle Yunanistan’da çok erken tarihlerden itibaren çok sayıda çalışma yayınlanmıştır. Tarih kitaplarının yanında Doğu Karadeniz bölgesinden Yunanistan’a giden belli başlı şahsiyetler hatıralarını yayınlamışlardır. Ayrıca, Rum mübadiller ile de birçok sözlü tarih çalışması gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de ise, son yıllarda başta akademik çevrelerde olmak üzere Pontus meselesine olan ilgiye paralel olarak yayınlar da artmaktadır. Yazar kaynaklar hakkında bilgi verirken, “Bu çalışma arşiv belgelerinden yararlanılarak hazırlanmış olmakla beraber sadece tarih çalışması değildir. Tarih dışında antropoloji ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki çalışmalar da bu kitapta kullanılmıştır” demektedir. Söz konusu çalışmanın hazırlanmasında daha ziyade İngiliz ve Amerikan arşiv belgelerinden yararlanılmıştır.

---

¹⁹ Bestami S. Bilgiç, *Doğu Karadeniz Rumları: İsyân ve Göç (1919-1923)*, TTK, Ankara, 2011.

Hadiye Yılmaz'ın Marmara Üniversitesi'nde hazırladığı yüksek lisan tezi, farklı kurum ve yayınevlerince birkaç defa yayınlanmıştır.²⁰ Kitapta konular, Pontus meselesinin ortaya çıkışından Yunanistan'ın günümüzde Pontusculuk iddialarına kadar getirilmektedir. Kitapta Türk arşivlerinden geniş çapta yararlanılmıştır. 1922 yılında Canik mebusu Emin, Sinop mebusu Şevket ve Bursa mebusu Necati beylerden oluşan komisyonun hazırladığı "*Pontus Macerası*" ve 1922 tarihli "*Pontus Meselesi*" adlı raporlar orijinal metinleriyle birlikte kitabın son baskısında yer almıştır. Kitaptaki fotoğrafların tamamı Pontus Meselesi adlı temel kitaptan alınmıştır.

Marmara Üniversitesi'nde hazırlanan, "*Yunanistan'ın Karadeniz Bölgesindeki Faaliyetleri (1914-1923)*" konulu bir başka tezde de yine aynı sorun incelenmiştir. Tuğba Eray Biber'in 2013 yılında tamamladığı doktora tezi daha sonra *Karadeniz Rumları ve Yunanistan* adıyla yayınlanmıştır.²¹ Beş bölümden oluşan kitapta, Birinci Dünya Savaşı döneminde Karadeniz bölgesi, Milli Mücadele başlarında Karadeniz, Yunanistan'ın Karadeniz bölgesindeki siyasi faaliyetleri, Yunan gemilerinin Karadeniz'deki faaliyetleri, Yunanistan'ın Karadeniz'deki faaliyetlerine yönelik alınan tedbirler ele alınmıştır. Türk ve yabancı arşivlerden yararlanılarak hazırlanan kitapta sorun Lozan Antlaşması'na kadar getirilmiştir.

Son yayınlanan akademik bir çalışma *Osmanlı'nın Son Döneminde Pontus Rumları* adıyla yayınlanmıştır.²² Kitapta Türk arşivlerinin yanı sıra ilk defa Fransız arşiv belgelerinden yararlanılmıştır. Dört bölümden oluşan kitap, Trabzon'un Ruslar tarafından işgali konusuyla başlamaktadır. Diğer konular şöyle sıralanmaktadır:

Tehcir edilen gayrimüslimlerin ve Müslüman savaş muhacirlerinin eski yerlerine yerleştirilmeleri. Mondros Mütarekesi sonrası değişen dengeler. Venizelos'un büyük Yunanistan hayali ve propaganda. Paris'te iş birliği. Pontus hareketi uluslararası arenada. Sahneye Hrisantos çıkıyor. Trabzon üzerinde amansız

---

²⁰ Hadiye Yılmaz, *Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2010. Hadiye Yılmaz, *Dünden Bugüne Pontus Macerası*, Dergah Yay., İstanbul, 2016.

²¹ Tuğba Eray Biber, *Karadeniz Rumları ve Yunanistan*, İstanbul, 2016.

²² Aydın Özgören, *Osmanlı'nın Son Döneminde Pontus Rumları*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2017.

mücadele: Pontus-Ermeni konfederasyonu planı. Osmanlı delegasyonu Paris'te. Sevr antlaşmasına doğru diplomatik çırpınışlar. "İzmir ve İstanbul işgal edildi" sıra yarın size gelecek. Trabzon'da güç mücadelesi: Hürriyet ve İtilafçılar-İttihatçılar-Milliciler. Silahlı kalkışma-Yargılamalar ve bastırma harekâtı.

Avrasya İncelemeleri Merkezi tarafından 2017 yılında yayınlanan *Belgelerin Işığında Pontus Meselesi ile Tarihsel Arka Planıyla Pontus Meselesi* adlı kitaplarda Pontus Meselesi "rapor" şeklinde ele alınmaktadır.²³

Akademik tarihçilerin çalışmalarının yanı sıra, bazı yazarlar tarafından Karadeniz bölgesine yönelik kitaplar yayınlanmaktadır. Diş Hekimliği Fakültesi mezunu bir yazarın hazırladığı *Pontus*²⁴ adlı kitabın oldukça rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Yazar, Antikçağ'dan günümüze Karadeniz'in etnik ve siyasi tarihini derlemeye çalışmıştır. Ansiklopedi hacmindeki kitapta çok geniş bir kaynakça ve çok sayıda görsel malzeme kullanılmıştır. Kitapta, Pontus Meselesine, "20. Yüzyılda Pontus ulus devlet projesi" ve "Güncel bir sorun olarak Pontus" başlıkları altında yer verilmektedir.

b- Ortodoks Türkler Hakkında İki Eser

Millî Mücadele günlerinde, Anadolu'da yaşayan Rumların bir kısmı Yunanistan ve Fener Patrikhanesi'nin kışkırtmalarına karşı çıkarak TBMM Hükümeti'ne bağlılıklarını bildirmişlerdir. Rumların büyük kısmı kendilerinin "Hıristiyan Türkler" olduklarını dile getirmişlerdir. 1922 yılı sonlarında Papa Eftim'in öncülüğünde kurulan *Türk Ortodoks Patrikhanesi*'ne bağlılıklarını bildirmişlerdir.

Hıristiyan Türkler konusunda 2000'li yıllarda iki kitap yayınlanmıştır. Bunlardan ilki, Yonca Anzerlioğlu tarafından Hacettepe Üniversitesi'nde hazırlanan *Türkiye'de Ortodoks Türkler (16.yy.-20 yy.)* konulu doktora tezidir. Daha sonra yeni saha çalışmalarıyla genişletilen bu tez, *Karamanlı Ortodoks Türkler* adıyla yayınlanmıştır.²⁵ Kitapta konu, üç bölüm dâhilinde "Bizans İmpa-

²³ Mesut Çapa, *Belgelerin Işığında Pontus Meselesi*, AVİM, Ankara, 2017. Yüksel Küçükler-Hikmet Öksüz, *Tarihsel Arka Planıyla Pontus Meselesi*, AVİM, Ankara, 2017.

²⁴ Özhan Öztürk, *Pontus*, Ankara, 3. Baskı 2016.

²⁵ Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara, 2003.

ratorluğu ve Ortodoks Türkler”, “Osmanlı İmparatorluğu ve Karamanlı Ortodoks Türkler”, “Milli Mücadele ve sonrasında Karamanlı Ortodoks Türkler” başlıkları altında incelenmiştir. Kitabın giriş bölümünde, Türklerin Hıristiyanlık ile ilk temaslarına değinilerek Orta Asya’da V. yüzyıl sonrası yürütülen misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde Hıristiyanlıkla tanışan Türk toplulukları hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde Karamanlı Ortodoks Rumların, Osmanlı ve Rum Ortodoks toplumu içerisindeki yeri, gelenek ve görenekleri, dil ve edebiyatları, yerli ve yabancı literatür ile Osmanlı Arşivi ve Yunanistan’da yaşayan Karamanlılarla yapılan mülakatlar çerçevesinde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Papa Eftim liderliğinde Anadolu’da gerçekleştirilen Türk Ortodoks Kilisesi Kongresi ve daha sonra kurulan Türk Ortodoks Patrikhanesi çatısı altında Ortodoks Türklerin Millî Mücadeleye destekleri incelenmiştir. Ardından bunların, 1923’te Mübadele Sözleşmesi gereğince Yunanistan’a gönderildikten sonra Yunan toplumu içerisindeki konumları ele alınmıştır.

Benzer bir diğer çalışmada ‘*Hıristiyan Türkler*’ ve *Papa Eftim* konusu incelenmiştir.²⁶ İki bölümden oluşan kitapta, Papa Eftim, Türk Ortodoksluğunun inşası, Nüfus mübadelesi, Anadolu Ortodoksları ve Yunan cemaati, “Hıristiyan Türkler”, gayrimüslim Türkler: Gagavuzlar vakası ele alınmaktadır. Kitapta, Pontus Meşalesinin anlaşılmasına yönelik önemli tespitler yer almaktadır:

“*Karamanlı* olarak anılan Anadolu’nun Türkçe konuşan Ortodoks Hıristiyan ahalisi, on dokuzuncu yüzyılın özellikle son çeyreğinden itibaren birbiriyle çekişen Yunan ve Türk milliyetçiliklerinin talep ve iddialarının konusu olmaya başlar. Bu toplulukların neticede hangi ‘hayali cemaatin’ parçası kılınacağı tartışması, Birinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından Patrikhane’den bağımsız, ulusal nitelikte müstakil bir Türk kilisesinin kurulması dolayısıyla bir “kilise ihtilafı” olarak somutluk kazanır. Elinizdeki çalışma işte bu kilise çatışmasını ele alarak birbiriyle bağlantılı bir dizi sorunun cevabını arıyor: Yunan ve Türk milliyetçilikleri Anadolu’da Türkdil (Türkofon) Ortodoksları kendi ulusal cemaatlerine dâhil etmek adına hangi söylemsel stratejileri devreye soktular? ... Karamanlılar giderek Yunan ve Türk milliyetçi söylemleri arasında bir rekabet ve çatışmanın konusu haline geldi. ... Yunan

²⁶ Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol ‘Hıristiyan Türkler’ ve Papa Eftim*, İstanbul, 2016.

milliyetçi yazınına göre bu topluluklar, lisanları ulusal tarihin med cezirleri arasında Türkleşmiş Yunanlardan ibaretti. Yunan kökenden geliyorlardı... Türk milliyetçileri ise Anadolu'nun Türkçe konuşan Hıristiyanlarının Türk oldukları iddiasını Yunanlılara kıyasla hayli geç bir aşamada dillendirmeye başladı.”

c- Pontus Meselesine Farklı Bakış Açılarını Yansıtan Birkaç Yayın

Türkiye’de Pontus Meselesinde Yunan tezini doğrudan ya da dolaylı olarak destekleyen yayınlar da çıkmıştır. Bunlar arasında, Yunanistan’ın resmî “*Pontos Soykırımı*” tezinin savunulduğu bildirilerden oluşan bir kitapçık yayınlanmıştır.²⁷ Bildirilerde sözde soykırımı iddiaları, bilimsel bir kaygı gözetilmeksizin tek yanlı olarak öne sürülmektedir. Bunlardan bir kısmı, “Pontos’ta ıslahattan soykırımı”, “Anadolu’dan Rumların temizliği A’dan Z’ye 1923 mübadelesi ve 1964’te tamamlanması”, “Soykırımın iki figürü Topal Osman ve Sakallı Nurettin” başlıklarını taşımaktadır. Yine aynı amaçla yazılmış *Pontus Gerçeği* adlı kitapta²⁸ da benzer iddialar ileri sürülmektedir. Bu kitabın da bilimsel metot ve kaygılardan uzak, sırf Yunan resmî tezini savunmak amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Kitapta “Büyük Hıristiyan soykırımı”, “Karadeniz Pontos sürgünleri”, “Osmanlı’da Rumlara yönelik İslamlaştırma ve katliamlar”, “Pontos Rumlara yönelik bu soykırım neden dillendirilmemiştir”, “Resmi tarihe karşı Pontos’a dair makaleler” gibi muhtelif konulara yer verilmektedir.

Pontus Meselesinin doğrudan ifade edilmediği başka bir eserde, konu farklı bir şekilde “*Pontus Kültürü*”²⁹ açısından ele alınmaktadır. Kitabın alanı Of ve çevresiyle sınırlandırılmıştır. Önsözü Prof. Dr. Neoklis Sarris tarafından yazılmıştır. Kitabın girişinde “kimlik sorusu” ve “kültür ve sorumluluk” konuları açıklanmaktadır. Diğer bölümlerde Tarih, Pontos Kültürü, Pontos Dili Of Diyaleği konuları ele alınmaktadır. Kitabın sonuna Rumca-Türkçe ve Türkçe-Rumca sözlük eklenmiştir. Kitap, yazarın kimlik arayışından hareketle doğduğu çevrede ve Yunanistan’da yaptığı araştırmalar sonucu hazırlanmıştır.

²⁷ 1. Dünya Savaşı ve Sonrasında Pontos Soykırımı-Konferans Tebliğleri-, (Derleyen: Attila Tuygan), Pencere Yay., İstanbul, 2016.

²⁸ Tamer Çilingir, *Pontus Gerçeği*, Belge Yay., İstanbul, 2016.

²⁹ Ömer Asan, *Pontus Kültürü*, Belge Yay., İstanbul, 1996.

Sonuç

Yunanistan'ın "Pontus soykırımı" iddialarının uzun bir süreden beri dile getirilmekte olduğu bilinmektedir. Aslında bu iddia, Yunanistan'ın kuruluşundan bu yana hedef olarak benimsediği "Megali İdea"nın (Büyük İdeal) bir parçasıdır. Bazı Yunan tarihçileri, Pontus Meselesi'ni 1461 yılında Trabzon'un Türkler tarafından fethiyle başlatmakta ve günümüze kadar getirmektedir. Osmanlı Devleti'nin hemen her fethettiği yerde uyguladığı iskân siyasetini, Rumlara münhasır bir "soykırım" hadisesi olarak göstermektedirler. Propagandaya büyük önem veren Yunanistan³⁰ ve Patrikhane, bu konuda çok sayıda kitabın yazılmasına öncülük etmişlerdir.

Türk tarihçileri tarafından, Yunanlılarca ileri sürülen bu iddiaların asılsız olduğunu gösteren birçok araştırma yapıldığı muhakkaktır. Bununla birlikte, bu çalışmaların "Pontus soykırımı" iddialarını yalanlamaya münhasır olmadığı da ortadadır. Ayrıca bu konu, Cumhuriyet Tarihi alanında çalışan akademisyenlerin yanı sıra Osmanlı Tarihi alanında çalışanları da yakından ilgilendirmektedir. Tüm bu iddialara karşı, Osmanlı'nın fetih ve iskân siyasetinin, gayrimüslim ve azınlık hukukunun, Rumlar arasında İslamlaştırma ve Türkleştirme uygulamalarının olup-olmadığının, Rumlar arasında milliyetçilik ve bağımsızlık hareketlerinin başlaması, Rum isyanları ve Müslüman halka karşı yapılan katliamların ve buna benzer birçok konunun ortaya konulması gerekmektedir. İddia sahibi Yunanlıların, özellikle, Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıktığı 19 Mayıs gününü, sözde "Pontus soykırımı"nın başlangıcı olarak kabul ettikleri bilinmektedir. Bu sebeple, Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Anadolu'da Yunan işgal ve mezaliminin ve Pontus isyanının bütün ayrıntılarıyla ortaya konulması gerekmektedir.

Kaynaklar

"Pontus Meselesi Vesaiki", *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Eylül 1922.

1. *Dünya Savaşı ve Sonrasında Pontos Soykırımı-Konferans Tebliğleri-*, (Derleyen: Attila Tuygan), Pencere Yay., İstanbul,

³⁰ Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, İstanbul, Meydan Neşriyatı, 1963.

2016.

19 Mayıs ve Milli Mücadele’de Samsun Sempozyumu (20-22 Mayıs 1999), Bildiriler, Samsun, 2000.

AKTAŞ, Hayati, “Doğu Karadeniz Bölgesinde Pontus Devleti Kurma Çabaları ve Bu Amaçla Hazırlanan Propaganda Kitapları”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, (Editör: Veysel Usta), Trabzon 2007, s.278-279.

ANZERLİOĞLU, Yonca, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara, 2003.

ASAN, Ömer, *Pontus Kültürü*, Belge Yay., İstanbul, 1996.

ASARKAYA, Halis, *Ulusal Savaşta Tokat*, Tokat Basımevi, 1936.

Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu, (Editör: Veysel Usta), Serander Yay., Ankara, 2007.

BENLİSOY, Foti – BENLİSOY, Stefo, *Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol ‘Hıristiyan Türkler’ ve Papa Eftim*, İstanbul, 2016.

BİBER, Tuğba Eray, *Karadeniz Rumları ve Yunanistan*, İstanbul, 2016.

BİLGİÇ, Bestami S., *Doğu Karadeniz Rumları: İsyan ve Göç (1919-1923)*, TTK, Ankara, 2011.

ÇAPA, Mesut – USTA, Veysel, *Millî Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon Valiliği Yay., Trabzon, 1995.

ÇAPA, Mesut, *Belgelerin Işığında Pontus Meselesi*, AVİM, Ankara, 2017.

_____, *Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele*, Ankara, 1993.

_____, *Pontus Meselesi*, Trabzon, 2001.

ÇİLİNGİR, Tamer, *Pontus Gerçeği*, Belge Yay., İstanbul, 2016.

GOLOĞLU, Mahmut, *Anadolu’nun Millî Devleti Pontus*, Ankara, 1973.

KITSİKIS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, İstanbul, Meydan Neşriyatı, 1963.

- KÜÇÜKER, Yüksel - ÖKSÜZ, Hikmet, *Tarihsel Arka Planıyla Pontus Meselesi*, AVİM, Ankara, 2017.
- ÖZGÖREN, Aydın, *Osmanlı'nın Son Döneminde Pontus Rumları*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2017.
- ÖZTÜRK, Özhan, *Pontus*, Ankara, 2016.
- Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), TBMM Basımevi, Ankara 1995.
- Pontus Meselesi*, (Yay. Haz. Yusuf Gedikli), İstanbul, 2002.
- SARINAY, Yusuf - PEHLİVANLI, Hamit vd., *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- YAZICI, Nuri, *Milli Mücadele'de (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara, 1989.
- YERASİMOS, Stefanos, "Pontus Meselesi (1912-1923)", *Toplum ve Bilim*, 43/44 Güz 1988-Kış 1989, s.33-76.
- YILMAZ, Hadiye, *Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2010.
- _____, *Dünden Bugüne Pontus Macerası*, Dergâh Yay., İstanbul, 2016.

YORGO ADREADİS'İN ESERLERİNDE PONTUS SORUNU

Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK*

Giriş

1- Yorgo Andreadis Kimdir?

Kendi anlatımlarına göre; Yorgo Andreadis, Trabzon kökenli ihtida etmiş bir aileye mensuptur. Aile 1880'lerde ihtida sonrasında Trabzon'dan göç ederek, Batum'a yerleşmiştir. Babası 1916'larda faaliyette bulunan Batum Pontus Ulusal Meclisi üyesidir. Aile buradan 1930'larda Yunanistan'a göç ederek, Selanik civarına yerleştirilmiştir. Andreadis, 1936 yılında Selanik'in muhacir mahallesi olan Kalamaria doğmuştur. Öğrenim hayatına burada başlayan Andreadis, Merzifon Amerikan Kolejinin devamı olarak bilinen Selanik'teki Anadolu Kolejinden 1955 yılında mezun olmuştur. Mezuniyet sonrasında ekonomi öğrenimi için Almanya'ya giden Adreadis, burada Türkiye'den gidenlerle iletişim kurarak bir taraftan Türkçe öğrenmiş, diğer yandan o tarihlerde Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan Kıbrıs sorunu ile ilgili Almanya'da yaşayan Türklerle fikri tartışmalarda bulunduğunu ifade etmektedir. Almanya dönüşü 1960 yılında Türkiye'ye gelerek Karadeniz bölgesinde yaklaşık bir buçuk ay bir seyahatte bulunan Adreadis, bu tarihten sonra Trabzon ve çevresine 1998 yılına kadar 52 defa seyahatte bulunduğu ifade etmektedir. Bu geliş-gidişler sırasında özellikle Trabzon bölgesinde çok sayıda insanla temas saylayan Adreadis'in faaliyetleri, Türk devleti tarafından dikkat çekmeye başlayınca kendisinin bölgeye gelişinin yasaklandığını vurgulamaktadır. 1988 yılına kadar Almanya'da yaşantısını sürdüren Andreadis, 1989 yılında Selanik'e yerleşerek Pontus sorunu ile ilgili kitaplar yazmaya başladı. En son 1998 yılında yöreye gelen Andreadis'in yazmış olduğu kitapların önemli bir

---

* Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, E-Posta: rahmiccek60@gmail.com.

kısmı 1990'lı yıllardan itibaren Türkçeye çevrilerek yayınlandı. Yayınlanmış kitapları nedeniyle 1998 yılında Türkiye'ye girişinin yasaklandığı tarihe kadar, Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde düzenlenen kitap fuarlarına davet edilerek buralarda konferanslar veren Adreadis'e, 1993 yılında yazdığı "Pontus'un Yitik Kızı" adlı bir çalışması nedeniyle "Abdi İpekçi Barış ve Dostluk" ödülü verilmiştir. Kendi ifadelerine göre 22 kitap kaleme almış bunlardan 10 tanesi Türkçeye çevrilmiştir.¹ 2014 yılı Aralık ayı sonunda vefat eden Adreadis'in cenazesi 5 Ocak 1915 tarihinde Selanik'e defnedilmiştir. Ölümüne kadar Türkiye ve Trabzon'la olan bağlarını devam ettiren Adreadis'in mezarının Trabzon'da defnedilmesi vasiyeti bulunduğu bilinmektedir. Türkçe yayınlanan kitapları arasında şunlar bulunmaktadır; Pontus Kültürü, Tamama, Gizli Din Taşıyanlar, Neden Kardeşim Hüsnü, Mitos'tan Günümüze, Unutulmayan Kalamarya, Pontus'taki Evim, Temel Garip, Tolika, İstenmeyen Adam.

2- Adreadis'in Pontus Merakı

Adreadis, Pontus'la ilgili merakların başlangıcını Selanik'te çocukluk ve gençlik döneminde yaşadığı göçmen kampındaki anlatılara dayandırmaktadır. Bu anlatıların başlangıcı olarak babaannesinin anlatılarını ilk sırada zikretmektedir. Aile içerisinde Trabzon ve Batum'a ait anlatılardan etkilendiğini, bunun dışında kampta bulunan göçmenlerin hatıralarını dinleyerek büyüdüğünü vurgulamaktadır. Almanya'da bulunduğu öğrencilik yıllarında çocukluk ve gençlik anlatılarının etkisi ile Karadeniz kökenli Türklerle ilişki kurduğunu, Türkçe öğrendiğini, onlardan Trabzon ve aile kökenlerinin bulunduğu yerlerle ilgili anlatılar dinlediğini belirtmektedir. 1960 yılında ilk defa bölgeye gelişi sonrasında mekanının arttığını, bölgede aile kökeniyle ilgili mekanları ve anlatıları dinlediğini belirterek, bölge tarihine ve yaşanan olaylara ilgisinin arttığını ifade etmektedir. 1998 yılına kadar bölge tarihi ve özellikle 1914-1924 yılları arasında yaşanan Rum göçleri üzerine 1930 sonrasında Yunanistan'da oluşturulan "Pontuslular Cemiyetlerinde" yer alan göçmen tanıklarının hayat hikayelerini araştırarak, bunların kitaplaştırılması çabası içerisine girmiştir. Bu anlatılardan yola çıkarak, tespit ettiği hem kendi aile hikayesinin izle-

---

¹ Yorgo Adreadis, *İstenmeyen Adam*, Belge Yay., İstanbul, 2005, s.5-55.

rini hem de savaş sırasında ve sonrasında bölünmüş bazı ailelerin hikayelerini derlemeye girişerek bunları kitaplaştırmıştır.²

3- Pontus'un Kökenleriyle İlgili Düşünceleri

Adreadis Antik Pontus ile ilgili olarak çizdiği sınırlar genel tarih bilgisi dışına çıkmamaktadır. Tarihte kurulmuş olan Yunan ve Roma tarafından ortadan kaldırılan "Pontus Krallığı" hakkında bilgi verirken bu krallığı bölgedeki etnik grupların oluşturduğu bir siyasal güç olarak görmektedir. Yunanistan ve Helen'le bağı üzerinde belirgin bir iddiada bulunmamaktadır. Kendi ailesinin geldiğini iddia ettiği Kromni (Gümüşhane Vadisi) ile ilgili bilgiler verirken Yunan tarihçi Kesefon'un verdiği bilgilerden hareketle şunları yazmaktadır;

"Kromni'de Halibler bugünkü Gümüşhane ve Torul'un batısına yerleşirken, Makronlar adını verdiği bir halkın da bugünün Kromni 'sinin doğusuna yerleştiğini yazar. Bu halklar ilkel bir şekilde ve Yunan uygarlığından uzakta yaşıyorlardı. Kromni'nin kenarlarına uzanan bölgeye yerleşen başka iki halk da aynı şekilde ilkeldi; Güneydoğu'daki Skythenler ve güneydeki Keldaniler. Bu halklar, Halibler hariç köylüydü ve bu eski çağlardan beri hep metalürji dalında iştigal ediyorlardı.

Bu bölgenin eski sakinleri özerk yaşıyorlardı ve Pers işgalinden etkilenmiyorlardı. Büyük İskender'in ve efradının hükümdarlıkları sırasında da özerk kaldılar. Hiç kimse bu ulaşılması güç bölgeyle ilgilenmiyordu, dolayısıyla bu kırsal halk özek ve çağlarının uygarlıklarından uzak yaşadı."³

Helen dönemi içerisinde bölgenin birçok yerinde Helen kültürünün etkisi olduğunu vurgulayan Adreadis, bölgedeki kavimlerin kısmen Helenleştiği vurgusunda bulunmaktadır. Helenleşmenin daha çok kıyı bölgelerde yaşandığı, iç bölgelerde siyasal ve kültürel etkisinin olmadığı üzerinde durmaktadır. Hristiyanlık dönemi ile ilgili olarak, Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlaşma süreci ile bölgedeki sürecin eş zamanlı yürüdüğünü belirtmektedir. Ve şu satırlara yer vermektedir;

"Bölgedeki Helenleşme, bu bölgenin ve bütün uygar dünyanın uygarlığını değiştirmeyi amaçlayan yeni (incili şerif) dininin

² Yorgo Adreadis, *Pontos'taki Evim*, Belge Yay., İstanbul, 2007, s.5-38.

³ Yorgo Adreadis, *Gizli Din Taşıyanlar*, Belge Yay., İstanbul, 1997, s.15-16.

gelişyle aynı zamanda gerçekleşmişti, üç yüz yıl boyunca Romalılarca Hıristiyanlara karşı uygulanan zulüm, İsa dininin yayılmasına yardımcı oldu. Romalı olmayanlar Romalılardan acı çekenler, doğal olarak sevgi, barış ve kardeşlik dinine sığındılar. Hıristiyanlık bu bölgelerde daha kolay yayıldı.”⁴

Adreadis, Helenleşmeden ziyade bölgede egemen kültürel bütünlüğün Hristiyanlaşma ile gerçekleştiği tezini savunmaktadır.

4- Adreadis'in Osmanlı Dönemiyle İlgili İddiaları

Osmanlı döneminde bölgenin fethi ile birlikte başlayan süreçte Hristiyanlıktan İslam'a geçişlerin olduğu tezinden hareket eden Adreadis, İslamlaşmanın nasıl gerçekleştiği noktasında detaylı açıklamalar getirmemektedir. Kaynaklardan ziyade bütün eserlerinde olduğu anlatımları kullanan Adreadis, topladığı anlatımlarda İslamlaşmanın oluş biçimiyle ilgili bilgilerin yetersizliğinden söz etmektedir, fetihten 1650 tarihine kadar bölgedeki İslamlaşmayı şu satırlarla özetlemektedir:

“Kromni batısında yer alan topraklarla (Tonya Bölgesi) ve kuzeydoğusunda yer alan (Of bölgesinde) 1650 tarihlerinden önce ve bu tarihlerde Hıristiyanlıktan İslam'a geçişler yaşanmıştır. Anısal bellekte bununla ilgili bir bilgiye rastlamadığını fakat din değiştirmelerin daha çok Gümüşhane madenlerini işleten ayanların tutumundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Fakat Tonya ve Of bölgesi ile ilgili benzer bir baskının olduğunu söylemenin zor olacağını yazmaktadır.

Kromni bölgesinde zorla din değişiminin getirdiği bir sonuç olarak bölgede yaşayan Hıristiyan nüfusun bir kısmının eski dinlerini devam ettirirken, bir kısmının ise gizli Hıristiyan olarak, Müslüman kimliği taşıdıklarını belirtmektedir. Bu durumu ise madende çalışmaya bağlamaktadır.”⁵

Daha çok kendi atalarının yurdu olarak Kromni'ye ait bilgiler veren Andreadis, 1821'den sonra İslam'dan Hristiyanlığa geri dönüşün tarihi olarak 1821 yılı sonrasına işaret etmektedir. Bilindiği gibi bu tarih aynı zamanda Mora'da Yunan isyanlarının da başlangıcını teşkil etmektedir. Özellikle 1929'dan sonra bölgede yaşayan Ermeni ve Rum unsurun bir kısmının Çarlık Rusya'sı

⁴ Andreadis, *Gizli Din Taşıyanlar*, s.18.

⁵ Andreadis, *Gizli Din Taşıyanlar*, s.25-28.

topraklarına göç ettiği bu tarihlerde Adreadis'e göre madenciliğin zayıflaması zaten gizli Hristiyan olan bu bölgedeki unsurların 1856 yılına kadar gizli Hristiyanlıklarını devam ettirdiklerini fakat 1856'dan sonra ihtida etmeye başladıkları vurgulamaktadır. Din değişikliğine Osmanlı yönetiminin izin vermesinin arkasında 1856 Islahat Fermanı ile madenciliğin zayıflamasının sonuçları olarak görmektedir.⁶ İhtida hareketlerinin bölgede 1910 yılına kadar devam ettiği iddiasındadır.

Bu anlatımların büyük bir çoğunluğu içerisinde kendi ailesinin de bulunduğu anlatıcılara dayanmaktadır.

1856 sonrasında ve öncesinde iki dinli Kromni Hristiyanlarının din değiştirme sonrasında baskı görmeleri nedeniyle Batum tarafına göç ettiklerini, bu göçlerin 1880'den sonra arttığını belirterek bölgeden yaklaşık 30-70 bin civarında nüfusun 1830'lardan başlamak üzere 1914 yılına kadar geçen sürede Batum'a yerleştiklerini belirtmektedir. Kendi ailesi de bu gruplarla birlikte 1880'lerde Batum'a yerleşmiştir.

Buradaki iddiası; göçlerin din değiştirme ile ilgili olmasıdır. Bu göçlere katılanların büyük bir kısmının genç nesilden olduğu ve zaman zaman Osmanlı yöneticilerinin ve çevredeki Müslüman halkın iş birliği içerisinde Kromni bölgesinde eski dinlerine dönen halkı taciz ettiklerini vurgulamaktadır.⁷

Kromni dışında kalan (Tonya ve Of) bölgedeki eski Hristiyanların ise din değiştirmeye cesaret edemedikleri ifade edilmek suretiyle bölgede bugün yaşayan unsurlarla ilgili iki dinlilik iddiasını günümüze taşımaktadır.

5- Adreadis'in Güncel Türkiye Pontus'uyla İlgili İddiaları

1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşmasıyla Türkiye topraklarından mübadele ile gönderilen Rum unsurun, ikinci ve üçüncü kuşak torunları Türkiye'nin Avrupa Birliği ile üyelik görüşmelerinin başlaması ve uluslararası turizm faaliyetlerinin artmasıyla birlikte özellikle 1990'lardan itibaren bölgeye turizm amaçlı seyahatlerini artırdı. İyimser bir söylem tarzı ile dedelerinin yaşadıkları yerleri görmek isteyen yeni nesillerin bölgeyi ziyaretleri artmaya başladı. Bölgeye gidiş gelişlere paralel bir şekil-

⁶ Adreadis, *Gizli Din Taşıyanlar*, s.25-31.

⁷ Andreas, *Pontos'taki Evim*, s.58-62.

de Yunanistan hükümetinin Türkiye'ye ve bölgeye yönelik faaliyetleri de belirginleşmeye başladı. Yunanistan 1990'lı yıllarda Pontus Dernekleri bir federasyon çatısı altında toplanarak, Yunanistan parlamentosundan 19 Mayıs 1919 Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı tarihi "Pontus Soykırım Günü" olarak kabul eden bir yasayı onayladı. Hem Avrupa Birliği ülkeleri nezdinde hem de başta ABD olmak üzere birçok ülkede "Pontus Soykırımı" iddialarını resmileştirmek için bir çalışma başlatıldı. Böyle bir ortamda Adreadis'in çalışmalarının Türkçe olarak yayınlanması birçok kurguyu da beraberinde getirdi.

Bölgede mübadele sırasında ya da öncesinde çeşitli nedenlerle kalmış ve Müslüman aileler tarafından himaye edilmiş kişilerin Yunanistan'a göç eden akrabalarıyla bağlantılarının sağlanmasıyla ortaya çıkan hikayelerin kitaplaştırılması Adreadis'in oluşturulan Yunanistan'ın Pontus politikasının bir parçası olabileceği iddiaları kuvvetlendirdi.⁸

Yine aynı paralelde Adreadis, Trabzon bölgesinde özellikle Tonya, Of, Sürmene ve Çaykara ilçelerini içerisine alan yerlerde halkın bir kısmının konuşmakta olduğu etnik dillerden hareket ederek, bunların Pontus kimliği içerisinde gizli din taşıyan unsurlar olabileceği iddiaları ima eden kitaplarını yayınlamaya başlaması bir tesadüf olarak görülmedi. Adreadis kitaplarında bu açıdan tartışılan üç temel konuyu gündeme taşıdı. Birincisi bölgede konuşulan etnik temelli dillerin Pontus ve Yunan kimliği ile bağlantısı, ikincisi Yunanistan'a mübadele ile göç etmiş unsurla Karadeniz bölgesinde yaşayan bazı unsurların akrabalığı ve yakınlığı, üçüncüsü ise I. Dünya savaşı ve sonrasında bölgede yaşayan Rum halkın önemli bir kısmının soy kırma uğradığı tezidir.⁹

Adreadis'in kitaplarına yansıyan bu iddialarla, Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı yürüttüğü Pontus politikası arasındaki benzerlikler, onun Türk kamuoyunda ve hükümeti nezdinde ajan-casus konumuna getiren etmendir. Bir taraftan onun yazdığı ki-

⁸ Adreadis tarafından yazılan "Temel Garip", "Tamama" ve "Tolika" adlı hayat hikayeleri etnik ve dinsel sorgulama süreçlerini başlattı. Türkiye, bu tarihte kendi iç problemleri nedeniyle zaten bir sorgulama içerisinde bulunuyordu.

⁹ Salim Cöhce, Günümüzde Pontusçuluk Faaliyetleri, Bilge Yay., İstanbul, 2018, s.94-99; Yazıcı, Nevin- Nermin Yazıcı, "Pontus Meselesi ve Tarihsel Belleğin Yeniden İnşasında Sosyo-Kültürel Unsurlara Eleştirel Bir Yaklaşım", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 14, Bahar 2013, s.169-192.

taplardaki iddialar tartışılırken, diğer yandan bölgeden bu iddialara karşı tepkiler oluştu. Bu tepkilerin bir kısmı şüphesiz hissi tepkilerdi, fakat aynı zamanda Pontus konusu akademik olarak, ele alınıp işlenmeye başlandı. Adreadis tarafından ortaya konular tezlere yeni birtakım çalışmalarında eklenmesiyle Pontus konusu çok taraflı araştırmaların odağında yer almaya başladı.¹⁰ Bu nedenle Andreas tarafından yazılan kitapları kullanırken ve değerlendirenken bazı bilgi kirlilikleri oluştu.

6- Adreadis'in Eserlerinin Değerlendirilmesi

Adreadis'in Türkçeye çevrilen eserlerinin değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken noktalar:

1- Yorgo Adreadis'in bir tarihçi ya da bir antropolog değildir. Tarih araştırmacıları onun eserlerini kullanırken, orada yer alan iddiaların hiçbir akademik dayanağı olmadığı bilmek zorundadır.

2- Adreadis'in amatör bir araştırmacı olarak kaleme aldığı çalışmalar, tarihçilik açısından sadece sözel tarih verisinden başka bir anlam taşımamaktadır.

3- Bu anlatıların büyük çoğunluğu kendi aile çevresinin anlatılarından oluşmaktadır.

4- Yazılan hayat hikayeleri ise özel bazı durumları ifade etmekten başka değer taşımamaktadır.

5- Türk akademik çevrelerinde ve basınında bir dönem ciddi anlamda tartışma konusu olan Adreadis'in iddialarından kaynaklanan soru işaretleri tarih araştırmacıları tarafından incelenmek zorundadır.

6- Zaman zaman Pontus Sorununu konu alan akademik araştırmalar, makale ve kitaplar onun iddialarına cevap taşıma amacıyla yazılsa bile, yeni soru işaretleri yaratmaktan öte sonuçlar doğurmamaktadır.

Sonuç

Yunanistan merkezli Pontus iddialarına ciddi anlamda cevaplar oluşturmak için;

---

¹⁰ I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Pontos Soykırımı- Konferans Tebliğleri, (Der. Atilla Tuygan), Pencere Yay., İstanbul, 2016.

- Türk ve Osmanlı öncesi Karadeniz tarihi çalışmalarının çeşitlendirilmesi gereklidir.

- Osmanlı dönemi Müslim-gayrimüslim ilişkilerini konu alan bölge araştırmalarının artırılması.

- 19. ve 20 yüzyılda bölgede meydana gelen tarihsel değişim sürecinin tek taraflı anlatımından ziyade; Müslim-gayrimüslim ilişkilerini konu alan araştırmaların yerli ve yabancı kaynaklara dayalı olarak sayısının çeşitliliğinin artırılması.

- Araştırmalarda Pontusçu iddialara cevap hazırlama yerine; tarihsel süreçteki bütün Müslim-gayri Müslim ilişkilerini ortaya çıkartacak tarihsel verilerin oluşturulması.

- Yorgo Andreadis gibi propaganda amacıyla yazılan birtakım çalışmaların muhatap olarak alınması ve kamuoyunda tartışılması bölgede ciddi anlamda kimlik sorgulaması oluşturmaktadır.

- 1998 sonrasında Adreadis'in yazdıklarından ziyade yaratmış olduğu tartışma ortamının ve devamında oluşan söylemlerin önüne geçmenin yolu; araştırma alanları ile ilgili tabuların sonlandırılması. Dil, kültür, etnik ve dini kimlik gibi alanlarda akademik araştırma sayısını artırmak ve art niyetli kişi ya da kurumların propaganda nitelikli çalışmalarına zemin hazırlayan ortamın oluşması önlenmeli.

Kaynaklar

Andreadis, Yorgo, *Gizli Din Taşıyanlar*, Belge Yay., İstanbul, 1997.

_____, *Pontos'taki Evim*, Belge Yay., İstanbul, 2007.

_____, *İstenmeyen Adam*, Belge Yay., İstanbul, 2005.

_____, *Tamama Pontos'un Yitik Kızı*, Belge Yay., İstanbul, 1997.

_____, *Tolika*, Belge Yay., İstanbul, 1999.

_____, *Temel Garip*, Belge Yay., İstanbul, 1998.

Cöhce, Salim, *Günümüzde Pontusçuluk Faaliyetleri*, Bilge Yay., İstanbul, 2018.

Tuygan, Atilla (Der.), *I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Pontos Soykırımı- Konferans Tebliğleri*, Pencere Yay., İstanbul, 2016.

Yazıcı, Nevin- Nermin Yazıcı, “Pontus Meselesi ve Tarihsel Belleğin Yeniden İnşasında Sosyo-Kültürel Unsurlara Eleştirisel Bir Yaklaşım”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 14, Bahar 2013, s.169-192.

ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN PONTUS MESELESİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Uğur ÜÇÜNCÜ*

Giriş

Millî Mücadele yıllarında Karadeniz Bölgesinde Pontus Me-selesi önemli bir sorundu. Pontuşçuluğun merkezi Trabzon; en faal kişisi ise Trabzon Metropoliti Hrisantos'tu.¹ Kurdukları Pon-tus Cemiyeti tarafından bastırılan haritalarda arzuladıkları dev-letlerinin sınırlarını dahi çizmişlerdi. Buna göre Batum'dan İnebo-lu'nun batısına kadar olan Karadeniz kıyılarının yanı sıra Kasta-monu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Gümüşhane ve kısmen Erzincan sözde Pontus Devleti sınırları içerisine alın-mıştı.² Fener Rum Patrikhanesinin Paris Barış Konferansı'na gön-derdiği heyette yer alan Trabzon Metropoliti Hrisantos, 2 Şubat 1919'da İstanbul'dan Paris'e hareket etmişti.³ “*Trabzon Metropoliti ve Kurtarılmamış Rumların Delegatesi*” sıfatıyla, Karadeniz'de bağımsız bir Rum Devleti kurulmasına dair 2 Mayıs 1919 tarihli muhtırayı, Paris Barış Konferansı'na sunmuştur.⁴ Hrisantos, Pa-ris'ten sonra Londra'ya geçerek Pontus Devleti'nin kurulması için ikili görüşmeler yapmış ve konferanslar verdikten sonra Trab-

---

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, E-Posta: uucuncu@ktu.edu.tr.

¹ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Serander Yay., Trabzon, 2001, s.57.

² Adnan Şişman, “Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, 14, s.177; Gülbadi Alan, “Anadolu'daki Yabancı Okullar ve Pontuşçuluk”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Serander Yay., (Ed. Veysel Usta), Ankara, 2007, s.177-178, 191.

³ Selçuk Ural, “Mütareke Dönemi'nde Pontus Hareketi'nin Doğuşuna Yönelik Faa-liyetler”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Serander Yay., (Ed. Veysel Usta), Ankara, 2007, s.231.

⁴ F. Rezzan Ünalp, “Mondros Mütarekesi Döneminde (1918-1919) Trabzon ve Yöresinde Yaşanan Ayrılıkçı Rum Faaliyetleri ve Türk Halkının Karşı Mücadelesi”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13, Şubat 2009, s.113-115.

zon'a dönmüştür.⁵ Onun bu çalışmaları Trabzon ve çevresinde Pontusçu Rumları cesaretlendirmiştir.⁶

23 Nisan 1920'de TBMM Hükümetinin kurulması ve her geçen gün güçlenmesi Pontusçular ve destekçilerinin sonu anlamına gelmişti. TBMM Hükümeti Karadeniz'deki Pontusçu çetelerle planlı ve etkili bir mücadeleye girişmiştir. Pontusçu isyancılara karşı mücadele için 9 Aralık 1920'de Üçüncü Kolordu lağvedilerek Merkez Ordusu kurulmuştur.⁷ 12 Haziran 1921'de Karadeniz kıyıları savaş bölgesi ilan edilmiştir.⁸ Bölgeye yapılması olası Yunan çıkarmasını kolaylaştıracağı gerekçesiyle Rumlar önce silah altına çağrılmışlardı. Bazıları çağrıya uymayıp silaha sarılmışlardır.⁹ Bunun üzerine daha etkili tedbirler alınmıştır.¹⁰ TBMM Hükümeti tarafından alınan ve 16 Haziran 1921'de yürürlüğe giren bir kararla, 15-50 yaş arasındaki Rumların Pontus Devleti için dağlara çıkmış çetelere destek verdikleri gerekçesiyle iç bölgelere sevk edilmişlerdir.¹¹ Pontusçulukla hukukî alanda da mücadele edilmiş, ele geçirilen çete üyeleri yargılanmışlardır.¹² Pontusçuların davaları Amasya İstiklal Mahkemesinde yürütülmüştür. 10 Ekim 1921'e kadar süren yargılamalar neticesinde, Osmanlı Devleti'nin bir parçasını ayırarak Pontus Devleti kurmaya teşebbüs, çete kurarak halkı öldürmek ve asker kaçağı olmaktan 3'ü Müslüman, 174'ü Rum olmak üzere 177 kişi idam edilmiştir. 74 kişi gıyaben idam, 10 kişi kürek cezasına çarptırılmıştır. 2 kişi hapis, 34 kişi sürgün, 1 kişi ise tahliye edilmiştir.¹³ Neticede Millî Mücadele yıllarında

⁵ Bülent Atalay, "Trabzon Metropolit Hrisanthos'un Pontus Meselesine Dair Türkiye Dışında Yaptığı Bazı Faaliyetler", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri 3-5 Mayıs 2001*, 1, Trabzon Valiği İl Kültür Müdürlüğü Yay., s.603-605.

⁶ Çapa, *age*, s. 29.

⁷ Yüksel Küçüker, Hikmet Öksüz, *Tarihsel Arka Planıyla Pontus Meselesi*, AVİM Yay., Ankara, 2017, s.49.

⁸ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, İstanbul, 2015, s.420.

⁹ Çapa, *age*, s.116-117.

¹⁰ Mesut Çapa, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Pontusçu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Serander Yay., (Ed. Veysel Usta), Ankara, 2007, s.412.

¹¹ Yerasimos, *age*, s. 420; Çapa, *age*, s.117.

¹² Küçüker, Öksüz, *age*, s.50.

¹³ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, I, II, 1.Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 2000, s.122-123.

Karadeniz Bölgesinde zuhur eden Pontus İsyanı Hükümetin etkili tedbirleri neticesinde 1922’de sona erdirilmiştir.

Peki, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinin ve Türkiye’nin kuruluş yıllarının önemli bir siması olan Ali Şükrü Bey’in Pontus Meselesine bakışı nasıldır? TBMM Hükümetinin Pontus çeteleriyle mücadelesini yeterli görmekte miydi? Daha da önemlisi Pontusçularla mücadelede çözüm önerileri var mıydı? Çalışmada belirtilen sorulara yanıtlar aranarak Ali Şükrü Bey’in Pontus Meselesine bakışı ortaya konacaktır.

1- Ali Şükrü Bey’in Hayatı

Ali Şükrü Bey 1884 yılında Trabzon Vilayetinin Vakfıkebir kazasına bağlı Şarlı kasabasında doğmuştur. 1902’de Heybeliada’daki Bahriye Mektebi’nden 1904’te Kurmay Okulu’ndan mezun oldu. Balkan Savaşları’nda gözlerinde oluşan hastalık nedeniyle malûlen emekliye sevk edilmiştir. Öte yandan 1909 yılında teşkil edilen “*Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Milliye Cemiyeti*”nin kurucuları arasında yer almış önemli görevleri başarıyla yerine getirmiştir. Askerlikten emekli olduktan sonra basın yayın hayatına dâhil olmuştur. Bâb-ı Âli Caddesinde Ayyıldız Kütüphanesi’ni açmış, yine Harb-i Umiminin sonlarında aynı caddede “*Ali Şükrü Matbaası’nı*” faaliyete geçirmiştir. Çeşitli makaleler, sosyolojik eserler kaleme almış, bazı İngilizce eserler tercüme etmiştir. Sultanahmet’te kurulan Müdafaa-i Hukuk Teşkilatında da bir süre çalışmıştır. Ardından Millî Mücadele Hareketine katılmak amacıyla Trabzon’a gitmiş. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine sıklıkla gitmiş, yayın organı *İstikbâl* gazetesine makaleler göndermiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisine Trabzon Mebusu seçilmiştir. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul’un işgal edilmesinden sonra Meclis-i Mebusan süresiz olarak faaliyetlerine ara vermiştir. Ali Şükrü Bey, hakkında takibat başlatılması üzerine İstanbul’dan ayrılarak Anadolu’ya geçmiştir. 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılışında hazır bulunmuştur. TBMM’de muhalif vekiller içerisinde yer alarak İkinci Gruba dâhil olmuştur. Muhalefetini, sadece Meclis çatısı altında değil basın yoluyla da yapmıştır. 19 Ocak 1923’te yayın hayatına başlayan *Tan* gazetesindeki yazılarıyla muhalefetin sesi olmuştur. 27 Mart 1923’de Ankara’da öldürülmüştür. Öldürüldü-

ğünde evli ve üç çocuk babası idi. Ailesi daha sonra *Doruker* soyadını almıştır.¹⁴

2- Pontus Meselesine Dair Fikirleri

Ali Şükrü Bey, seçim bölgesinin en önemli sorunu olan Pontus Meselesine son derece vakıftır. Pontus tehlikesinin tahmin edilenden daha büyük olduğunu, Hükümetin ise yeterli mücadeleyi yapamadığı fikrindeydi. Meselenin önemini anlatmak için yıllık iznini yarıda dahi kesmiştir. Birinci Dönem TBMM'de 6 aylık iznini 13 Eylül 1920'de almıştı.¹⁵ Mecliste yaptığı bir konuşmada izninin 3 ayını kullandığını ifade etmiştir. Onun belirttiğine göre Trabzon'a gittiği sırada TBMM'de Pontus Meselesi tartışılmaktaydı. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez İdare Heyeti ve seçmenler kendisinden Ankara'ya gidip mebus arkadaşlarını aydınlatmasını istemişlerdi. Teklif yapıldığında Ali Şükrü Bey parası sıkıntısı çekmekteydi, Ankara'ya dönüş parası dahi yoktu. İstanbul'daki matbaasını satmış ve oradan satış karşılığında elde ettiği paranın gelmesini beklemekteydi. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez İdare Heyeti üyelerinden Mehmet Salih Bey'den senet karşılığında dört yüz lira almış, üç ay daha izni olmasına rağmen Meclis'e dönmüştü.¹⁶ 6 Şubat 1921 tarihli *İstikbâl* gazetesinin bildirdiğine göre Ali Şükrü Bey, Rize Mebusu Osman Bey'le Ankara'ya gitmişlerdi.¹⁷

Ali Şükrü Bey, Mecliste Karadeniz'de Pontus Meselesine dikkatleri çekmiş, bölgenin Pontus çetelerinden kurtarılması için gayret sarf etmiştir. 18 Mayıs 1922'de Dâhiliye Vekâletine verdiği istizah tavrında Pontus Meselesi ile ilgili Hükümetin tedbirlerinin yetersizliğine dair iddialarını ve fikirlerini gündeme getirmiştir. Konunun hassasiyetine binaen Mesele hakkında iddialarının gizli celsede görüşülmesini istemiştir. Zira o, Dâhiliye Vekiliyle ilgili eleştirilerin halktan ve dış dünyadan gizli tutulması gerektiğini düşünmekteydi. Pontus Meselesine dair görüşlerinin tespiti için çok önemli olan tavrındaki ilgili maddeler şöyledir:

¹⁴ Ali Şükrü Bey'in I. Devre TBMM Milletvekili Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 408; "Büyük Şehit Ali Şükrü Bey'in Tercüme-i Hali", *İstikbâl*, 3 Nisan 1339/3 Nisan 1923, 881, s.1.

¹⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, 4, TBMM Matbaası, Ankara, 1981, s.108.

¹⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, 20, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.326-327.

¹⁷ *İstikbal*, 6 Şubat 1337/6 Şubat 1921, No: 218, s.2.

7. Madde: Hükümetin almış olduğu karar gereği sahilden dâhile sevk edilmeleri gereken Hıristiyanların en tehlikelilerinden bazı aydınların Trabzon'da kalmalarına, bazılarının İstanbul'a gitmelerine izin verilmiştir. Bu meyanda Akçaabat'tan dâhile sevk edilen grup içinde yer alan, kardeşi Amasya İstiklâl Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilmiş Enfiyecioğlu, Trabzon Valisi Hazım Bey tarafından halkın itirazlarına rağmen Trabzon'da kalmasına izin verilmiştir. Yine Mondros Mütarekesi'nden sonra Trabzon'da yapılan bir mahkemede: “*Şimdiden sonra Türklerin buralarda hakkı-ı hayatı yoktur. Buraları Pontus Hükümetine aittir*” ifadesi mahkeme kayıtlarında dahi yer alan genç bir komitacı Avukat Afrididi'nin İstanbul'a gitmesine izin verilmiştir.

8. Madde: Hükümet, Rumların TBMM idaresi dışındaki bölgelere çıkmalarına izin vermemesine rağmen Dâhiliye Vekili Fethi Bey, Samsun'a geldiğinde, çok sayıda Rum ailesinin İstanbul'a gitmelerine izin vermiştir. Aileler arasında Yelkencioğulları, Andavallıoğulları ve Enfiyecioğulları gibi Pontusçu faaliyetleriyle ön plana çıkanlar da vardır. Zira aile bireylerinin bir kısmı Amasya İstiklâl Mahkemesi'nde ihanetleri sabit görülerek cezalandırılmışlardır.

10. Madde: Dâhiliye Vekili Fethi Bey, Samsun'dan dönüşünde bölge mebuslarına yalnızca dağınık bir şekilde 800 kadar Pontus eşkıyasının kaldığını söylemiştir. Halbuki bu söylem gerçeği yansıtmamaktadır. Pontus çeteleri bölgede aktif durumdadırlar. Tokat'a iki üç saat mesafedeki çok sayıda Müslüman köyünü yakmışlardır. Erbaa ve Samsun civarında halka zulüm etmektedirler.

11. Madde: Samsun çevresinde asayişli sağlamak amacıyla bölgeye giden Dâhiliye Vekili Fethi Bey, gelişmelerle ilgili henüz TBMM'ye bir açıklama yapmamıştır. Son Ilgaz Olayının zuhur etmesi onun seyahatini, boş ve anlamsız kılmıştır. Bölgedeki Müslüman halk öncesine göre daha fazla Pontus çetelerinin zulmüne maruz kalmaktadır.¹⁸

Ali Şükrü Bey'in Pontus Meselesiyle ilgili iddialarının müzakereleri Meclisin gizli celsesinde 10 Haziran 1922'de görüşülmüştür.¹⁹ Dâhiliye Vekili Fethi Bey, 7. maddeye verdiği cevapta, Enfi-

¹⁸ TBMM Gizli Celse Zabıt Ceridesi, 3, İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1985, s.363-364.

¹⁹ TBMM GCZ, 3, s.368.

yecioğlu'nun Trabzon'da bırakılmasından haberi olmadığını, durumu Trabzon Vilayetinden sorduğunu belirtmiştir. 3 Nisan 1922 tarihli telgrafta onun da dâhile sevk edildiği yanıtını aldığını belirtmiştir. Trabzon Vilayetinin yanıtına göre, Enfiyecioğlu, Harb-i Umumide Trabzon, Rus işgalindeyken Müslüman halka yardımlar yapmıştır. Bundan dolayı Trabzon Valisi Hazım Bey, Enfiyecioğlu'nun dâhile sevk edilmeme başvurusunu kabul etmiştir. Bununla beraber 24 Nisan'da sevke tabi tutulmuştur. Ali Fethi Bey, Akrididi'nin İstanbul'a gitmesine izin verilmesinin sorumluluğunu da üstlenmemiştir. Yıllarca Trabzon Valiliği yapan Hazım Bey'in Akrididi'nin Osmanlı Bankası Hukuk Müşaviri göreviyle İstanbul'a gitmesine izin vermesinin anlayışla karşılanması gerektiğini belirtmiştir. 8. maddedeki iddiaya verdiği yanıtta Hükümetin Rumların harice çıkmalarına izin vermediğine dair bir kaydın bulunmadığını söylemiştir. Sağlık gerekçesiyle İstanbul'da ameliyat veya tedavi olacak bu kişilerin polis sorgusu sonucu suçla karışmadıklarının anlaşılması üzerine İstanbul'a gitmelerine izin verildiğini ifade etmiştir. Eş veya kardeşlerinin suç işlemelerinin onları suçlu kılamayacağını belirtmiştir.²⁰ 10. maddeye verdiği cevapta, Pontus çeteleriyle ilgili verdiği bilginin doğru olduğunu savunmuştur. Etkili tedbirleri neticesinde Pontus çetelerinin Müslüman halka verdiğisi zararın kendisi zamanında azaldığını belirtmiştir. Samsun ve civarındaki Pontusçu çetelerin sayılarıyla ilgili bilgileri askerî ve mülkî makamlardan aldığını ifade etmiştir. Son Pontus çetecisinin etkisiz hale getirilinceye kadar askerî harekâtın devam edeceğini belirtmiştir.²¹ Fethi Bey, 11. maddeye verdiği yanıtta Ilgaz Olayına değinmiştir. Ona göre büyük darbe yiyen Pontusçu çeteler beraberlerinde iki papaz olduğu halde Ilgaz civarında bir askerî birliğe saldırmışlardır. Saldırıda dört çete mensubu öldürülmüşken dört asker şehit olmuştur. Olay sonrası Ilgaz Dağlarında Pontus çetesiyle defalarca çatışmaya girilmiş, 50 civarında çete mensubu öldürülmüştür. Çatışmalarda sekiz asker de şehit olmuştur. Takip edilen Pontus çetelerinin kalıntıları, dağlarda aç ve bitkin şekilde hareket etmektedirler.²²

Ali Şükrü Bey, söz alarak Fethi Bey'e cevap vermiştir. Fethi Bey'in konuşmasında Pontus Meselesinin Harb-i Umumiden önce

²⁰ TBMM GCZ, 3, s.370-371.

²¹ TBMM GCZ, 3, s.372-375.

²² TBMM GCZ, 3, s.375-376.

başladığını ve kendisi zamanında yapılan mücadelenin öncekine göre başarılı olduğu ifadesini eleştirmiştir. Meselenin geçmişte tam anlamıyla kavranmadığını, bu nedenle ciddi mücadele edilemediğini söylemiştir. Artık hastalığa teşhis koyulduğunu, başarının da öncekine oranla en az iki kat fazla olması gerektiğini savunmuştur.²³

Ali Şükrü Bey, Pontus çeteleri üzerine yapılan askerî harekât zamanını da eleştirmiştir. Fethi Bey'in Pontus çeteleri üzerine ilkbahardan önce harekât düzenleneceği sözünü tutmadığını belirtmiştir. Halbuki Pontus harekâtının masrafları için halkın sadece Samsun ve civarında 40000 lira yardımda bulunmasına rağmen askerî harekâtın ilkbahar sonrasına ertelenmesini eleştirmiştir. İlkbaharda ağaçların yaprak açması nedeniyle çetelerin saklanması kolaylaştığını ifade etmiştir. Ona göre harekât, zamanında yapılsaydı Pontus çeteleri hazırlıksız yakalanacak ve yok edilmiş olacaktı. Pontus çeteleriyle yapılan mücadelede çok sayıda asker kaybedilmeyecekti.²⁴

Trabzon'da Dimitri ve Kiryaku gibi Pontus faaliyetlerine katılan kişilerin bir kısmının dâhile sevk edildiklerini diğer kısmının ise Amasya İstiklâl Mahkemesi tarafından yargılanıp cezalandırıldıklarını belirtmiştir. Bununla beraber Pontus Meselesinin asıl sorumlularının Trabzon'da bulduklarını iddia etmiştir. Ona göre, Trabzon'daki Pontus faaliyetlerinin asıl sorumluları şunlardır: Serasoğlu Dimitri ve Serasoğlu Yorgaki adlı gazeteciler, Yuvanidi, Andon Pandeli, Dişçi Başeroğlu Manuniki, Vefralioğlu Vasil, Çekiloğlu İlya, Kamzam ve Kirsaoğlu Hacı Panayuti Pançu, Anastas Kiryaku, Nikolaki Mihailidi, Simonoglu Anastas, Camcı Vasil, Eftiyadi, Kokidi, Kokidi'nin damadı Kostı Kokidi.²⁵

Rumların sahilden dâhile sevk edilmelerine dair Hükümetin emre rağmen yukarıda isimlerini verdiği asıl suçluların Vali Hazım Bey tarafından Trabzon'da kalmalarına izin verildiği iddiasını sürdürmüştür. Fethi Bey'in Hazım Bey'in bu uygulamasını yeterince incelemeyi söylemiştir.²⁶ Pontusçu olduğunu iddia ettiği Rumların Trabzon'da kalmalarına ve Akrididi'nin İstanbul'a gitmesine izin vermesinin sebebini Hazım Bey'in bir zaafına bağla-

²³ TBMM GCZ, 3, s.377.

²⁴ TBMM GCZ, 3, s.377- 378.

²⁵ TBMM GCZ, 3, s.378.

²⁶ TBMM GCZ, 3, s.379.

mıştır. Ali Şükrü Bey'e göre Hazım Bey, Hıristiyan olan hanımının etkisinde kalmasından dolayı onlara izin vermiştir.²⁷ İddiasını güçlendirmek için Hazım Bey'in ailesiyle birlikte Enfiyecioğlu'nun da katıldığı Rumların düzenlediği balolara gittiği bilgisini vermiştir.²⁸

Ali Şükrü Bey, değişik gerekçelerle Pontusçuların İstanbul'a gönderilmelerinin TBMM Hükümeti aleyhinde çok olumsuz sonuçlar doğurduğu fikrindedir. Akrididi'nin gönderilmesinin Dâhiliye Vekâletinden gelen izinle sağlandığını, dolayısıyla sorumluluğun ona ilk izni verenlerden ziyade Dâhiliye Vekâletinde olduğunu belirtmiştir. Gerektiğinde TBMM Hükümetine yardımını esirgemeyen Osmanlı Bankası'nın isteklerine olumlu bakılmasına saygı duymakla birlikte Pontus Meselesinin Trabzon'da en aktif üyesi Akrididi'nin İstanbul'a gönderilmesinin olumsuz sonuçlar doğurduğu fikrini savunmuştur. Akrididi'ye üç aylığına izin verilmesine rağmen onun dönmediğini, İstanbul'da bir ofis açarak Pontus faaliyetlerini yürüttüğü bilgisini paylaşmıştır.²⁹ Fethi Bey'in Samsun'da hıyanetleri mahkemece ispat edilmiş aile mensuplarını insani ve vicdani gerekçelerle yine Avrupalıların aleyhte propagandalarını boşa çıkartma adına İstanbul'a gitmelerine izin verildiği söylemine de şiddetle karşı çıkmıştır. Onların sadece İstanbul'da değil nereye giderlerse gitsinler Türkler aleyhine asılsız iddialarda bulunacaklarını, Avrupalıların bu iddialar temelinde propaganda yapacaklarını söylemiştir. Hatta Avrupalıların, Karadeniz Bölgesi'nde Rumların mezalime uğradığı iddialarını incelemek için bir Araştırma Heyeti kurmalarının sebebini, İstanbul'a gitmelerine izin verilen Pontusçu ailelerin propagandalarına bağlamıştır. Dolayısıyla Türkiye aleyhinde meydana gelebilecek gelişmelerin sorumluluğunun Dâhiliye Vekâletinde olacağını belirtmiştir.³⁰

Ali Şükrü Bey, Pontus mensuplarına karşı çok sert tutum içerisindeydi. Dâhiliye Vekilinin sağlık ve insani gerekçelerle o aileleri İstanbul'a gönderirken Nemlizâde Celal Bey ve Abanozzâdelerin 75 yaşındaki annelerinin aynı sebeplerle İstanbul'a gitmelerine dair izin taleplerini kabul etmediğine dikkat çekmiş-

²⁷ TBMM GCZ, 3, s.380.

²⁸ TBMM GCZ, 3, s.381.

²⁹ TBMM GCZ, 3, s.381.

³⁰ TBMM GCZ, 3, s.382-383.

tir. Şehirlerde ve kırsal alanlarda Müslüman halkı camilere doldurup yakanlara, vatanına ihanet edenlere karşı insani duygulara sahip olamayacağını söylemiştir. Vatanına ihanet eden ailelere mensup kişiler için “*Efendiler, hastalıktan geberseler bile zerre kadar müteessir olmam.*” ifadesini kullanmıştır.³¹

Ali Şükrü Bey, varlığından bahsettiği iki rapora göre Samsun ve civarındaki Pontus çetelerinin Müslüman halka yaptığı zulümleri anlatmıştır. Ona göre, Pontus çeteleri nedeniyle Samsun’da halkın huzuru kalmamıştır. Sadece son çatışmada 700 Müslüman ölmüştür. Bu bilgileri verdikten sonra Fethi Bey’in konuşmalarında temel aldığı tutanak ve raporların doğru olmadığını ima etmiştir.³² Ilgaz Meselesinde Ali Fethi Bey’in ifade ettiği 80 kişilik bir Pontus grubunun çembere alındığı, çoğunun öldürüldüğü, bununla beraber bir kısmının Yunan Ordusuna katılmak için dağlarda dağınık şekilde buldukları söylemini eleştirmiştir. Pontus çetesinin geniş ve uzun bir coğrafyayı geçerek Yunan Ordusuna katılmasının Türkler için hayal kırıklığı Yunanlılar için büyük manevi güç olacağını ifade ederek bunun gerçekleşmemesini arzulamıştır.³³

19 Ağustos 1922’de Meclisin bir diğer gizli celsesinde yaptığı konuşmasında Hükümetin, Pontus çetelerini etkisiz hale getirmede yetersiz olduğu iddialarını sürdürmüştür. Bu durumun da diğer bölgelerdeki asayişsizlik olaylarını artırdığını savunmuştur.³⁴ Daha da önemlisi Pontus çeteleriyle mücadele etme noktasında bazı öneriler sunmuştur. Ona göre şöyle mücadele edilmelidir:

İlk olarak kendini savunabilmesi için Karadeniz halkı silahlendirilmelidir. Böylece Pontus çeteleriyle mücadelede daha etkili olunacaktır. Zira Trabzon ve civarındaki Müslüman halk, silahlı olduğu için sözde Pontus Devlet Başkanı Hrisantos ve Pontus çeteleri orada ciddi varlık gösterememiştir. Diğer yerlerde de silahlendirilecek vatandaşlar Pontus çetelerinin yakalanması için yürütülen askerî harekâta destek olacaktır. Köylüler gördükleri yerde çetelere silahla karşılık verecektir. Bu da çetelerin hayat sahasını daraltacak ve teslim olmalarını beraberinde getirecektir. Dev-

³¹ TBMM GCZ, 3, s.382-383.

³² TBMM GCZ, 3, s.383-384.

³³ TBMM GCZ, 3, s.383-384.

³⁴ TBMM GCZ, 3, s.668.

let silah dağıtacak kudrette değilse, en azından vatandaşların elindeki mevcut silahları toplamamalıdır. Halk, silahının Hükümet tarafından el konulmayacağına inanması halinde Pontus çetelerine karşı daha etkili mücadele edecektir.³⁵ İkinci olarak Avrupa'daki Pontus destekçileri bertaraf edilmelidir.³⁶ Bu gerçekleştirilebilirse Pontuşular uluslararası desteklerini kaybedeceklerdir.

Ali Şükrü Bey, İngiltere'nin Pontus Meselesinin destekçisi olduğu fikrindedir. Ona göre İngilizler bu Meseleyi kendi siyasi menfaatleri uğruna kullanmaktadır. İngilizlerin girişimleriyle İtilaf Devletlerinin Karadeniz'de Hıristiyanlara katliam yapıldığı söylentilerini araştırmak bahanesiyle bölgeye bir heyet gönderilmesini şiddetle eleştirmiştir. İngilizler, İstanbul'u işgal öncesinde de buna benzer mezalim iddiaları ortaya atmışlardı. Bu iddialarından biri Maraş'ta 30.000 Ermeni'nin öldürülmesidir. İngiltere Hükümeti yaptığı propagandayla dünya kamuoyunun desteğini sağlayarak İstanbul'u işgal etmişti. Bu örnekten yola çıkarak Karadeniz'de incelemelerde bulunacak Araştırma Heyetinin raporunun da İngilizlerin bir başka "melun" planına temel olabileceği endişesini paylaşmıştır.³⁷ İtilaf Devletleri, Karadeniz Bölgesi'ne bir heyet göndermelerine gerekçe olarak dünya medeniyet sorumluluğu ve Hıristiyan halkın hayatını garanti altına almak olarak göstermiştir. Ali Şükrü Bey, tarihten örnekler vererek Türklerin şimdiye kadar sadece Hıristiyanlara değil tüm farklı din mensuplarına adil ve hoşgörülü davrandığını ortaya koymuştur.³⁸ Türkiye'de Hıristiyanlara ekonomik ve sosyal yaşamda Müslümanlardan bile fazla imtiyaz verildiğini ileri sürmüştür. Bunlardan hareketle İngilizlerin Türklere azınlıkların hukukunu soramayacağını belirtmiştir.³⁹

Sonuç

Ali Şükrü Bey, Millî Mücadele yıllarında Trabzon Mebusu olarak seçim bölgesinin en önemli sorunlarından biri olan Pontus Meselesi hakkında oldukça bilgilidir. Bu konuda TBMM Genel Ku-

³⁵ TBMM GCZ, 3, s.669-670.

³⁶ Sadık Sarısaman "Birinci Dönem TBMM'de Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, 1, Tarih, Trabzon 2002, s.736.

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 20, s.134.

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 20, s.134.

³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 20, s.135.

rulunda mebusları bilgilendirebilmekteydi. Biraz da Meclisteki muhalif hareket İkinci Grubun önde gelen simalarından olması nedeniyle Hükümetin Pontus Meselesiyle mücadelesini yeterli görmemiştir. Hükümeti eleştirmiş, Mücadelede eksik gördüğü yerlere dikkat çekmiştir. Yine körü körüne bir eleştiri yapmamış, Pontusçu asilerle mücadelenin nasıl yapılması gerektiğine dair fikirlerini de Hükümete sunmuştur.

Ali Şükrü Bey, Pontus Meselesinin başta İngilizler olmak üzere Batılı güçler tarafından desteklendiğine inanmıştır. Ona göre Pontus çeteleri, sözde Pontus Devleti kurmak amacıyla Müslüman halka saldırarak vatanına hıyanet etmişlerdir. Dolayısıyla onlara asla merhamet edilmemelidir. Pontusçularla içeride ve dışarıda etkili mücadele edilmelidir. Ali Şükrü Bey, mücadelede sertlik yanlısı olup, silaha karşı silahla karşılık verilmesi düşüncesindedir. Bununla beraber suçlu ile suçsuzun ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun da belirlenmesinde en önemli kurumun adalet olduğuna inanmıştır. Mahkemelerde yargılamalar neticesinde suçu sabit görülenlerin en ağır şekilde cezalandırılmaları gerektiği görüşünü savunmuştur. Ona göre böylece silah ve yargı yoluyla Pontus bölücülerini etkisiz hale getirilebilecektir. Tamamlayıcı olarak ise mutlaka Uluslararası alanda Pontusçu asilerin destekleri kesilmelidir.

Kaynaklar

“Büyük Şehit Ali Şükrü Bey’in Tercüme-i Hali”, *İstikbâl*, 3 Nisan 1339/3 Nisan 1923, No: 881, s. 1.

ALAN, Gülbadi, “Anadolu’daki Yabancı Okullar ve Pontusçuluk”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Serander Yay., (Ed. Veysel Usta), Ankara, 2007, s.175-198.

Ali Şükrü Bey’in I. Devre TBMM Milletvekili Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 408.

ATALAY, Bülent, “Trabzon Metropolit Hrisanthos’un Pontus Meselesine Dair Türkiye Dışında Yaptığı Bazı Faaliyetler”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri 3-5 Mayıs 2001*, 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay., s.599-610.

- AYBARS, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, I, II, 1.Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 2000.
- ÇAPA, Mesut, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'in Pontusçu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Serander Yay., (Ed. Veysel Usta), Ankara, 2007, s.409-424.
- _____, *Pontus Meselesi*, Serander Yay., Trabzon, 2001.
- İstikbal*, 6 Şubat 1337/6 Şubat 1921, No: 218, s.2.
- KÜÇÜKER, Yüksel - ÖKSÜZ, Hikmet, *Tarihsel Arka Planıyla Pontus Meselesi*, AVİM Yay., Trabzon, 2017.
- SARISAMAN, Sadık, "Birinci Dönem TBMM'de Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in Faaliyetleri", Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001, 1, Tarih, Trabzon, 2002, s.733-754.
- ŞİŞMAN, Adnan, "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, C.14, s.173-180.
- TBMM Gizli Celse Zabıt Ceridesi*, 3, İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, 20, TBMM Matbaası, Ankara, 1959.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, 4, TBMM Matbaası, Ankara, 1981.
- URAL, Selçuk, "Mütareke Dönemi'nde Pontus Hareketi'nin Doğuşuna Yönelik Faaliyetler, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Serander Yay., (Ed. Veysel Usta), Ankara, 2007, s.225-248.
- ÜNALP, F. Rezzan, "Mondros Mütarekesi Döneminde (1918-1919) Trabzon ve Yöresinde Yaşanan Ayrılıkçı Rum Faaliyetleri ve Türk Halkının Karşı Mücadelesi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 13, Şubat 2009, s.87-118.
- YERASIMOS, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, İstanbul 2015.

MERKEZİ/ÜNİTER - MİLLİ/ULUS DEVLET BAKIMINDAN PONTUS MESELESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ali GÜLER*

1- Yaşadığımız Coğrafyayı Tanımalıyız

Türkiye coğrafyası, jeopolitik ve jeostratejik bakımdan tarihin her döneminde merkezi bir rol oynamış, bundan dolayı da zaman zaman şekli değişse de önemli tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu bakımdan bin yıldır Türkiye'ye sahip olan, burayı vatanlaştıran Türk milleti de farklı saldırılara tarihin her döneminde muhatap olarak yaşamıştır.

Bu coğrafyanın özelliklerinden kaynaklanan sorunlar ve bunların yarattığı tehditler bugün de vardır ve yarın da olacaktır. Türk milleti ve kurduğu devletler güçlü olduğu sürece bu sorunlarla baş edilebilir ve tehditler ortadan kaldırılabilir. Tarihsel süreçten de takip edebildiğimiz kadarıyla Anadolu coğrafyası jeopolitiğin ve jeostratejinin kurallarına uygun hareket edildiği zaman sorunsuz bir coğrafyadır ve üzerinde kurulan siyasi yapıları “Dünya/Cihan Devleti” seviyesine yükseltmektedir. Yani Anadolu hem sorunlu hem de imkânlı bir coğrafyanın adıdır. Kısaca “zor” bir coğrafyadır.

Osmanlı Devleti Anadolu jeopolitiğinin kurallarına uygun bir siyasi, idari ve kültürel politika takip ederek, kuruluşundan yaklaşık 150 yıl sonra Dünya/Cihan Devleti haline gelmiş ve bugünkü moda tabirle bu “küresel güç” olma özelliğini yaklaşık 270 yıl (1453-1711) tartışmasız bir şekilde devam ettirmiştir.

Gerek devlet idaresinde, klasik çağa göre gösterilen zafiyetler ve gerek barutun, pusulanın bulunması, ticaret yollarının değişmesi ile bu rolü İngiltere'ye kaptıran Osmanlı Devleti; bilinen

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi (Dışardan), E-Posta: ajansguler@hotmail.com.

sebeplerle yaklaşık 250 yıllık bir çözülme/dağılma süreci yaşamış ve yıkılmıştır.

2- Sevr'i Yeniden Okumak

Osmanlı'nın yıkılış sürecinin belgesi olan Sevr Antlaşması, bir bakıma Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de doğuşunu hazırlamıştır. Tabiidir ki; bu doğuş Sevr'e rağmen, Sevr'i planlayan dönemin küresel güçlerine rağmen bir doğuştur. Çünkü Sevr Antlaşması sadece bir siyasal organizasyon olarak Osmanlı Devleti'ni değil; toptan Türk milletini tarihten silmeye dönük bir antlaşmaydı. Bu çapta önemli maddeler içermekteydi. Bu nedenle, Sevr'de Türk'ü tarihe gömmek için yola çıkanlar; kendilerine rağmen, adeta Anka kuşu gibi kendi küllerinden yeniden doğan Türkiye Cumhuriyeti'ni de yıkmak için kolları sıvayacaklardı.

Birinci Dünya Savaşı'nın ana nedenlerinden biri, Osmanlı'nın Anadolu ve Ortadoğu topraklarını paylaşmak idi. Savaş öncesinde ve sırasında yapılan "gizli antlaşmalar" incelendiğinde bu açık bir şekilde görülmektedir. Galiplerin dayattığı bir barış antlaşması olarak Sevr, bu gizli paylaşımı hayata geçiriyordu. Savaş sonrasında fiilen Ortadoğu toprakları kaybedilmiş, Anadolu paylaşım antlaşmalarına göre işgal edilmişti. M. Kemal Atatürk'ün önderliğinde Türk milleti Anadolu'yu kurtarmış, Sevr Antlaşması yırtılıp çöpe atılmış, Lozan Antlaşması hayata geçirilmiştir. Türk milleti burada coğrafyanın jeopolitik ve jeostratejik özelliklerini dikkate alarak bir merkezi (üniter) – milli (ulus) bir devlet kurmuştur.

Sevr Antlaşması ve onu hazırlayan Paris Barış Konferansı; Anadolu'nun parçalanması ve emperyalizmin nüfuz alanları oluşturma politikaları çerçevesinde üç "devlet doğurtmayı" öngörmüştür: "*Pontus, Kürdistan ve Ermenistan.*" O dönemde uygulanamayan, hayata geçirilemeyen emperyalizmin bu üç önemli projesi bugün de değişik şekillerde Türk milletini tehdit eden projeler olarak karşımızda durmaktadır.

Toplam 433 madde olan Sevr Antlaşması'nın 62, 63, 64'üncü maddeleri, "*Üçüncü Bâb Mevad-dı Siyasiye Üçüncü Kısım Kürdistan*" başlığı altında kurulması düşünülen "Kürt Devleti"ne ayrılmıştır. Yine Sevr Antlaşması'nın 88, 89, 90, 91, 92, 93'üncü maddeleri de "*Üçüncü Bâb Mevad-dı Siyasiye Altıncı Kısım Ermenistan*" başlığı altında tasarlanan "Ermeni Devleti"ne

ayrılmıştır. Kuzeydoğu Karadeniz’de kurulması düşünülen “Pontus Devleti” ise Paris Barış Konferansı’ndaki tartışmalar sırasında Trabzon’un Ermeniler mi, Rumlara mı verileceği konusunda anlaşma sağlanamaması üzerine Sevr’e yansımamıştır. Buna rağmen, aşağıda değerlendireceğimiz gibi, Yunanistan “Megali İdea” kapsamında bu konudaki ayrılıkçı isteklerine ve çalışmalarına devam edecektir.

Millî Mücadele ve Lozan Antlaşması ile fiilen ortadan kaldırılan Anadolu’nun parçalanması ile ilgili bu temel Sevr projelerinin günümüzde yine karşımıza çıkarılmakta olduğu görülmektedir. Günümüzün küresel (emperyalist) gücü olan ABD, “Genişletilmiş Ortadoğu Projesi” kapsamında tarihin tozlu raflarından bazı haritalar çıkarmakta ve bunları güncelleştirerek hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu küresel güçle rekabet ederek kendi nüfuz alanlarını genişletmeye veya korumaya çalışan AB ise, çoğunlukla ABD ile örtüşen, zaman zaman da farklılaşan başka harita ve oluşumlar peşinde koşmaktadır.

3- Merkezi/Üniter-Milli/Ulus Devlet Kavramı ve Anayasal Dayanakları

Milli/ulus devletler, öncelikle insan unsurunu tek bir “milletin/ulusun” oluşturduğu devletlerdir. İkinci olarak bu devletler, iç ve dış “egemenliklerini” kendileri temsil eden devletlerdir.

Ulus devletler yönetim modeli (idari) bakımdan “federal” veya “merkezi/üniter” olabilir. Mesela ABD ve Almanya “federal-milli/ulus devletlerdir”. Fransa ve Türkiye ise “merkezi/üniter-ulus devletlerdir.”

Daha Misak-ı Millî ile başlayan ve kongrelerle devam eden merkezi-milli yeni bir Türk devleti oluşturma fikrini Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve gelişim süreçlerinin tamamında görmek mümkündür. İç ve dış hukukun oluşturulması, kültür ve eğitim politikalarının belirlenmesi ve uygulanması hep bu temel esas üzerine bina edilmiştir.

Nitekim Atatürk Büyük Nutuk’ta devletin iki temel özelliğini bu arada “millilik” esasını şu şekilde ifade etmiştir: *“Efendiler, bu nutkumla, milli varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, istiklâlini nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına daya-*

nan millî ve çağdaş bir devletin nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım...”

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin merkezi/üniter-milli/ulus devlet özelliği; hem ülkenin, hem de milletin bütünlüğünü, birliğini ve bölünmezliğini ifade eder. Türkçenin resmi, devlet, eğitim, bilim ve yayın dili olması; hukukun tekliği; idarenin merkezîliği; kültürel ve siyasal bütünlük bunu tamamlar. Mevcut Anayasamızın aşağıda tek tek vereceğimiz pek çok maddesi devletin bu özelliğini belirlemiş, bu özelliklerin korunmasını pek çok bakımdan garanti altına almıştır. Anayasa, diğer bazı temel esaslarla birlikte (mesela laik devlet düzeni) devletin bu özelliğinin korunması için temel özgürlüklerin sınırlandırılacağı esasını da getirmektedir. Hatta, olağanüstü hâl uygulaması ve sıkıyönetim ilanı için merkezi-milli devlet düzeninin bozulması gerekçelerden biri olarak belirlenmiştir.

Anayasamızda özellikle 3., 42., 66. Maddeler milli/ulus devlet esasını; 80., 126. ve 127. Maddeler merkezi/üniter devlet esasını belirleyen maddeler olarak öne çıkmaktadır. Anayasamızın şu maddeleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin merkezi/üniter-milli/ulus devlet özelliğini belirlemiş ve koruma altına almıştır:

Başlangıç- “Türk Vatanı ve Milletinin ebedi varlığını ve Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen bu anayasa...”

Başlangıç- “Hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin... karşısında korunma göremeyeceği...”

Madde 3. “Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanunda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Milli marşı “İstiklal Marşı”dır.

Başkenti Ankara’dır.”

Madde 5. “Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak,... için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.”

Madde 14. “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiç biri, *Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı...* amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.”

Madde 26. “Bu hürriyetlerin kullanılması, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve *Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması...* amaçlarıyla sınırlanabilir.”

Madde 28. “Basın hürriyeti’nin sınırlamasında, Anayasanın 26 ve 27’nci maddeleri hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırılanlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar...”

Sürelî veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; *Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün*, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlakın *korunması* ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir...

Türkiye’de yayımlanan sürelî yayınlar, *Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne*, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka *aykırı yayımlardan* mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir...”

Madde 42. “Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.”

Madde 58. “*Devlet*, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği *gençlerin* müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve *Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlü-*

ğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.”

Madde 66. *“Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.*

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.”

Madde 68. *“Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine aykırı olamaz; sınıf ve zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.”*

Madde 80. *“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler.”*

Madde 81. *“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, göreve başlarken aşağıdaki şekilde ant içerler:*

Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma... büyük Türk Milleti önünde namusum ve şerefim üzerine andiçerim.”

Madde 103. *“Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki şekilde ant içer:*

Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılâplarına ve lâik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma,... Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine ant içerim.”

Madde 104. “*Cumhurbaşkanı* Devletin başıdır. Bu sıfatla *Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.*”

Madde 118. “... *Kurulun* (Millî Güvenlik Kurulu), Devletin varlığı ve bağımsızlığı, *ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği*, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınması zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir.”

Madde 122. “Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilânını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya *ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması* sebepleriyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan *Bakanlar Kurulu*, Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde *sıkıyönetim ilan edebilir...*”

Madde 126. “*Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.*

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan *merkezî idare teşkilatı kurulabilir.* Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.”

Madde 127. “... *Merkezî idare, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir.*”

Madde 130. “... Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki, *Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin*

ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez...”

Madde 174. “Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz...”

4- Milli/Ulus Devlet, Lozan Hukuku ve Gayrimüslim Azınlıklar

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası hukuka göre bağımsızlığının tescil edildiği ve halen yaşayan bir antlaşma olan Lozan'a göre, burada oluşturulan siyasi-hukuki statüye göre, Türkiye'de sadece “Gayrimüslim azınlıklar”dan bahsetmek mümkündür. Bunlar da Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir. Lozan Barış Konferansı'ndan üç yıl sonra 1926'da Türkiye Cumhuriyeti'nin Medeni Kanun'u kabulünden sonra, zaten Lozan'da verilen bazı azınlık hakları otomatik olarak ortadan kalkmıştır. Yahudiler 15 Eylül 1925, Ermeniler 17 Ekim 1925, Rumlar 27 Kasım 1925 tarihlerinde yaptıkları müracaatlarla, “*aile hukuku*” ve “*kişi hukuku*” açısından farklı bir işleme tabi olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bunun Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık iki yıl sonra meydana gelmesi; Türk Devleti içinde ve Türk insanıyla birlikte yaşadıkları sürece Gayrimüslim azınlıkların herhangi bir hukuki kayıt olmaksızın da doğal haklarına sahip olabileceklerine inanmış ve bu konuda tecrübeleri olduklarının bir delili olsa gerekir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde hem iç hukuk hem de uluslararası hukuk bakımından bu unsurlardan başka “dinsel”, “dilsel” veya “etnik” bir azınlık yoktur. Bu siyasi-hukuki statü, sosyolojik esaslara da dayanan bir oluşumu ifade etmektedir. Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, sosyolojik anlamda bunu şu şekilde değerlendirmektedir:

“Ülkemizde Yahudi, Ermeni ve Rum gibi hâkim gruptan sayı bakımından üstün olmayan azınlıklar yanında Polonez, Süryani ve onun kasıtlı olarak çoğaltılan türevleri (Yakubiler, Aramiler, Keldaniler, Nesturiler, Asuriler, Araplar ve Çingenerler) dışında başkaca azınlıklar düşünmek mümkün değildir. Bunların dışında türetilmeye çalışılan tüm gruplar,

dince, dilce ve kültürce egemen toplumun ayrılmaz parçasıdır.”

Lozan görüşmelerinde başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin belli amaçlarla azınlıklar sorununu canlı tutmak arzusunda olduklarını açıkça ortaya koymuşlar; Türkiye’de “Gayrimüslim azınlıklar” dışında başka azınlıklar yaratmak istemişlerdir. Bu konudaki talep ve dayatmaların bugün de devam etmekte olduğu bilinmektedir. Amaç, azınlık haklarını bahane ederek Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni, Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi “vesayet” altına almaktır.

Halbuki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti hem insan unsurunu yani “Türk Milleti”ni tanımlarken hem de “vatandaşlık hukuku”nu oluştururken yeni azınlıklar yaratmanın önünü kesecek, ulus devletin insan unsurunu birleştirip, bütünleştirecek önemli adımlar atmıştır.

5- “Türk Milleti” ve “Türk Vatandaşı” Kavramları

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucu iradesini temsil eden Atatürk “Medeni Bilgiler”de “*Milletin Genel Tanımı*” başlığı altında, “*millet hakkında, ikinci derecede unsurları dikkate alınarak mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tanımı biz de ele alalım*” diyerek şu tanımı yapmıştır:

- a. Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan,
- b. Birlikte yaşamak hususunda ortak arzu ve bunu kabulde samimi olan,
- c. Ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan topluma millet adı verilir.

Bu tanım incelenirse bir milleti oluşturan insanların bağlılıklarındaki değer, kuvvet ve vicdan hürriyetiyle insani duyguya gösterilen uyum kendiliğinden anlaşılır;

Gerçekten, geçmişten ortak zafer ve üzüntü mirası;

Gelecekte gerçekleştirilecek aynı program;

Birlikte sevinmiş olmak, birlikte aynı ümitleri beslemiş olmak.

Bunlar elbette bugünün çağdaş zihniyetinde diğer her türlü koşulların üstünde anlam ve kapsam alır.

Bir millet oluştuktan sonra bireylerin devlet hayatında, iktisadi ve fikri hayatta ortaklaşa çalışması sayesinde meydana gelen milli kültürde şüphesiz milletin her bireyinin çalışma payı, katılımı, hakkı vardır. Buna göre BİR KÜLTÜRDEN İNSANLARIN OLUŞTURDUĞU TOPLUMA MİLLET DENİR, dersek milletin en kısa tanımını yapmış oluruz.”

Atatürk aynı eserin “Millet” başlıklı bölümünün başında bir genel tanım daha yapmaktadır ki o da şu şekildedir: “*Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal bir birliktir.*”

Milletin genel tanımını özetle “ortak kültürü paylaşmak” temellinde yapan Atatürk, Türk Milleti’ni de “*Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir*” diyerek tanımlamıştır ki bu da devletin insan unsuru bakımından yapılmış “siyasi-hukuki” bir tanımdır.

Atatürk’ün yaptığı yukarıdaki tanımlarda ve devletin anayasal sistemi içinde açıkça belirtildiği gibi “Türk Milleti” kavramı, sübjektif unsurlara dayanan, günümüzde Amerikan sosyolojisinin de benimsediği “etnik grup” tanımı ile aynı olan bir derinlikte ele alınmıştır. Yani Türk Milleti sosyolojik olarak “*ortak yaşanan tarih içinde birlikte yaratılan ortak kültürü paylaşan insan topluluğu*”dur. Bu anlamda bakıldığı zaman, farklı menşelerden gelse ve farklı alt grup isimleri ile anılsa bile Türkiye’de yaşayan Kürtler, Çerkezler, Abhazlar, Boşnaklar, Gürcüler vs. ayrı ayrı “milletler” değil; Türk Milletinin birer parçasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin halen yürürlükte bulunan 1982 tarihli Anayasası’nın 66. Maddesi, “*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür*” diyerek; “Türklük” kavramının, “kan”a, “ırk”a, “soy”a değil “vatandaşlık” esasına bağlı olduğunu belirlemiştir. Anayasamız bazılarının iddia ettiği gibi “ırk” veya “kan” bağına esas almamıştır. Yani Anayasadaki “Türk” kavramı bir “ırkı” değil, “vatandaş” ifade etmektedir. Kaldı ki, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren hem Atatürk’ün yazdıkları ve konuşmaları hem de devletin yazılı belgeleri incelendiği zaman görülmektedir ki, “Türk” ve “Türklük” kavramı “kültürel” bir kavramdır, “ırka” veya “kana dayalı” bir kavram değildir. Yani aynı kültürü paylaşan insanların tamamı “Türk” olarak, aynı “millet” olarak tanımlanmıştır. Bu sosyolojik yaklaşım, Anayasa’da da hukuki ifadesini bulmuştur.

6- Uluslararası Hukuk, Azınlıkların Korunması ve Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yukarıda verdiğimiz maddelerde de görüldüğü üzere mevcut anayasasında da güçlü bir şekilde vurgulandığı gibi, Merkezi-Milli (Üniter-Ulus), Demokratik, Laik bir Cumhuriyet olarak kurulmuş ve yaşamakta olan bir devlettir. Bugün, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın 1975 Helsinki Belgesi, 1990 Kopenhag Belgesi ve bunları aynen kabul eden Avrupa Konseyi'nin 1993 Viyana Zirvesi'nde hazırlanan ve 10 Kasım 1994 Bakanlar Komitesi'nin 95 nci oturumunda kabul edilerek, 1 Şubat 1995'te imzaya açılan "*Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme*" gibi altına imza attığı bütün azınlıklarla ilgili uluslararası antlaşmalara "Gayrimüslim Azınlıklar" yani "Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler" bakımından taraftır.

Bu statünün siyasi ve hukuki bakımdan korunması, milli birlik ve bütünlüğümüzün korunması anlamına gelir. Bu aynı zamanda Devletimizin yaşatılması iradesini de ifade eder. Nitekim, Türkiye AGİK Kopenhag Belgesi'nin kabulünden sonra, Yunanistan, Bulgaristan ve Almanya'nın da yaptığı gibi, Yürütme Sekreterliği'ne gönderdiği bildirimde burada yer alan "*ulusal azınlık kavramının ancak ikili ve çok taraflı uluslararası belgelerle statüleri belirlenen grupları kapsadığını ve Kopenhag Belgesi düzenlemelerinin Anayasa ve iç mevzuata göre uygulanacağını*" açıklamıştır. Görüldüğü gibi burada Lozan Statüsü'ne atıf yapılmaktadır.

Yine Türkiye, "Avrupa İnsan Haklarının Ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye Ek Protokol (Paris, 20. 3. 1952) 11. Protokol İle Değiştirilen Ve Yeniden Düzenlenen Metin" bir bildirim ile şerh düşmüştür. Bu protokolle, Sözleşmeye, "mülkiyet hakkı", "eğitim ve öğrenim hakkı" ve "serbest seçim yapma hakkı" eklenmiştir. Türkiye, protokolü onaylarken, eğitim ile ilgili 2. maddesine çekince koyarak, 430 Sayılı Tevhidi Tedrisat Yasası kurallarının saklı tutulduğunu belirtti. Çünkü, "*Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir*" şeklindeki ikinci madde başta laiklik ve ulus devlet esası olmak üzere devletin temel esaslarını zayıflatılabilecek hükümler içermekteydi.

Türkiye “ikiz yasalar”dan ikincisine yani *BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi*’ne de çekince koymuştur. Türkiye, Sözleşmenin “Azınlıkların korunması” başlığını taşıyan “*Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez*” şeklindeki 27. maddesi’ne, “*Lozan hükümlerine aykırı olamaz*” şerhini düşmüştür.

Avrupa’da azınlık haklarının korunmasıyla ilgili olarak hazırlanan tüm belge, şart ve sözleşmelerde, ulusal azınlıklar için tanınan pozitif haklar ve özgürlükler tanımlandıktan sonra bu hakların kullanımında, azınlık mensupları için ulusal mevzuata uymaları ve başkalarının haklarına saygı göstermeleri yükümlülüğü de getirilmektedir.

Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’nin 20. Maddesi şu şekildedir: “*Bir ulusal azınlığa mensup olan kişiler bu çerçeve Sözleşmede yer alan prensiplerden kaynaklanan hakları ve özgürlükleri kullanırken, ulusal mevzuata ve başkalarının haklarına ve özellikle çoğunluğa veya diğer azınlıklara mensup olan kişilerin haklarına saygı gösterirler.*”

Yine hem Avrupa’da azınlık haklarının korunması ile ilgili olarak hazırlanan tüm belge, şart ve sözleşmelerde hem de Birleşmiş Milletler’in konuyla ilgili sözleşmelerinde üniter-ulus devletleri korumaya dönük ciddi tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler özellikle üç başlıkta toplanmaktadır:

Devletlerin;

1. *Eşit egemenliği,*
2. *Coğrafi bütünlüğü,*
3. *Siyasal bağımsızlığı.*

Uluslararası metinlerde azınlıklara tanınan pozitif haklar, devletlerin bu üç alandaki hakları aleyhine yorumlanamaz ve kullanılamaz. Mesela Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’nin 21. Maddesi şu şekildedir:

“Bu çerçeve Sözleşmedeki hiç bir hüküm, uluslararası hukukun temel prensiplerine ve özellikle Devletin egemen eşitliğine, ülke

bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına aykırı faaliyetlere girişme veya bu yönde bir eylemde bulunma hakkı verdiği anlamı çıkaracak şekilde yorumlanamaz.”

Aynı koruma hükümleri “1992 Tarihli Birleşmiş Milletler Ulusal, Etnik, Dinsel Veya Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi”nde de yer almaktadır. Bildirgenin 8. Madde 4. Fıkrası şu şekildedir:

“Bu Bildirgedeki hiçbir şey, devletlerin egemen eşitliği, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı da dahil olmak üzere, Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı hiçbir faaliyete izin verecek biçimde yorumlanamaz.”

Bu sözleşmelerin taraf olan üniter-ulus devletler için getirdiği koruma tedbirleri, sözleşmelerde yer alan insan hakları ve temel özgürlükleri kullanacak olan tüm vatandaşlar gibi azınlıklara da doğal olarak sadakat mükellefiyeti getirmektedir.

7- Pontus Meselesi: Düşlerle Bir Devleti Diriltmeye Çalışmak

Başlangıçta belirttiğimiz gibi, jeopolitiğin ve tarihi şartların oluşturduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel esaslarından birisi olarak Merkezi/Üniter – Milli/Ulus Devlet anlayışını ortadan kaldırmaya dönük çalışmalar Sevr'in öncesi ve sonrasında üç ana konu etrafında şekillenmiştir. Bunlardan biri “Kürdistan”, diğeri “Türkiye Ermenistan'ı” üçüncüsü de “Pontus Rum Devleti” kurma girişimleridir. Bunlardan ilk ikisi konumuz dışındadır. Ermeniler ile Yunanlıların aralarındaki tartışmalardan dolayı Sevr'e yansımayan ve fakat gerçekleştirilmesi için dün de bugün de uğraşmaları devam eden mesele “Potus Meselesi”dir. Bu konu dün Osmanlı Devleti'nin, bugün de Türkiye Cumhuriyeti'nin ülke (toprak) bütünlüğü ile millet birliğini doğrudan tehdit etmiştir ve etmeye de devam etmektedir.

Karadeniz bölgemiz; “Megali İdea” (Büyük Yunanistan yaratma fikri) kapsamında kurulduğu 1829 yılından itibaren Türklüğün aleyhine %278 defa büyüyen Yunanistan'ın hep ilgi alanı içinde olmuştur. Yunanistan, bugün için tarihin karanlıklarında kalmış bulunan Pontus meselesini bu maksatla yine gündeme taşımaya, Türkiye'yi zayıflatmaya uğraşmaktadır. Peki, bu mesele

neydi? Konunun gerçek mağdurları Yunanlılar mı, Türkler miydi? Şimdi de ana hatları ile bu soruların cevaplarına bakalım:

Karadeniz Bölgesi, Birinci Dünya savaşı içinde ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanması üzerine başlayan Mütareke Dönemi'nde yeni bir tehdit ile karşı karşıya kaldı: Pontus Meselesi. Yöredeki Rumlar, Fener Rum Patrikhanesi'nin organize ettiği ve bölgede kurulan Pontus Terör Örgütü'nün yürüttüğü katliamlarla, ilk çağda bu bölgede İran asıllı bir aile tarafından kurulan Pontus Krallığı (M. Ö. 298-M.S. 63)'nı dirilterek, Megali İdea'yı gerçekleştirmek sevdasına kapıldılar. Fener Rum Patrikhanesi ile Yunanistan'dan yönlendirilen İstanbul'daki Pontus Terör Örgütü'nü bu amaçla kurdular.

Pontus Örgütü'nün temeli "*Merzifon Amerikan Koleji*"nde okuyan Rumlar tarafından atılmış, 1909 yılında Trabzon Metropoli vasıtasıyla Atina'da "*Küçük Asya Cemiyeti*"nin emri altına girmiştir. Merzifon Amerikan Koleji, sonraki dönemde bine yakın Rum gencini yetiştirmiştir. 1908 yılında "*Müdafaa-i Meşruta*" adında bir ihtilal teşkilatı kuran Rum gençleri, "*Pontus*" isimli bir gazete de yayımlamışlardır.

Pontus Örgütü'nün amacı, eski Romalıların "*Euksinos Pontus*" dedikleri ve Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun sahil vilayetleri ile içeride Amasya ve Sivas Vilayetlerinin bir kısmını içine alan yerleri Batum'dan Ayancık'a kadar geniş bir Türk vatan parçasını Yunanlılaştırmak, ileride Yunanistan ile birleştirmek üzere eski çağlardaki Pontus Krallığı'nı canlandırarak müstakil bir "*Pontus Devleti*" kurmaktır. Bütün bu faaliyetleri Yunanistan, Fener Rum Patrikhanesi ile iş birliği içinde teşvik ve organize ediyordu. Rum çetelerinin en iyi teşkilatlanmış olanları ve en tehlikelileri hiç şüphesiz, bu Pontus Terör Örgütü tarafından idare edilenlerdi.

Bu cemiyet ve şubelerinin daha Birinci Dünya Harbi sırasındaki Rus işgali ile başlayan çalışmaları sonucunda, Çarşamba, Samsun ve Bafra civarı ile Trabzon ve yöresindeki Rum köylerinde depolanan silahlar gençlere ve askerden kaçan Rumlara dağıtılıp çeteler kurulmuş bulunuyordu. Bu Pontus çeteleri, bütün Karadeniz sahilinde ve içeride de Sivas, Amasya, Tokat'a kadar uzanan geniş bir alanda katliamlara girişmişlerdi. Rusların 2.000 tüfekle silahlandırdıkları ilk çete reisleri Vasil Usta ve Dimitri Haralambidis, başta olmak üzere bu çeteler, Türk köylerini yakmaya ve

Türkleri öldürmeye başlamışlardır. Savaş içinde Pontus çetelerinin ilk hedefi, Türkiye'yi zayıf düşürmek, Türk ordusunu meşgul ederek düşmana dolaylı destek sağlamak, Türk ordusunu arkadan vurmak ve sonuçta bölgedeki Rum varlığını ispatlayarak Türkiye'nin yenilmesi halinde emellerini gerçekleştirmektir.

Mondros'tan sonra yapılan barış görüşmelerinde diplomatik atağa da kalkan Pontusçu Rumlar, dünyanın dikkatini buraya çekmeye çalışmışlar; Patrikhanenin uydurma istatistikleri ile bölgedeki Rum nüfusunu çok göstermeye çabalamışlardır. Gerçekte hem Osmanlı Devleti'nin resmi istatistiklerine hem de yerli ve yabancı tarafsız kaynaklara göre Trabzon, Sivas ve Kastamonu Vilayetlerindeki Rum nüfusu, Müslüman Türk nüfusunun onda biri kadardı. Mesela 1914'te savaşın hemen öncesinde yapılan resmi nüfus sayımına göre bu üç vilayette 3.263.396 Müslüman'a karşılık sadece 361.750 Rum yaşıyordu.

Bütün bu gelişmeler karşısında Atatürk'ün Samsun'a ayak basması ile birlikte bölgedeki bu Rum faaliyetlerine karşı Türk milletinin teşkilatlandırıldığını görüyoruz. Öncelikle Erzurum Kongresi hem Doğu Anadolu'nun hem de Trabzon Vilayeti ile Canik (Samsun) Sancağı'nın temsilcileri ile toplandı ve bölgeye yönelik "Ermenilik, Kürtçülük ve Pontusçuluk" faaliyetlerine karşı "*Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür bölünemez*" haykırışı ile bir milli irade dile getirildi.

23 Nisan 1920'de Meclis'in Ankara'da açılarak Ankara Hükümetinin oluşturulmasından yaklaşık yedi ay sonra, 9 Aralık 1920'de Merkez Ordusu kuruldu. Başına Nurettin Paşa'nın getirildiği bu ordunun esas görevi, iç isyanları bastırmak ve Pontus çetelerinin faaliyetlerini, katliamlarını önlemektir. Bir kısım dış bas-kılara rağmen Ankara Hükümeti kararlı bir şekilde Pontus çetelerinin üzerine gitti ve nihayet 1923 yılının ilk aylarında Pontus çetelerinin isyanı tamamen bastırıldı. Bu olaylar sırasında, Pontus çeteleri tarafından 1.817 Türk öldürülmüş, 3.723 ev yakılmış, 1.800 civarında soygun ve gasp olayı gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık bu mücadele sırasında 10.886 çeteci yakalandı ve 11.188 asi öldürüldü. Bu bölgede çalışan İstiklâl Mahkemesi Pontus İsyanı'na katılmak ve kışkırtmak suçundan 3 Müslüman, 174 Rum'u astı.

Sonuçta, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasına paralel olarak imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile bölgede kalan Rumlar, mübadele ile Yunanistan'a göç etmişlerdir. 1923-1928 yılları arasında Mübadele antlaşması gereğince Türkiye'den toplam 1.104.216 Rum göç etmiştir. Bu sayının 182.169'u Karadeniz Bölgesi'nden giden Rumlardır.

Yunanistan bugün, "1916-1918 ve 1919-1923 yılları arasında, o zaman Türkiye'nin Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan 350 bin Ortodoks Rum'un, günün Türk makamlarının sistematik imha politikasının kurbanı olduğunu ve bundan kurtulanların, ancak Yunanistan'a sığınmakla canlarını kurtardıklarını" iddia etmektedir. Bu gerekçeyle, 24 Şubat 1994 tarihinde, Yunan Parlamentosu 19 Mayıs'ı "Pontus Rumlarının Türklerce Katlini Anma Günü" olarak kabul etmiştir. Karar, 7 Mart 1994'de Yunanistan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış ve 8 Mart 1994'te Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kıbrıs Rum Yönetimi Temsilciler Meclisi de aynı yönde bir karar almıştır.

Yaşanan tarihi gerçeklerin açıklığına rağmen; Türkiye'ye karşı düşmanca tutumlarını devam ettiren Yunanistan, Karadeniz üzerindeki emellerini adeta bir devlet politikası olarak uygulamaktadır. Yunanistan bu politikalarından ve karanlık emellerinden vazgeçmemektedir. Nitekim; Yunanistan Cumhurbaşkanı Kostas Stefanopulos, 2002'de Batı Trakya'daki Dedeoğaç (Aleksandria) kentinde, 2006 yılında da Selanik'te "Pontus Soykırımı Anıtı"nın açılışını yapmıştır. Yunanistan Cumhurbaşkanı Stefanopulos Dedeoğaç'taki açılışta yaptığı konuşmada; "soykırım gerçektir. Yunanlılar, Pontus soykırımını hiçbir zaman unutmayacaklardır" iddiasında bulunarak, "Yunanlıların, tarihin çeşitli aşamalarını her an hafızalarında bulundurmaları gerektiğini" belirtmiştir.

Yunanistan, önceleri basit bir folklorik öge olarak gördükleri "Pontus" terimine, 1974 Kıbrıs olaylarından sonra, Türkiye aleyhine hasmane duyguları körüklemek amacıyla ideolojik bir içerik yüklemiştir. Yunanlı siyasilere, "Pontus" fikrinin sömürülmesinin, Türk devletinin temelini oluşturan politik ve kültürel ilkeleri boşa çıkartma çabalarına hizmet edeceğini ve Batı Trakya'daki Türk azınlığı mensuplarını kovmak için bir gerekçe teşkil edeceğini düşündüler. Yunan tarafının öncelikli hedefi, muhtemelen "mikro milliyetçi" duyguları kışkırtmak suretiyle, Türkiye'nin

etnik yapısında istikrarsızlık yaratmaktır. Amaç, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmaktır.

Esasında tarih Yunanistan'ı, sözde "*Pontus soykırımı*" hakkında, hayasızca, temelden yoksun iddialarda bulunan bir taraf olarak değil; Anadolu'yu işgali sırasında işlediği savaş suçlarından ve Karadeniz bölgesinde Yunanlı çetelerce yapılan mezalimlerden dolayı özür dilemesi gereken bir taraf olarak işaret etmektedir. Savaş zamanında sivillere karşı işlenen suçlar, insan hakları ihlallerinin en ciddi olanlarından. Bugün Yunanistan, uluslararası anlaşmalardan doğan taahhüt ve yükümlülüklerine karşın, Batı Trakya'daki Türk azınlığın insan haklarını ihlal etmeye devam etmektedir. İnsan hakları izleme gruplarının hazırladıkları sayısız raporlarda da belgelendiği gibi, Batı Trakya'daki Türk azınlık, sistematik dışlanma ve ayrımcılık politikalarına tabi tutulmaktadır.

Gerçekten de Yunan Hükümeti, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Batı Trakya'nın nüfus yapısını değiştirme çabası içerisinde, eski Sovyetler Birliği topraklarından göç eden 120 bin "*Pontuslu Rumu*" Batı Trakya'ya yerleştirmiştir.

Yunanistan'ın Pontusçu faaliyetleri çerçevesinde ileri sürdüğü bir iddia da Doğu Karadeniz bölgesi başta olmak üzere, halen Anadolu'da "*gizli Hıristiyanların yaşadığı*"dır. Doğu Karadeniz bölgesinde bugün dahi, Helence konuşan Hıristiyanların yaşadığı iddia edilmektedir. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere tanınan her türlü haklar bilinmektedir. Gayrimüslimlerin kendilerini gizlemeleri için hiçbir neden yoktur. Yunanistan'ın bu tür iddialarla bölge Türk insanımızda bir şüphe ve kimlik krizi yaratmaya çalıştığı açıkça gözlenmektedir.

Diğer taraftan Yunanistan, kurduğu ve sayıları bugün için 176'yı bulan "*Pontus Dernekleri*" vasıtasıyla "*Pontus Helenizmi Kongreleri*" düzenlemekte ve turizm mevsimlerinde başta Trabzon ve yöresi olmak üzere Doğu Karadeniz bölgesine "*Unutulmayan Kaybolan Vatanlara Gezi*" adı altında periyodik geziler de düzenleyerek olayı canlı tutmaya çalışmaktadır. Yunanistan yine bu kapsamda, bölgeden bazı Türk gençlerini imkânlar sağlayarak Yunanistan'a götürüp eğitmektedir. 2003 yılı rakamlarına göre Yunanistan'ın bu iş için ayırdığı para 1 milyon dolar civarındadır.

Tarihsel süreçte de bu oluşumların hem içinde hem de arkasında duran Fener Rum Patrikhanesi, bugün de bölgeye yönelik bazı faaliyetleri organize etmektedir. Patrikhanenin “Dünya Barışına Katkı Sempozyumu” (1994), “Vahiy ve Çevre Sempozyumu” (23 Eylül 1995), “Din-Bilim ve Çevre Sempozyumu” (20-28 Eylül 1997) gibi faaliyetleri bu konu ile ilgilidir.

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki; bir anlamda emperyalizmin yeni adı ve şekli olarak ortaya çıkan küreselleşme olgusu, ulus devletler açısından başta egemenlik alanlarının daraltılması olmak üzere, ekonomik, siyasi, sosyal pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Ulus devletlerin yaşaması, küreselleşmenin hayatı kolaylaştırıcı imkânlarından yararlanırken getirdiği bu sorunlarla da akılcı bir şekilde mücadele edilmesine bağlıdır. Gelişmekte olan ulus devletler, her alanda iş birliği imkânlarını geliştirmeli ve kendi kaynaklarını kendileri kullanmalı, refah toplumu haline gelmelidirler.

Türkiye bakımından yapılması gereken şudur: Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihin, sosyolojinin ve jeopolitiğin kısaca aklın ortaya çıkardığı ve kurucu iradenin şekillendirdiği temel esasları bozulmadan yaşatılmalıdır. Yani, tam bağımsız, demokratik, laik bir cumhuriyet ve merkezi/üniter – milli/ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu özelliklerini koruyarak; bu arada demokrasisini, hukuk sistemini, insan hakları ve özgürlükler açısından çağdaş değerler çerçevesinde geliştirerek yoluna devam etmelidir.

Birçoğu tarihsel sürecin mirası olarak karşımızda duran temel siyasal sorunlar, baş edilmez, çözülmez sorunlar değildir. Türkiye milli politikalar üreterek, milli birlik ve bütünlüğünü geliştirerek bu sorunları çözebilir. Burada önem taşıyan konu ulus devlet üstü küresel güçlerin dayatmalarına ve çifte standartlı politikalarına karşı dikkatli olmaktır. Uluslararası hukuk ve belgeler Türkiye Cumhuriyeti'nin dar manada üniter-ulus devlet yapısını, geniş manada temel/kuruluş esaslarını koruma hakkını zaten vermektedir. Önemli olan bunlardan doğan haklarımızın ikili ve çok taraflı ilişkilerde akılcı bir şekilde kullanılmasıdır. Öte yandan, bir toplumdaki farklılıkların sürekli ön plana çıkartılması, o devletin siyasî-hukuki yapısının değiştirilmesi için tartışmalar

başlatabilir. Geçmişten alınan ağır dersle, “bağımsızlık”, “egemenlik”, “toprak bütünlüğü” ve “millet kimliği”nin çeşitli yeni bahanelerle siyasal oyunlara konu edilmesi engellenmelidir. Üni-ter-ulus devlet yapısını ve devletimizin diğer temel esaslarını tartışma konusu yapmadan korumak, vatani ve vatandaşları büt-ünleştirici politikayı demokratik biçimde sürdürmek, her devle-tin olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti’nin de hakkı ve ödevidir.

Türkiye Cumhuriyeti bakımından “Lozan” ve “Mübadele” ile kesin bir çözüme kavuşturulan Pontus Meselesi, ABD’nin Karade-niz ile ilgili stratejileri bakımından yeniden ısıtılmaktadır. Türki-ye, “Pontus Devleti’ni diriltme çabalarını” öncelikli sorunları ara-sına almak durumundadır. ABD ve AB’nin güdümünde Yunan is-tihbaratının yönlendirdiğinden kuşku duyulmayan Karadeniz Böl-gemize yönelik yukarıda sayılan türden faaliyetlerin önlenmesi gerekmektedir. Patrikhanenin ve Baş Papaz Bartholomeos’nun Lozan ve sonrasında kendisi ile ilgili olarak oluşturulan hukuka uygun hareket etmesi sağlanmalıdır.

Kaynaklar

- AFETİNAN, Ayşe, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazı-ları*, (Sadeleştirerek Yay. Haz. A. Sevim, A. Süslü, M. A. Tu-ral), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000.
- ARI, Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul, 1995.
- ATATÜRK, Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, (Yay. Haz. Prof. Dr. Z. Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1995.
- BAŞAR, Cem, *Terör Dosyası ve Yunanistan*, I-II, İstanbul, 1993.
- BOZKURT, Gülnihal, *Alman ve İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Geliş-melerin Işığı Altında Gayr-i Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumları (1839-1914)*, Ankara, 1989.
- CALAN, Göknur, “Fener Patrikhanesi Vatikan Olma Yolunda,” *Nokta*, 4-10 Eylül 1994.
- ÇAPA, Mesut, *Pontus Meselesi: Trabzon ve Giresun’da Milli Müca-dele*, Ankara, 1993.

- ÇAVUŞOĞLU, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, İstanbul, 1999.
- DOĞANAY, Rahmi, *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, Ankara, 2001.
- ERSÖZ, İsmail Cenkeri, *Küresel Siyasetin Odağında Fener Rum Patrikhanesi*, Berikan Yay., Ankara, 2007.
- GÜLER, Ali, "Heybeliada Ruhban (Papaz) Okulu ve Gerçekler," *Bilge*, 16 (Bahar 1998), s.29-37.
- _____, "Pontus Meselesi ve Az Bilinen Bir Eser: "The Pontus," *Kara Harp Okulu D.*, I/2 (1991), s.54-66.
- _____, "Türkiye'ye Yönelik Yunan Stratejileri (1990-1995) Rum-Yunan Basınına Göre," *Avrasya Dosyası*, III/3 (Sonbahar (1996), s.121-130.
- _____, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, Berikan Yay., Ankara, 2009.
- _____, *Sorun Olan Avrupa Birliği*, Genişletilmiş 2. Baskı, Berikan Yay., Ankara, 2005, I-XVII, 1-882 s.
- _____, *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, Türkar Yay., Ankara, 2003, I-XIV, 1-377 s.
- _____, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Rizeliler Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., Ankara, 1995, I-XIX., 1-228 s.
- KALPAKÇIOĞLU, Özdemir, *Yunan'dan Dost Olmaz*, İstanbul, 1993.
- KIBRISLIOĞLU, İrfan, *Patrikhane Köstebekleri, Megali İdea, Türk-lüğün İmha Planı ve Yerli Rumların Rolü*, İstanbul, 1976.
- KITSIKIS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, İstanbul, 1963.
- KURAT, Yuluğ Tekin, *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması*, 2. Baskı, Ankara, 1986, 1-20 s.
- McCARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, (Çev. Bilge Umar), İstanbul, 1998.
- MERAY, Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş, I*, Ankara, 1968.
- _____, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, Takım: II, II, Ankara, 1973.

“Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor,” *Yakın Tarihimiz*, II, s.25-26.

Pontus Meselesi, Teşkilat-Rum Şekavat ve Fecayii-Hükümetin İstidlal ve Tedbiri, Avrupa Hükümetleriyle Muhabere, Ankara, 1338, 1-400 s.

SALIŞIK, Selahattin, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya*, İstanbul, 1968.

SERTOĞLU, Mithat, “Pontus Meselesine Ait Bazı Vesikalar,” *TKD.*, 231 (Temmuz 1982).

SOFUOĞLU, Adnan, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul, 1996.

ŞAHİN, M. Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul, 1980.

ŞENTÜRK, H., “Fener’in Sinyalleri,” *Panorama*, 20-26 Nisan 1994.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Etnik Sosyoloji (Türk Etnik Sosyolojisi)*, İstanbul, 1997.

YAZICI, Nuri, *Milli Mücadelede (Canik Sancağında) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara, 1989.

YERASIMOS, Stefanos, “Pontus Meselesi (1912-1923),” *Toplum Bilim*, 43-44 (1989).

YILDIRIM, Uğur, *Keşiş Güç Emperyalizmin Ortodoks Kartı, Otopsi Yay.*, İstanbul, 2005.

PONTUS MESELESİ: OLAYLAR, ALGILAR VE GERÇEKLER

I. Dünya Savaşı sonrasında Karadeniz Bölgesi'ndeki Yunan ilişkilerinin seyri ve Karadeniz'e yönelik Rum azınlığın, Türklerin beşte bir nispetindeki yeniden harekete geçerek günümüzden tam yüz yıl oranlarına rağmen Yunanistan'ın ve Büyük Güçlerin önce yaşanan olayları belgeli olgulardan uzak desteği ile "Pontus" adıyla devlet kurmaya Kemal Paşa liderliğindeki Türk Milli hareketinin kalkışmaları yüzlerce masum Türkün katledilmesine, masumiyetini ve meşruiyetini sorumlu kılmaya birlikte yaşama imkânının ortadan kalkmasına ve çalışmışlardır. Elinizdeki kitapta, Karadeniz Bölgesi'ne Lozan Barış Antlaşması sonrasında imzalanan Rum unsurun siyasi, kültürel, eğitim ve propaganda boyutları ilmi mübadele sözleşmeleri ile binlerce Rum'un Türkiye'yi terk etmesine yol açmıştır. Ancak Türk- metot ve yaklaşımlarla ele alınmaktadır.